

3 1761 05411626 4

COLLECTIO LIBRORVM
IVRIS ANTEIVSTINIANI

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

PAVLVS KRVEGER THEODORVS MOMMSEN
GVILELMVS STVDEM VND

TOMVS I.

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MCMXII.

Law
Rom
K94

GAI INSTITVTIONES

AD
CODICIS VERONENSIS
APOGRAPHVM STVDEMYNDIANVM
NOVIS CVRIS AVCTVM

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

PAVLVS KRVEGER ET GVILELMVS STVDEMYND

EDITIO SEXTA

ed. 6

INSVNT SVPPLEMENTA AD CODICIS VERONENSIS APOGRAPHVM
A STVDEMYNDO COMPOSITA

ACCEDVNT FRAGMENTA INTERPRETATIONIS GAI INSTITVTIONVM
AVGVSTODYNENSIA AD RECENSIONEM AEMILII CHATELAIN
EDITA A PAVLO KRVEGERO.

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MCMXII.

167046
10/11/21

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

PRAEFATIO GVILELMI STVDEM VND.

Crisis in Gai Institutionibus exercenda pendet praecipue et a codice Veronensi (nobis *C*) saeculo p. Chr. n. quinto uel sexto scripto et ab excerptis, quae in Iustiniani Digestis et Institutionibus leguntur; accedunt minora fragmenta Gaiana partim in aliis iuris collectionibus partim apud grammaticos seruata, quae enumerauit Adolfus Fridericus Rudorff in commentationibus regiae academiae scientiarum Berolinensis a. MDCCCLXV pag. 323 seqq.

Codicis Veronensis rescripti (in bibliotheca capitulari olim numero XV nunc 13 signati) reliquias, quotquot legere ei contigit, primus descripsit Iohannes Fridericus Ludouicus Goeschen opitulantibus Immanuele Bekker et Mauricio Augusto de Bethmann-Hollweg. Hoc apographo, quod postea passim emendauit Fridericus Bluhme, omnes quae ante annum 1874 publici iuris factae sunt editiones Gai nituntur. Cum propter imperfectam codicis *C* lectionem permulta emendatione egerent et multi uiri docti huic operam darent, nemo Goescheno aut concludere subtilius aut probare acrius coniecturas potuit; proxime ad hunc accedit uir de Gaio post Goeschenum optime meritus Philippus Eduardus Huschke.

Nouum codicis *C* apographum ipse annis 1866. 1867. 1868 Veronae confeci et iussu academiae regiae scientiarum Berolinensis ita ornatum edidi anno 1874, ut ueritati proximam imaginem redderet¹⁾. In prooemio huic apographo, quod *C*^a nota significabimus, praemisso de fati et condicione codicis *C* tam copiose egi, ut hic paucis ea absoluere liceat, quae ad librum Veronensem pertinent. Ipse pleraque ex eis, quae ante me Goeschen et Bluhme

1) »Gaii Institutionum commentarii quattuor. Codicis Veronensis denuo collati apographum confecit et iussu academiae regiae scientiarum Berolinensis edidit Guilelmus Studemund. Prostat Lipsiae apud Salomonem Hirzel a. 1874.«

legerant, confirmare, multa corrigere, non pauca primus legere potui. Attamen propter miseram multarum membranarum condicionem multis locis etiam nunc adeo hiat oratio Gaiana, ut nisi qui iuris sit consultissimus, edendi Gai officium solus suscipere non debeat. Itaque cum ego soleam artem criticam consaetis philologiae finibus terminare et iurisconsultorum disciplinam non ut meam possideam sed ut alienam libauerim, Paulum Krueger, qui, si ab incomparabili Theodori Mommsen sollertia recesseris, in fontibus iuris Romani edendis hodie facile principem locum tenet, precibus adii, ut eam praecipue editoris prouinciam, quam ad administrandam accuratiore iuris cognitione opus esset, susciperet. Inde igitur ab anno 1869 subsiciuis feriarum horis Krueger et ego Gaium una tractauimus et editionem primam absoluimus sub finem anni 1873. Quam quominus statim publici iuris faceremus, non Kruegeri culpa fuit, sed officiorum, quae ego hic sustineo, mole effectum est; quae ut inde demum ab aestate anni 1876 typis describeretur et anno 1877 absolueretur editio prima permisit. Nec Theodori Mommsen fidelissimi et summe reuerendi amici mihi defuit opera: is enim annis 1876 et 1877 benigne et omnia ea quae nouanda esse in contextu Gaiano censeret, nobiscum communicare uoluit et si qua grauiora incitiae meae elapsa essent indicauit et multifariam consiliis adiuuit. Mommseni adnotationum plerasque cum nostris contextui adscripto ubique Mommseni nomine²⁾.

Post absolutam anno 1877 Gai editionem primam cum mihi uere anni 1878 et aestate anni 1883 liceret Veronae commorari, Carolus comes Giuliani, bibliothecae capitularis praefectus mihi amicissimus, liberalissime, ut solet uir egregius, permisit, ut locos nonnullos difficiliore denuo cum codice rescripto conferrem. Per paucos ex paucis, quos anno 1878 Veronae degere mihi contigit, diebus laboris socium sese obtulit Paulus Krueger, per reliquos eosque plures solus officium conferendi sustinui. Ex remediis chemicis, quibus ipse olim annis 1867 et 1868 usus eram, paucis locis codicem leuiter fatigauerat kalium sulphocyanatum mixtum paucis guttis acidi muriatici; nec tamen commissae iniuriae urit

2) »Gai Institutiones. Ad codicis Veronensis apographum Studemundianum in usum scholarum ediderunt Paulus Krueger et Guilelmus Studemund. Inest epistula critica Theodori Mommsen. Berolini apud Weidmannos. 1877.« In hac epistula critica Mommsen eas obseruationes composuerat, quae in ipso apparatu critico editionis a nobis a. 1877 curatae commemoratae non erant. In editione altera, quam annis 1883 et 1884 paruimus, fere omnes adnotationes Mommsenianas, nisi quae iterata codicis C lectione irritae factae erant, in ipsum apparatum criticum recepimus.

me angitue conscientia: sane nusquam grauiores labes contraxit codex in eis locis, quos hoc remedio olim temptaueram; huius enim ope tamquam uelo detracto nudatur antiqua scriptura, eademque intra exiguum tempus denuo operitur et in ueteres tenebras demergitur. Contra non pauci ex eis locis, ad quos legendos olim lentiore ui kalii sulphurati usus eram³⁾, anno 1878 et anno 1883 facilius ac plenius legi potuerunt quam anno 1868. Itaque acriter intenta oculorum acie nonnullorum locorum desperatorum lectionem nuperrime perficere potui, in aliis id certe discernere potui, utrum id quod aut a nobis aut ab aliis uiris doctis⁴⁾ diuinando coniectum esset, in codice extare potuerit necne. Atque utinam saepius coniecturae tot laboribus excogitatae codice confirmatae essent! At quamquam ego et Krueger aliquanto cautius plerisque eorum, qui ante nos ad Gaium emendandum accesserant, in locis lacunosis crisin factitauimus, paucis locis ipsum Gaianorum uerborum contextum coniciendo recuperauimus. Artem igitur nesciendi multo etiam fortius, quam a nobis adeo factum est, in futurum exercendam esse mihi constat. Cui admonitioni nefas sit si quis parere nolit. Discant igitur homines docti ex eis correctionibus additamentisque, quae inde a pagina xvii huius editionis a me composita sunt, quam fallax sit ingeniosissimi cuiusque opinatio diuinatrix. Ceterum haec quoque iterata codicis Veronensis lectio mihi statio est, non portus; quam emendare uelim, si mihi fatum largiatur, ut in Italiam reuertar; nam libros rescriptos perscrutantibus difficile est ab incepto labore se abducere, siquidem spes spem excitat, quotiens codex in manus resumitur.

3) Conf. Ca prooem. pag. xvii.

4) Interim Gai Institutionum libros cum alii ediderunt tum Huschke (Lipsiae a. 1878), cuius uenerabilem senectutem felix illa, quae iuuenem ornauerat, ingenii ubertas comitatur, et Polenaar (Syntagma Institutionum nouum. Gai Institutiones iuris ciuilis Rom. secundum Guilelmi Studemund cod. Ver. collationem edid. emend. notisque illustrauit, appositis Iustiniani Institutionibus, iis quidem ex recensione Pauli Krueger fere repetitis, etc. B. I. Polenaar, litt. hum. et iur. utr. dr. Lugduni Batauorum apud E. I. Brill. 1876—1879). Cuius uiri doctissimi ut acumen ingenii agnoscimus, ita audaciam et celeritatem in emendando opere Gaiano non aemulamur. Nam quo diutius in Gaio restituendo cperam collocaueris, eo certius intelleges, quam difficulter in locis desperatis pestifera medicamenta a salutaribus secernantur, et quo longiore usu exercitationeque acquisita et roborata fuerit in hoc officio facultas, eo cautius a lectione tradita recedas. Ego his undeuiginti annis, quibus Gaium tractaui, si nihil aliud sane hoc didici, multo saepe difficilius esse ab incertis coniecturis abstinere quam praecipitem in coniectandi periculum ferri. Nec dubito quin et ipse Polenaar mox artem nesciendi in crisi Gaiana saepius commendaturus sit, postquam primus animi coniectantis ardor conseriderit. Ceterum uidendum quo sua quemque natura maxime ferre uideatur.

In constituendo contextu praeter apographum meum adhibuimus subsidia, quae in huius praefationis initio indicauimus; in his principem locum ad libri *C* lectionem imperfectam splendendam uel deprauatam corrigendam tenent eae particulae Institutionum Gaianarum, quae in Iustiniani Digestis Institutionibus leguntur. Quodsi quae discrepantiae lectionis in *C* et in uno alteroue ex illis subsidiis obuiam fiebant, quae utraeque ad orationis Gaianae indolem quadrarent, codicis *C* lectionem in contextum recepimus. Ceterum in hunc codicem permulta menda influxisse et apographum meum quisquis obiter perlegerit intelleget⁵⁾ et confirmant subsidia illa in eis locis, ad quae haec extant. Atque ut omittam negligentium librariorum calamis non pauca uerborum monstra excidisse, ut omittam uerba eadem ab oscitantibus artificibus uel potius opificibus saepe ad taedium usque repetita, tria potissimum sunt genera mendorum in *C*, de quibus hic breuiter dicendum est: aut enim compendia scripturae, quae in codice illo archetypo extabant, ex quo Veronensis descriptus est, foede uitata sunt, aut scholia siue glossemata quae olim in margine uel intra uersus adscripta erant, in uerborum contextum irrepserunt, aut plura uerba propter homoeoteleuton intéreiderunt. Haec potissimum necesse est nosse et animo semper agitare, ubi in emendando loco aliquo difficili atque scopuloso uerseris.

Ac certa fere emendatione longe plurimae earum corruptelarum libri *C* sanari possunt, quae ex scripturae compendiis saepissime adhibitis ortae sunt; certam enim rationem certaue praecepta librariolos in adhibendis notis olim secutos esse constat. Atque cum is codex, ex quo Veronensis descriptus est, illius modi compendiis siue notis abundaret⁶⁾, factum est ut is qui Veronensem exarauit, cum in eo quod profitebatur non aequae atque antiquiores notarii excelleret, alias notas male intellectas falso explicaret, alias cum similibus notis commutaret. Huius generis corruptelarum plurimarum origines ut monstrarem

5) Conf. *C*^a prooem. pag. xxix seq.

6) Abundasse codicem archetypum, ex quo Veronensis descriptus est, scripturae compendiis cum per se palam est tum ipse dixi in prooemii apographo meo praemissi pag. xx his uerbis: »constat . . . archetypum ea aetate exaratum fuisse, qua artis notandi studia laetissime nigerent.« Dixi autem fuisse, non esse ideo, quia codex archetypus hodie non superest. Verba nica aliter intellexit I. B. Polenaar in *Mnemosyne* (nou. ser. uol. iv pag. 443 seqq.), quasi dixissem archetypum eam aetatem antecessisse, qua studia notandi laetissime nigerent. Recte me de notarum in codice archetypo frequentia iudicasse docet INDEX NOTARVM apographo meo (pag. 253—312) subiectus.

operam dedi in INDICE NOTARVM sub finem apographi mei (pag. 253—342) typis descripto. Ad hunc igitur indicem eos qui nostra editione usuri sunt sescenties in apparatu critico delegauimus additis his uerbis: *conf C^a pag. . . .*; ueluti l § 43 (in apparatu critico huius editionis pag. 44 ad uersum 26) uerba praescribit *Goeschen* postscribit *Cⁿ, conf. C^a pag. 286* significant, quam facile fieri potuerit ut pro *praescribit* per scripturae compendium exararetur *postscribit*, intellectum iri, si in INDICE illo NOTARVM (pag. 286 uers. 5. 6) simillimae praepositionum *post* et *prae* notae conferantur.

Sed haec leuiora; illa uero grauia, quae ad glossemata spectant; de quibus admodum lubrica quaestio est: nam cum scholarum in usum Institutiones scripserit Gaius, neque copiosior explicatio offendit neque eiusdem sententiae iterata repetitio; alibi, ubi paucis uerbis praeter expectationem insertis sententia turbatur, cum in libro *C* multa commata atque adeo longiora enuntiata librariorum ad finem properantium oculis omissa esse constet, plerique ex eis uiris doctis, qui Gaium ediderunt, maluerunt de supplementis ad orationem Gaianam redintegrandam adsciscendis cogitare, atque paucis glossis codicem *C* inquinatum esse censuerunt. Sane non nimis pauca ac plura quam ex eis expectes, quae in prooemii apographo meo praemissi pagina xx breuissime dixi, in librum *C* irrepsisse glossemata is, qui diligentius animum aduertet, cum sententiarum conexu docebitur tum Institutionum Iustinianarum comparatione, quae in nonnullis locis ex Gaio haustis recte glossematis illis carent. Haec adulterina additamenta pleraque singulis uel paucis uerbis comprehensa sunt, quibus glossatores praecipue aut uerborum structuram adiuuare aut sententiae uel uocabuli alicuius uim explicare studuerant; exemplis a me in *C^a l. l. collectis facili negotio alia exempla ex hac editione ipsa addas; glossemata enim omnia, nisi quae in apparatus criticum relegauimus⁷⁾, in ipso uerborum Gaianorum contextu his uncinis [] saepsimus, *conf. e. g. II § 94 etc. etc.*⁸⁾. Potest sane fieri ut plura quam in hac edi-*

7) Paucas illas atque ex parte ineptas rubricas, quas in libri I initio (§§ 4. 8. 9. 43. 44. 48. 20. 28) secunda manus (*C²*) et alibi passim prima manus (uel rubricator) addidit (I § 166^a; II § 80. 109. 174. 192. 224. 229. 235; III § 139 — aliae rubricae nunc legi nequeunt, *conf. C^a pag. xxviii seq.*), quamquam non ab ipso Gaio scriptas esse constat, intra hos uncinos [] suis locis in ipso uerborum Gaianorum contextu, ut lectorum comodo consuleremus, retinuimus.

8) Facillime ea glossemata deprehenduntur, quae codicis *C* corrector (nobis *C²*) temere ex suo ingenio adiecit: ea non modo superuacanea sunt (sic indices et argumenta paragraphorum), sed ex parte per sententiae rationem ne ferri quidem possunt.

tione seclusimus glossemata in libro *C* insint, nec uero nefas ducendum est in tanta huius quaestionis difficultate a suscepta semel persuasione discedere; nec tamen multo plura quam, cum cautissime in hac quaestione ageremus, non ipsi deleuimus, ex glossematis orta esse certo demonstratum iri confidimus; certe modum excessit Polenaar, cum hac emendandi ratione ita uteretur, ut glossemata sescenties latere suspicaretur.

Propter homoeoteleuton multa orationis commata in codice *C* intercidissee et Collatio atque Iustiniani Digesta Institutionesque docent et dudum intellectum est⁹⁾. Sicubi hi fontes in locis propter homoeoteleuton in *C* mutilatis nos deficiunt, partim uetera aliorum uirorum doctorum partim noua additamenta exempli gratia proposita in contextum quidem uerborum recepimus, sed nostrum illud sollemne seruauimus, ut ne quam grauiorem libri *C* labem sine adnotatione dimitteremus: omnia quae in *C* ita desunt, ut ne lacunae quidem signum ullum in *C* extet, et his uncinis < > saepsimus (conf. e. g. I § 127 aliaque id genus fere innumerabilia) et *inclinatis* litteris exprimenda curauimus.

Ex his quae diximus apparet, quam saepe in emendando Gaio ad coniecturas refugiendum sit. Cum uero ex eis coniecturis, quae post Goeschenum a uiris doctis ad codicis Veronensis apographum Goeschenianum a Bluhmio passim emendatum prolatae sunt, paucae noua quam ipse institui codicis lectione confirmatae, multo plures irritae factae sint, in hac editione ornanda eam fere uiam sequendam esse duxi, quam cum alii praeiuerunt tum Carolus Lachmann caute tenuit. Itaque cum olim syntaxi Gaianae suam constantiam perpoliando uindicare instituissem, postea in contextu uerborum omnia ea intacta relinquere malui, quae aliquo modo ferri posse uiderentur; oratio enim quamquam a Gaio diligenter formata est, non tamen eam aequabilitatem adsecuta est, quam seuerioribus Ciceronianae aetatis scriptoribus restituere fas est. Accedit quod adhuc nemo accuratius de eis orationis legibus quaesiuit, quas in reliquis praeter Institutiones libris Gaius secutus est¹⁰⁾. Itaque (praeter orthographica) in minutiis sibi constantem esse Gaium nolui;

9) Quod Polenaar in *Mnemosyne* (nou. ser. uol. IV pag. 145 seqq.) inuenisse sibi uisus est singulos codicis archetypi uersus fere undeicenas litteras complexos esse, id frustra ita demonstrare conatus est, ut prorsus incredibilibus notarum monstris exaratum fuisse codicem archetypum identidem statueret.

10) Initium huius quaestionis nuperrime publici iuris fecit Guilelmus Kalb in Woelfflini *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik* uol. I (1883) pag. 82—92 [conf. Kalb, *Roms Juristen* (1890) pag. 73—88; *Grupe Zeitschrift der Savigny-Stiftung* XVII (1896) pag. 314—323. XVII (1897) pag. 213—223].

quod qui maluerit, facili negotio talia emendabit quale illud est I § 192 (pag. 43, 17 huius editionis) *obligationisue suscipiendae*. Eandem inconstantiam in uerborum modis adhibendis non raro cum *C* conseruare malui: ueluti I § 76 (pag. 49, 24 huius editionis) expectes *conubium sit*, I § 195^b (pag. 44, 14) expectes *dederit*, etc. Nec tamen inani prudentiae laude sola delector. Quin etiam nescio an nonnullis locis longius quam par est progressus sim in perpolienda oratione Gaiana: sic uidetur quidem Gaio in Institutionibus, si codici *C* fides habenda est, ubique reddi posse *proinde* forma (conf. *C*^a pag. 286); attamen confitendum est in eis fragmentis, quae qui iussu Iustiniani Digesta compilauerunt ex aliis (praeter Institutiones) Gai libris excerpterunt, Gaium, si his testibus fides habenda est, multo saepius *perinde* aduerbio usum esse quam *proinde*. Nescimus autem, qua libertate compilatores Iustiniani orationis antiquiorum iuriconsultorum formam mutauerint: e. g. testibus Digestis 45, 1, 141, 2 Gaius semel scripsit *proinde ac si paterfamilias*¹¹⁾, alibi constanter *proinde ac* (sine *si*) in eiusmodi locutionibus; iam cum I § 148 (pag. 36, 9 huius editionis) codex *C* praebeat *proinde ac si filiae*, hunc soloecismum ipsi Gaio tribuere prima specie uix quisquam dubitauerit; attamen cum in eodem enuntiato (I § 148) Gaius teste eodem codice *C* scripserit *proinde ac nepti*, non *proinde ac si nepti*, elegantiore forma etiam in priore huius enuntii parte usum esse Gaium mecum consenties. His et similibus exemplis cautior factus in contextum non recepi nisi eas emendationes, quae fere certae uiderentur, ac ne in apparatu critico quidem adscripsi nisi selectas uirorum doctorum coniecturas, quae aliqua probabilitate commendarentur. Ceterum etiam earum emendationum uel correctionum, quas facili negotio quiuis paulo doctior faciat, primum auctorem fere ubique adieci; attamen meum nomen nusquam adscripsi, quoniam non tam recensendi Gai quam intermortuae scripturae codicis *C* plenissime recipiendae et corrigendorum uulgarium huius codicis mendorum munus ad me potissimum pertinuit, et sane pauperis ingenii esse ex emendatiunculis facilem gloriam quaerere Lachmann¹²⁾ suo iure monuit. Quodsi quis amplissimam coniecturarum a uiris doctis excogitarum copiam cognoscere uelit, is adeat Gai editiones ab Eduardo Boecking anno 1866 Lipsiae curatam et ab Ernesto Dubois anno 1884 Parisiis publici iuris factam.

11) De Iustiniani Institutionum usu loquendi conf. Eduardus Grupe »de Iustiniani Institutionum compositione« Argentorati 1884 (in Dissertationum Philologicarum Argentoratensium uolumine IX) § 4 nr. 3.

12) Praef. ad Terent. Maur. pag. vii.

Cum maior difficultas in Gaio restituendo quam ex mendis librariorum codicis *C* inde oriatur, quod multae huius libri re-scripti paginae aut totae aut ex parte hodie legi nequeunt, summa cautione usi sumus in his hiatibus lectionis Veronensis explendis¹³⁾. Deseruimus igitur non paucas lacinias desperata conec-tendi facultate ac maluimus orationem Gaianam foede hiare quam in pertusum, ut cum Plauto loquar, ingerere dicta dolium ope-ramque ludere atque falsa uel incertissima contextui obtrudere. Hanc abstinentioniam probaturos esse philologos confidimus; sed quoniam inueterauit ut in libris iuridici argumenti lacunae paulo confidentius explerentur, propter iurisconsultos, qui Gaianis stu-diis non tam propter orationem operam dare solent quam propter argumentum, in adnotationibus apparatui critico insertis saltem ea quae in codicis *C* hiatibus olim infuisse cum aliqua proba-bilitate uiderentur, indicauimus, alibi artem nesciendi exercen-dam esse expressis uerbis monuimus. Vbi enuntiatorum in codicis *C* lectione hiantium plura uerba uel commata fere integra in *C* supersunt¹⁴⁾, ut appareret quo fere sententiarum conexu uerba uel commata quae legi possunt olim coniuncta essent, supplendi periculum in adnotationibus ita fecimus, ut excepto uno aut summum altero loco fere nusquam ipsum Gaianae orationis con-textum recuperatum esse persuasum haberemus¹⁵⁾. Hanc longe

13) In locis lacunosis uersuum codicis *C* confinia significauius hac lineola |

14) Plerumque, ut commodo eorum prospiceremus ac consuleremus, qui adhibito codicis Veronensis apographo examinaturi essent, quatenus supple-mentum coniectura factum cum ductibus litterarum, qui in *C* dispici po-tuerunt, congrueret, *crassioribus* typis describendas curauimus eas litte-ras, quae in ipso *C* lectae sunt; contra ubi a litterarum ductibus ex *C* enotatis recedendum erat, *inclinatis* litteris usi sumus: ueluti quod II § 14 in apparatus critici paginae huius editionis 47^{ae} subiecti uersu 14 expressum est *›tollendi aedes et efficiendi luminibus‹*, id significat litteras tollend et litteras luminibus in codice Veronensi lectas esse, pro litteris *endi* aliarum litterarum umbras in *C* uideri apparuisse, litteras denique *›aedesetoffici‹* suppletas esse in loco desperatae in *C* lectionis. Ceterum non in omnibus supplementis haec typorum discrimina curanda duximus.

15) Supplementorum formam genuinam si quis sola coniectura restituere se posse confidat, quam uana is captet, docent permulti illi conatus, qui, antequam codex Veronensis denuo excuteretur, ad schedarum Goeschenia-narum uel Bluhmianarum fidem a uiris doctis facti sunt: quippe qui raro ipsa ea uerba coniectando reppererint, quae postea a me in codice *C* legi potuerunt. Itaque cum facilius inueniantur quam eligantur supplementa, ubi in locis lacunosis, de quorum sententia nulla esset dubitatio, plures supplendi viae patebant, unam eligere malui: multa adferri possunt exempla, sed uel unum ex eis quodlibet sufficiet: itaque I § 122 non minore iure quam id, quod e. g. posui, haec supplementa proponi poterant: *sed in pondere; nam olim (uel nam tum) et as[ses] librales erant et dupundii bilibres,*

difficillimam editionis partem fere solus administravit Krueger, qui, quantum fieri posset, ad ea supplementa se accommodavit, quae ab aliis uiris doctis ueri non dissimiliter proposita esse censeret, cum praesertim hoc toto supplendi officio ipsa uerba Gaiana recuperari uix posse Krueger mecum consentiret.

Superest ut de typorum discrimine dicamus et de adnotationibus, quibus hanc editionem instruximus:

Atque primum quidem in uerborum Gaiianorum contextu hoc ipso typorum genere quo in hac praefatione typographum uti iussimus, expressa non sunt nisi ea uerba eaeue litterae, quaecumque certo uel ueri simillime in *C* aut a me aut ab eis qui ante me hunc codicem excusserunt dispici potuerunt. Ea quae in uerborum contextu *inclinatis* litteris expressa sunt, aut in libro *C* legi quidem non potuerunt uel a legentibus cum similibus litteris permutata sunt, sed tam probabiliter suppleri uel mutari potuerunt, ut fere nulla restaret dubitatio, aut aliter in libro *C* leguntur, quid autem liber *C* pro his praebeat, in inferiore adnotationum laterculo accurate adnotauimus¹⁶⁾. Omissimus tamen in apparatu critico longe plurima eorum quae ad solam rem orthographicam¹⁷⁾ uel ad notas (siue compendia scripturae sollemnia) leuiter corruptas pertinent; quae si relinquam et inertiae meae largiar, non uereor ne mihi irascantur lectores: ea omnia si quis accuratius cognoscere uelit, adeat *C*^a et inprimis indices notarum et orthographicum (*C*^a pag. 253—312 et pag. 313—325); apographo enim meo carere omnino non poterit, si quis crisin Gaiianam recte instituere uoluerit. Ceterum ut eorum, qui hac editione usuri essent, commodo inseruiretur, nonnulla in genere orthographico firmiter constituenda putauimus

uel: *sed in pondere posita*; nam et as|ses librales erant et dupundii binas libras continebant uel similia.

16) Legentium oculis ut succurreremus, in apparatu critico lectiones codicis *C*, qui continua scriptura id est non diremptis uocalibus exaratus est, ita repraesentauimus, ut uerba fere constanter dirempta exhiberemus. Vbi propter imperfectam lectionem nonnullae litterae in *C* legi quidem non poterant sed quae litterae extitissent sententiarum conexu perpenso probabiliter diuinare licuit, nonnusquam eas ipsas litteras his uncinis () saepius perscripsimus: sic I § 127 adnotatio ad pag. 29 uers. 20 huius editionis a nobis adscripta >(nep|te,sue< significat in *C* legi non potuisse nisi >sue< litteras, probabile tamen esse proximum ante has litteras locum occupasse litteras >nepte< ita, ut in prioris uersus exitu litterae >nep<, in posterioris uersus initio litterae >te< ante >sue< extarent.

17) Nec magis uocabula in *C* male dissecta uel perperam duobus uersibus distributa in apparatu critico curauimus; conf. de syllabarum diuisione *C*^a pag. xxiii seqq.

quam factum adhuc est¹⁸⁾; itaque etiam inuito libro *C* fere ubique constantem eorundem uocabulorum orthographiam in contextu restituimus. In locis eis, qui nisi audaci coniectura restitui nequeunt, et in locis desperatis, de quibus nihil nisi incertae et quae uario modo in uerborum Latinorum speciem comprehendere possint reliquiae supersunt, propter typographum non omnes litterarum apices omniaue bacilla inflexa et incuruata, quae in *C* legi posse uisa sunt, typis describenda curauimus, sed delegauimus lectores ad *C*^a (conf. e. g. pag. 76, 40—77, 4 huius editionis etc. etc.), similiterque in desperatis paginarum partibus (ueluti in priore parte paginae libri *C* 45) non descripsimus in uerborum Gaianorum contextu nisi eas litteras, quae aliquam uerborum latinorum formam inducere posse uiderentur.

Notam codicis Veronensis, sicut supra pag. v diximus, in apparatu critico a nobis composito uoluimus esse *C* litteram. Vbi primae manus (*C*¹) scriptura a uetere correctore semidocto (de quo conf. *C*^a pag. xxix seq.) secernenda erat, hunc nota *C*² distinguimus. Nota *C*ⁿ significauimus scripturam in *C* non plenis integrisque litteris omnibus perscriptam sed per unum pluraue compendia tachygraphorum notariorum more expressam¹⁹⁾. *C*²ⁿ igitur significat scripturam, quae a *C*² ita profecta est, ut ipse *C*² (i. e. codicis Veronensis corrector uetus) compendio scripturae siue nota sollemni uteretur. Signum interrogationis in apparatu critico idem significare uoluimus atque ›ut uidetur‹; sic ad pag. 3 uers. 48 hoc signum indicat non prorsus certo dici posse in *C* nihil nisi *et* (non addita lineola, qua compendium scripturae indicaretur) extitisse, uideri tamen nihil nisi *et* ibi scriptum fuisse.

Denique in apparatu critico praeter discrepantiam scripturae libri *C* et selectas uirorum doctorum coniecturas conguessimus plenius, quam a prioribus editoribus factum est, subsidiorum illorum, de quibus supra in huius praefationis initio diximus, lectiones a *C* discrepantes; atque Digesta quidem ad editionis Mommsenianae, Institutiones Iustiniani ad editionis Kruegerianae

18) Scriptura sollemnis et in codice *C* constanter seruata *rerum mancipi* et *nec mancipi*, quam antea in *res mancipii* et *nec mancipii* mutauimus, in tertia editione restituta est.

19) Notarum usus ingeniosi uel mediocri est, exercitationis tamen maximae. Itaque quoniam non omnes, qui hac editione utentur, magnam illam notarum sollemnium copiam memoria tenebunt, in apparatu critico fere constanter pro ipsis codicis *C* notis harum explicationem dedimus (addito ubi utile uisum est *C*^a [id est ›*C* per notam‹] signo). Accuratiore de his scripturae compendiis, quibus liber *C* abundat, qui scire uolet, is adeat *C*^a pag. 253—312.

fidem laudauimus. Maluimus autem plures quam ad Gaium emendandum opus esset lectionis discrepantias ex Digestis et Institutionibus Iustiniani excerptas adscribere, ut appareret, quam libere interdum ei qui iussu Iustiniani Digesta Institutiones componebant, orationis Gaianae formam immutassent; nec parum inde ad crisin et Gai et Iustiniani Institutionum promouendam profecimus, quod hos compilatorum Iustinianorum libros denuo contulimus. Qui compilatores ubicumque propter ius nouatum uerba Gaiana aut omittendo aut addendo aut alia substituendo mutauerunt, id genus discrepantiae in apparatus criticum fere non recepimus; nec magis adnotauimus, sicubi in periodi alicuius ex Gaianis Institutionibus depromptae initio particulae copulatiuae ab Iustinianis propter sententiarum conexum mutatae sunt. Raro mutatum in Iustiniani Institutionibus uerborum ordinem non enotauimus, ubi transpositionem illam arbitrio compilatorum Iustinianorum deberi (e. g. ex Digestorum comparatione) certo apparet. Atque uel magis Epitomae Gaianae lectiones a codice *C* discrepantes silentio praetermittendae erant.

In superiore adnotationum laterculo, id est inter uerborum Gaianorum contextum et illum de quo diximus apparatus criticum, indicem congegimus eorum locorum, qui uel in Digestis uel in Institutionibus Iustiniani uel in aliis libris iuridici argumenti ex Gai Institutionibus siue ad uerbum tenus seruata orationis Gaianae forma siue leuius immutata desumpti sunt²⁰). Omisimus tamen in hoc indice Epitomam Gaianam, quam ne in apparatu critico quidem citauimus nisi in locis quibusdam difficilioribus. Vbi eorum, qui in hoc indice respiciuntur, fontium contextus adeo consentit cum ipsis Gai uerbis, ut omnes discrepantias ex illis in apparatu critico enotare liceat, hoc signo utimur »=« (uide e. g. I § 1); ubi paulo pluribus immutatis ita consentit, ut fere omnes discrepantias enotare licuerit, hoc signo »fere =« (uide e. g. I § 38); ubi denique Gaianam orationem liberius mutatam esse apparet, quam ut omnes discrepantias enotare fas sit — id quod saepius in libris Institutionum Iustiniani tertio et quarto quam in libris primo et secundo factum esse constat —, hoc signo utimur »conf.« (uide e. g. I § 39).

In eodem adnotationum laterculo sicubi Gaius ipse alios commentariorum suorum locos citat, eos locos suis numeris signatos indicauimus (uide e. g. I § 39).

²⁰) Raro, ubi opus esse uisum est, conferri iussimus similes locos in aliis /praeter Institutiones Gaianas/ Gai libris extantes; uide e. g. II §§. 67. 70.

In paginarum margine dextro numeros paginarum codicis Veronensis adscripsimus, confinia harum paginarum in ipso uerborum Gaianorum contextu his lineolis || significauimus: ueluti huius editionis pag. 4 uers. 22 hae lineolae indicant post *uel* terminari codicis Veronensis paginam 2, incohari eiusdem paginam 3. Praeterea in eodem paginarum margine dextro numerauimus uersus paginarum huius editionis, ad quos adnotationes criticas redegitimus.

In paginarum margine sinistro adscripsimus numeros paraphorum cuiusque libri; eorundem summam comprehensam prope marginem exteriorem (in summa pagina) exhibuimus.

Scribebam Argentorati Kal. Iun. a. MDCCCLXXXIII.

PRAEFATIO PAVLI KRVEGERI.

Post mortem Studemundi adhuc nemo extitit, qui opus ab illo inceptum in se reciperet, ut iterato codicis Veronensis examine quae remanserunt lacunas nobis expleret. haec igitur quinta editio non aliis lectionibus codicis Veronensis nititur nisi iis, quae continentur apographo Studemundi (Ca) et supplementis huius apographi quae infra sequuntur (Ca^{es}).

Inter subsidia critica Graecae Iustinianarum Institutionum paraphrasis, quae Theophili esse traditur, iam in tertia editione amplius quam antea factum est rationem habui, postquam Contardus Ferrini iniuria eam ab editoribus neglectam esse non sine causa notauit¹⁾; constat enim huius paraphrasis auctorem praeter Iustiniani contextum Gai quoque commentarios ante oculos habuisse et ex his plurima eorum adsumpisse, quae Iustiniani uerbis in paraphrasi accesserunt²⁾. eos igitur paraphrasis locos, qui uel ad crisin Gaiani contextus uel ad supplendos hiatus aliquam utilitatem uidentur habere, inter reliqua subsidia critica adnotaui. his praeterea fragmenta Augustodunensia (conf. pag. XL sqq.) accesserunt, quorum ope unum certe locum (Gai. 4, 45) suae integritati restituere licuit.

Quartae editioni, quae anno 1899 prodiit, nonnulla supplementa emendationesque Theodori Mommseni accesserunt. ad hanc quintam editionem non sine fructu sextam Huschkii editionem adhibui, quam E. Seckel et B. Kuebler anno 1903 curauerunt.

Bonnae mense Februarii anni 1905.

¹⁾ Rendiconti dell' Istituto Lombardo XVI (1883) pag. 569 sqq. et Archivio giuridico XXXVII (1887) pag. 381 sqq. et Byzantinische Zeitschrift VI (1897) pag. 547 sqq.

²⁾ Ferrinii coniecturam, qua omnia Gaianis similia, quae apud Iustinianum aut aliter leguntur aut omnino non extant, Gaianae origini attribuuntur, ualde restringendam esse docuit cauta et arguta dissertatio Henrici Brokate de Theophilinae quae fertur Iustiniani Institutionum Graecae paraphraseos compositione. Argentorati 1886 (Dissertationes philologicae Argentoratenses selectae XI pag. 143 sqq.).

SVPPLEMENTA
AD
CODICIS VERONENSIS APOGRAPHVM
STVDEMVNDIANVM¹⁾
COMPOSUIT
GVILELMVS STVDEMVND

1) Haec SVPPLEMENTA in apparatu critico editionis Gaianae nota
Cas significauimus.

Praeter eos, quos infra commemorabo, locos annis 1878 et 1883 denuo contuli has partes codicis Veronensis pag. 23, 12—24; 65, 1. 2. 10; 66, 1—3; 69, 18; 70, 1—24; 73, 20; 84, 9; 86, 1—8; 87, 20—24; 95, 1—24; 96, 1—24; 109, 1—24; 110, 1—24; 141, 1—6. 16—24; 157, 1—24; 158, 1—24; 171, 1—24; 172, 1—24; 177, 1—24; 192, 1—24; 199, 1—24; 224, 5—7. 10—12. 18. 19; 249, 1—24; 250, 21—24.

Versuum fines in apographo ideo parum accurate codici Veronensi respondent, quia paulo diuersa spatia singulis litteris in codice occupantur. Parum accurate typographus aliquot litterarum formas reddidit, ueluti uarias γ uel γ formas (= con-), pag. 110, 24 litteram ultimam, litteram \mathfrak{N} etc. Altiores quam in apographo sunt litterulae \mathfrak{r} et \mathfrak{l} sub uersuum finem.

Paululo inferius collocandae erant e. g. hae litterae: pag. 109, 8 litterae 14^a; pag. 171, 11 littera prima; etc.

Paulo graciliores ac minus crassae esse debebant e. g. hae litterae: pag. 23, 14 littera prima; pag. 110, 1 littera 16^a; pag. 141, 18 littera prima; pag. 157, 22 littera 14^a; pag. 158, 1 littera prima; pag. 249, 6 littera prima; pag. 249, 8 littera prima.

Paulo minus altae esse debebant e. g. hae litterae: pag. 23, 14 littera prima; pag. 65, 10 littera 9^a; pag. 86, 7 littera prima; pag. 96, 1 littera prima; pag. 96, 16 littera prima; pag. 110, 14 litterae tres ultimae; pag. 141, 23 litterae duae ultimae; pag. 157, 5 littera tertia; pag. 177, 3 litterae tres ultimae; pag. 177, 7 littera 16^a; pag. 177, 11 littera prima; pag. 249, 1 litterae 1^a et 2^a; item numeri in marginibus paginarum 65. 95. 111 etc.

Paulo altiores esse debebant e. g. hae litterae: pag. 110, 1 littera prima; pag. 110, 24 littera prima; pag. 158, 12 littera prima; pag. 171, 12 littera paenultima; pag. 249, 8 littera 34^a.

Paululo maiore spatio a littera proxime sequente separandae erant e. g. hae litterae: pag. 23, 15 littera 10^a; pag. 23, 18 littera quinta; pag. 65, 1 littera 24^a; pag. 66, 1 littera 30^a; pag. 70, 23 littera 25^a; pag. 86, 3 littera 11^a; pag. 86, 8 littera 16^a; pag. 95, 2 littera quinta; pag. 95, 12 littera 33^a; pag. 95, 13 littera 11^a; pag. 96, 10 littera 26^a; pag. 109, 8 littera quinta; pag. 109, 14 littera nona; pag. 109, 16 littera prima; pag. 109, 19 littera 23^a; pag. 110, 12 littera nona; pag. 110, 13 littera 22^a; pag. 141, 21 littera 22^a; pag. 171, 15 littera 18^a; pag. 171, 16 littera 8^a; pag. 177, 3 littera 34^a.

Paululo minore spatio a littera proxime sequente separandae erant e. g. hae litterae: pag. 96, 3 littera altera; pag. 158, 7 littera septima.

Punctum paulo altius collocandum erat e. g. pag. 23, 19.

ADDENDA ET CORRIGENDA¹⁾

IN

CODICIS VERONENSIS APOGRAPHO STVDEM VNDIANO.

pag. VI in ultimae adnotationis uersu (ab ultimo) quinto pro
92 239, 240 93 249, 250 lege 92 249, 250 93 239, 240

pag. XVIII uers. 22—25 uerba inde ab ac ne memorabili usque
ad quaesiuisse uidetur una cum adnotatione *) delenda sunt

pag. XXI in tabulae laterculo quarto pro
92 — 93 lege 93 — 92
239.240 249.250 239.240 249.250

pag. XXVI uers. 12 ante 100, 3 adde 95, 13;

pag. XXVI uers. 20 ante 39, 18 adde 17, 3 ?; 20, 21;

pag. XXXII in uersu paenultimo dele ~~FUERIT~~

pag. 1 supra uersum 1 corrector non NAT per scripturae com-
pendium sed uocabulum NAT^{1 1 1 1}~~UE~~ perscriptum dedit

pag. 1, 9 et 13 lectio certa est

pag. 2, 1 non hort·sia sed hort·sia apparuit; fuerit
hort·sia

pag. 2, 1 pro plebiscita lege plebiscita

pag. 2, 5 pro fuit lege fuit

1) Conf. etiam CORRIGENDA ET ADDENDA in Ca pag. xxxi seq.

ad **IYΔ** uel similes litteras capessendas. 2 pro duabus primis litteris possis etiam de unico **N** cogitare. 2 hic uersus nullo modo a **NUPTIIS** incepit. 2 post **PMISSUM** neque **ESTTUTORIBUS** neque **ETUTORIB** extitit. 3 spatium post alteram litteram sufficit e. g. ad **IOQ** litteras capessendas. 3 hic uersus nullo modo aut ab **ΔPISCITUR** aut ab **ΔQ** incepit. 3 hic uersus non uidetur in **SI** uel **ῒ** exiisse. 5 quamquam eorum, quae post **UT** scripta erant, lectio incertissima est, constare tamen uidetur in fine ante **ΔI** non **SUPPΔ** extitisse.

pag. 8, 6 post **INTELLEGEMUS** nihil amplius scriptum fuisse ueri simile est; sane nullo modo **ETDE|FILIAΔANNICULA** ibi extitit

pag. 8, 7 hic uersus ita uidetur a littera maiuscula eminente incepisse, ut nouum caput significaretur, uelut ab **Κ** Reliqua omnia in uersibus 7 et 8 legi nequeunt.

pag. 8, 24 post **FRUMENTI** non uidetur **PPINSEPET** scriptum fuisse

pag. 9, 3—16 lege:

3 _____ sequi _____
4 **ΘΑΙΟΡΤΡΙΩΝΤΑΔΑΝΝΟΡ'ΟΜΜΣΙΕΤΛΑΤΙΝΙΡΑΕΤΙ** _____
5 _____ **ΙΥΕΚΙΡΙΤΙΥΜΟΝΣΕΚΙΥΟ** _____
6 **ΩΝΤΑΔΑΝΝΟΡΟΜΜΟΙΤΑΝΤ** _____
7 _____
8 **ΟΜΜΣΥΝΔΙΕΤΑ'ΑΕΝΣΥΑΤΟΤ'** _____ **ΔΥΙΣΡΟΜ**
9 **ΛΙΒΕΡΤ'ΥΣΡΙΘ'ΕΥΟΙΤΑΥΕΡΙΤΕΡΘ'ΕΙΣΕΡΥΣΙ**
10 **ΒΟΝΙΣΤ'ΥΙΣΕΧΙΥΡΕΘ'ΡΙΤΙΥΜΟΜΕΥΣΕΡΙΤ'ΑΤΙΝΥΣΘ**
11 **ΑΤΕΣΟΛΟΓΕΡΙΠΟΤΕΣΤΙΤΕΡΑΡΙΛΤΑΜΕΝΟΝΕΤ'ΑΤ**
12 **ΠΟΤΕ·ΕΤΕΟ'Ο'Ε'ΥΣΛΙΒΕΡΤΥΣΡΙΤΣΕΤΕΤΕΡΙΣΜΟΔΙΣ**
13 **ΙΥΣΚΙΡΙΤΙΥΜΟΝΣΕΚΥΤΥΣΜΕΥΣΛΙΒ'ΤΥΣΡΙΤΒΟΝΟ**
14 **Ρ'ΑΤΩΝΔΕΙΣΜΟΡΙΕΝΤΥΡΡΕΛΙΓΕΡΙΤΩΒΙΡ'ΣΕΣΣΙΟ**
15 **Θ'ΑΤΥΡΘ'Ε'ΚΥΟ'Ο'ΙΥΣΚΙΡΙΤΙΥΜΦΥΕΡΙΤΟΝΣΕΚΥ**
16 **Τ'ΥΣΘ'ΣΙΕ'Ε'ΙΕΤΙΝΒΟΝΙΣ** etc.

8 septima ab exitu littera fortasse $\overset{c}{\lambda}$ fuit superscriptis c_i litterulis.
 9 littera ab exitu 23^a non λ fuit. 12 littera sexta non uidetur λ fuisse. 14 litterae quinta et sexta aut $\overline{n\lambda}$ aut $\dot{n}'\lambda$ fuerunt.
 16 hic uersus nullo modo ab **TUSCUIUS λ TETIN** aut ab **TUSCUI λ TETIN** incepit, quamquam initii huius uersus lectio incertissima est. 16 ante **IN β ONIS** quominus **ET** scriptum fuisse sumamus, denuo inspecto codice nihil uidetur obstare; ante **IN β ONIS** non **NON μ ODO** perscriptum perue compendium scriptum extitit

pag. 10, 1 et 13 lectio certa est

pag. 11, 4 littera ab exitu nona **U** (uix **P**) fuisse uidetur, non uidetur $\overset{o}{T}$ aut **TT** fuisse

pag. 11, 20 potest e. g. ab **lepprouisum** incepisse, quamquam quinque primae litterae foramine haustae sunt; uidetur tamen adeo inferior pars **P** litterae in sede tertia superesse. nullo modo spatium sufficit ad **p λ aynep ν isum** litteras capessendas

pag. 11, 23 earum litterarum, quae Bluhme supra uersum conspicere sibi uisus est, nec uola nec uestigium superest

pag. 11, 24 eas litteras, quas solus Goeschen legit, ne nunc quidem dispicere potui

pag. 13, 6 pro **λ S** lege $\overline{\lambda s}$

pag. 13, 6 septimam ab exitu litteram **T** fuisse ueri est simillimum

pag. 13, 6 in fine lege **$\lambda u\overset{11}{t}cpe$**
 possit aliquis suspicari tenuibus illis ductibus supra uersum τ_i litterulas significari

pag. 13, 24 littera decima non **T** sed **T'** fuit

pag. 15, 1 lectio certa est

pag. 15, 3 pro **C λ UIT $\overset{c}{N}$** lege **C λ UIT $\overset{c}{N}$**
 possit aliquis suspicari litterula illa supra lineam non **C** litteram sed aut signum illud indicari, quo nos solemus loquentis uerba introducere, aut illud potius, de quo dixi in praefatione ad **C^a** pag. XXX uers. 5 et adnotat. f); quamquam respondens huic signo alterum neque 15, 3 neque 15, 4 apparet

pag. 16, 11 lectio certa est

pag. 17, 3 **FUIT·IDEO** nulla supra prius uerbum addita lineola scriptum fuisse paene constat

pag. 17, 12 lectio certa est

pag. 17, 22. 23 lege:

22 **exlatina d̄ci uempro manum expro manan on**

23 **habebite uem in potestate** (_____ ^{i o} **λ̄ c̄** x x x **o ī**) **λ** (x x i l)

23 pro priore () Bluhme: _____ ^o **λ̄ c̄** · ^{c̄} **β̄ λ̄** ⁱ **τ̄**, pro posteriore () Bluhme **β̄** _____|. 23 ante **λ**, quam litteram non procul ab uersus fine certo legere potui, potest e. g. **ρβλτ** fuisse; post illam litteram uix **cr** extilit, potest e. g. **iur** extitisse, atque inprimis **u** litterae uestigia tenuia nonnumquam apparere uisa sunt; sed omnia incerta sunt

pag. 17, 24 ne nunc quidem quicquam legere potui; in fine **POTESTATE** lectio cum obscuris litterarum umbris congruere uidetur

pag. 19, 2. 3. 12 neque plura neque certiora quam olim legere potui

pag. 19, 6 in fine **εε ετοβ** lectio certa est

pag. 19, 8 lectio certa est

pag. 19, 21 ultimam litteram **c** non **q** fuisse paene constat

pag. 20, 1—3 lege:

1 **Siperegrinus c̄rux ore m̄d̄ i x̄erit̄ λ̄ nex̄ s̄ c̄ b̄ p̄ro**

2 ^u **x̄ λ̄ p̄o s̄ s̄ i t̄ q̄ u e s̄ i t̄ ū m̄ ē** _____

3 ^{e n} **c̄ ū p̄ q̄ u i s̄ i p̄ s̄ ē d̄ ē c̄ ē p̄ ī d̄ ā l̄ i c̄ p̄ r̄ o m̄ ā** _____

2 proxima post **quesitume** littera uix uidetur **s** fuisse.

3 litterae 17^a et 18^a incertissimae sunt

pag. 20, 14 **ε̄³ ex·cleλ** lectio certa est

pag. 20, 20 **contrahiet tunc** lectio certa est

pag. 20, 21 in fine lege **ΠΑΤΡΙΣΕΡΙΤ·ΙΤΑ·Q·ΣΙCΙΥΙΡΟ**
littera ab exitu undecima incerta est; attamen multo probabilius
est **ΙΤΑQ·** quam **ΙΤ·Q·** in codice fuisse

pag. 21, 4 duae ultimae ex eis litteris, quas olim descripsi, in-
certissimae sunt; constat post **Q·U·E** nullo modo si conubium
n(on) sit q(ui) extitisse

pag. 21, 5. 6 lege:

5 **ΝΑS C I T U R P E R E G R I N U M e e l e g e d i n i c i a c a u**_____

6 **ε u t a i s q d e m**_____ **ΠΑR E N T I S** etc.

5 litterae quattuordecim ultimae incertissimae sunt; in fine post
CAU uix **TUM**, aliquanto tolerabilior **ETUR** lectio uidetur.

5 post **ΔΙΝΙCΙΑ** nullo modo **UENIT** extitit. 6 litterarum
secundae et tertiae lectio fere certa est. 6 litterae undecimae lectio
incertissima est. 6 ante **ΠΑR E N T I S** non uidetur iubent(ur)
deterioris extitisse

pag. 21, 7. 8 lege:

7 **εαδ·λεq·h·e·x·d·i u e r s o c a u e t**_____ **ΣΙP E R E G R I N**·

8 **q̄e i c o n u b i u m n s i t u x o r e m d u x**_____ **Π E R E G R I**

7 litterae septimae lectio incertissima est. 8 spatium inter **dux**
et **Π E R** sufficit e. g. ad **ΕΡΙΤΕΡ** litteras capessendas

pag. 21, 9 **ΝΑS C A T ' S ' h o c** lectio certa est

pag. 21, 10. 11 lege:

10 **σ a p i a l e x m i n i c i a n a m p r e m o t a e a l e g e d i u e r s a**_____

11 **c o n d i c i o n e m s e q u i d e b**_____ **ε x e i s q u o s n**

10 in fine ueluti **ΔΙU E R S A M** uel **ΔΙU E R S A** fuisse potest

pag. 21, 16 post **ΥΤ** non **ΣΙ** extitit sed aut **ΕΧΑ** aut simile
aliquid

pag. 23, 23 littera ab exitu septima **Ā** est

pag. 23, 24 littera ab exitu 11^a **Ρ'** est

pag. 35, 2—4 lege:

2 olimq· quod tempore p̄r in latinās regiones co

3 lonias deducebat qui uisurarentis incol' iati

4 ναμνο μεν δεδίσσεν τὸ ἐσιν ἐβάντιν ποτ' x

2 lectio certa est. 3 litterarum 17^{ae} et 18^{ae} lectio fere certa est, nec uidetur IN pro UI legi posse. 4 spatium post DESINE-
BANTIN sufficit ad ποτ·πα litteras ita capessendas, ut πα litterae imminutae fuerint

pag. 35, 12 in fine scribendum est $\overline{\chi\iota\iota}\cdot\tau\cdot\tau\alpha\overline{\nu\tau\omega}$

pag. 35, 13 inter τριβ et μαλκίπαιονιβ paululum uacui spatii relinquendum erat

pag. 35, 14. 15 lege:

14 uerbissipat filium uenudū x x' ἀρὰ τρεφίλιον

15 liber esto x x x x ερες [ιτα] λ[γι] τυρ etc.

14 non recte rettuli in Ca de codicis lectione. 15 spatium inter
ESTO et ερες optime expleatur litteris εα qu

pag. 35, 19—23 lege:

19 cιρὰ ρις q· εμρ' τε ασιμι λ' uινδ ις τ' α' mιτ' τε ο

20 ε' α' cιτορ uρ s u s i n p o t e s t α t e m p ρ α τ ρ i s f u e r i p e u e r

21 ε' i u r t e p t i o p α t e p e u m m α λ κ i π α t u e l e i d e m u e l

22 λ i s e t h o c i n u s u e u t e i d e m α λ κ i π _____ m α [N]

23 cιρ α t i o n e (x x c s i n i o) n p (c i c x x) α t e p α t ρ i s e s (s x l) ε' x' i' α' o
dele ea quae olim ad uersum 23 adnotauimus.

pag. 36, 1—12 lege:

1 s i u e _____

2 _____ λ i' o' o' m i s s i s _____

3 _____ e n o _____

4 _____

5 _____

6 _____ p α t ρ o n o u b o n i s l i b _____

7 _____ i u s c o m m o _____

8 _____

9 _____

10

11 $\sigma\lambda\alpha\mu\beta\alpha\tau\iota\sigma\tau\epsilon\sigma\epsilon\chi\epsilon\upsilon\eta\tau\epsilon\sigma\epsilon\alpha\tau\epsilon\iota\sigma\tau\epsilon$

12 $\sigma\lambda\alpha\mu\beta\epsilon\upsilon\epsilon\tau\epsilon\sigma$

1 hic versus nullo modo ab $\delta\upsilon\epsilon\tau$ incipiebat, nec magis apud eum cui mancipatus est uerba in hoc uersu uidentur extare potuisse. 1 tertia littera uix τ fuit. 2 pro $\sigma\lambda$ litteris incertissimis de unico σ non uidetur cogitari posse

In posteriore paginae 36 parte eorum, quae in Dig. 1, 7, 28 et in Inst. 1, 12, 7 tradita sunt, nullum uestigium in codice apparuit

pag. 38, 8 ne nunc quidem quicquam dispicere potui

pag. 46, 12 in fine $\lambda\upsilon\epsilon\tau$ potius quam $\lambda\iota\beta\epsilon\tau$ in codice uidetur fuisse, quamquam duae ultimae litterulae a $\tau\iota$ litterarum forma haud longe recedunt

pag. 46, 13 initium nunc legi nequit

pag. 47, 11 et 48, 3 lectio certa est

pag. 48, 13 in fine $\iota\mu\beta\epsilon\sigma\iota\tau\cdot\lambda\iota\beta\cdot\tau\alpha\epsilon$ extitisse ueri est simillimum

pag. 48, 23 in fine lege $\lambda\alpha\mu\iota\tau\tau\epsilon\tau$

pag. 49, 11 septima littera nullo modo ϵ fuit, ac ne ι quidem uidetur fuisse

pag. 51, 4 certo constat in fine post $\epsilon\iota$ numquam ι scriptum fuisse

pag. 51, 23 extremarum litterarum lectio certa est

pag. 52, 16 post $\sigma\lambda\sigma\upsilon\lambda$ extitisse $\lambda\alpha\upsilon\tau\epsilon\mu$ ueri est simillimum; sane constat pro $\lambda\alpha\upsilon\tau\epsilon\mu$ non $\upsilon\epsilon\tau\epsilon\sigma$ scriptum fuisse

pag. 52, 17 ante $\sigma\lambda\sigma\iota\sigma\iota\sigma$ potest $\upsilon\beta\epsilon\tau\epsilon\mu\lambda\alpha\upsilon\tau\epsilon\mu$ in codice fuisse, non potest $\upsilon\beta\epsilon\tau\epsilon\mu\upsilon\epsilon\tau\epsilon\sigma$

pag. 55, 21 exitum ne nunc quidem legere potui

pag. 56, 8 littera dubia, quam olim ϵ fuisse conieci, potest etiam σ fuisse

pag. 56, 12 **ΑΥΤΕΜQ** lectio certa est

pag. 56, 14 in fine lege **UNIUEPΣITATIF**

pag. 56, 15 in fine lege **SINGULOPYMO**

pag. 56, 16 initio lege **MIN** _____ **QUAEΘΛM** etc.
spatium inter **MIN** et **Q** sufficit ad **UMSUNT** litteras capes-
sendas

p. 56, 20 **QUAEIURE**, non **Q·INIURE** scriptum erat

p. 56, 23 **RES** litterae uix apte ad interuallum quadrant,
quod est inter **PEPIUNT** et **CORPORALES**

pag. 56, 23 in fine post **CORPORALES** uidetur fere
SET extare potuisse, at uersum 56, 24 non ab **ID** sed ab **ET** in-
cepisse constat

pag. 56, 24 in fine lege **OBLIGATIONENOUISDEBE** _____
spatium post **DEBE** sufficit e. g. ad **TURID** litteras capessendas,
quamquam nihil certo legi potest

pag. 58, 6 initio lege **NERINT**

pag. 58, 6 inter **solent** et **ferae** (cuius prima littera
nunc non apparuit) **IT** [id est it(em)] quam **AT** extitisse paululo
probabilius est

pag. 58, 10 in fine lege **ΠΑΝΝΕΝΕ** litterae ab exitu
quartae lectio incertissima est; certe neque **NOTIO** neque **NOY**
neque **NOTITIA** neque **NULLUM** ibi extitit

pag. 58, 24 in fine lege **DOMINUSSIMONNEAS**
pro sexta ab exitu littera neque de **IC** neque de **IO** cogitari uide-
tur posse

pag. 60, 8 lege:

8 **εξφορμυλαquahiqui** _____
pro 13^a et 14^a litteris non uidetur de unico **M** cogitari posse

pag. 60, 12 lege:

12 **τεμαδθυει** _____
quod enim olim post **αδθυει** legere mihi uisus sum **N** nunc
ueri dissimile uisum est in codice extitisse

uidetur fere **le**___ uel **ie**___ extitisse; hae autem litterae possunt e. g. **rit** litterulis exceptae fuisse

pag. 92, 19 de litteris **niðeominus** recte rettuli; harum tertia et quarta non possunt **hi** fuisse

pag. 92, 19 in fine post **uælepe** ueri non est dissimile aliquot litteras uelut **quæ** olim extitisse

pag. 92, 20 lege:

20 **Βιφερυπτεριπταλιεετορρωρβατιοδιρ**____
in fine post **διρ** potest e. g. **icilr** scriptum fuisse

pag. 92, 21 initio lege **σιτquidep'q'oesi**

pag. 93, 13 med. lege **λδεunda·sed**

pag. 93, 20 med. lege **p̄r̄**.

pag. 109, 3 ultima littera **p̄** est

pag. 128, 9 **progenerati** non **procreati** scriptum est

pag. 132, 9 **tutum** lectio certa est

pag. 132, 11 seqq. nunc nihil dignosci potest

pag. 133, 1—12 lege:

1	_____	ἐνέσι	_____
2	_____		_____
3	_____		_____
4	_____		_____
5	_____		_____
6	_____		_____
7	_____		_____
8	S _____	N _____	
9	_____	Nλm _____	
10	_____		_____
11	_____		εδ _____
12	_____	τλσnonp'lin^c	_____

8 ea quae Bluhme in hoc uersu legere sibi uisus est, ad litterarum umbras non quadrant. 9 post **Nλm** probabile non est **q** extitisse. 12 in fine nihil amplius scriptum erat

pag. 133, 22—24 lege:

22 നാ.

23 quirec

24 ΔΑΤΣΕ

23 ea, quae Bluhme in hoc uersu legere sibi uisus est, ad litterarum
umbras non quadrant

pag. 136, 15 pro **perinde** lege **proinde**

pag. 136, 15 in fine post *acsi* nihil amplius extitisse uidetur; quamquam negari nequit fieri potuisse ut praeterea *is* litterulae ibi extarent

pag. 137, 4 lege:

4 εἰς ^{ctu} x x x s n o n e ρ λ τ ε τ i n t e s t a τ α λ i β . τ α μ ο ρ i e β α τ
ultima littera aut τ aut τ' fuit

pag. 137, 5—7 lege:

5 20

6 ΤΙΝΕΒΑΤΗΕΣΕΝΙΟΟΥΡΩΣΟΝ

7 POSSIT PATRONUS BONIS _____ €

dele adnotationem, quam in C^a uersui 6 subscripsi. 6 litterae 20^a 21^a 22^a incertissimae sunt. littera 20^a non H fuit. 7 littera quinta I non E fuit. spatium inter LIB et e aliquanto maius est quam quod ΕΡΤΔΕΙΝΥΤΩΡ litteris expleatur

pag. 137, 13—16 lege:

[illegible]

¹⁴ ὁ ἐκβονίσει σὺ λαοὶ καὶ ὁ παῖς τοῦ υἱοῦ

15 ^{b e c i} ^{l o p p e c i} ^{r n d} ~~De x p o s p e n~~ (N I x x C P I) ~~ou i i i i i i i i i i~~ ~~o~~ _____ ~~l q x i q u~~

16 Договор № 1

14 littera 18^a O non C fuit. 14 spatium inter tertiam et secundam
ab exitu litteram sufficere uidetur ad m litterulam e. g. capessen-
dam. 44 in fine nullo modo pluris extitit. 15 primam litteram
P fuisse minus ueri simile est. 15 tertiam litteram T fuisse minus
ueri simile est. 15 ante () pro li litteris incertissimis Goeschen
B legerat. 15 nullo modo ab uereliquerit inceptit. 16 nullo
modo ab dimidia inceptit. 16 non uidetur in tota exiisse

pag. 139, 23 in fine ne nunc quidem certi quicquam legi potuit

pag. 140, 23 ab $\text{I}\alpha\epsilon\epsilon\epsilon\text{I}\text{I}\cdot\text{N}\epsilon$ incepisse ueri non est dissimile

pag. 152, 8 in adnotatione (pro 9) lege: 8

pag. 153, 14. 15 lege:

14 $\text{si}\delta\epsilon\beta\text{ito}\rho\mu\text{u}\text{li}\epsilon\text{p}\text{is}\text{i}\text{u}\text{ss}\epsilon\text{u}\text{e}\text{i}\text{u}\text{s}\text{dum}$ _____ δ
 15 $\delta\text{o}\text{ti}\delta\text{i}\epsilon\lambda\text{t}\rho\mu\text{o}\delta\epsilon\beta\epsilon\tau\lambda\text{i}\text{u}\text{s}\lambda\text{t}\cdot\text{o}\text{b}\text{li}\text{g}\alpha\text{x}\text{x}\text{x}\text{x}\text{m}\text{o}\delta\text{o}$
 14 littera 28^a u non ϵ fuit. 14 in fine nullo modo $\delta\epsilon\beta\text{itum}$ -
 suumsponso extitit. 15 spatium ante $\text{m}\text{o}\delta\text{o}$ paulo aptius
 ad $\text{p}\text{r}\text{i}\epsilon\text{o}$ quam ad $\text{p}\text{r}\text{i}\text{h}'$ e. g. sufficere uidetur

pag. 153, 19—24 lege:

19 TITUx _____ ITEMUNOLOQUENTE _____
 20 _____ $\text{I}\epsilon$ _____ F _____
 21 _____
 22 _____
 23 $\text{I}\text{I}\text{b}\lambda\epsilon\epsilon\text{c}\text{c}\text{o}\text{I}\text{o}\text{c}\cdot\text{e}\text{e}\text{x}\text{q}\text{u}\text{i}\text{u}\text{r}\text{e}\text{i}\text{u}\text{r}\lambda\text{A}\text{N}\text{D}\text{o}\text{c}\text{o}\text{N}\text{I}\text{p}\lambda\text{b}\text{I}\text{I}$
 24 $\text{o}\text{b}\text{li}\text{g}\alpha\text{t}\text{i}\text{o}\text{s}\lambda\text{H}\epsilon\epsilon\lambda\text{I}\lambda\text{m}\text{u}\text{ll}\lambda\epsilon\cdot\text{i}\text{u}\text{r}\text{e}\text{i}\text{u}\text{r}\lambda\text{N}\text{D}\text{o}$ HOMINER
 23 littera decima non λ fuit. 23 littera duodecima non ϵ fuit

pag. 157, 6 in fine lege $\text{qu}\epsilon\text{m}\text{u}\text{u}\text{l}\text{g}\text{o}\lambda\text{d}\text{r}\text{i}$

pag. 157, 18 littera ab exitu 12^a ϵ esse debebat

pag. 167, 5 lege $\text{F}\lambda\text{c}\epsilon\text{p}\epsilon\text{et}$

Ceterum totius paginae 167 lectio certissima est

pag. 168, 24 in fine lege $\text{h}\lambda\epsilon\epsilon\text{q}\text{I}$

pag. 169, 1 med. lege $\text{lo}\text{q}\text{m}\text{u}\text{r}\text{i}\text{o}\epsilon\text{q}$ CONSENSU etc.,
 quamquam harum litterarum septima et octaua incertissimae sunt

ad pag. 169, 16 haec adnotanda erant: litterae 1^a et 2^a UT , 4^a
 et 5^a em fuisse possunt.

p. 169 in adnotationis uersu ultimo lege: 13^a T , non T' fuit

p. 171, 15 littera ab exitu tertia T ex I a prima manu effecta est

p. 172, 24 dele typographi sordes supra litteram octauam

p. 177, 5 littera 15^a T non T' fuit

pag. 180, 19 in fine lege $\text{hepex}^s\text{tetn}$ etc. sextam harum litterarum τ quam s fuisse paulo probabilius uidetur

pag. 191, 7 nunc nihil noui dignoscere potui

pag. 191, 10 initio lege $\text{falsi}[\lambda]^e\text{c}^g(\times \times \text{iii})\lambda\tau\eta$ etc.
ad hunc uersum haec adnotanda sunt: 10 init. falsi lectio certissima est: pro $[\]$ Goeschen I ; pro $()$ Bluhme modo $\lambda\text{c}^e\text{iii}$, modo mi^xh , modo miu^x ; constat hunc uersum neque ab falsis sacramenti causa neque ab falsidicis incepisse

pag. 195, 3 initio lege $\text{b}^1\text{e}^1\text{_____dicere}$ etc.

pag. 212, 5. 6 lege:

5 $\text{mandatidpositifiduciaepsociotutela}^p\text{e}^p\text{u}^e\text{e}$
6 $\text{datidpositifiduciaepsociotutela}^r\text{e}^r\text{u}^e\text{u}^e\text{e}$

pag. 212, 8 lege:

8 $\text{nistratione}^m\text{habe}^n\text{en}^3\text{par}^t\text{a}^e\text{formulaeue}^b\text{ir}$
dele adnotationes in C^a a me olim huic uersui subscriptas

Illa folia, quae in C^a his paginarum numeris insignita sunt: 239. 240 et 249. 250, nunc manu Caroli Giuliani bibliothecae capitularis Veronensis praefecti his numeris inscripta sunt:

pagina Gaiana	239	= fol. 93 ^r	(non = fol. 92 ^r)
»	»	240	= fol. 93 ^u (non = fol. 92 ^u)
»	»	249	= fol. 92 ^r (non = fol. 93 ^r)
»	»	250	= fol. 92 ^u (non = fol. 93 ^u).

Propter hanc numerorum confusionem de condicione paginarum 239 et 250 in C^a non recte rettuli. Itaque prima adnotatio paginae 239 haec potius esse debet.

Pagina exterior propter remedia Bluhmiana difficillime legitur.

Contra prima adnotatio paginae 250 haec potius esse debet:

Pagina exterior propter litterarum pallorem difficulter legitur.

pag. 239, 14 initio lege:

14 $\text{nonp}^t \times \times \times \text{de}^a \times \text{n}^1 \times \times \text{quocum}^c \text{quia}^e$ etc.

dele adnotationes a me in C^a huic uersui subscriptas. inter quartam litteram et **de** potest e. g. **psi** scriptum fuisse. spatium

inter **η** et **quo** sufficit ad duas litteras ueluti ^{s s}_{t a} **io**, uix ad **ita** litteras capessendas; nonnumquam supra proximam ante **quo** litteram linea, qua compendium significari solet, extare uidebatur, cuius tamen lineae species fortasse fallax est. spatium inter **de** et **εumquid** non uidetur litteris **ραλτερο** expletum fuisse

pag. 240, 23 med. lege **περιculον̄que** etc.

pag. 241, 10 in fine post **recte** nihil amplius extitisse multo probabilius est quam **po** litterulas secutas esse

pag. 241, 11. 12 lege:

- 41 **τῆ use η u t m o d e s t i o p e u ἰ α λ i t i c i e t a p b i t p' q u i r q.**
 42 **p e t i t ḡ q u i d c o n f i t e t'**

pag. 246, 3 lege:

- 3 **q u o r u n̄ _____ λ s ḡ λ e c e ṽ t ḡ c e t e p λ** etc.
 littera septima non **u** fuit. inter **B** et **λs** potest e. g. scriptum fuisse **iset potest**

pag. 246, 6—8 lege:

- 9 **η p λ c i t s p o n s i o n i s u e i u d i c i α n̄ λ c c i p i α t s i u e p' s i d e a t**
 7 **z i p e s t i u α t α d u e p s a p i o p o s s e s s i o n . s _____ p' s i d _____**
 8 **λ ḡ t ṽ ḡ ḡ ḡ ḡ p' s i d e n t i n p λ c i α t** etc.

7 duae primae litterae **si** magis quam **et** uidentur fuisse. 7 sub finem umbrae inter **s** et **p'** non nimis bene ad **iuen** litteras quadrant, quamquam omnia incerta sunt

pag. 248, 20 spatium inter **paprtis** et **adūsus** uidetur fere paulo aptius ad **ptq** quam ad **ptqq** litteras capessendas sufficere, quamquam omnia nunc incerta sunt

pag. 249 (= fol. 92r), 6 litterae 20^a et 21^a **λo** esse debebant

pag. 249, 13 littera sexta **η** est

pag. 249, 16 litterae 29^a et 30^a **ud** esse debebant

pag. 249 dele adnotationem in C^a a me uersui 15 subiectam;
nam qu litterularum species certe fallax uidetur fuisse; ~~Alia~~ lectio
certa est

pag. 250 (= fol. 92^u), 4—20 lege:

1 **Μ**οδωνατ'ατο **Κ**σιuincere n̄ protuerit qui d̄t. re f̄t̄p
 2 onis pro eñ ratit' e in e q̄ calumnia ei u d̄u mo pponit' ne q̄
 3 iuris iura ndi religioni iungit' n̄ z tr a r i u m i d̄u m ex
 4 his causis locum non habere per aliam
 5 **Q**ui bus d̄a miu d̄i ci i s d̄a m n a t i i g n o m i n i o s i f i u n t u
 6 fur ti u . b . r . i n i u r i a r' i t e m p s o c i o f i d u c i a e t u t e l a e o
 7 d a t i d e p o s i t i s f u r t i d̄ . u . r . d̄ i n i u r i a r' n̄ s o l u m d̄ a m n a
 8 t i n o t a n t' i g n o m i n i a s e t i a m p a c t ū t i n̄ e d i c t o r̄ p̄ r
 9 s c r i p t u m ē e t r e c t e p l u r i m u m h̄ x e u t r' e x d e l i c t o
 10 a l i q u i s a n e x c o n t r a c t u d e u i t o r s i t n̄ a m u l l a p a r t e
 11 e d i c t i i d i p s u m n o m i n a t i m e x p r i m i t' u t a l i q u i s i g n o
 12 m i n i o s u s e ē t' s . . . q̄ p h i b e t e t r a l i o b̄ t u l' a r e . . . q̄ n̄
 13 t o r d a r e p c ū r e m u e h a b e r e i t . c u r a t o r i o d̄ . c o q̄ n̄ .
 14 p r i o n̄ o m̄ . i u d i c i o h̄ u e n i r e i g n o m i n i o s o s e ē
 15 **I**n s u m m a s c i e n d u m ē e u m q̄ c' a l i q̄ z s i s t e r e u e l i t o r p o r
 16 t e r e e t e u m q̄ u o c a t u s ē s i n o n u e n i e r i t p r o e n a m e x
 17 d i c t o r̄ p̄ r . i s c o m m i t t e r e q u a s d̄ a m n̄ p s o n a s s i u e
 18 p m i s s u p̄ t o r i s i n i u s u o c a r e n̄ l i c e t ū p a r e n t e s p a
 19 t r o n a s p a t r o n o s i t l i b e r o s e t p a r e n t e s p a t r o n i p a t r o
 20 n a l e u e e t i n e a m q̄ a d u s u s e a g e r i t p r o e n a c o n̄ i t u i t'

Pagina exterior propter litterarum pallorem difficulter legitur. 4 in fine nihil amplius scriptum erat. 44 ante **ΙΩΝΕ** nullo modo **ΡΑΧΤΟΣ** scriptum erat. 42 inter **Σ** et **αρηιΒ** spatium apte sufficit ad **cl.** uel **'ετ** uel **'εα** uel **'εο** uel similes quasdam

litteras capessendas. 12 **alio** quam **alius** extitisse multo probabilius est. 12 spatium ante **Q** **N** sufficere uidetur e. g. ad **ETCO** litteras capessendas. 12 in fine post **Q** **N** utrum i extiterit necne, dici nequit. 13 litterarum 32^{ae} et 33^{ae} lectio incertissima est; 33^a non uidetur **ū** fuisse. 14 post **ee** uix amplius quicquam scriptum erat. 17 littera paenultima non **N** fuit. 19 pro litteris 15^a et 16^a nullo modo unicum **q** extitit. 20 in fine prorsus dissimile ueri est **CONÍTITURAE** extitisse

pag. 250, 22 in fine lege **FAciendumēīē·ut**

pag. 250, 23 initio lege **PMITTAT** etc.

pag. 250, 24 in fine lege **SAΤΙΓΔΑΤΙΟΝ** neque enim quicquam amplius post ultimum **N**, ac ne **e** quidem ibi uidetur extitisse

pag. 251, 6 (non 251, 10, ut typographus in *Ca* pag. XXXII dedit) tertia ab exitu littera **N** fuisse uidetur

in adnotatione ad pag. 251, 13 priore lege littera 25^a pro littera 27^a

Praeterea in indice notarum in eis laterculis, qui notas ad Gaium pertinentes continent, haec corrigenda sunt:

pag. 256 dele uersum 23

pag. 257 dele uersus 8 et 9

ibidem uersum 13 lege hoc modo: »uel **AS** (13, 6; 21, 23) uel **AS**· (146, 22) uel **AS** (9, 22);«

ibidem uers. 25 pro 159, 4 lege 159, 9

pag. 258 dele uersum 4

ibidem uers. 10 in fine pro **u·Bp·** lege **u·B·p·**

pag. 259 uers 3 lege bonorum possessorum 148, 12

ibidem uers. 15. 16 dele haec: **CAUTEM** pro causa 126, 12;

ibidem post uersum 21 adde: »**B** pro **c** (i. e. causam) 20, 1«

pag. 261 uers. 4 dele signa interrogationis

ibidem uers. 20 (post 19, 2;) adde: »**CIUISP** = ciuis Romanus 8, 4;«

ibidem uers. 21 lege »**CIUISPROM**· (8, 1; similiter 9, 8)«

ibidem uers. 34 pro **p** lege **p'**

pag. 262 uers. 17 lege: »cuius (conf. etiam 244, 3) fere in solo libro quarto; semel in libro primo **CUU** = cuius, 9, 16; conf.«

pag. 263 post uersum 9 adde: »inde **DIUIHADPPIANI** pro diuus Hadrianus 14, 24—15, 1«

ibidem post uersum 10 adde. »inde fortasse **DIXI** pro diximus 25, 12; 174, 16«

ibidem post uersum 14 adde: »inde eiusdum pro eiusdem
153, 14 a

pag. 264 uers. 14 ante »212, 14^a adde »208, 1; α

pag. 265 uers. 30 ante **DEUENT'** adde: »**MORIETUR**
9, 14 pro morietur,«

ibidem uers. 35 adde „, p'sid(ε)ANT 246, 8 *pro possideat*“

pag. 267 uers. 6 ante 250, 9 adde »249, 13; a

ibidem dele uersum 7

pag. 268 uers. 34 adde: »; **FILIO** falso pro filii 204, 20a

pag. 269 *uersus* 2 et 3 lege: **FUF·CAN·** = Fufia Caninia
(*praecedit legis pro lege*) 39, 41

pag. 270 post uersum 44 adde: «inde **hADPPIANI** pro Hadrianus 14, 24—15, 1»

pag. 274 uers. 17 dele uerba »IIUNGIT' 250, 3 pro iniungitur,«

ibidem uers. 24 pro 73, 15 lege »73, 5«

ibidem uers. 28 *pro* intendens *lege* »inten-

ibidem uers. 34—35 *lege*: »16; 250, 9; 226, 24 [*pro interesse*]) = interest; *etc.*»

pag. 272 uers. 1 pro 97, 4 lege »97, 14«

ibidem uers. 3 post interempto adde »(?)«

ibidem uers. 8 pro 56, 22 lege »59, 22«

ibidem uersum 20 lege hoc modo: » $\overline{1\epsilon}$. (251, 2) uel 1ϵ . (250, 22)
uel $\overline{1\epsilon}$ (222, 20; 250, 24)«

*ibidem ante vers. 29 adde: »IURISIURANDUM pro ius-
iurandum 248, 9;«*

pag. 273 uers. 36—39 lege: »17) uel \overline{iud} (249, 14. 22; 250, 2)
uel \overline{iud} (249, 16) uel \overline{iud} (464, 9) uel \overline{iud} . (241, 23; 248, 19)
uel \overline{iud} (250, 3) uel \overline{iud} . (249, 8) [uel \overline{iud} (228, 3; 245, 4. 16;
248, 22. 24) uel \overline{iud} (245, 18) = iudici- i. e.]»

pag. 274 uers. 34 ante »falso« adde: »uel $\alpha\delta\iota$ «

pag. 273 uers. 32 post lege adde »44, 20??;«

pag. 276 uers. 2 ante **legum** adde: »**legis** 39, 41 pro lege,«

ibidem uers. 46 adde: »et **lib.** = liber in subscriptione 187«

ibidem uers. 23 pro 95, 2 lege »95, 10«

ibidem dele uersum 31

pag. 277 uers. 27—28 dele uerba inde ab ¶m

pag. 279 uers. 4 post 9, 4 adde »; 9, 8 α

ibidem post uersum 15 adde: » falso pro $\text{mn} = \text{manu-}$
missionem scriptum esse uisum est 9, 9a

ibidem uers. 36. 37 pro »semel in libro quarto: 490, 5« lege: »bis in libro quarto: 490, 5 et 254, 6 (hoc loco pro non)«

pag. 280 uers. 17 (post 248, 15;) adde » 250, 2; a

ibidem uers. 19 lege »inde **Nque** =«

ibidem uers. 22 ('post 240, 12;) adde »250, 3;«

ibidem uers. 24. 25 dele omnia inde ab **ITEM**

ibidem uers. 36 adde: »; conf. etiam **N**^c = nunc«

pag. 281 uers. 23 pro 212, 15 lege »212, 8. 15«

pag. 282 uers. 8 lege: »**NUPARE** = nuncupare 82, 21«

ibidem dele uersus 11 et 16

ibidem post uersum 10 adde »**N'**^c pro nec 15, 3 (i. e. nec ex nunc correctum?)« et adde deinceps »**NΛ** = ?? 9, 14«

ibidem uers. 33—34 dele uerba inde ab »fortasse«

pag. 284 post uersum 12 adde: »inde **APTEM** pro aperte 186, 8«

ibidem dele uersum 16

pag. 285 dele uersus 1 et 2 et 22

ibidem uers. 19 ante 200, 18 adde: »20, 3;«

pag. 286 uers. 25. 26 pro »uno tantum loco (136, 15)« lege: »nusquam«

ibidem uers. 29 ante 144, 5 adde »136, 15;«

ibidem uers. 40 lege **PCURTEM**

pag. 287 uers. 23 lege »PVBLIVS MEIVVS« deletis uncinis

ibidem uers. 37 ante 37, 2 adde »35, 4?;«

pag. 288 uers. 33 lege »inde **PR·RIS** (250, 17) uel **PR·RIS** (250, 8) uel **PRRIS** (228, 24) uel **PRRIR** (236, 9) = praetoris;«

pag. 289 uers. 19 lege: »**PUCIS** (2, 12) [uel **PUCIS** (2, 17)] = provinciis«

pag. 290 uers. 18 dele numeros 230, 7

ibidem post uersum 24 adde: »**Q**^o pro -que 185, 5«

pag. 291 uers. 30. 31 dele **Q**· usque ad »18, 6; item«

pag. 293 uers. 8 adde: »; conf. etiam 28, 9«

ibidem dele uersus 23. 24. 37

ibidem uers. 25 post 18, 14 adde: »; 168, 24«

ibidem uers. 33 post quo adde »34, 13; 68, 10«

ibidem post uersum ultimum adde: »**Q**^o pro quoquo 22, 9«

pag. 294 uers. 10 pro 92, 6 lege »92, 6. 16«

pag. 295 uers. 4 (post 6, 12;) adde »9, 16;«

ibidem uers. 21 dele »; **Q** pro quod 218, 9«

pag. 296 post uersum 4 adde: »**Q** falso pro quia 218, 9«

ibidem uers. 30 (ante 58, 11) adde »9, 10;«

ibidem post uersum 38 adde: »**QO** = -quando 92, 3«

pag. 297 uers. 17 pro 52, 22 lege »55, 22«

ibidem uers. 21 post 178, 9 adde »(?)«

ibidem uers. 33 dele »34, 4 et«

pag. 298 uers. 8 post 230, 22 adde »; 250, 13a

ibidem uers. 9 pro 109, 25 lege »109, 5«

ibidem uers. 24 adde: »; **RSTITUERE** 241, 5«

pag. 299 in fine adde: »**R UΔE** = rei uxoriae 212, 5. 6 *conf.*

R. U. re uxoria T«

pag. 300 uers. 40 ante 11, 15 adde »9, 12; «

pag. 304 uers. 3 dele »et 173, 4?»

ibidem uers. 4 post 103, 7 adde »et 79, 23«

ibidem post uersum 6 adde: »**S** falso pro est 153, 23«

ibidem uers. 29 ante **FAMILIAS** *adde: »p'si falso pro pos-*
sunt 162, 9^a

pag. 302 uers. 2 post **SC**. adde » uel **S·C** (20, 1)«

pag. 303 uers. 34 adde »; 250, 1—2 (περτιπ|ονις)«

pag. 304 uersum 2 ita lege: $\overline{\epsilon}$ (i. e. stipulatus est)

ibidem uers. 49 lege: »t̃. = -ten- 2, 4 (hor̃t̃·sia); fuerit

βοῦτ·σιδ^α

pag. 306 uers. 8 dele »28, 14; «

ibidem uers. 44 (*ante* 179, 2) *adde* » 177, 5; α

ibidem uers. 20 pro »17. 18« lege »17—18«

ibidem uers. 31. 32 dele omnia post committitur

ibidem uers. 39 dele omnia post itur;;

pag. 307 dele uersum 4 et uersum 6

pag. 309 uers. 1 adde: »et TOT pro testamento 9, 8«

pag. 310 uers. 6 lege *pūcis*

ibidem uers. 36 initio lege **U. B. R.** (250, 6)

pag. 311 uers. 1 lege: »U·R· falso pro U·B·R· 250, 7a

ibidem uers. 27 post 59, 12 adde »(?)«

ibidem dele uersum 30

pag. 312 uers. 8 pro 221, 14 lege 228, 18 a

pag. 314 uers. 35 (ante certae) adde: »apertae 212, 8;«

pag. 315 uers. 21 post 246, 3 dele signum interrogationis

pag. 317 uers. 25 post querere etc. adde » 20, 2; «

pag. 319 uers. 30 post possit adde » 126, 15; «

ibidem uers. 32 ante »et 104, 17^a adde: »et 250, 16 (uenierit [pro uenerit])«

pag. 320 uers. 36. 37 dele omnia post » 160, 8—9 «

pag. 323 uers. 42 pro 59, 9 lege »57, 9«

pag. 324 uers. 32 ante 86, 13—14 adde » 46, 12; a

ibidem uers. 33 (post 204, 2;) adde »212, 6«

ibidem uers. 35 ante 401, 13 adde »56, 24;«

APPENDIX

FRAGMENTA INTERPRETATIONIS GAI INSTITVTIONVM
AVGVSTODVNENSIA AD RECENSIONEM AEMILII
CHATELAIN EDIDIT PAVLVS KRVEGER.

Codicis Augustodunensis 24, qui continet Cassiani Institutiones a librario saeculi VII scriptas, nonnulla folia rescripta esse primus obseruauit Guil. Libri¹⁾ nec tamen uidetur eruisse, quid antiqua scriptura contineatur. primum ea de re nuntium attulit Leopoldus Delisle²⁾; nuntiauit enim uir clarissimus ab Aemilio Chatelain in folio 100 codicis Augustodunensis agnita esse uerba Gai 4, 45 *aliae . . . factum*. unde spes orta est Gai librum nobis in foliis rescriptis huius codicis seruatum esse³⁾. foliis autem accuratius examinatis apparuit falsa spe nos elusos esse: non Gai Institutiones, sed earundem Institutionum Interpretationem antiquiore codicis scriptura contineri Chatelain agnouit.

Quamquam igitur thesauri ab ipso inuenti aestimatio ualde deminuta est, Chatelain ab opere instituto non destitit, sed qua est acie oculorum et arte vetustam scripturam explicandi, difficilem taediosumque laborem ad finem perduxit. ac ne in hoc quidem substitit: rem ipsam in Interpretatione expositam adeo adsecutus est, ut hiatus contextus plerosque felicibus coniecturis expleret.

De indole Interpretationis alibi *egi*⁴⁾; hoc loco de conditione foliorum, quibus ea seruata est, et de lectione eorum pauca praemonenda sunt.

Codicis Augustodunensis folia 97—110 ad Gai Interpretationem pertinent, praeterea quattuor folia antea furtim ablata, iam redempta et in Parisiensem bibliothecam publicam translata⁵⁾. ex his XIX foliis (folium 98 bis numeratur) folia 103—110 pro parte legi possunt; in foliis 98 et 101 non apparuerunt nisi

1) Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements I (1849) p. 17.

2) Léopold Delisle, Les vols de Libri au séminaire d'Autun. Paris 1898 (Extrait de la Bibliothèque de l'École des chartes LIX pag. 379 sqq.).

3) conf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte uol. XV pag. 365.

4) In ephemeride not. 3 laudata vol. XXIV pag. 405 sqq.

5) Bibliothèque Nationale N. a. l. 4629 fol. 17—20.

pauca uerba (§ 79. 80), in reliquis foliis antiquae scripturae uestigia incertissima sunt. foliorum 104 et 109 paginae rectae, folii 108 pagina uersa recentiore scriptura vacant; eadem in folii 105 pagina uersa media desinit. librarius litteris quas uocant semi-uncialibus usus est; locos tamen ex Gai Institutionibus exscriptos, ad quos spectat Interpretatio, litteris maiusculis distinxit⁶⁾. idem passim scripturae compendiis usus est isdem fere, quae in libro Veronensi comparent.

Sex paginarum contextum Aemilius Chatelain in annalibus, quibus titulus est *Revue de philologie*, uol. XXIII (1899) pag. 177—181 publici iuris fecit; reliquae paginae ut in quarta huius voluminis editione a. 1899 ex schedis viri clarissimi primum ederentur, idem singulari liberalitate concessit, nouas quoque paginarum iam editarum (fol. 104, 105, 108^v, 109^r) lectiones mecum communicauit. praeterea earundem sex paginarum imagines arte photographi effectas mihi transmisit, quarum ope scripturam libri antiqui cum lectione edita conferre mihi licuit. duobus annis post Gai Interpretatio ex parte quasi nouam speciem induit curis duorum Itatorum Contardi Ferrinii, cuius praematuram mortem lugemus, et Victorii Scialojae. qui uiri postquam beneficio Aemilii Chatelain omnium foliorum imagines photographicas consecuti sunt, diligentissimo harum imaginum examine instituto eo peruenerunt, ut hiatus prioris editionis plurimas explerent lectionesque iam editas multis locis emendarent.⁷⁾ his Itatorum studiis adiutus nouam Interpretationis editionem a. 1903 paraui⁸⁾, quae infra paucis immutatis repetitur.

Folia autem antiqui libri non integra in Cassiani Institutiones translata sunt, sed ut formae reliquorum foliorum adaequarentur, cum margine exteriori pars scripturae resecta est. lacunas contextus inde exortas intra uncinos quadratos hos [] saepsi; alias lacunas imperfecta euanidae scripturae lectio reliquit.

6) conf. § 66. 79. 80. 96. 97; in § 97 errore librarii initium Interpretationis eodem modo distinctum est.

7) *Bullettino dell' Istituto di diritto Romano* XIII p. 1 sq.

8) *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* vol. XXIV p. 378 sqq.

A = codex Augustodunensis

A^c = eiusdem codicis lectio secundum u. d. Chatelain

Aⁱ = lectio Itatorum Ferrinii et Scialojae

A^k = lectio nostra foliorum 104, 105, 108^v, 109^r

[] hi uncini saepiunt lacunas, quae margine foliorum resecto ortae sunt

stellulis (**) litterae singulae quae perierunt indicantur.

[LIBER PRIMVS.]

fol. 107r

- § 1 Liberi, qui cum patre inpetrauerunt Romanam ciuitatem Gal. 4, 93
propter patris [*petitionem*], | ciues Romani sunt non propter
patris condicionem, sed propter beneficium [*principis*], | nam
nisi modo imperator indulsisset, peregrini essent. 5
- 2 Quid si solus pater inpe[*trauit ciui*]tatem Romanam? non
liberi sunt ciues Romani. nisi specialiter dicat: pe[*to —*] |
— cri — mihi et liberis meis ciuitatem deferre digne-
min[*i. cui si im*]perator indulserit, fient etiam liberi ciues
Romani. 10
- 3 Ergo uides, quod se[*—*] | ciuit — t
eor — eg — ciui — |
tionis — propter patris condicionem ciues Ro-
mani sunt ****r [*—*] | in — ndum qui
— debet — re iste pater [*—*] | — 15
— ciuitatem Romanam specialiter debet p[*etere*] |
-
- |
— eum — potest —
*** [*—*] | fiet (?) — e — 20
— ad be[*—*] | — m (?) —
— le be — | tur (?) ab imperatore
— beneficium trib[*—*
—] | r. — dare, sed
tamen e[*—*] | cadunt — 25
— [spe]ciale ius le
[*—*] | per —

5 nisi] nisi eo Mommsen || 6/7 non liberi] liberi non ser. || uersum
6 suppleuit Chatelain || 7 peto suppleuit Chatelain: estne pa[ter]? ||
8 cri Aⁱ, rescripto? Itali || mihi Aⁱ: et suppl. Itali || 9 uersum suppleuit
Chatelain || 13 tionis A^c, erit? Aⁱ || 14 sunt ****r Aⁱ, sunt — A^c ||
in A^c, inperiali aut inperator Aⁱ || ndum Aⁱ, diem A^c || 15 iste pate[r]
Aⁱ, ille pater A^c || 20 *** fortasse eor aut ca. Aⁱ || 22 le be] [specia]le
be[n]eficium? Itali || tur] t' (= tur aut tus) Aⁱ || 24 r.] = rescripto? Itali:
sequuntur dubia uestigia li aut in qui Aⁱ || 26 [spe]ciale Itali, —iale A^c ||
le A^c, li? Aⁱ || 27 per Aⁱ, p A^c: paullo post per sequuntur litterae en
dubiae iisque suprascriptum est poterit Aⁱ.

_____ pater et sibi e[t liberis] | ciuitatem Romanam Gai. 1, 93
 petit _____ sibi et liberis beneficium ul
 [_____] | ** liberi in potestate _____ aliquis _____
 _____ nam quod isti liberi c[_____] | iuris _____
 _____ atri adquisiuerunt ** 5
 [_____] | in potestate _____
 _____ us et uelit h[_____] | te p — re — reuertitur
 _____ pera _____ uel omnis rediga [_____] |
 hoc _____ ab imperatore _____
 _____ causa cogni[_____] | _____ tr _____ 10
 cipit _____ beneficium * [_____] | _____
 _____ s ū prae
 [_____] | * id _____ dere _____
 _____ puberes possunt [_____] | _____
 _____ uidetis illu 15
 [_____] | su _____
 _____ ab * [_____] | praeses _____
 tatis et [_____] | q — in _____
 _____ tatem iudic[_____] | ibi in _____ 20
 _____ e an hoc expedia[t _____] |
 quaeritur _____ re quaerit
 fol. 407^v ipsam personam [_____] || [_____] * habere in potestate, ut bona
 eorum consumat et ita | [_____]dit aut negat.
 4 _____, ut illud tractemus: peregrinus et sibi | [et Gai. 1, 94
 uxo]ri suae peregrinae petit ciuitatem Romanam. nunc 26
 quaeritur, | [an spec]ialiter debeat petere, ut et filius, qui
 nascitur ciuis Romanus [sit. hoc non est] | necesse; nam dixi-
 mus, quod si eo tempore quo parit mulier ciu ** | [* Roma]na
 et maritus, qui nascitur ciuis Romanus erit. 30

~~~~~  
 2 post petit sequitur fortasse pater A<sup>i</sup> || ul A<sup>c</sup>, sic uel ab uel ūl A<sup>i</sup> ||  
 3 \*\* liberi in p A<sup>c</sup>, sic uel [re]scribiti p uel sibi imper A<sup>i</sup> || aliquis A<sup>c</sup>,  
 —quis uel —ti is A<sup>i</sup> || 4 nam A<sup>c</sup>, nam uel nisi A<sup>i</sup> || 5 patri? A<sup>i</sup> ||  
 7 uellit A || te pe — A<sup>c</sup>, te — re — reuertitur (?) A<sup>i</sup> || 8 pera  
 \_\_\_\_\_ uel (sic uel ut) omnis (is dubia) A<sup>i</sup> || lectiones uersuum 9—17  
 fere omnes Italīs debentur || 12 s ū] sic uel si in? A<sup>i</sup> || 14 possunt A<sup>c</sup>,  
 possunt A<sup>i</sup> || 15 uidetis (uel uidet in) illud A<sup>i</sup>, uidetis quod — A<sup>c</sup> ||  
 19 tatis et A<sup>c</sup>, tatis ... A<sup>i</sup> || 20 in A<sup>c</sup>, \*\* A<sup>i</sup> || 21 e(?) an A<sup>i</sup>, \* an A<sup>c</sup> ||  
 22 re (?) A<sup>i</sup>, \*\* A<sup>c</sup> || 23 personam A<sup>c</sup>, person[am] A<sup>i</sup> || ante habere  
 sententiam hanc fuisse coniecit Mommsen: [potest pater propterea filios  
 uelle] habere || 24 [aut conce]dit aut Itali || 25 ut A<sup>c</sup>, ut uel us A<sup>i</sup>:  
 ante ut expectes sequitur || et uxori suppleuit Chatelain || 26 peregrinae  
 praegnantī mauult Mommsen || 27 an specialiter suppleuit Chatelain || et  
 A<sup>c</sup>, etiam? A<sup>i</sup> || 28 necesse A<sup>i</sup>, nus esse A<sup>c</sup>: suppleuerunt Itali || 29 ciu \*\*]  
 ciuia (a dubia) \* A<sup>i</sup>, in uia A<sup>c</sup>, ciuis [est roma]na Mommsen, conf. Gai. 1, 92



- 5 Quid ergo petet? | [diximus], quod cuius Romanus nasci-Gai. 4, 94  
tur non secundum re——um, sed secundum | [mente]m  
senatus consulti. ideo specialiter debet petere, ut is qui  
nascitur | [in pote]state eius sit, non debet petere ei ciui-  
tatem Romanam, | [non enim ci]uitate ipsa habebit natos in 5  
potestate.
- 6 Peregrini | [aut speci]aliter petebant ab imperatore ciui-Gai. 4 93  
tatem Romanam | [aut gen]erali beneficio perueniebant ad  
ciuitatem Romanam. gene|[rale b]eneficium, quod postula-  
bant peregrini, ius Latii dicebatur: | cum enim [ex La]tio origo 40  
ciuium Romanorum duceretur, ideo | ius Latii \*\* | [——]um  
est ius ciuitatis Romanae.
- 7 Interdum populus Romanus uel imperator de|[ferebat] Gai. 4, 96  
ciuitati ius Latii. hoc autem dicebatur ius Latii minoris,  
ius | [Latii m]aioris. Interdum dicebat populus: Deferimus 15  
illi ciuitati ius | [Latii m]aioris. si dicebat ius Latii maioris,  
statim qui in magis|[tratu e]rant positi uel in honore aliquo,  
perueniebant ad ciuitatem Romanam, | [item de]curiones. si  
autem dicebat ius Latii minoris, hi soli peruenie|[bant a]d  
ciuitatem Romanam, qui erant in magistratu uel in aliquo 20  
ho|[nore pos]iti.
- 8 Ergo intererat inter beneficium speciale et generale,  
quo ius Latii | [defere]batur, quod ubi speciale beneficium  
petebatur, —— nisi specialiter | [peti]tum fuisset, ut  
essent liberi in potestate; si autem ad ius Latii ma|[ioris 25  
per]ueniebant, omni modi erant in potestate.
- 9 Non solum naturales liberi | [secun]dum ea quae diximus Gai. 4, 97  
possunt in potestate patris esse, sed etiam hi qui | [adopt]an-  
tur. tractandum ergo nobis est diligentius, quemadmodum  
fiant | [adoptio]nes. nam quemadmodum diximus, quod liberi 30  
qui ex legitimis matrimo|[niis su]scipiuntur in potestate sunt,  
et tractauimus, quae sint legitima | [matri]monia, sic nunc  
adicimus: hi qui adoptantur in potestate sunt.

~~~~~

2 secundum re——um sed secundum Aⁱ, interdum re—— sed interdum A^c: secundum rescriptum sed secundum [tenore]m Itali || 4 in potestate *suppleuit Chatelain* || 8. 9 *expleuerunt Itali* || 9 romanam Aⁱ, romanam nam A^c || generale beneficium *suppleuit Chatelain* || quod postulabant (postulabant *dubium*) Aⁱ, quo petebant A^c || 10 latii dicebatur Aⁱ, latii ——atur A^c || 11 duceretur (?) ... latii n̄m (n̄m *dubium*) ——um (dictum Itali) est i. c. romanae (romanae *dubium*) Aⁱ, duc——um est i ciuitatis —— A^c || *uersus* 13. 15. 16. 19. 21. 23. 24. 25. 27. 28. 31. 32 *suppleuit Chatelain* || 14 hoc autem Aⁱ?, et A^c || 18 [de]corionis Aⁱ, [de]corionis A^c || 24 *post* petebatur *expectes* liberi non fiebant in potestate || 25 maioris *del.* || 27 naturalis A || 30 [adoptio]nis A || quod Aⁱ, om. A^c.

40 Debemus [ergo t]ractare, quemadmodum fiunt adoptiones. Gai. 1, 97
adoptiones sunt quidem duae | [*** eo]s qui alieni iuris sunt
aut eos qui sui. cum duae sint species adoptionum, | [duplici]
modo adoptio celebratur: uel sui iuris personae apud popu-
lum adop ||

5

fol. 110^r

[quattuor paginae uidentur periisse.]

41 [Videamus nunc, quomodo hi qui alieno iuri] || subiecti Gai. 1, 124
sunt, eo iure liberentur.

42 Prius de his personis inspicia[mus —. quae] | personae Gai. 1, 123
in potestate sunt uel quae in manu uel in mancipio, ple[ne 10
trac]tauimus. nunc consequens est, ut dicamus, quemadmo-
dum istae person[ae —] | subiectae iure liberentur et fiant
sui iuris. nec enim semper quae in [potesta]te uel in manu
uel in mancipio sunt constitutae retinentur, sed cer[tis modis] |
et certis casibus liberantur.

15

43 Et superius tractauimus de his qu[———]. | prius
tractemus, quemadmodum exeant de potestate. in potesta[te
serui sunt] | dominorum aut liberi parentum.

44 Exeunt serui de potesta[te domi]norum secundum ea Gai. 1, 126
quae diximus de manumittendis seruis. [seruus non] | aliter 20
potest exire de potestate nisi manumissione; nam [si domi]nus
eius decesserit, ad heredes transit dominium; ergo hi[s modis] |
exeunt de potestate, quibus modis manumittuntur, aut ut
[fiant de]diticii aut Latini aut ciues Romani.

24

45 Liberi autem diuersis modis liberan[tur. liberantur] | Gai. 1, 127
morte parentis, cuius fuerint in potestate, si non sint in
alte[r]ius potestatem] | recasuri. ut puta pater habet filios
uel filias in pot[estate; si] | decesserit, erunt sui iuris filii uel
filiae. si auus decesserit, [inter fi]lium et nepotem extat
distinctio: filius quidem erit s[ui iuris], | nepos uero non erit 30
sui iuris, nam cadit in patris potestatem nepos per mor[tem]

~~~~~  
1 fiunt A<sup>c</sup>, fiant A<sup>i</sup> || 2 [\*\*\*eo]s A, secundum eos Chatelain: ex-  
pectes adoptamus aut eos || 3 adop A<sup>i</sup>, adopt A<sup>c</sup>: adopt[andae] suppleuit  
Mommsen || 7 uideamus ... iuri ex Gai 1, 124 suppleta sunt || 9 in-  
spicia A<sup>c</sup>, inspicie A<sup>i</sup> || 10 uel quae A<sup>i</sup>, atque A<sup>c</sup> || plene tractauimus  
Chatelain, ple[———]tabimus A || 12 person[ae eo cui sunt] subiectae  
expectes || 13 potestate suppleuit Chatelain || 14 cer[tis modis] et certis  
casibus A<sup>i</sup>, ces[———] ex certis usibus A<sup>c</sup> || 16 qu[i in potestate sunt]  
expectes || uersus 19—24 expleuit Chatelain || 22 hi[s modis] Itali (hi  
dubia A<sup>i</sup>), ho[—] A<sup>c</sup> || 23/24 ut [fiant] A<sup>i</sup>, u[——] A<sup>c</sup> || 25 liberan[tur libe-  
rantur] Itali || 26 parentes A || uersum 27 expleuit Chatelain || 27 re-  
cessuri A || 29 inter filium suppleuit Chatelain || 29/30 extat distinctio  
A<sup>i</sup>, ext—— statim A<sup>c</sup> || 30 non erit ... 31 potestatem bis A<sup>i</sup> || 31 per]  
malim post || mortem aui suppleuit Chatelain

- aut]; si non sit (?) in alterius potestatem recasurus, tunc Gai. 4, 127  
 16 [—] | non cadit in potestatem alterius. Si uero tempore,  
 quo [moritur] | auus, pater non sit in familia, aut quia mor-  
 tuus est aut quia e[mancipa]tus est, aut si ——— sui  
 auus non habuerit in pote[state], | nepos, quia filius in po- 5  
 testate non fuit mortis tempore [—] | ——— sui  
 17 iuris ——— erit. Di ——— morte parenti[s, cuius] | parentis  
 fuerint in potestate, si non in alterius pote[statem sunt] |  
 recasuri. nam generaliter dicimus: morte parentis s[—], |  
 cuius fuerint in potestate. quod si filius et nepotes ex eo 10  
 si[nt in potes]tate et pater mortuus fuerit, non fient prius  
 sui iuris, q[uam auus] | mortuus est, cuius fuerint in po-  
 18 testate. Ideo sic dici[mus: mor]te parentis, cuius parentis  
 fuerint in potestate, nec [—] | ——— et illud adiciendum  
 est: si non in alterius potest[atem] recasuri sunt. habes 15  
 fol. 110<sup>v</sup> ergo primum modum, quo exeu[nt de] || [potes]tate.  
 19 Quid erit, si aquae et ignis uel patri interdicatur uel Gai. 4, 128  
 liberis? | [patria] potestas tollitur. ut puta pater habet  
 filium in potestate; [facit] tale crimen, ut aquae et ignis ei  
 interdicatur, per hanc poenam adimitur | [ei ciu]itas Romana 20  
 et incipit esse peregrinus; peregrinus factus iam filium |  
 [ciuem Ro]manum habere in potestate non potest. et e  
 contrario filius, qui cum in | [patris] potestate est facit tale  
 crimen, ut aqua et ignis ei interdicatur; [quo facto] adimitur  
 ei ciuitas Romana, incipit esse peregrinus, peregri[nus 25  
 fact]us in potestate patris ciuis Romani esse non potest.  
 20 Ergo si cui aqua et igne | [interdicitur] patri uel filio,  
 patria potestas tollitur. uelut si pater ab | [hostibus] captus Gai. 4, 129

---

1 non sit dubitanter A<sup>i</sup>, noscitur A<sup>c</sup>, || alterius] patris? || tunc  
 [nepos] non Itali || 2 uero A<sup>c</sup>, quidem A<sup>i</sup> || 3 moritur suppluit Chate-  
 lain || 3/4 quia — quia A<sup>i</sup>, quod — quod A<sup>c</sup> || 4 emancipatus est  
 aut si] e[—]tus est aut si A<sup>c</sup>, e[—] t[—] A<sup>i</sup> || post si A<sup>c</sup> pergit:  
 filios \*\*\* ha — auus: fortasse aliam ob causam eum auus restitu-  
 dum || 5 potestate suppluit Chatelain || quia filius] quia alias A<sup>c</sup>,  
 qui — A<sup>i</sup> || 7 di —] dicimus expectes || parenti[s cuius] parentis  
 Mommsen, parente [—] parentes A || 8 si] Mommsen, sed A || 9 re-  
 casuri A<sup>i</sup>, iectae iuris A<sup>c</sup> || post parentis Itali suppleuerunt scilicet eius] ||  
 10 nepos A || versus 11. 13. 15. 16. 18. 22. 23. 25/26. 28 suppluit Chate-  
 lain || 11 si[nt] A<sup>c</sup>, sit A<sup>i</sup> || 13 cuius parentes A || 14 post nec supplen-  
 dum hoc sufficit sed, uel eum Mommseno necessario | tamen || 16 pro-  
 num] primum ser. || 17 aquae et ignis uel A<sup>i</sup>, aqua et igni et A<sup>c</sup> ||  
 19 aquae A<sup>i</sup>, aqua A<sup>c</sup> || 21 [in]cipit A<sup>i</sup> || 23 cum uidetur delendum ||  
 24 aquae A<sup>i</sup>? || 27 si cui] eis qui A<sup>c</sup>, si A<sup>i</sup>, errore putem pro si qui ||  
 28 uelut A<sup>c</sup>: collato Gai 4, 129 expectes aliter uel simile aliquid.

fuerit ————— erunt filii *sui* iuris. hoc ple[nius et cum] Gai. 1. 129  
 21 diligentia nobis tractandum est. Qui ab hostibus capitur, seruus  
 | [hostiu]m fit, cuiuscumque fuerit dignitatis. nam hoc bellorum  
 generaliter | [—] um est. si cap—————  
 ——— incipiat | [—]m esse potestate ————— hostibus 5  
 uitae necis|[que pote]statem ————— exeunt  
 de potestate | [—] pater —————  
 ab hostibus hodie | [nisi cap]tus ab hostibus interficitur, po-  
 test fieri, ut apud hostes moriatur | [uel etiam] reuertatur  
 —————m postlimin | ————— 10  
 ——— t ——— et ——— ius quo ———  
 ——— sta | ———  
 ——— egerit limen | [—] pul———  
 ————— recipit |  
 [—]atur ————— possumus 15  
 tractare, pater ab hos[tibus ca]ptus et uiuus ———  
 liberi de potestate non ———s | ———  
 ————— ex postliminio ——— |  
 [— po]testatem ————— pater ap————t  
 potestatem | [—] dicas ————— si hodie dicis libe- 20  
 ratos patria | [potes]tate ————— in potestate.  
 22 Quid ergo? hac necessitate | [si ad]duceris ad responsum, ut  
 dicas eos sui iuris esse eo\* | [— pote]state, opponitur tibi  
 statim: cuius sunt in potestate? serui? | [nam pate]r eorum,  
 qui ab hostibus captus est, seruus est: ergo seruus pater | 25  
 [non habet] filios in potestate. Utrumque ergo difficile est:  
 siue dicamus sui iuris | [esse filio]s, illud opponitur, quod si  
 reuertatur et postliminium recipit, | [— st]atum suum, si  
 dicamus eos in potestate, illud, quod est facilius ———

~~~~~  
 1 post fuerit *supple* hoc facto non || ple[niore] diligentia *Itali* ||
 3 [hostiu]m fit cuiuscumque fuerit dignitatis *Ai*, [hostium] ——— *A^c* ||
 hoc belli iure generaliter [accept]um est *fortasse scr.* || 5 m (?) esse
 potestate (?) *Ai*, ** esse pot—— *A^c*: [in hostiu]m esse p. *fortasse suppl.* |
 hostibus (?) *Ai* || 7 hostibus interficitur *A^c*, hostibus ... interficitur
Ai || 9 hostis *A* || *uersum* 10—12 *lectiones debentur Ai* || 14 recepit *Ai*?
 recipit *A^c* || 15 atur — possumus (?) *Ai* || 17 non (?) *Ai* || 19 [po]testatem
A^c, [—] *tat — *Ai* || 20 si (?) hodie dicis liberatos (?) *Ai*, — hodie dico
 liber — *A^c* || 21 [potes]tate cum reuerso patre sint in (in *Ai*, go *A^c*)
 potestate? || 22 responsum? *Ai*, — nonsum *A^c* || 23 dicas *A^c*, dicamus?
Ai || eo* *Ai*, eo *A^c*: post eo *Chatelain supplet* [quod non sunt in po-
 te]state || 24 [nam pate]r eorum *Itali*, [—] eorum *A^c* || *uersum* 26
expleuit Chatelain || 28 ante statum *MommSEN supplet* redit ad || si (i
dubium) *Ai*, sed *A^c*

[LIBER II.]

fol. 109^v

- 23 ——— || extranei autem deliberandi arbitrium habent; Gai. 2, 169
nam possunt [re]pudiare hereditatem, possunt etiam adire.
- 24 Sed sui heredes licet repudiar[e non] | possint here- Gai. 2, 158
ditatem, quia statim fiunt heredes, tamen abstinere pos[sunt 5
25 prae]toris beneficio. At si non abstinuerint uel per id se Gai. 2, 163
miscuerint h[ereditati, nec] | recedere postea ex paenitudine
possunt. sicut enim, si extran[eus heres] | semel adierit
hereditatem, iam tenetur, ita et suus heres, si [semel] | se
miscuerit, omnimodo tenebitur. quod facit in extraneo 10
[aditio], | hoc facit in suo herede, si se miscuerit bonis pa-
rentis. ergo [si uult] | non teneri, ab initio se absteineat a
bonis parentis.
- 26 Vel extr[aneus] | ut adierit hereditatem, potest in in-
tegrum restitui, ut postea absteineat. nam s[i minor] | sit xxv 15
annorum, habet generale beneficium in integrum restitui-
tion[is, quod pol]licetur praetor huius aetatis hominibus. nam
minores xxv an[norum possunt] | decipi uel circui — magno
per aetatis imbecill[—] | ——— in damno, isti minori
pollicetur praetor genera[liter] | in integrum restitutionem, ut 20
si quid perperam minor gesse[rit in inte]grum restituatur.
interdum perperam uendit rem suam: potest restit[ui a prae-
tore] | uel a praeside, si ostendat se minorem.
- 27 Ergo sicuti ceteris s[ubuenitur] | in ceteris causis, in
integrum restitutionis auxilium meretur [minor, si] | ignarus 25
damnosam hereditatem inconsiderate adierit. [potes dice]re:

uersus 3—9. 12. 14. 15. 20. 22. 25 *expleuit Chatelain* || 3 etiam
Aⁱ, et A^c || 4 heredis A || 6 per id A^c: potius uidetur scribendum, perinde
mauult Mommsen || 7 nec] non *Chatelain* || 14 pro uel (ū A) extraneus
ut expectes fere: [suus heres licet se miscuerit bonis parentis uel extraneus
licet || 15 ut postea dubitanter legit *Chatelain* || 15 xxv? Aⁱ, xx A^c ||
18 xxv a[—]uel xxi an[—] A^c, xxv a[—] aut xx a[—] Aⁱ || circui
— magno per aetatis imbecill[—] enoreturi (?) in A^c, circui
— gn(?) ***** is imbecilli[—] — in (aut uel) Aⁱ: fortasse scr.
circui (uel cumueniri). si quis igitur magno per (uel propter) aetatis
imbecillitatem uersetur in || 23 minore A || 24 sicuti ceteris] sicut
minori expectes || 25 meritur A.

si maior essem, prius deliberassem, prius quaesisset n[ec Gai. 2, 163 heredita]tem adissem; modo per inconsultam aetatem temere ad[i. peto] in integrum restitui. hoc, quod dicit extraneus, potest minor su[us dicere], | si temere se miscuerit bonis paternis.

5

28 Quod si maior [fuerit] | extraneus qui adierit uel suus qui miscuerit se bonis, [in integrum] | restitui non potest, omnimodo tenetur oneribus hereditariis, quia deest ill[i auxili]um, nec potest maiori, nisi exhibeantur interdum iustae causae, [in in]tegrum restitui; nec enim maioribus | — gene- 10
rale beneficium d[—] | tor quidem hoc contingit.

29 Quidam, cum maior esset aetate, contra opin[ionem] | adiit hereditatem, quam putabat non esse damnosam. ideo [puta]bat eam non esse damnosam, quod aes alienum in occul[to erat]. | emergerunt plures creditores, coeperunt pro- 15
ferre t[abulas] | * cum debitum fecit apparere hereditatem damnosam. [heres, qui] | maior adierat, tenebatur. dedit
fol. 109^r ergo preces impera[tori, —] || [—] non sit quod fuerat, meruit speciale rescriptum, ut recede[ret] ab hereditate.

30 Ita dixit: ignorans, cum lateret aes alienum, | [adii] here- 20
ditatem, postea emersit grande debitum, apparuit damnosa | [ea hereditas.] ergo a te peto, ut liceat mihi discedere. concessit ei imperator.

31 Hoc ergo | [exem]plo hodieque, si tali re procedis, possumus dare consilium, ut | [suppl]icetur. nam facile im- 25
petrantur ab imperatore ea quae iam ab | [aliis] impetrata

uersus 1—3. 6—8 expleuit Chatelain || 2/3 et 4 timere A || 4 suus dicere Itali, suus uti Chatelain || 8 hereditatis A^c || quia Aⁱ, quod A^c || 9 exhibeantur (?) Aⁱ, exhibuerit A^c || 10/11 [in in]tegrum restitui nec enim maioribus (sic Aⁱ dubitanter) generale (sic Aⁱ, —ale A^c) beneficium d[—] tor (tor? Aⁱ, tor uel eos A^c) quidem (sic A^c, quid Aⁱ) haec si recte ab Italis lecta sunt, uersu 10 requiritur maior: Gaius tamen magis ad imperiale (uel speciale, non ad generale) beneficium ducit || contingit (non contingit) A^c || 12 opinionem Chatelain; fortasse opinionem damnosam scribendum est || uersus 14—17 suppleuit Chatelain || 16 * cum Aⁱ, cum A^c || 18 non sit quod fuerat A^c, —uerat Aⁱ, sic uel —dierat A^k: unde possis restituere [quia] | [debiti ignarus a]dierat || 19 recederet ab suppleuit Chatelain || 20 ita] interea Chatelain || adii suppleuit Chatelain || 22 ergo A^k, om. A^c || 24 exemplo Mommsen. [—]plo Aⁱ, —ipto A^c (unde rescripto Chatelain), —iplo uel iplo A^k || si tali re procedis A^c, si tal (?) cedit Aⁱ, si tali r* pcedi * A^k: si talis res procedit Ferrini || 25 supplicetur Mommsen, [—]jicetur A^c A^k, [—]jicet Aⁱ || 25/26 impetrantur Ferrini, imperantur A || 26 imperatore ea Chatelain, imperatorea A || aliis suppleuit Chatelain || impetrata sunt Ferrini, imperata sunt A^k, imperatur quod A^c.

- sunt: aliud est nouum beneficium petere, aliud est id pe[tere, Gai. 2, 163
 32 cui]us extant exempla. Nam per gratiam factum est, ut si
 maior | [sit qui] licet per ignorantiam omnimodo heres fit,
 ei discedere ab hereditate | — cum habet. propter quod
 exemplo eius alii possunt in integrum restitui a praetore. 3
 33 Ergo ubi | [is mi]nor est qui adiit uel qui se miscuit,
 per praetorem uel per praesidem prouinciae potest | [in
 integrum] restitui; sed qui maior est, sine beneficio princi-
 pali non poterit in | [integrum restitui neque] auxilium ex-
 orari ei heredi secundum ea quae tractauimus. 40
 34 [Extra]nei, qui habent potestatem, quamdiu uolunt, Gai. 2, 167
 tamdiu protrahunt | [adition]em hereditatis. et quid interea
 facient creditores? quid illo tempore | [fiebat] interea de
 35 sacris, quorum magna erat obseruatio? Ideo qui testa- Gai. 2, 164
 menta fa[ciunt, s]i scribunt extraneos heredes, dant eis cer- 165.
 tum tempus | [ad cer]nendam hereditatem, quod est tale: 16
 TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIE[BVS CENT]VM. SI NON CRE-
 VERIT, EXHERES ESTO.
 36 Ista dicitur cretio propter id | [tempus quod] datur ad
 deliberandum, hoc est ad decernendum. ideo | [cretio dic]itur, 20
 quia ad hoc accipitur tempus, ut apud se deliberet et de-
 cernat, | [an adeun]da sit hereditas.
 37 Ergo ubi datur cretio, aut adit intra tempus et uerba Gai. 2, 166
 dicit | [cretionis], aut si non dixerit uerba cretionis intra
 38 tempus, excluditur. Quae autem sunt | [uerba cre]tionis? 25
 sic dicit: QVOD ILLE GAIVS ME SCRIPSIT HEREDEM ADEO CER[NO-
 39 QVE HERED]TATEM. Nisi haec uerba dixerit intra tempus quod
 praefiniuit tes[tator, ex]cluditur, etiamsi pro herede gesserit,
 etiamsi teneat res hereditarias. | [quare nisi uer]ba dixerit
 intra dies praestitutos, heres esse non poterit. 30

~~~~~
 2 per gratiam scripsi, per gradus? A^c * g*** A^k, sicut? Aⁱ ||
 3 maior ... 4 habet] maior [adeundo] licet ... 4 hereditate | [liceat],
 cum rescriptum habet proponit Mommsen || 5 exemplo eius A^k?, exempla
 eius etiam A^c, exemplum etiam Aⁱ? || in integrum restitui a praetore]
 iir pre A^k, pup pre A^c, impetrare Aⁱ || 6 is minor suppl. Chatelain ||
 8 sed A^c, sed uel si A^k, si Aⁱ || est scripsi, interest A^c, i * A^k, i Aⁱ ||
 41 [extra]nei scripsi, [—] nam A^c || 12 aditionem suppl. Chatelain ||
 43 illo tempore uidentur transponenda esse post 14 quorum, cf. Gai. 2, 55 ||
 fiebat suppl. Mommsen || 16 ad cernendam scripsi, ***** ad A^c ||
 17/18 creuerit A^c Aⁱ: possis etiam de creueris cogitare, cf. Gai. 2, 165 ||
 49 id A^k?, quod A^c || 21 quia A^k Aⁱ, quod A^c || diliberet A || 22 an
 adeunda suppl. Chatelain || 24 dixerit * uerba A^k || uersus 25. 26. 28
 suppl. Chatelain || 26 sic scripsi, sis A, unde is Itali scribunt || 28 ges-
 serit A^c, gessit Aⁱ || 29 [quare nisi uer]ba scripsi, [nisi haec uer]ba Itali

- 40 Et scire | [*debes quod quan*]tum uult testator tempus dat Gai. 2, 170
ad cretionem; et | [*quamquam pler*]que testatores centum
dies dant, potest quidem et breuius | [*tempus dare*], potest
dicere: CERNITO IN DIEBUS X, CERNITO IN DIEBUS XX. potest et
| [*longius*] constituere: CERNITO ET IN BIENNIO, CERNITO IN ANNO. | 5
- 41 [*Sed uulgo*] datum tempus et consuetum est: C DIEBUS.
- 42 Dicit ergo | [*heres ha*]ec uerba: ADEO CERNOQUE HERE- Gai. 2, 160
fol. 108^v DITATEM. nihil quaeritur nisi *de* dictione || uerborum. ergo
intra tempus ubi dicat non interest, ut tamen probetur.
interim si ea te [*cte sepa*]ratim dicat, unde potest probare, 10
quod uerba cretionis dixerit? d[*ebet*] ergo adhibere amicos,
43 quibus praesentibus haec uerba dicat. Quod si sin[*e cre*- Gai. 2, 167
tio]ne scriptus fuit, haec uerba cretionis dicere non cogetur,
sed p[*otest etiam pro*] herede gerendo acquirere hereditatem. 14
- 44 Quid est pro herede gerere? ani[*mum*] habere capi- Gai. 2, 166.
endae hereditatis. ergo si aut rem teneat aut praesentibus 167.
[*amicis*] dicat uelle se heredem esse, satisfacit additioni
45 hereditatis. Nam duobus [*mo*]dis ab extraneis heredibus
aditur hereditas, aut cretione aut pro herede gere[*ndo*];
cretione, ut uerba dicantur; pro herede *gerendo*, ut osten- 20
dat se animum [*ha*]bere capiendae hereditatis. sed heres
is, qui cum cretione scriptus est heres, n[*isi uerba*] cretionis
dixerit, heres esse non poterit. qui autem sine cretione
scrip[*tus est*], uel cernendo uel pro herede gerendo potest
acquirere hereditatem. 23
- 46 Ex hoc [*ista*] nascitur differentia: qui sine cretione Gai. 2, 169
scriptus est heres, potest medio t[*empore*] repudiare here-
ditatem et, si semel repudiauerit, paenitentia [*actus*] redire
ad hereditatem non poterit.
- 47 Quid est repudiare? nolle ca[*pere*] hereditatem, con- 30
traria destinatio, repudiare. quomodo destinatio cap[*ien*]dae
hereditatis acquirit, sic destinatio contraria, hoc est uoluntas
non cap[*ien*]di, tollit hereditatem.
- 48 Qui sine cretione scriptus est, si uelit heres esse, est
heres, et [*si no*]lit heres esse, perdit hereditatem; nam quod 35
49 nudo animo acquiritur, nudo an[*imo*] amitti potest. Vbi Gai. 2, 168

1 debes suppl. *Ferrini* || *uersus* 2. 3. 5—7. 15. 17—19. 21. 23—34
suppl. *Chatelain* || 5 et del. || 8 de om. A. || 9 tamen *im* A, testamentum
Chatelain, cf. *Gai. Apographum* pag. 308 || 10 tecte *suppleuit Mommsen* ||
unde dum scr.? || 11 adhibere A^k Aⁱ, adhibet A^c || 12/13 sine cretione
Chatelain || 14 etiam om. *Chatelain* || 20 gerendo om. A || 21 sed heres
A^c: expectes contra si || 22 nisi uerba *meum* *suppleuit Scialoja* || 23 non
nec A^c || 34 uellit A.

- autem cum cretione scriptus est heres, non aliter excludi- Gai. 2, 168
tur, [quam si] tempus transiuerit cretionis, quod a testatore
praeinitum est. sicut enim [ad]quirere hereditatem non
potest, qui cum cretione scriptus est, nisi si uerba dixit[rit] 4
cretionis intra tempus, ita non aliter excluditur, nisi exierit Gai. 2, 168.
50 dies cretio[nis]. Ergo si medio tempore dixerit se nolle 169.
esse heredem, nihil ei praeiudicari[e potest, nam] repudiare
hereditatem non potest, quae cum cretione deferatur; si
adhuc [su]perest tempus cretionis, potest uerba dicere et ad-
quirere hereditatem; ubi autem [sine] cretione scriptus est, 10
si semel repudiauerit, postea per paenitenti[am] redire non
poterit.
- 51 Hoc etiam circa eos seruatur, qui ab intestato [uo]can- Gai. 2, 169
tur ad hereditatem. qui ab intestato uocatur, sicut aut
cer[nen]do aut pro herede gerendo fit heres, ita et con- 15
traria destinatione potest am[itte]re hereditatem.
- 52 Vbi cretionem accepit heres scriptus, non diu potest Gai. 2, 166
t[ra]here aditionem; nam aut cogitur intra tempus adire aut
excluditur, s[i non] adierit. qui sine cretione scriptus est, Gai. 2, 167
fol. 108^r tamdiu potest deliberare, quamd[iu] || [—]r uoluerit, tempore 20
53 non urgetur. Sed hoc ipsum nocet credi[tori]bus. transierunt
centum dies et adhuc iste dicit se deliberare; [transi]it
annus et adhuc dicit se deliberare; tempore enim non ex-
54 clu[ditur]. Ergo si uoluerit post quinquaginta annos adire
hereditatem, expec[tabu]nt creditores exitum, nam nihil pos- 25
sunt hodie facere: dum ille se [dicit] deliberare, conuenire
eum qui nondum adiit non possunt, bona proscrib[ere non]
possunt, quia adhuc incertum est, quin habeat defunctus
succes[sor]em. quorum enim bona proscribuntur? eorum
qui sine successore mori[unt]ur. 30
- 55 Ne ergo hoc incommodum creditoribus obstat, solet
praetor adiri [ab i]psis creditoribus, ut ipse constituat diem
heredi scripto uel qui [ab in]testato uocatur ad adeundam
hereditatem. et dicit praetor: lu[beo] illum heredem intra
centum dies deliberare, an debeat adi[re hered]itatem; sciat 35
autem me creditoribus permissurum bona [ill]a proscribere,

lacunas huius paginae expleuit Chatelain || 4 nisi si A^k, nisi A^c
Aⁱ || 7 praeiudicare Mommsen, praeiudicari Chatelain || 11 repudiauerit
A^c A^k?, repudiavit Aⁱ || redire A, adire mauult Mommsen || 14 uocatur
Chatelain, uocantur A || 15 fit heres ita et A (Chatelain secundis curis
haec legit omnino recte) || 20 [—]r A^c, [—]s Aⁱ? || 27 proscriber[e
non] Aⁱ || 28 quin A^c, quin uel an Aⁱ || 36 [ill]a Chatelain, hereditaria
Itali.

si intra tempus non adierit. * * licet ei diutius delibera- Gai. 2, 167
[—]et.

56 Itaque intra tempus quod a praetore praefinitum est
omnimodo adire [de]bebit aut si non adierit, bona proscri-
bentur; et quod dixit Gaius, prout mo[de]ratus fuerit ipse 5
praetor, ita tempus constituitur.

57 Ecce habes re[me]dium, ubi sine cretione scriptus est Gai. 2, 170
uel ubi ab intestato uo[ca]tur ad hereditatem. quodsi cum
cretione scriptus est heres et longum [tempus] accipit, inter-
dum ————— ere nisi * * * in biennio, in bi[en]nio ex- 10
pectabunt creditores, utrum adeat ille hereditatem, [an]
excludatur. non aliter enim excluditur, nisi tempus quod
a testatore praefi[ni]tum est impleatur.

58 Quod ergo facere non possit, qui cretione[m] non habet,
[ad]eo potest facere, qui longam cretione[m] habet? at potest 15
interpellari [a c]reditoribus, ut ipse praetor moderetur tem-
pus adeundae hereditatis et di[ca]t: nisi intra tempus adierit,
permittam creditoribus bona proscri[ber]e.

59 Omnis cretio certum numerum dierum habet. nam
testator [cum] dat cretione[m], non simpliciter dicit: CERNITO, 20
sed dicit: CER[X]ITO IN DIEBUS TOT. necesse est ut exprimat
numerus dierum. alio[qui]n non est cretio, si non dicat TOR
DIEBUS. ergo omnis cretio certum [n]umerum dierum habet.

60 Duplex nomen est cretionis. nam quaedam cretio [d]ici- Gai. 2, 171
tur uerborum certorum dierum, alia dicitur uulgaris cretio. 25
interdum [c]retio sic datur: CERNITO IN DIEBUS CENTVM; SI NON
CREVERIS, EXHERES ESTO.

fol. 106^v

61 ————— || uniuersitas, ubi hereditas directis uerbis Gai. 2, 247
relinquitur sing[—] || legata singulas res relinquit. || sed Gai. 2, 250
uniuersitatem in omnibus res[—] || dimidiam uidetur resti- 30

1—3 * * licet ei d. delibera[—] et ita quod A^c: *estne ita*: scilicet
si d. delibera[uer]it itaque? || 4 [de]bebit Aⁱ?, [—]atur A^c || 5 mo[de]ratus
fuerit Aⁱ, mo[de]ratus fuit A^c || 8 [uo]catur Aⁱ, [uo]catur A^c || 9 *pro* accipit
malim accepit || 10 *lacunam Mommsen ita supplet*: [in biennio iussus
cernere, nisi [cernit] in biennio, *Itali sic*: biennium accipit, nisi cernit
in biennio || 12 non aliter enim A^c, nam aliter non Aⁱ, || 14 possit A^c,
posset Aⁱ || 15 [ad]eo *Itali*, [id]eo *Chatelain* || *lacunas uersuum* 16—26
suppleuit Chatelain || 22 alioquin *scripsi*, alio[*]n uel alio[*] enim A,
alio [modo] enim *Chatelain* || si non Aⁱ, et nisi A^c || 23 uerborum *del.*;
Mommsen emendat uerbo || 29 *taliam fere desiderantur*: sing[ul]ae res, ubi
per || 30 res[titu]it et qui dimidiam *supplet Mommsen*: unde *Itali emen-*
dant in omnibus rebus uidetur restituere et qui dimidiam restituit.

tuere. ergo etsi dicat: ROGO, V[*t heres vice*] SIMAM PARTEM HERE- Gai. 2, 250
DITATIS RESTITVAT, uniuersitatis di[*citur fideicommissum*]. |

62 Vniuersitatis dicimus, id est iuris, eo ipso, quod pars
aliqua [*hereditatis res*] tituitur q—— rerum pars ——
—— et e contrario si sin[*gulas res*] | relinquat, id est si sin- 5
gillatam relinquat, etiam si totum [*patrimo*]nium, non dicitur
uniuersitatis fideicommissum, sed singularum [*rerum fidei-*
commissum]. |

63 P—— postea, quid intersit inter uniuersitatis fidei-
commissum et singularum [*rerum fideicommissum*]. | qui tres 10
agros habet in patrimonio suo et dicit: TITIV[*s heres esto,*
deinde a] dicit: ROGO TE, VT CVM ADIERIS HEREDITATEM, ILLVM
ET ILLVM [*et illum agrum*] RESTITVAS: licet paene totum patri-
monium reliquerit, [*non dicitur*] | uniuersitatis fideicommiss-
sum, sed singularum rerum [*fideicommissum. sed si pars*] | 15
aliqua hereditatis relinquatur per fideicommissum, dicitur

64 uniuersitatis [*fideicommissum. Voca*]bitur alius heres directis
uerbis institutus, alius fideicommissarius ** [——] | heredi-
tatem, non partem hereditatis.

65 Fideicommissarius non potest suo iure adi[*re heredita-* Gai. 2, 254
tem], | sed debet ab herede petere. et hoc est quod dicitur 24
uulgo, fideic[*ommissum non in usur*]patione esse, sed in
petitione, nec bona debet usurpare, sed [*petere*] | debet
ab herede, ut hereditatem —— ade[at et]
| restituat ei fideicommissum. nam heres instituitur directis 25
uerbis [——] | petit hereditatem, sed suo iure potest
adire et acquirere si[——] | h**** aut fideicommitteri
h—— bona fidei qui —— | nam heredes
non facit nisi directa institutio, sed interdum is quidem erit
l[*oco heredis*] | fideicommissarius, interdum erit loco legatarii. 30

66 Apud ueteres autem neque lo[*co heredis erat*] neque loco Gai. 2, 252
legatarii, sed loco emptoris. plene ergo ex[*plicabimus*], quem-

lacunas uersuum 1. 2. 4—6. 12 suppleuit Chatelain || 4 post resti-
tuitur expectes quamuis minima rerum pars relicta sit || 9 ante postea
Mommсен supplet quaeris || 13 e[*t illum agrum illis*] restituas Itali ||
15 rerum] A^c, rerum id est agrorum a Aⁱ || 18 institutus a. fideicommis-
sarius ad supplementum a me propositum legerunt Itali || **] sed n Aⁱ? ||
19 non A^c, n Aⁱ || 20 lacunam suppleuit Chatelain || 22 fideic[——] Aⁱ,
fidel[——] A^c || 23 [*petere*] debet ab h. ut (ut incertum) hereditatem ....
ade[*uel adi*][at et] Itali, debet reliquis omissis A^c || 26 post uerbis ex-
pectes fere ideoque non uel neque ab alio (sic Itali) || 27 adire et Aⁱ, aut
directe A^c || 27/28 h**** aut —— qui] sic A^c, h et .... sib Aⁱ? || 29 ante
sed nescio an talia intercederint: ergo fideicommissarius restituta here-
ditate non sit heres, cf. Gai. 2, 254 || is A^c, om. Aⁱ.

admodum apud ueteres loco emptoris fuit, *et* quando hodie Gal. 2, 252
 fid[*eicommissarius loco heredis est*] | quando loco legatarii.
 TVNC ENIM IN VSV ERAT EI CUI [RESTITVE]BATVR
 HEREDITAS NVMMO VNO EAM HEREDITATEM [DICIS
 CAUSA VENIRE].

5

- 67 Sicut superius diximus, fideicommissarius apud ueteres
 nec heredis lo[*co erat nec*] | legatarii, sed emptoris. nam
 qui rogabatur hereditatem res[*tituere*], | apud ueteres ad-
 hibebat quinque testes libripende[*mque et ima*]ginaria uendi-
 tione uidebatur uendere hereditatem illi f[*ideicommissario*]; 10
 fol. 106^r unde | loco uenditoris heres ipse, fideicommissarius loco emp-
 toris era[*t et stipulationes*] || [interpone]bantur inter heredem et
 fideicommissarium, quae solent interponi inter uenditorem
 et | [empto]rem, ubi institutus heres uendit hereditatem.
 68 Nam quando heres hereditatem deferre | [** gen]eraliter 15
 quia onera hereditaria apud eum manebant et actiones |
 _____ ut quid-
 quid uenditor hereditario | [nomine] solucrit bona fide _____
 _____ di | [_____
 —]rit emptoris nomine _____ 20
 _____ | [_____]t esset **** debet _____
 _____ debeat sed distr _____ |
 [_____]se _____
 et stipulabatur quidquid uendi | [_____]test _____ emptor ita:
 stipulor a te, interrogo te sollempnibus | [_____] spondes _____ 25
 _____ quidquid hereditario nomine condemnatus | [fueris
 uel bona] fide solueris _____
 _____ | [condemna]tus fuero in iudicio, bona fide sol-
 uero illis priuatim iis semper de | [_____] atur _____

~~~~~  
 1 et] etiam A || 3 tunc ... 5 uenire sunt uerba Gai || 3 [restituere] ban-
 tur (n littera expuncta) A || 7 nec Ac, neque Ai || heredes A || lacunas
 uersuum 7—9. 12. 15 suppleuit Chatelain || nam Ac, namque Ai || 8 res[ti-
 tuere] Ac, rest[ituere] Ai || 13 deferre A || 16 quia Ai, quod Ac || mane-
 bant et actiones Ai, _____ action— Ac || 17 post actiones Itali sup-
 plent: ei et in eum dabantur, ab emptore ita stipulabatur || 19 di Ai,
 — Ac || 20 emptoris Ai, emptorio Ac || 21 t esset **** debet Ai,
 esset _____ Ac || 22 debeat sed distr Ai, _____ Ac || 23 se Ac, s* Ai
 || 24 et stipulabatur Ai, _____ Ac || [_____] test _____ emptorio Ac,
 [_____] emptor ita Ai || 25 spondes Ai, sei pon Ac: ante spondes Itali
 supplent uerbis || 26 condemnatus [fueris uel bona] fide solueris Ai,
 condemnaberis [*bona] fide solui Ac || 28/29 soluero illis Ai, solui Ac ||
 29 atur Ai, ec Ac.

manifestum esse debitum | [—] litigare Gai. 2, 232

| [—] d* soluero.

69 Ideo hoc dicit ne per iudicem supponas hoc | [—]
modo* creditor ** dicat ***** soluis hereditatis no[mine —] d
condemnatus fuero uel l — reddi | [—] 5
stipulabatur et emptor hoc modo: si quis creditor heredi-
tarius | [—] proponere actionem — defensionem
suscipere — spon[des?] — * postea —
creditori ego solvam * | [—] et postea agam contra te:
suscipe defensionem in rem | [—] fueris aut r — 10
— si uictus fueris — |
[— s]ustineas ** non sequetur, ut onera hereditaria —

70 [***e] contrario fideicommissarius interrogabat heredem:
quidquid hereditario nomine | [exege]ris, mihi dari spondes? 15
— | [heredi]tarios
proponere actiones facturum esse spondes? *t*e | [—] rem
in rem — siue non ille exigit, sed mihi teneatur, |
[— a]ctionem cedere —
sed hae | [—]t interponi inter heredem et fideicommis- 20
sarium. ideo apud ueteres loco empto[r]is erat.

71 Hoc ipsum postea uisum est emendatione indigere — Gai. 2, 253
— | [—] heres autem pure heres —
batem erga | [—]ibus hereditariis ei donabant —
— | [—]ieci fideicommis- 25
sarium et dicebat: ueni, suscipe causas—

fol. 103v

[unum uel duo folia uidentur perisse]

71 a quarta ex beneficio senatusconsulti Pegasiani tamen dicit Gai. 2, 257
illam d[—] | etiam hereditatem, ut non sit ei necessaria
ipsa quartam dare [—] | aius prospectum, cum antea 30

1 [—] litigare A^c, [—]litigare Aⁱ || 2. 3. d* soluero ideo Aⁱ, de
soluo induo A^c || 3 per Aⁱ, p— A^c || hoc Aⁱ, h— A^c || 3—5 hoc [—]
modo * creditor ** dicat ***** soluis hereditatis no[mine —] d Aⁱ,
h—[—] — nudum te hereditate — soluis hereditate —[—] A^c ||
5 uel l A^c, uel * Aⁱ || 6 et emptor hoc modo Aⁱ, ex hoc et dolo malo
A^c || 7. 8 quae post action lecta sunt, debentur Italīs || 9 et Aⁱ, nec A^c ||
10 fueris aut r A^c, t*cer* Aⁱ || 12 ** non Aⁱ, ei non A^c || hereditaria
Aⁱ, hereditatis A^c || 17 actiones Aⁱ, actionis A^c, *t*e Aⁱ || 18 rem in eas
siue A^c || 19 cedere Aⁱ, — A^c || 20 sed hae Aⁱ || 21 suppluit Cha-
telain || 23 heres a. p. heres A^c, * at pu— Aⁱ || 24 batem A^c, *atem
Aⁱ || ei A^c, ** Aⁱ || 25 ieci A^c *** Aⁱ || 28 ex uel et A^c || tamen Aⁱ?,
tam A^c || 29 d — etiam (et * Aⁱ) possis temptare damnosam esse ||
30 quartam dare Aⁱ, quarta ** dere A^c || aius Aⁱ, alius A^c: estne [me]-
lius? || cum] c A: estne q (= quam)?

prospectum est senatusconsulto Trebell[iano—] | inter ——— Gai.2, 257
72 ——— n. ueli *****tim adit
[——] | postea introductum est Pegasianum, ne post *****
** rentes [——] | tenem liberi *****um senatusconsulti
Pegasiani ** de quarta [——] | ——— 5
72 ——— adi [——] | Gai.2, 258
tus heres autem non dicat sibi inutile — fideicommissum
hereditatis [——] | partem retine — fuit, ut si heres
nolit adire heredi[tatem] | ———
(72) ——— | tur ——— 10
———— heres d[icat
hereditatem] | esse sibi suspectam ——— ius esse aditionem,
adeat fideicomm[——] | ———
———— us prae[tor* uel] | praesidi
———— heres 15
institutus [——] | puta potest dicere: ille scriptus heres
rogatus est mihi res[tituere; heredi]tatem; suspectam sibi
esse dicit. ego paratus sum [onera] | hereditatis in me sus-
cipere. meo periculo adeat et restit[uat hereditatem. si] |
coactus heres adierit hereditatem ——— restituerit heredi-20
tat[em —] | ———
———— erre [——] | restitutae res
hereditatis ——— loco ——— |
hereditatem rogatus est restituere, non quod suspectam —
[——] | et nolit adire ——— 25
coactus sit adi[re coac]tus adire maneat obligatus, hunc
reddere heredita[tem cons]titutum est, ut ita transeant
actiones, ac si ex Trebel[iano resti]tuta esset hereditas
———— Pegasian[——] |
et respondemus, ex senatusconsulto Trebelliano actiones 30

~~~~~  
2 n. ueli A^c, n ui Aⁱ || 3 interadductum A || post iud' iuirrentes
(antea iud'um rantes) A^c, postea liceret rantes Aⁱ || 6 adi Aⁱ, —
A^c || 7 dicat sibi inutile fideicommissum hereditatis Aⁱ, ——— fidei-
commissum ——— A^c || 8 partem retine Aⁱ, parte remi A^c || 10 tur Aⁱ
|| 11 heres d[icat h.] Itali || 12 ius etiam adition A^c, ius esse aditionis
Aⁱ: et periculosam eius esse aditionem, adeat fideicomm[issarius prae-
torem uel praesidem] supplere possis || 14 prae[tori uel] suppleuit Cha-
telain || 17 lacunam suppleuit Chatelain || 18 paratus] rogatus A ||
20 coactus Aⁱ, ——— A^c || hereditatem ——— restituerit h. Aⁱ, i——tatem
—— A^c || 22 erre Aⁱ, ——— A^c || 23 hereditatis Aⁱ, h—— A^c || loco
Aⁱ, ——— A^c || 24 suspectam Aⁱ, suspecta A^c || 25/26 nolit adire —
coactus sit adi Aⁱ, ——— A^c || 28 [resti]tuta esset hereditas Aⁱ,
—— A^c || 29/30 pegasian [——] et respondemus Aⁱ, et rmus A^c.

transfere[ndas si con]|pulsus heres a fideicommissario adit Gai. 2, 258
hereditatem et restituet is[tam —] | —————

————— onera [————] | quartam, sed omne ius hereditatis transfert, et senatusconsulto P[egasiano] | ideo locus fit, quia non habet quadrantem beneficio testa[toris]; | totam 5
enim hereditatem rogatus est restituere fideicommissario; [suspectam] | dixit et noluit adire ————— ipsius [————] |

fol. 103^r quantum ad fideicommissarii contentionem et permisit institutus
[————] || [————] erit scriptus heres, ipse quidem omnino emolumentum non re[tinet], sed omne ius hereditatis transfertur 40
ad fideicommissarium, ita ut actio[nibus tene]atur uel habeat
73 obnoxios debitores hereditarios. Nam ipso | [senatusconsulto Pega]siano ————— a praetore coactus hereditatem heres
adierit et restitu[erit hereditatem, t]ranseant actiones, ac si
ex senatusconsulto Trebelliano restitua[tur. —] non est 45
locus Trebelliano, sed ex Pegasiano ista fideicommissa |
[————a]c si ex Trebelliano restituta esset.

74 Vides ergo, quod si uni[uersitatis] fideicommissum rogatus sit restituere, id est hereditatis partisue | [eius] non
retenta quarta, tum cogitur adire hereditatem, etiamsi | [cum 20
singulae] res relinquuntur, non cogitur, sicut si legatum sit
singularum | [————]itur heres adire, ut det legatario, et si
singularum rerum sit | [fideicommissum. alit]er ergo in uni-
75 uersitatis fideicommisso placuit propter uoluntatem. Quod | Gai. 2, 259
[————] est de eo herede, qui ex asse scriptus est, etiam 25
de eo qui pro parte | [scriptu]s heres rogatus est restituere
hereditatem s———— ex un[cia roga]tus sit restituere, ex

~~~~~  
1 suppl. Itali || heres Aⁱ, adire * A^c || 4 transfert A^c, transfertur Aⁱ || 5 habet q. b. testa[toris] totam enim Itali, habetur ex ———
[————] tot—— A^c || 8 permisit institutus Aⁱ, primis ——— A^c || 9 quidem A^c, quod Aⁱ || 10 transfertur A^c, transfert Aⁱ || 12 senatusconsulto Pegasiano restituit Chatelain || 13 post [pega]siano A^c legit postquam (?), uix recte: expectes cautum est, ut si || a praetore coactus ad umbras litterarum restituerunt Itali || 15 post restituatur supplere possis: in hoc enim || 16 ista fideicommissa Aⁱ, ista fictio A^c? ista hereditas trans[feritur, a]c expectes || 19 post partisue (sic Aⁱ, om. A^c) desiderantur fere talia: [eius uel retenta uel] non || non Aⁱ, * A^c || 21 res relinquuntur Aⁱ, te reliquant A^c: cum singulae supplent Itali || 22 ante heres expectes rerum non cogitur (cogitur suppluit Chatelain) || et] expectes item || 23 [alit]er Itali, [————] re A^c || 25 est Aⁱ, e A^c: quod [autem dictum] est Itali; malim quod [autem cautum] est || 27 s————] dimus ut si Itali || ex un[cia roga]tus suppluit Mommsen.

- Pegasiano senatusconsulto regi, non ex | [—] sic restituere Gai. 2, 259
 76 reliquas partes. Ergo hic non transeunt actio[nes et stipu-
 lationes] erunt necessariae. quisque heres debet quartam
 — | [partem] retinere, siue ex asse scripserit heredem, siue
 pro par[te —] eruatur — Pegasianum senatusconsultum, 5
 ut si non habeat quar[tam partem] —
 — semissi ex defuncti | [uoluntate] habeat unam semis
 unciam, iam fiet necessarium | [—] senatusconsultum, ex
 Trebelliano restituit quattuor semis — | [—]
 res — transeunt actiones inter — | 10
 77 [—] — fideicommissa aut uniuersitatis sint aut singu- Gai. 2, 260
 larum rerum, ut trac[tauimus]. testator ergo potest dicere:
 ROGO TE HERES, VT ILLI GAIIO SEIO DES CENTVM | [—] i Titio
 — TI ILLVM FVNDVM HERES DES | [—] IL LAM
 DOMVM uel ILLI MAEVIO MANCIPIVM | [—] tit ***** relin- 15
 quuntur et tota hereditas uel paene | [tota leg]ata sit. quod
 si a singulis fideicommissariis quartam relinquit, heres insti-
 [tutus ex Pe]gasiano senatusconsulto — |
 [—] t imperat suis liberis relinquuntur. hoc facit Pega-
 sianum. | 20
 78 [—] — legata ab his tantum possunt relinqui qui Gai. 2, 274
 scripti sunt heredes; | [contra a legat]ario legatum relinqui
 non potest. non potest dicere: TITIO DO LEGO ILLVM — ||

4 senatusconsulto regi non ex] sctoregin ex A^c , sctoriginet A^i ,
 unde senatusconsulto originem et *Itali* || restituere A^c , restituit A^i ||
 2 partis A || hic A^i , hereditariae A^c || actio[nes et stipulationes]
Itali || $3/4$ quartam suae partis [partem]? || 5 eruatur — peg. A^i ,
 — tur peg. A^c : [idem obs]ervatur — *Itali* || sint A^c , sunt A^i ||
 12 trac A^i ?, tri A^c || 12 et 13 *suppleuerunt Itali* || 13 heres om. A^i
 (errore?) || [—] i titio A^i : [uel ut ill]i titio *Itali* || 14 ti illum A^c ,
 ** illum A^i || des A^i , res A^c || 15 uel illi maeuio mancipium A^i ,
 illi — ipsum — A^c || 17 insti[—] gasian — |
 A^c , insti[—] — pegasiano senatusconsulto A^i || 23 non] n A^i ,
 si A^c .

fol. 98^v

[LIBER QUARTVS.]

79 [INTEN]TIONEM ADIVDICATIONEM CONDEMNATIO- Gai. 4, 39
NEM

fol. 400^v

80 ALIAE IN QVIBVS IVRIS CIVILIS IN- Gai. 4, 45
TENTIO EST. CETERAS VERO [IN FAC]TVM 5

fol. 405^v

81 || committitur, si per lasciuiam aut feruorem aut feritatem Gai. 4, 80.
damnum [factum est; et] tenetur dominus, ut aut damnum 81.

82 sustineat aut in noxam t[radat] animal. Sed interest, utrum
serui filiiue nomine noxalis actio propo[natur an] animalium;
nam si serui filiiue nomine condemnatus fuit do[minus uel] 10
pater, poterunt in noxam dare etiam mortuum; condemn—
noxali actione potest seruum etiam mortuum in noxam dare.

83 [Et non solum si] totum corpus det, liberatur, sed etiam
si partem aliquam corporis. denique tr[actatur de] capillis
et unguibus, an partes corporis sint. quidam enim dicunt 15
[—]tationi — foris posita. animal
m[ortuum] | dedi non potest.

84 Quae ratio est, ut serui mortui etiam dedantur? uoluere *
[—] | r — imponere seruis uel filiis, ut delinquentes
semet t[—] | uel potestatem dominorum ***. nam- 20
que hoc uolebant liberari a dom[— ser]uus delin-
quebat, non poterat dominus aut reddere, dabat [—]

85 no]xam p —. Ergo cum praetor corpus te
dedere dom[—] | parentem putes —
— iure uti t[— do]mino uel parenti etiam 25

~~~~~  
6 ante committitur supple pauperies || uersus 8—10. 13. 17.
suppleuit Chatelain || 9 an] an nomine Chatelain || 10 fuerit Aⁱ ||
11 poterunt] Aⁱ, poen— A^c, poe+a* A^k? || condemn[atus dominus]
noxali Ferrini || 14 tractatur de suppleuit Dareste || 15 quidam secun-
dis curis A^c (antea quid) || 16 [—]tationi res (?) — actione (?)
foris A^c, [ea addi]tamenta corporis esse: sunt enim foris Itali, eaque
ad umbra codicis quadrare putant || 18 uoluere * A^k, uoluere A^c, uolueru
Aⁱ || 19 inter [—] et imponere Chatelain dubitanter legit rap-
torum; unde Mommsen efficit: [in terrorem] raptorum || 20 uel A^c A^k,
aut Aⁱ || namque hoc A^c, neque ita Aⁱ? || 22 dominus Aⁱ A^k, dare in
usum A^c || 23 [no]xam — A^c, noxam p— Aⁱ, noxam pr— A^k || 25 uti
t A^c A^k?, uti c Aⁱ || etiam A^c, et Aⁱ A^k.

- occidere eum et mortuum dedere in n[oxam —] | — Gai. 4, 80.
 patria potestas potest⁸¹
 n[——] | cum patris potestas talis est, ut habeat uitae
 86 et necis pot[estatem]. De filio hoc tractari crudele est, sed
 ***** non est *n post r[— occi]dere sine iusta causa, 5
 ut constituit lex xii tabularum. sed deferre iu[dici] | debet
 propter calumniam.
 87 Ergo ideo interest mortuum dedere [——] | ter animalibus
 nec est *m nisi ***** ctio ** ponis his quae ratione
 [carent].⁴⁰
 88 Nunc admonendi sumus, quod iudicium — Gai. 4, 82
 in prim[——] | *** personae constituet actio — sine personis
 legitimum [iudicium] | stare non potest, et cum non
 stet iudicium, nec res iudicata habebit effect[um].
 89 Ergo | tractamus, quae sint legitimae personae. nam 15
 permittitur his qui haben[t litem, ut pro]prio nomine consistant
 90 ut legitimae personae. Sed non solum per nos[met ipsos pos]
 sumus litigare, sed etiam per alias, non per quas-
 cumque, sed per certas person[as, scilicet per] cognitores
 aut per procuratores aut per tutores aut curatores, qui pro 20
 al[is ag]entes habent legitimas personas.
 91 Hi * quemadmodum tutor u[el curator] | constituentur, Gai. 4, 85
 in primo commentario relatum est. cognitor cer[tis uerbis Gai. 4, 83

4 in n[oxam —] A^i , i-[——] A^k , d[——] A^c || 4 necesse A ||
 potestatem *suppleuit Chatelain* || 4/5 sed quieti (?) mari non est san.
 post r[——] A^c , sed — t*m*r*n — pos[——] A^i || 5 [occi]dere ...
 6 lex A^i recte ut uidetur, [——]dere sed est hoc *** iure aut *****
 quod praebebit lex A^c || 6 hoc iu[dici] A^i A^k , hoc [——] A^c || 8 interest
 mortuum ** mortuum A^k , mortuum interest A^c || 9 est ... ponis] est
 licitum nisi ter actionem ponis A^c , e(st) * m—— n(isi) ee (= esse?)
 ***** ponis A^k , est similis tractatio in penis A^i || 10 carent *sup-*
pleuit Chatelain || 11 nunc a. sumus] *isdem uerbis incipere Gai. 4, 82*
obseruarunt Itali || iudicium omne uel nomine proprio [uel alienae
Itali, sed prim ante [——] certum uidetur, et pro enae, quod legit
Chatelain, pua extare uidetur || 12 constituet actio A^c , constituitur A^i
 || sine] *Itali*, sñ A , sed non *Chatelain* || 13 iudicium *suppleuerunt Itali*
 || et om. A || 14 res iudicata A^i , — ta A^c || 15 legitimae personae
 (ad coniecturam a me propositam) A^i , legitima iudicia A^c || 15/16 nam
 permittitur his A^i recte, nisi praetor uel praeses prouinciae A^c ||
 16 litem ut *suppl. Itali* || 16/17 consistant ut A^i A^k , consistunt A^c ||
 17 sed non A^i , non A^c || 21/22 legitimas personas his A^c , legitimas
 person. ex his A^i , legitim*s (?) persona (?) * hii A^k : si recte uiderint
Itali, possis haec sic restituere: legitimam personam ex his || 22 cu-
 rator *suppleuit Chatelain* || 23 lacunam *suppleuit Chatelain* ad Gai.
 4, 83.

cons]tituitur et a praesente praesenti datur hoc modo: si Gai. 4, 83
uelim dare te [quae mihi debes] | ita dico: QVOD TECVM AGERE
fol. 405^r VOLO DE ILLA RE, hoc est ***** [————] || [————] COGNI-
TOREM ILLVM GAIVM SEIVM; aut si reus uelit dare cognitorem:
QVOD TV | [MECVM AGE]RE VIS, IN EAM REM DO TIBI COGNITOREM 3
ILLVM GAIVM SEIVM.

92 Ergo ut cog[nitor] constituatur, et praesentia necessaria
est et uerborum dictio; nam praesens | [praesenti d]ebet dare
cognitorem ————— | [————] 9

93 det ————— | Gai. 4, 84

[————] ————— sed etsi absens fuit datus, non
est uitiosa | [datio; nam s]i postea cognitor consenserit, erit
cognitor. **** procurator | —————

[————] ————— absit procurator ————— 15

————— | [————] dat —————

————— | —————

————— | [————] sollemni-

bus uerbis ————— opponitur * si praesens non est da[tus —]

aduersus ————— | 20

[————] * bsis —————

————— | [————] ————— aliorum ————— mandatum

absentis | ————— (in A euauerunt uersus 10)

————— | —————

————— | 25

94 ————— | [liti ag]endae admittitur adiecta satisdatione, quia
quod ex meo man[dat]o —————

~~~~~  
4 praesenti Aⁱ, ut antea suppleuerat Ferrini || si Aⁱ A^k, non A^c ||
3 est *****] est de (?) ***** A^k, est illo fundo Aⁱ? || 3/4 cog-
nitorem dubitanter legit Chatelain: ante cognitorem cum Ferrinio sup-
pleas in eam rem do tibi, cf. uers. 5 || 5 lacunam expleuit Chatelain ||
7 cognitor suppleuit Ferrini || et praesentia suppleui, iam in A sibi
apparere testantur Itali || 8/9 [de]ebet dare cognitorem Aⁱ, [d]ebet
dare — A^k || 10 det Aⁱ A^k || 13 suppleuerunt Itali || 15 dat et
49 uerbis legerunt Itali || 20 aduersus A^c, aduersar Aⁱ || 22/23 man-
datum absentis legerunt Itali; idem in sequentibus uersibus 40 codicis A,
quorum umbras incertas enotare nolimus, talia deprehendere sibi uisi
sunt: in primo [————] cognitor, in II [————] interea — iudic
———— uetli alio |, in III [————] nit iudi, in V [————]
———— ill, in VI [————] possumus, in VIII [————] alien
———— condemna |.

95 ——— || iudiciarum. ergo cum duae sint actio-Gai. 4, 91.
 nes in rem et in personam: in rem a[ut per petito]riam 93
 formulam agitur; iudicatum solui satisfactio interpon[itur,
 si] | per sponsionem, pro praede litis et iudiciarum, non
 per sponsionem [——] | de — eius ponitur satisfactio 5
 sine len—— pro [praede litis et] | iun-
 diciarum, et incipias quasi nouum audire et quaerere, ideo
 ——— |

96 NON TAMEN HAEC SVMMA SPONSINIS NON ENIM Gai. 4, 94
 [——] | non est poene ——— sponsione 10
 ——— | poenalis sponsio. ideo nec resti-
 pulatio fit. interdum enim sponsio st[—— si pro]bauero te
 debere mihi xxx, dabis alia x, eaque sponsio poena[liis
 est —] | ceri—— ergo ubi
 poenalis sponsi[o est, resti]pulatio sequitur. dicit enim de- 15
 bitor: si non probas tibi xxx deberi, da[bis mihi x]. | ubi
 poenalis sponsio est, est et restipulatio. ubi autem prae-
 iud[icialis est, cessat] | restipulatio.

97 OMNIA IUDICIA AVT LEGITIM[O IVRE | CONSIS- Gai. 4, 103.
 TVNT. SAEPE TRACTANTES DIXIMVS, Q[uod ———] | 104
 iudices non legitima, sed imperialia iudicia dent. de hac 21
 parte trac[tandum quae] | legitima, quae imperialia ———
 ——— ex perso[narum condicio]ne ex loco et nu-
 mero: si omnes litigatores ciues Romani sint, [hoc est ex
 persona]rum condicione; si unus iudex sit et ciuis Romanus, 25
 hoc est ex nu[mero; ex loco,] | si in urbe Roma uel intra
 primum urbis Romae miliarium [accipiat]ur | iudicium, tunc
 ~~~~~

1/2 post actiones expectes: in rem aut per sponsionem a[ut per
 formulam petitoriam, si per petito]riam formulam agitur || 3 inter-
 pon[itur si] suppl. Scialoja || 6 lacunam suppleuit Chatelain || 7 post
 nouum Chatelain dubitanter legit audire || 9 sponsiones A || ante non
 intercidit exigitur, cf. Gai. 4, 94 || 10 post enim secundum Gaium sup-
 pleas poenalis est || 11/12 restipulatio A^k Aⁱ, stipulatio A^c || 12 enim
 Aⁱ, nec A^c, n A^k || 13 xxx dabis alia x A^k, xxv d. alia ex A^c, xxv d.
 alia x Aⁱ || 15 poenali A || sponti[o est resti]pulatio mecum restituit
 Scialoja || enim Scialoja, sic uel nihil A || 16 probas Scialoja, prob**
 A^k, probat A^c || tibi Aⁱ, hs A^c || xxx scripsi, xxv A^c, Aⁱ, ** xx A^k? ||
 deberi da Aⁱ, deberi de A^c || 17 ubi ... autem Aⁱ, ubi p***al**
 *sp*n*o** et restipul** *bi autem A^k, uerbis praeferat sponsio esset
 restipula[tio] sibi at A^c || 20 q[uod aliquando] suppleuit Itali || 23 ex per-
 so[narum condicio]ne recte Itali: ante ex suppleas iudicia sint. Idque
 pendet || 23/24 numero si omnes Aⁱ A^k, numerosissimi A^c || ciues romani
 sint [hoc est ex persona]rum Aⁱ, ——— [——] sint A^c || 26 ex nu-
 [mero ex loco] suppleuit Itali || intra Aⁱ, inter A^c || 27 accipiat]ur sup-
 pleuit Ferrini || iudicium A^c A^k, esse iudicium Aⁱ.

98 uidebitur legitimum iudicium. Quod si aliquid ex his no[n Gai. 4. 100
—]rat, non erit legitimum iudicium, sed imperiale. puta
si non unus i[udex sit,] sed plures iudices sint, si non in urbe
Roma nec intra primum ur[bis Romae] miliarium, sed alibi
accipiat iudicium — si in his locis [—iu]diciū est, et si 5
aliquis ex litigatoribus peregrinus sit, ex his si [quid est, im-
peri]ale sit iudiciū, quia ————.
[didi]cimus, quid sit legitimum, quid imperiale.

99 Legitima iudicia anno [et sex men]sibus ex lege Iulia Gai. 4, 104
finiuntur. denique nisi intra annum et sex menses [fuerit le]gi- 10
timum iudiciū pronuntiatum, expirat. imperiale iudiciū
——— | anno et sex mensibus et ————

400 [Imperiale] autem dicitur, quia imperio eius contine- Gai. 4, 105
tur, a quo concipitur, puta praetoris uel praesi[dis provinciae]. | 15
imperiale tamdiu uiget iudiciū, quamdiu praetor uel prae-
ses. ** si ille ab [———] | ———— qui
incept, desinet ———— | imperio conti-
nentia iudicia, quia imperio praetoris uel praesidis conti-
fol. 404^r nentur, nam t[amdiu iudex] || [potestatem ha]bet iudicandi, 20
quamdiu ille in imperio est, hoc est in magistratu; si [uero
401 cessa]uerit potestas, et iudex desinit ut apparet ergo, Gai. 4, 105
quod non qualitas action[is facit] legitimum iudiciū, sed
402 numerus, condicio personarum, locus. Alioquin [potest legi-
tim]a esse actio et tamen imperiale esse iudiciū, potest 25
etiam praetoria esse actio et tamen [legitim]um esse iudi-
403 cium. Puta ex lege Aquilia actio legitima est. iudiciū
[si non intra] primum urbis Romae miliarium agatur, non
erit legitimum [iudiciū]; si non inter omnes ciues Roma-
nos, sed inter peregrinos, imperiale est iudiciū; si [non 30

4 quod Aⁱ, sed A^c || aliquid Ferrini, aliquis A || no[n] A^c, non [—]
Aⁱ || 3 i[udex sit] Itali, [iudex] Chatelain || si non in suppl. J. Willems ||
3/4 urbe roma nec Aⁱ, — si non A^c || 4 sed alibi Aⁱ || 5 iudiciū Aⁱ ||
si in his locis A^c || [acceptum iu]diciū Willems || 6 si [quid est im-
peria]le Aⁱ, [imperi]ale A^c || 8 didicimus suppluit Ferrini || 9. 14 sup-
plementa praestitit Chatelain || 10 nisi Aⁱ, si A^c || fuerit supplent Itali ||
11 pronuntiatum expirat Aⁱ, pronuntiat ———— A^c || 12 anno et
s. m. et legerunt Itali soli || 13 concipitur A^c A^k, accipitur Aⁱ || uel
praesi[dis p.] A^k, uel praesid[is p. ergo] Aⁱ, [aut praesidis p.] A^c || 16 uel
Aⁱ A^k, et A^c || 17 ille ab[ierit] suppluit Mommisen || 19 praesides A ||
lacunas uersuum 20—26 expleuit Chatelain || 22 et Aⁱ A^k, etiam A^c ||
ut apparet A, esse. apparet scribendum || 24 condicio personarum Aⁱ,
cond* personarum A^k, condicio aut personarum A^c || 27 legitima Scia-
loja, legitimum A || 29 ciuis A.

unus] detur iudex, sed et plures, non erit legitimum, sed Gai. 4, 109
 404 imperiale. Et e contrario [ui bonorum] raptorum actio
 praetoria est; sed si apud unum iudicem ciuem Romanum
 [et in u]rbe uel intra primum urbis Romae miliarium
 Romanus ciuis [aget contra ciues Roman]os litigatores. erit 5
 legitimum iudicium.

405 Vides, quod non qualitas actio[nis effi]cit aut legitimum
 aut imperiale iudicium, sed numerus et locus et condicio
 [personarum, ut dixi]mus. ea causa interest inter legitima
 iudicia et imperialia.

40

406 Haec si tenetis, iam [uidetis, quod] in legitimo iudicio Gai. 4, 106.
 ipso iure actio consumitur, in imperiali iudicio numquam 407

407 [ipso iure consu]mi potest. In legitimo iudicio non omnis
 actio consumitur, sed ea sola, quae habet [intentionem per]-
 sonalem in ius conceptam: nam est et in factum concepta. 45

408 Dicis: SI PAR[RET TE DARE] OPORTERE TOT MILIA uel ILLAM REM
 et QUIDQUID TE DARE FACERE PRAESTARE OPORTET; ista est per-
 409 sonalis [actio in ius] concepta. Nam ubi in rem actio pro-
 ponitur, non potest consumi legitimo [iudicio —] quomodo:

SI PARRET ILLVM FVNDVM MEVM ESSE EX IVRE QVIRITIVM *** et 20
 egeris in legiti[mo ****] **, non consumis actionem. tamdiu
 enim potest tibi competere actio, quamdiu domi[nus es, nam]
 recte dominus quandoque dicit: SI PARRET ILLAM REM MEAM
 410 ESSE EX IVRE QVIRITIVM. [*****] *m litigans audiatur in iu-
 diciis diuersis post primam actionem *er* [*****] ** opponi- 25
 tur exceptio rei in iudicium, hoc est si adhuc pendet iudi-
 cium, [*****]um deductae, si iudicata in legitimo iudicio,
 rei iudicatae de [*****] * iudicatae *****le.

4 et del. || 2 et e contrario A^c (secundis curis) || 4 [u]rbe A^k, urbem
 A^c || 9 personarum ut dixi *suppleuit Chatelain*, ***** A || ea causa
 ea * (c? = causa) A^k, ratio A^c || 11 haec A^k, hoc A^c || 13 ipso iure
 consumi] —mi A^k, —si A^c || actio in ius *suppleuit Chatel-
 lain* || 18 nam A, non sed, ut *legerunt Itali* || ubi in rem actio pro-
 ponitur A^k, uerbis in rem ali opponitur A^c || 19 consumi legitimo
 consumile legitimum A^k Aⁱ, consimile legitimum A^c || [iudicio actio]
J. Willems || 20/21 *** et egeris ait (?) et eger A^k, l. tit. et egeres A^c,
 licet et egeris Aⁱ || 21 ** non] p (uel qs), m non A^k, tam. (= tamen)
 non Aⁱ?, um non A^c || 22 nus es *suppl. Dareste*, nam *addidi propter
 lacunae spatium* || 23 rem om. A || 24 *m A^k, em Aⁱ, mus A^c: [ne iter]um
supplet Mommsen, [ne autem id]em *Itali* || 25 *er*] fere A^c, *eri A^k ||
 **opponitur A^k, e opp. A^c, ei opp. Aⁱ || 26 exceptio ... 28 deductae]
Mommsen haec deletis uerbis rei in iudicium ita sanare studet: exceptio,
 hoc est si a. p. i., [rei in iudici]um deductae; *possis haec quoque temp-
 tate*: exceptio rei in iudicium [deductae, uel rei iudicatae], hoc est si
 a. p. i., [rei in iudici]um deductae || 27 in legitimo iudicio *rectius abesset* ||
 28 *ante iudicatae] in A^c, u A^k?, uel Aⁱ.

- 411 Sunt et actiones quae dicuntur in factum, de quibus Gai.4,106.
iam [locuti s]umus. Et in factum actio non consumitur, quia 107
quod factum est infectum fieri non potest. puta [deposit]i
actio est in factum: SI PARRET ME DEPOSUISSE APUD ILLUM GAIUM
SEIUM ILLAM REM [NEC REDD]ITAM ESSE DOLO MALO ILLIUS GAI SEI, 5
CONDEMNATA ILLUM. numquam ex eo quod [actum est in]fectum
412 esse, cum deposuisti, potest. Venis et dicis: SI PARRET ME
DEPOSUISSE. [deinde] dicis: quod semel factum est, infectum
fieri non potest, si quid opponitur tibi ex[ceptio, quod i]am
res iudicata est uel in iudicium deducta est. 10
413 Ergo neque in factum [actiones] consumuntur neque in
rem, sed solae actiones personales, quae habent [in ius
concept]am intentionem.
414 In imperiali autem iudicio numquam actio consumitur,
sed semper ————— 15

~~~~~  
2 locuti sumus restituit Chatelain || et A^a A^k, etiam Aⁱ || 3 [de-
posit]i Aⁱ, [—] e A^c || 6 actum] factum Chatelain || 8 deinde sup-
plevit Mommsen || 9 si quid nescio quo modo corruptum est || exceptio
quod iam restituit Chatelain || 15 post semper talia desiderantur: ex-
ceptione rei iudicatae uel rei in iudicium deductae opus est.

EPIMETRV M TH. MOMMSENI.

Ut patres nostri laetati sunt recuperato Gaio, ita nobis quoque similis sors evenit, sed ita similis ut gemma carboni. Gaius ille redivivus iuris Romani notitiam universam illustravit formamque eius apud nostros commutavit; ex hoc Gaio non Gaio ad vetustam doctrinam vix quicquam accedit, sed prudentiae lalentis condicio aliquatenus declaratur.

Codex Augustodunensis ipse optimae notae est Gaio Veronensi nequaquam inferior, scriptus compendiis iisdem, orthographiae ita probae, ut a vitiis inde a quarto saeculo receptis immunis fere manserit. *b* et *v* nusquam permutantur, *e* et *ae*¹⁾, *i* et *e* in vocabulorum terminationibus²⁾ raro. Aetatem eius generis librorum ut prudentiores vix audebunt definire, ita reputanti, quod ex gestis de Theodosiano recipiendo intellegitur, medio saeculo quinto notarum iuris usum licet imperitis odiosum nihilo minus adhuc viguisse non a vero videbitur absimile circa ea tempora huius codicis librarium vixisse; post ea vix crediderim antiquam consuetudinem ita incorruptam duravisse.

Sed a librarii arte et excellentia auctoris infantia et exilitas ita abhorret, ut Pseudo-Gaius Augustodunensis in mentem nobis revocet Baviorum nostrorum poemata chartae munditiae et typorum nitore ipsa se irridentia. Gaium Veronensem et Augustodunensem qui comparat, intelleget hunc hominem non sapiisse ultra unum auctorem suum, quaeque in eius commentariis invenit simpliciter et commode exposita, reddidisse inanibus repetitionibus ita referta, ut verba cumularit, res obscurarit; cuius tractationis insigne exemplum est dictio facta infecta fieri non posse in brevi enuntiato ter repetita (c. 111, 10. 13. 112, 15).

1) LVIII, 8 *hereditarie* — LVIII, 23 *pene* — LXII, 2 *sep'e*.

2) *i* pro *e*: XLIV, 9 [*dec'orionis*] — XLIV, 21: [*adoptio*]nis — XLVII, 3: *hostis* — LVIII, 8: *partis* — LXIII, 6 *ciuis* — E contrario *e* pro *i*: XLV, 18. XLVI, 2. 8: *parentes* — LIV, 29: *heredes* — LIX, 29 *neces* — LXI, 21: *sponsiones* — LXII, 28: *praesides*.

Rerum ignorantiae, cuius documentum certissimum est Latini iuris tractatio (c. 6. 7), quasi esset ius civitatis Romanae imperfectum, respondet verborum ordinatio. Sententia quae dici possit per totum tractatum nulla reperitur, nec tam male scripsit homo quam abhorret totus a stilo qualicumque. Nego per litteras ullas eiusmodi commentarios effici potuisse; scholas habemus et ipsas non bonas, magistrum dicta sua crebra iteratione pueris inculcantem, pueros ore sibi tradita fidelius quam felicius in pugillares referentes. Inde per totum tractatum auctor adloquitur modo unum auditorem (*venis et dicis* p. LXIV, 14; similiter p. XLII, 10. XLVII, 18. XLIX, 11. LII, 28. LXI, 19. LXIII, 14. 23. 27), modo plures (*tenetis* LXIII, 18; similiter p. XLIII, 8). Item etiam saepius orationem interrumpit quaestionibus directis ad audientes (XLII, 6. XLIII, 24. XLV, 15. XLVI, 12. XLIX, 25. L, 9. 24. 30. LI, 14. LII, 15. LIII, 1). Similiter non raro eum de quo agitur introducit utentem oratione directa (XLII, 7. XLIII, 19. XLIX, 9. LII, 20. LIII, 4). Quae omnia redeunt ad usum scholarum. Denique scholis ita exceptis recte conveniunt loci interpretati auctoris hic illic interspersi et forma litterarum distincti.

Recuperavimus igitur institutionum Gaianarum editionem alteram auctam et pessumdatam; nam quamquam uno loco (c. 56) qui eam curavit Gaium nomine citat et particulae quoque illae ex commentariis ad verbum relatae declarant nequaquam hoc eum egisse, ut Gaianis suos commentarios substitueret, nihilominus quod legitur c. 94: *quemadmodum tutor aut curator efficiantur in primo commentario relatum est* eo ducit, ut hi praeceptoris commentarii discipulis tamquam Gai ipsius apparere debuerint. Eius retractationis alias reliquias nullas superesse non mirum est; certe prudentes Alariciani quamquam Gai institutiones aliter atque reliquos iuris Romani tractatus male mutarunt, non Pseudo-Gaium hunc, sed genuinum conciderunt et elumbarunt. Nec magis monstri nostri particulas Iustiniani doctores receperunt. Nihilominus apud eos ipsos fortasse huiusce operis aliqua memoria reperitur. Auctorum index digestis praemissus cum inter Gai opera recenseat *‘aureon βιβλία έπτά’*, excerpta inde sumpta inscripta plerumque *‘rerum cottidianarum sive aureorum’* (prior titulus solus praescribitur fragmentis insertis libris digestorum XVII—XXII; alter solus fragmentis insertis libro XLIV) multa in digestis inveniuntur, sed ex solis libris prioribus tribus; aureorum quattuor posteriores in ipsa compilatione non comparent. *‘Aureos’* certe Gaius ipse rerum quotidianarum libros non appellavit, sed nomen id posteriores operi multum lectitato im-
po-

suerunt. Eo magis mirum est, quod eorum aureorum libri quattuor posteriores plane evanuerunt. Iam cum in indice auctorum illo adsint 'institutionum βιβλία τέσσαρα', non adsint rerum quotidianarum libri, crediderim labente aetate et tres harum libros et institutionum quattuor circumlatos esse sub titulo communi aureorum septem, substituta in his recensio genuinae editione tamquam secunda scilicet Augustodunensi, Tribonianum autem eiusmodi exemplari usum pro sua prudentia tres libros priores adhibuisse, quattuor posteriores prae genuinis recte sprevisse.

Hoc si probabiliter posuimus, consequens est Pseudo-Gaiani operis originem non revocandam esse ad Aeduorum sive Augustodunensium studia liberalia aetate imperatoria passim celebrata, quamquam nihil impedit, quominus codex Augustoduni repertus scriptus quoque ibidem sit in usum antecessoris cuiusdam vetustae eius academiae. Origo ignoratur; sed recte commentarii eiusmodi aurei conveniunt saeculis collabentis imperii Romani aureis et ipsis appellatis apud aequales, apud posteros iure infamatis.



GAI
I N S T I T V T I O N V M
COMMENTARII QVATTVOR

INDEX

PRAECIPVARVM NOTARYM QVIBVS VSI SVMS

- C* = codex Veronensis rescriptus
*C*¹ = eiusdem codicis manus prima
*C*² = eiusdem codicis corrector primae manui fere coaeuus
*C*ⁿ = idem codex in eis locis, ubi notis sollemnibus compluribus uel singulis usi sunt librarii
C^a = codicis Veronensis apographum Studemundianum (anno 1874 publici iuris factum)
C^{as} = supplementa ad codicis Veronensis apographum Studemundianum anno 1878 et 1883 a Studemundo Veronae collecta et huic editioni praemissa
() his uncinis quae circumscripta sunt, a *C* absunt lacunae signo nullo relicto
[] his uncinis quae circumscripta sunt, tradita quidem sunt in *C*, sed abesse debebant
Aug. = Interpretatio Augustodunensis (pag. XLII sqq.)
Coll. = Collatio legum Mosaicarum et Romanarum
Epit. = Epitome Gai, quae extat in lege Romana Wisigothorum
Dig. = Digesta Iustiniani
Inst. = Institutiones Iustiniani.
Alia uide in praefatione.
-

(COMMENTARIUS PRIMVS.)

§ 1 [I. DE IVRE CIVILI ET NATVRALI.] *Omnes populi, qui legi-*^{Cod. Ver}
bus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim com-^{pag. 1}
muni omnium hominum iure utuntur; nam quod quis
populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est
*uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ciuitatis; quod*⁵
uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id
apud omnes populos peraeque custoditur uocaturque ius
gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. populus
itaque Romanus partim suo proprio, partim communi om-
*nium hominum iure utitur. quae singula qualia sint, suis*¹⁰
locis proponemus.

2 Constant autem iura populi Romani ex legibus, ple-
biscitis, senatusconsultis, constitutionibus principum, edictis
eorum qui ius edicendi habent, responsis prudentium.

3 Lex est quod populus iubet atque constituit. Plebiscitum¹⁵
est quod plebs iubet atque constituit. plebs autem a po-
pulo eo distat, quod populi appellatione uniuersi ciues
significantur connumeratis etiam patriciis; plebis autem
appellatione sine patriciis ceteri ciues significantur; unde
olim patricii dicebant plebiscitis se non teneri, quia sine²⁰
auctoritate eorum facta essent; sed postea || lex Hortensia^{pag. 2}
lata est, qua cautum est, ut plebiscita uniuersum populum

~~~~~  
§ 1 usque ad 8 *utuntur* = Dig. 1, 1, 9; § 1 = Inst. 1, 2, 1 ||
§ 3 inde ab 16 *plebs autem* — 4, 3 *significantur* conf. Inst. 1, 2, 4.

~~~~~  
1 rubricam addidit C², conf. Cas || 1—3 Omnes—quod quis *sup-*
pleuit Goeschen ex Dig. et Inst., *quamuis tribus uersibus in C explendis*
haec uerba uix sufficiant; conf. C^a || 4 proprium C, proprium ciui-
tatis Dig. Inst. || 5 ciuitatis C, ipsius ciuitatis Dig. Inst. || 7 populos
C Inst., om. Dig. || 8 populus C, et populus Inst. || 10 utitur] conf.
C^a pag. 506 || sint C, sunt Inst. || 18 etiam Inst., et? C, conf. C^a
pag. 267 uers. 10 || 20 quia] conf. C^a pag. 293 || 21 auctoritatem C.

4 tenerent; itaque eo modo legibus exaequata sunt. Senatusconsultum est, quod senatus iubet atque constituit, id-
 5 que legis uicem optinet, quamuis fuerit quaesitum. Constitutio principis est, quod imperator decreto uel edicto uel epistula constituit. nec umquam dubitatum est, quin
 id legis uicem optineat, cum ipse imperator per legem
 6 imperium accipiat. <—————>

—————>. ius autem edicendi habent magistratus populi Romani; sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in prouinciis iuris-
 dictionem praesides earum habent; item in edictis aedi-
 10 lium curulium, quorum iurisdictionem in prouinciis populi Romani quaestores habent; nam in prouincias Caesaris omnino quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum
 7 in his prouinciis non proponitur. Responsa prudentium
 15 sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id quod ita sentiunt legis uicem optinet; si uero dissentiant, iudici licet quam uelit sententiam sequi; id-
 que rescripto diui Hadriani significatur. 20

8 [II. DE IVRIS DIVISIONE.] Omne autem ius quo utimur uel ad personas pertinet uel || ad res uel ad actiones. et pag. 3 prius uideamus de personis.

9 [III. DE CONDICIONE HOMINVM.] Et quidem summa diuisio de iure personarum haec est, quod omnes homines
 10 aut liberi sunt aut serui. Rursus liberorum hominum alii
 11 ingenui sunt, alii libertini. Ingenui sunt qui liberi nati sunt; libertini, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

~~~~~  
 § 4 usque ad 2 constituit = Inst. 1, 2, 5 || § 7 usque ad 17 condere = Inst. 1, 2, 8 || § 8 usque ad 22 actiones = Dig. 1, 5, 1; § 8 = Inst. 1, 2, 12 || § 9 = Dig. 1, 5, 3; Inst. 1, 3 pr. || § 11 inde ab libertini = Dig. 1, 5, 6; Inst. 1, 5 pr.  
 ~~~~~

~~~~~  
 3 Constitutio C<sup>n</sup> || 6 optineat ex optineatur correctum C, conf. C<sup>a</sup> pag. 306 || legem C<sup>1</sup>, leges C<sup>2</sup>?, conf. C<sup>a</sup> pag. 276 || 8 ante ius intercidisse edictorum definitionem coniecit Huschke, autem delet Mommsen ||  
 14 quaestores C<sup>2</sup>, quaestore C<sup>1</sup> || 16 et opiniones C Inst., delet Eisele ||  
 17 concurrant C || 18 optinet ex optinetur correctum C || 19 uellit C sequi || sed qui C<sup>n</sup> || 20 rescripto C<sup>n</sup>, conf. C<sup>a</sup> pag. 298 || significantur C ||  
 24 rubricam addidit C<sup>2</sup> || autem C<sup>n</sup> Inst., omis. Dig. || 22 et Mommsen, set uel sed C<sup>n</sup>, ac Inst. || 23 uideamus de personis C, de personis uideamus Inst. || 24 rubricam addidit C<sup>2</sup> || et quidem summa C, summa itaque Dig. Inst. || diuisio de iure personarum C Inst., de iure personarum diuisio Dig. || 28 libertini qui C, libertini sunt qui Dig. Inst.  
 ~~~~~

- 12 Rursus libertinorum (*tria sunt genera; nam aut ciues Ro-*
mani aut Latini aut dediticiorum) numero sunt. de quibus
singulis dispiciamus; ac prius de dediticiis.
- 13 [III. DE DEDITICIIS VEL LEGE AELIA SENTIA.] Lege itaque
Aelia Sentia cauetur, ut qui serui a dominis poenae no-³
mine uincti sint, quibusue stigmata inscripta sint, deue
quibus ob noxam quaestio tormentis habita sit et in ea
noxam fuisse conuicti sint, quique ut ferro aut cum bestiis
depugnarent traditi sint, inue ludum custodiamue con-
iecti fuerint, et postea uel ab eodem domino uel ab alio¹⁰
manumissi, eiusdem condicionis liberi fiant, cuius condi-
14 tionis sunt peregrini dediticii. [V. DE PEREGRINIS DEDITICIIS.]
Vocantur autem peregrini dediticii hi, qui quondam aduer-
sus populum Romanum armis susceptis pugnaverunt, deinde
15 uicti se dediderunt. Huius ergo turpitudinis seruos quo-¹⁵
cumque modo et cuiuscumque aetatis manumissos, etsi
pleno iure dominorum fuerint, numquam aut ciues Roma-
nos aut Latinos fieri dicemus, sed omni modo dediticiorum
16 numero constitui intellegemus. Si uero in nulla tali tur-

§ 13. 14 conf. Theophilus 1, 5, 3; § 13—15 conf. Glossarium
Ansileubi uoc. *dedicii* (u. i.) et Isidor. orig. 9, 4, 49. 50.

4—2 () *ex Epit. 1, 1 pr. addidit Goeschen* || 3 de dediticiis
dediticis C || 4—19 *Glossarii supra laudati contextus in codice Parisiensi*
Latino 11529 fol. 82 hic est: dediticii sunt, qui ante libertate ob
manifestam culpam a dominis stigmata uel tormenta perpassi sunt.
hii quoque modo a dominis suis manumissi numquam aut ciues
Romanos aut Latinos fieri, sed omnino dediticii quorum numero
constituuntur. dediti autem dicti serui, qui condamnati aduersus po-
pulum Romanum armis sumptis dimicauerunt, deinde uicti se de-
diderunt. uaria turpitudine affecti (*conf. Conrat Epitome exactis*
pag. CCCXXX) || 4 *rubricam addidit C* || dediticis C || 5 ut om. C¹, uel?
*add. C*²ⁿ || 6 sint *Goeschen*, sunt Cⁿ, *conf. C*^a *pag. 501* || sint *Goeschen*,
sunt Cⁿ || 7 sit *Goeschen*, sit (i. e. sunt it) Cⁿ, *conf. C*^a *pag. 512* ||
3 conuicti *ex conuictii correctum C* || sint *Goeschen*, sunt C || quique
Goeschen, quique Cⁿ || ut *Caplick*, aut Cⁿ || bestiis *ex uestiis correc-*
tum C || 9 sint C¹, sunt C² || coniecti *Goeschen*, coniecti C || 10 ab
eodem *Goeschen*, autem C¹, ab eo? C² || 11 fiant *Goeschen*, fiant C ||
12 dediticici C || *rubricam addidit C* || 13 peregrini dediticii om. C¹,
*add. C*² || 14 susceptis C, sumptis *Glossarium et Isidorus* || pugna-
uerunt C, dimicauerunt *Glossarium*, dimicassent *Isidorus* || deinde C²
cum Glossario, et C² (non et deinde nec deinde et) || 15 uicti *ex uictis*
correctum C || 19 constitui *Goeschen*, constituti C.

- pitudine sit seruus, manumissum modo ciuem Romanum
 17 modo Latinum fieri dice[m]us. nam in cuius persona tria pag. 4
 haec concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex
 iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione
 liberetur, id est uindicta aut censu aut testamento, is ciuis 5
 Romanus fit; sin uero aliquid eorum deerit, Latinus erit.
- 18 [VI. DE MANUMISSIONE VEL CAUSAE PROBATIONE.] Quod
 autem de aetate serui requiritur, lege Aelia Sentia introductum
 est. nam ea lex minores xxx annorum seruos non aliter
 uoluit manumissos ciues Romanos fieri, quam si uindicta, 10
 19 apud consilium iusta causa manumissionis adprobata, liberati
 fuerint. Iusta autem causa manumissionis est ueluti si
 quis filium filiamue aut fratrem sororemue naturalem, aut
 alumnus, aut paedagogum, aut seruus procuratoris habendi
 gratia, aut ancillam matrimonii causa apud consilium 15
 manumittat.
- 20 [VII. DE CONSIPIO ADHIBENDO.] Consilium autem adhi-
 betur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quin-
 que equitum Romanorum [puberum]; in prouinciis autem
 uiginti recuperatorum ciuium Romanorum, idque fit ultimo 20
 die conuentus; sed Romae certis diebus apud consilium
 manumittuntur. maiores uero triginta annorum serui sem-
 per manumitti solent, adeo ut uel in transitu manumittan-
 tur, ueluti cum praetor aut pro consule in balneum uel
 21 in theatrum eat. Praeterea minor triginta annorum seruus 25
 [manumissus] potest ciuis Romanus fieri, si ab eo domino
 qui soluendo | non erat, testamento eum liberum et here-
 dem relictum ———— pag. 5

§ 17 conf. Theophilus 1, 5, 4 (ed. Ferrini pag. 26, 11—22) || § 19 conf.
 Inst. 1, 6, 5 || § 20 usque ad 22 *manumittuntur* conf. Theophilus 1, 6, 4;
 § 20 inde ab 22 *semper* = Inst. 1, 5, 2.

2 personam Cⁿ || 5 uindicta C², uincta C¹ || testamento C²ⁿ, 101
 C¹, conf. C^a pag. 508 inf. || 7 rubricam addidit C² || vi Goeschen, vii C² ||
 12 fuerint C², fueri C¹ (conf. C^a pag. 299) || 13 naturalem C, natu-
 rales Inst. || 14 paedagogum C || uerba aut paedagogum collata § 59 delet
 Lachmann || 15 apud om. C¹, add. C² || 17 rubricam add. C² || aut VII aut
 VIII fuerit in C² (conf. C^a) || 18 roma om. C¹, add. C² || quinque equi-
 tum] quinquequitum C || 24 pro consule C, proconsul aut praeses
 Inst. || 26 manumissus Huschke, man C; glossema agnoscendum esse
 suspiceris || ab eo C², a C¹ || 27 et Goeschen, ei? C || 28 de relictum
 et de pagina proxima, quae legi nequit, confer C^a et C^{as} || proxima
 inde ab relictum ad sensum e. g. sic supplet Mommsen: relictum alius

(24 uersus in C legi nequeunt)

- 22 homines Latini Iuniani appellantur; Latini ideo, quia ad-
 simulati sunt Latinis coloniariis; Iuniani ideo, quia per
 legem Iuniam libertatem acceperunt, cum olim serui uide-
 23 rentur esse. Non tamen illis permittit lex Iunia uel ipsis
 testamentum facere, uel ex testamento alieno capere, uel
 24 tutores testamento dari. Quod autem diximus ex testamento
 eos capere non posse, ita intellegemus, ne quid directo
 hereditatis legatorumue nomine eos posse capere dicamus:
 alioquin per fideicommissum capere possunt. 10
- 25 Hi uero, qui dediticiorum numero sunt, nullo modo
 ex testamento capere possunt, non magis quam quilibet
 peregrinus, nec ipsi testamentum facere possunt secundum
 26 id quod magis placuit. Pessima itaque libertas eorum est
 qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatus-
 consulto aut constitutione principali aditus illis ad ciuita-
 27 tem Romanam datur. Quin etiam in urbe Roma uel intra
 centesimum urbis Romae miliarium morari prohibentur; et
 si qui contra ea fecerint, ipsi bonaque eorum publice
 uenire iubentur ea condicione, ut ne in urbe Roma uel 20
 intra centesimum urbis Romae miliarium seruiant neue
 umquam manumittantur; et si manumissi fuerint, serui

§ 26 et 27 uerbis 16 aditus — 18 prohibentur conf. Isidor. orig. 9, 4, 52.

heres nullus excludit; (quodsi quis a ductibus litterarum longius rece-
 dere audeat, uel testamento cum libertate ei hereditas relicta fuerit |
 neque ullus alius ex eo testamento heres existat uel similia pro-
 ponat) idque eadem lege Aelia Sentia cautum est. De reliquis
 quae interciderunt conf. Inst. 1, 6, 1 et Vlp. 1, 12 extr. 14; conf.
 etiam Epit. 1, 1, 2 et Gai 3, 56 et Theophilus 1, 5, 4. Spatii angustiae
 prohibere uidentur, quominus secundum § 17 statuas actum esse in pa-
 gina codicis C quinta etiam de manumissione ab eo facienda, cuius ex
 iure Quiritium seruus sit (conf. Vlp. 1, 16—19 Theophilus l. c.) et de
 modis manumissionum (conf. Theophilus l. c.); quamquam et res ipsa
 flagitat, ut manumittendi modos a Gaio expositos esse statuamus, et ad
 eiusmodi expositionem Gaius 1, 126 remittit.

2 proximum ante homines spatium talia occuparunt, qualia legun-
 tur apud Dosith. 5, 6; Vlp. 1, 10, 12 || 4 uiderantur Cⁿ || 5 aut non
 aut nec Cⁿ || permittit Goeschen, promittit C || 7 aut tutorem aut
 tutores Cⁿ, conf. C^a pag. 298 || 8 directo] indirecto C, delet hoc uoca-
 bulum ut glossema ad alioquin — possunt (uers. 10) adscriptum
 Mommsen || 13 nec] quia nec? Cⁿ || 14 magis] magis Cⁿ, quod magis non
 uel magis nunc (uix magistris nostris) significare uidetur || 19 conf. Cas.

populi Romani esse iubentur. et haec ita lege Aelia Sentia comprehensa sunt.

- 28 [QVIBVS MODIS LATINI AD CIVITATEM ROMANAM PERVENIANT.] || pag. 7
 29 Latini nero multis modis ad ciuitatem Romanam perue-
 niunt. Statim enim ex lege Aelia Sentia minores triginta 5
 annorum manumissi et Latini facti si uxores duxerint uel
 ciues Romanas uel Latinas coloniaras uel eiusdem condi-
 tionis, cuius et ipsi essent, idque testati fuerint adhibitis
 non minus quam septem testibus ciuibus Romanis puberi-
 bus, et filium procreauerint, cum is filius anniculus esse 10
 coeperit, datur eis potestas per eam legem adire praetorem
 uel in prouinciis praesidem prouinciae, et adprobare se
 ex lege Aelia Sentia uxorem duxisse et ex ea filium anni-
 culum habere; et si is, apud quem causa probata est, id
 ita esse pronuntiauerit, tunc et ipse Latinus et uxor eius, 15
 si et ipsa *(eiusdem condicionis sit, et filius, si et ipse)* eius-
 30 dem condicionis sit, ciues Romani esse iubentur. Ideo
 autem in *huius persona* adiecimus »si et ipse eiusdem con-
 dicionis sit«, quia si uxor Latini ciuis Romana est, qui
 ex ea nascitur, ex nouo senatusconsulto, quod auctore diuo 20
 31 Hadriano factum est, ciuis Romanus nascitur. Hoc tamen
 ius adipiscendae ciuitatis Romanae etiamsi soli minores
 triginta annorum manumissi et Latini facti ex lege Aelia
 Sentia habuerunt, tamen postea senatusconsulto, quod Pegaso
 et Pusione consulibus factum est, etiam maioribus triginta 25
 32 annorum manumissis Latinis factis concessum est. Ceterum
 etiamsi ante decesserit Latinus, quam anniculi filii causam
 probauerit, potest mater eius causam probare, et sic et
 ipsa fiet || ciuis Romana, si Latina fuerit ————— pag. 8
 ———|——permissum—————| 30
 ———quibusdam—————|

3 rubricam in inferiore paginae codicis sextae margine addidit
 C² || QVIBVS MODIS suppleuit Goeschen || 5 ex lege Aelia Sentia
 Polenaar, ex lege Aelia Sentia cautum est ut C (ex glossemate), conf.
 ad uers. 44 || ciuitate romana C² || 7 ciues romanas uel latinas C²,
 ciuem romanam latinam C¹ || 8 et Goeschen, ei C || 11 uerba per
 eam legem tamquam glossema delet Polenaar, tuetur Mommsen deletis
 uersu 5 uerbis ex lege Aelia Sentia || 12 prouinciae C¹, prouinciarum C²ⁿ,
 conf. C^a pag. 289 || 13 Sentia uxorem] sent ā (i. e. sentia aut?) xorem
 (uel aorem) C¹, sent. ā|uxorem C² || ex ea C², ea C¹ || 14 is ex his correc-
 tum C || 15 latinus C¹, latinus iunianus C² || 16 () addidit Mommsen || 18 in
 huius persona] conf. C^a || 19 quia] qui? C || 22 soli Goeschen; socii C¹,
 deleuit C²? || 24 senatusconsulto] conf. C^a pag. 305 uers. 21 || 27 filii C²,
 filii C¹ || 28 probarit C², prebet C¹.

ipse filius ciuis Romanus sit, quia ex ciue Romana matre
natus est, tamen debet causam probare, ut suus heres
32^a patri fiat. *<quae>* uero diximus de filio annicul^o, *eadem*
et de filia annicula) dicta intellegemus.

32^b |—————| 5

fiunt ciues Romani, si Romae inter uigiles sex annis mili-
tauerint. postea dicitur factum esse senatusconsultum, quo
data est illis ciuitas Romana, si triennium militiae ex-
32^c pleuerint. Item edicto Claudii Latini ius Quiritium con- 40
secuntur, si nauem marinam aedificauerint, quae non
minus quam decem milia modiorum frumenti capiat, eaque
navis uel quae in eius locum substituta sit, sex annis
33 frumentum Romam portauerit. Praeterea a Nerone consti-
tutum est, ut si Latinus qui patrimonium sestertium 45
miliū plurisue habebit, in urbe Roma domum aedifica-
uerit, in quam non minus quam partem dimidiam patri-
34 monii sui inpenderit, ius Quiritium consequatur. Denique
Traianus constituit, ut si *Latinus* in urbe triennio pistri-
num exercuerit, in quo in dies singulos non minus quam 20
centenos modios frumenti pinseret, ad ius Quiritium per-

35 ueniat. |—————| pag. 9

4 concessiui enuntiati exitum superesse constat, quod pertinuisse uide-
tur ad eum casum, quo patre Latino mortuo, matre ciue Romana superstite
filius, cuius causa probatur, iam ciuis Romanus est || 3 quae om. C,
conf. Cas || 3—4 anniculo eadem et de filia annicula] annicul C,
conf. Cas || 5—6 (conf. Cas) collatis uerbis Vlpiani 3, 5 ita fere suppleri
posse uidentur Huschkio: Praeterea ex lege Visellia tam maiores
quam minores triginta annorum manumissi et Latini facti ius
Quiritium adipiscuntur, || 10 claudi C, (diui) Claudii Huschke,
conf. Vlp. 3, 5 || consequuntur ex secuntur correctum C ||
12—13 supplementa ex parte ex Vlp. 3, 6 deprompta sunt; conf.
etiam Scaeuola Dig. 50, 5, 3 || 12 capit? C || 13 pro sit possis etiam de
fuerit supplendo cogitare || 14—15 suppletum est collato Tac. Annal. 15, 43 ||
15 segg. conf. quae dicta sunt in Actis Philolog. Wirceburg. (1868) pag.
128 || 17 quam Huschke, quo C || 19 traianus C, (diuus) Traianus Huschke ||
21 frumentis? C, conf. Cas || 22 segg. — pag. 10 uers. 4 med. Gaius egerit
oportet de iis, qui beneficio principali ciuitatem Romanam accipiunt
(secundum Vlpianum 3, 2) et (secundum Vlpianum 3, 1) de muliere
Latina ter enixa, quae ex senatusconsulto ciuitatem Romanam conse-
quitur. Quamquam spatii angustiae (conf. Cas) uix sufficere uidentur
ad hanc materiam complectendam. Deinde post definitam iterationem
manumissionis (conf. Epit. 1, 1, 4: nam Latini patronorum beneficio,
id est si iterum ab ipsis aut testamento aut in ecclesia aut ante
consulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegium conse-

sequi ————— | maiores
 triginta annorum manumissi et Latini facti ————— | ius
 Quiritium consequi ————— | triginta annorum
 manumittant ————— |
 ————— | manumissus uindicta 5
 aut censu aut testamento ————— | ciuis Romanus | ————— | libertus
 fit, qui eum iterauerit. ergo si seruus in | bonis tuis, ex
 iure Quiritium meus erit, Latinus quidem a te solo fieri
 potest, iterari autem a me, non etiam a te potest,
 et eo modo meus libertus fit. sed et ceteris modis 10
 ius Quiritium consecutus meus libertus fit. bonorum autem
 quae —, cum is morietur, reliquerit, tibi possessio datur,
 quocumque modo ius Quiritium fuerit consecutus. quodsi
 cuius et in bonis et ex iure Quiritium sit manumissus, ab
 eodem scilicet et Latinus fieri potest et ius Quiritium 15
 consequi.

- 36 | Non tamen cuicumque uolenti manumittere licet. nam
 37 is, qui | in fraudem creditorum uel in fraudem patroni
 manumittit, nihil agit, quia lex Aelia Sentia inpedi liber-
 38 tatem. Item eadem lege minori xx annorum domino non 20
 aliter manumittere permittitur, quam [si] uindicta apud
 consilium iusta causa manumissionis adprobata [fuerit]. pag. 10
 39 iustae autem causae manumissionis sunt ueluti si quis
 patrem aut matrem aut paedagogum aut conlactaneum

§ 36 = Inst. 4, 6 pr. || § 37 = Inst. 4, 6 pr. || § 38 fere =
 Inst. 4, 6, 4 || § 39 usque ad 41, 4 manumittat conf. Inst. 4, 6, 5.

quantur) specialiter de minoribus et de maioribus (conf. pag. 10 uers. 1. 2.)
 XXX annorum agebatur; sed cum in codicis C pagina 5 nihil legi
 potuerit, quo modo uel fusius uel breuius de hac re agere potuerit
 Gaius, non liquet.

1 — 14 conf. Cas || 6—7 expectes: ciuis Romanus | et
 eius libertus fit, qui eum iterauerit (in C uisum est ex-
 tare qcumitauerit); Studemund pro qui eum iterauerit restituere
 maluit qui manumissionem iterauerit, idemque infra uers. 9 legit
 iterari autem (manumissio) a me . . . potuit || 9 iterari — a me]
 conf. nota praecedens || 12 quae — cum is] quae nāc is Cⁿ;
 quid nota nā (an n'a) significet, nescimus; expectes inuerso uerborum
 ordine: quae is, cum morietur, reliquerit || morientur C || 17—18 Non
 — qui suppleuit Goeschen ex Inst. || 18 uel in fraudem patroni C,
 om. Inst. || 20 minori xx annorum domino C, domino minori annis
 uiginti Inst. || 21—22 quam — fuerit C, quam si uindicta apud
 consilium iusta causa manumissionis adprobata fuerit (ita libri
 meliores, fuerint deteriores) manumissi Inst.; si et fuerit glossemata
 deleuit Mommsen.

manumittat. sed et illae causae, quas superius in seruo minore xxx annorum exposuimus, ad hunc quoque casum de quo loquimur adferri possunt. item ex diuerso hae causae, quas in minore xx annorum domino rettulimus, 40 porrigi possunt et ad seruum minorem xxx annorum. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus xx annorum dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus sit, euenit ut qui xiii annos aetatis expleuerit, licet testamentum facere possit et in eo heredem sibi instituere legataque relinquere possit, tamen si adhuc minor sit annorum xx, 40 libertatem seruo dare non possit. Et quamuis Latinum facere uelit minor xx annorum dominus, tamen nihilo minus debet apud consilium causam probare et ita postea inter amicos manumittere.

42 Praeterea lege Fufia Caninia certus modus constitutus 43 est in seruis testamento manumittendis. nam ei, qui plures quam duos neque plures quam decem seruos habebit, usque ad partem dimidiam eius numeri manumittere permittitur; ei uero, qui plures || quam x neque plures quam pag. 44 xxx seruos habebit, usque ad tertiam partem eius numeri 20 manumittere permittitur. at ei, qui plures quam xxx neque plures quam centum habebit, usque ad partem quartam potestas manumittendi datur. nouissime ei, qui plures quam c nec plures quam d habebit, non plures manumittere permittitur quam quintam partem; neque plures <— 25 —> tur: sed praescribit

§ 39 superius] § 49 || § 40 = Inst. 4, 6, 7 || § 42 inde ab lege = Inst. 4, 7.

1 superius] superius id est C, sed id expunctum est || 5 minorem Goeschen, minorum Cⁿ, conf. C^a pag. 298 || 6 uiginti Inst., xxx C || annorum C, annis Inst. || 9 heredem Inst., herede C || 10 annorum C, annis Inst. || 11 possit Goeschen, potest C || latinum ex uel latinum correctum C || 12 nihilo minus supra tamen ita additum a C, ut uideatur liberrius tamen nihilo uinus potius quam nihilo minus tamen uoluisse || 15 fufia Inst., fufia? ex fufidia correctum C; conf. Acta Philolog. Wirceburg. (1868) pag. 127 || 19 ei Goeschen, si C || quam x neque plures om. C¹, add. C² || 20 nimeri C || 23 datur] udatur? (non ttdatur) Cⁿ, conf. C^{as} || 24 nec plures quam d om. C¹, add. C² ita, ut utrum post an ante habebit haec uerba collocanda sint, non liqueat || manumittere] ei manumittere C || 25 quam] quam ut? C || neque plures]atur C, neque continuatur Mommsen: uidentur tamen nonnulla intercidisse, quae ita fere supplere possis: neque plures (quam d seruos habentis mentio in ea lege habe]tur; fortasse in archetypo habe]atur pro habetur scriptum erat. || 26 praescribit Goeschen, postscribit Cⁿ, conf. C^a pag. 286.

lex, ne cui plures manumittere liceat quam c. quod-
 si quis unum seruum omnino aut duos habet, ad hanc
 legem non pertinet et ideo liberam habet potestatem ma-
 44 numittendi. Ac ne ad eos quidem omnino haec lex per-
 tinet, qui sine testamento manumittunt. itaque licet iis, 5
 qui uindicta aut censu aut inter amicos manumittunt, totam
 familiam liberare, scilicet si alia causa non impediat liber-
 45 tatem. Sed quod de numero seruorum testamento manu-
 mittendorum diximus, ita intellegemus, ne umquam ex eo
 numero, ex quo dimidia aut tertia aut quarta aut quinta 10
 pars liberari potest, pauciores manumittere liceat, quam ex
 antecedenti numero licuit. et hoc ipsa lege prouisum est;
 erat enim sane absurdum, ut x seruorum domino quinque
 liberare liceret, quia usque ad dimidiam partem eius
 numeri manumittere ei conceditur, xii *(autem)* seruos ha- 15
 benti non plures liceret manumittere quam iiii; item eis
 qui plures quam x neque || ————— pag. 12

(24 uersus in C legi nequeunt)

46 ————— || nam et si testamento scriptis in pag. 13
 orbem seruis libertas data sit, quia nullus ordo manumis- 20
 sionis inuenitur, nulli liberi erunt, quia lex Fufia Caninia
 quae in fraudem eius facta sint rescindit. sunt etiam

~~~~~  
 1 c quodsi] c̄ c̄qsi? C || 1—3 expectes: quodsi quis unum  
 seruum aut duos habet, ad eum haec lex omnino non per-  
 tinet || 4 haec C<sup>2</sup>, ea C<sup>1</sup> || 5 manumittunt *Goeschen*, manumittuntur  
 C<sup>n</sup> || 7 familiam C<sup>1</sup>, familiam suam C<sup>2</sup> (suam *glossema esse uide-*  
*tur*) || 10 dimidia ex dimidiam *correctum* C || quinta ex quintam *cor-*  
*rectum* C || 12 *conf.* C<sup>as</sup> || 13 absurdum C || 14 eius *add.* C<sup>2</sup>, *om.* C<sup>1</sup> ||  
 15 conceditur xii *autem*] concedit xii C<sup>1</sup>, cui *terriiiae superscripsisse* C<sup>2</sup>  
*uidebatur soli Bluhmio, conf.* C<sup>a</sup> et C<sup>as</sup> || 16 item] at C teste *Goescheno* ||  
 17 post neque in noua pagina, quae nunc legi nequit, Gaius reliqua  
 de eo casu addidisse uidetur, quo dominis plures quam x neque plures  
 quam xxx seruos habentibus plures manumittere licere uideretur quam  
 eis, qui plures quam xxx seruos habuerint. Fortasse alia exempla de  
 maioribus numeris seruorum addita erant. Sequebantur ea, de quibus  
 in *Epit.* 1, 2, 2 his uerbis agitur: Nam si aliquis testamento plures  
 manumittere uoluerit, quam quot continet numerus supra scriptus,  
 ordo seruandus est, ut illis tantum libertas ualeat, qui prius manu-  
 missi sunt, usque ad illum numerum, quem explanatio continet  
 superius comprehensa; qui uero postea supra constitutum numerum  
 manumissi leguntur, in seruitute eos certum est permanere. Quodsi  
 non nominatim serui uel ancillae in testamento manumittantur, sed  
 confuse omnes seruos suos uel ancillas is qui testamentum facit  
 liberos facere uoluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine  
 data libertas, sed omnes in seruili condicione, qui hoc ordine manu-



specialia senatusconsulta, quibus rescissa sunt ea, quae in fraudem eius legis excogitata sunt.

47 In summa sciendum est, *⟨cum⟩* lege Aelia Sentia cautum sit, ut creditorum fraudandorum causa manumissi liberi non fiant, *hoc etiam* ad peregrinos pertinere (senatus ita censuit ex auctoritate Hadriani), cetera uero iura eius legis ad peregrinos non pertinere.

48 Sequitur de iure personarum alia diuisio. nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae sunt. Rursus earum personarum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in 10 mancipio sunt. Videamus nunc de his quae alieno iuri subiectae sint; *⟨nam⟩* si cognouerimus, quae istae personae 51 sint, simul intellegemus, quae sui iuris sint. ac prius dispiciamus de iis qui in aliena potestate sunt. 15

---

§ 48 = Dig. 1, 6, 4 pr.; Inst. 1, 8 pr. || § 49 usque ad 41 potestate = Inst. 1, 8 pr. || § 50 = Dig. 1, 6, 4 pr.; Inst. 1, 8 pr. || § 51 = Dig. l. 1.; fere = Inst. l. 1.

---

missi sunt, permanebunt. nam etsi ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit, [id est in circulo], ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit agnosci, nulli ex his libertatem ualere manifestum est, [si agnosci non potest qui prior, qui posterior fuerit manumissus]. Quae ibidem § 3. 4 post epitomen § 46 leguntur: (Nam si aliquis in aegritudine constitutus in fraudem huius legis facere noluerit testamentum, sed epistulis aut quibuscumque aliis rebus seruis suis pluribus quam per testamentum licet, conferre uoluerit libertates, et sub tempore mortis hoc fecerit, hi qui prius manumissi fuerint usque ad numerum superius constitutum liberi erunt, qui uero post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt. Nam si incolumis quoscumque diuerso tempore manumisit, inter eos qui per testamentum manumissi sunt nullatenus computentur) ea aliunde hausta esse quam a Gaio inter § 45 et 46 tractata esse uerisimilius est, conf. Zeitschr. der Savigny-Stiftung 14, 195 || 49 si testamento Goeschen, sit C, conf. C<sup>a</sup> pag. 304 inf.

3 cum add. Lachmann, om. C || 4 ut Huschke, aut C<sup>1</sup>, aut si?? C<sup>2</sup>, conf. C<sup>a</sup> || manumissi C<sup>1</sup>, manumissi sint C<sup>2</sup> || 5 hoc etiam Goeschen, etiam hoc C || uerba senatus — Hadriani tamquam glossema expellit Mommsen in Zeitschrift für Rechtsgeschichte uol. IX pag. 98 || 6 hadriani C, (diui) Hadriani Huschke || 8 sequitur ante de iure collocant C Inst., post diuisio Dig. || nam C<sup>n</sup> Inst., quod Dig. || 9—10 subiectae sunt Dig. Inst., sunt subiectae sunt C<sup>n</sup> || 10 personarum C<sup>n</sup>, om. Inst. || 12 nunc? C<sup>n</sup> (conf. tamen C<sup>a</sup> pag. 282 uers. 9), itaque Dig. Inst. || 13 subiectae Dig. Inst., subiecta? C || sint C, sunt Dig. Inst. || nam Dig. Inst., om. C || istae Dig. Inst., iustae C || 44 sint Inst., sunt C Dig. || sint C, sunt Dig. Inst. || ac prius dispiciamus C Inst., dispiciamus itaque Dig. || 45 qui in C Inst., quae in Dig.



- 52 In potestate itaque sunt serui dominorum. quae quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animaduvertere possumus dominis in seruos uitae necisque potestatem esse; et quodcumque per seruum ad-
- 53 quiritur, id domino acquiritur. sed hoc tempore neque 5 ciuibus || Romanis nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio pag. 14 populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in seruos suos saeuire; nam ex constitutione imperatoris Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. sed 10 et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coercetur; nam consultus a quibusdam praesidibus prouinciarum de his seruis, qui ad fana deorum uel ad statuas principum confugiunt, praecepit, ut si intolerabilis uideatur dominorum saeuitia, cogantur seruos 15 suos uendere. et utrumque recte fit; male enim nostro iure uti non debemus; qua ratione et prodigis interdicitur
- 54 bonorum suorum administratio. Ceterum cum apud ciues Romanos duplex sit dominium (nam uel in bonis uel ex iure Quiritium uel ex utroque iure cuiusque seruus esse 20 intellegitur), ita demum seruum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure Qui-

~~~~~

§ 52 = Dig. 1, 6, 1, 1; Inst. 1, 8, 1 || § 53 usque ad 12 coercetur = Dig. 1, 6, 1, 2; usque ad 16 uendere = Inst. 1, 8, 2 || § 53 uers. 8 constitutione] conf. Dig. 1, 6, 2; Inst. 1, 8, 2.

~~~~~

~~~~~

1 in potestate itaque Cⁿ Inst., igitur in potestate Dig. || sunt serui dominorum C Dig., dominorum sunt serui Inst. || 3 animaduvertere C || 4 quodcumque Dig. Inst., quocumque C || 5 conf. C^{as} || 5—6 neque ciuibus Romanis nec ullis aliis C, nullis Dig. Inst. || 7 populi romani C, romano Dig., nostro Inst. || causa C, causa legibus cognita Dig. Inst. (haec ordinem uerborum uicinarum inuertunt) || 8 constitutiones imperatoris C, constitutione diui Dig., constitutione diui Pii Inst.; conf. H. Dernburg »Die Institutionen des Gaius ein Collegienheft« (Italis 1869) pag. 68 et C^a pag. 500 uers. 1 || 10 teneri C, puniri Dig. Inst. || alienum seruum C Dig., seruum alienum Inst. || 11 quoque Cⁿ, om. Dig. Inst. || per eiusdem principis constitutionem Cⁿ, eiusdem principis constitutione Dig. Inst. || 13 praesidibus] conf. C^a pag. 286 uers. 1 || deorum ex eorum correctum C || 15—16 seruos suos C, seruos Inst. || 16 male Savigny, regula male C (ex glossemate, conf. C^a pag. XX) || 17 interdicitur C², dicitur C¹ || 21 intellegitur Goeschen, intellegatur Cⁿ || seruum ex seruus correctum C.

ritium eiusdem non sit; nam qui nudum ius Quiritium in seruo habet, is potestatem habere non intellegitur.

55 Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreauimus. quod ius proprium ciuium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in 5 filios suos habent potestatem, qualem nos habemus. idque diuus Ha||drianus edicto, quod proposuit de his, qui sibi pag. 45 liberisque suis ab eo ciuitatem Romanam petebant, significauit. nec me praeterit Galatarum gentem credere in potestate parentum liberos esse. 40

56 | _____, | si ciues Romanas uxores duxerint, uel etiam Latinas peregrinasue cum quibus conubium habeant; cum enim conubium id efficiat, ut liberi patris condicionem sequantur, euenit ut non <solum> ciues Romani fiant, sed etiam in potestate 15 57 patris sint. Unde et ueteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisue, quas primas post missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio nascuntur, et ciues Romani et in potestate parentum fiunt. 20

58 | Non tamen omnes nobis uxores ducere licet; | nam a 20 59 quarundam nuptiis abstinere debemus; inter eas enim personas, quae parentum liberorumue locum inter se optinent, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, ueluti inter patrem et filiam, uel inter matrem et filium, 25

§ 55 usque ad 5 est=Dig. 4, 6, 3; usque ad 6 habemus fere = Inst. 4, 9 pr. § 2 || § 58 fere = Inst. 4, 10, 4 || § 59 fere = Inst. 4, 10, 4.

3 iustis C, ex iustis Dig. Inst. || 4 procreauimus C, procreauerimus Dig. Inst. || ciuium Romanorum est Cⁿ Dig., est ciuium Romanorum Inst. || 5 qui Inst., que? Cⁿ, conf. C^a pag. 293 || 6 filios suos C, liberos Inst. || habent C, habeant Inst. || 7 diuus Hadrianus Goeschen, diui hadriani C, conf. C^a pag. 263 uers. 8 seq. et pag. 270 sub finem; conf. etiam Cas || 9 nec] n' Cⁿ (i. e. nec ex nunc correctum?) || praeterit ex praeterita correctum C || 10 potestatem C || 11 ante si, ubi in C post uersum rubricae destinatum unus uersus rubricatori uacuuus relictus esse uidetur, talia fere perierunt Itaque liberos suos in potestate habent ciues Romani, quibus similia iam Goeschen suppleuit || 13 habeant Goeschen, habeantur C || 15 solum addidit Goeschen || 16 unde et] conf. C^a || 18 post Goeschen, p Cⁿ, conf. C^a pag. 285 || 19 matrimanio Cⁿ || 20 potestatem C || 21 Non—licet om. C post spatium uacuum (rubricatori?) relictum; suppletum est ad Institutiones, in quibus Ergo non pro Non tamen legitur || a C, om. Inst. || 23 liberorumue locum Inst., liberorum uel hoc C || 25 (priore loco) inter] inter ter Cⁿ.

uel inter auum et neptem; et si tales personae inter se coierint, nefarias || et incestas nuptias contraxisse dicuntur. pag. 16 et haec adeo ita sunt, ut quamuis per adoptionem parentum liberorumue loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio coniungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam, quae mihi per adoptionem filiae aut neptis loco esse coeperit, non potero
 60 uxorem ducere, quamuis eam emancipauerim. Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognatione iunguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta. 10
 61 sane inter fratrem et sororem prohibita sunt nuptiae, siue eodem patre eademque matre nati fuerint, siue alterutro eorum: sed si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum uero per eman- 15
 cipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere; sed et si ego emancipatus fuero, nihil inpedimento
 62 erit nuptiis. Fratris filiam uxorem ducere licet, idque primum in usum uenit, cum diuus Claudius Agrippinam fratris sui filiam uxorem duxisset; sororis uero filiam uxorem 20
 ducere non licet. et haec ita principalibus constitutionibus
 63 significantur. || Item amitam et materteram uxorem ducere pag. 47
 non licet. item eam quae mihi quondam socrus aut nurus aut priuigna aut nouerca fuit. ideo autem diximus »quondam«, quia si adhuc constant eae nuptiae, per quas talis adfinitas 25
 quaesita est, alia ratione mihi nupta esse non potest, quia neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas
 64 uxores habere. Ergo si quis nefarias atque incestas nup-

§ 60 = Inst. 4, 10, 2 || § 61 = Inst. 4, 10, 2.

2 et C, atque Inst. || 4 liberorumue Inst., liberorum uel C^a, conf. C^a pag. 309 || possint nonnulli Institutionum codices, possunt C cum aliis Inst. codicibus || 5 coniungi C^a, iungi Inst. || 7 filiae aut neptis loco Goeschen, filias neptis (priore s littera expuncta) loco C, filia aut neptis Inst. || 8 uxorem Inst., eam uxore C || emancipauerimus C, conf. C^a pag. 278 uers. 8 || 9 cognatione C, cognationis Inst. || 11 sane C, sane enim Inst. || et sororem C, sororemque Institutionum codices meliores || prohibita sunt nuptiae C, nuptiae prohibita sunt Inst. || siue C, siue ab Inst. || 12 siue C, siue ex Inst. || 14 constat Inst., constant C || 15 non possunt consistere C, consistere non possunt Inst. || 17 in(pe)dimento erit C, est impedimento Inst. || 24 fuit. C, conf. C^as; an fuerit legendum? (conf. C^a pag. 269 uers. 6).

tias contraxerit, neque uxorem habere uidetur neque liberos; itaque hi qui ex eo coitu nascuntur matrem quidem habere uidentur, patrem uero non utique: nec ob id in potestate eius *<sunt, sed tales>* sunt quales sunt hi, quos mater uulgo concepit; nam et hi patrem habere non intelliguntur, cum *is etiam* incertus sit; unde solent spurii filii appellari, uel a Graeca uoce quasi *σποράδην* concepti, uel quasi sine patre filii.

- 65 | *Aliquando autem euenit, ut liberi, qui statim ut nati sunt*
parentum in potestate non fiant, ii postea tamen redigan- 10
66 tur in potestatem. *Veluti si Latinus ex lege Aelia Sentia*
uxore ducta filium procreauerit aut Latinum ex Latina aut
ciuem Romanum ex ciue Romana, non habebit eum in po-
testate; *sed si postea causa probata ius <Quiritium> conse-* 14
cutus fuerit, simul eum in potestate || sua habere incipit. pag. 48
67 Item si ciuis Romanus Latinam aut peregrinam uxorem
duxerit per ignorantiam, cum eam ciuem Romanam esse
crederet, et filium procreauerit, hic non est in potestate
eius, quia ne quidem ciuis Romanus est, sed aut Latinus
aut peregrinus, id est eius condicionis cuius et mater fuerit, 20
quia non aliter quisque ad patris condicionem accedit, quam
si inter patrem et matrem eius conubium sit; sed ex se-
natusconsulto permittitur causam erroris probare, et ita uxor
quoque et filius ad ciuitatem Romanam perueniunt, et ex
eo tempore incipit filius in potestate patris esse. idem iuris 25
est, si eam per ignorantiam uxorem duxerit, quae dediticiorum
68 numero est, nisi quod uxor non fit ciuis Romana. Item si
ciuis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam ciui
Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius
quoque eius et maritus ad ciuitatem Romanam perueniunt, et 30
aeque simul incipit filius in potestate patris esse. idem iuris
est, si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta

§ 64 inde ab 2 itaque fere = Inst. 1, 10, 12 || § 65 fere = Inst. 1, 10, 13.

4 () additum duce contextu Institutionum || 6 is Goeschen, his C || etiam Inst., aut et C aut etiam Cⁿ || sit C, est Inst. || spurii filii C, filii spurii Inst. || 7 quasi] conf. C^a pag. 289 uers. 26 || *σποράδην* Inst., sporade C || 9 Aliquando — ut na] suppleuit Lachmann ex Inst. || 10 parentum in potestate C, in potestate parentum Inst. || ii C, om. Inst. (concinnius) || 11 ueluti si] conf. C^a || 14—15 ad incertos Goescheni et Bluhmii ductus (conf. C^a) dubitanter suppletum; in C fuisse poterit uelut s'sip'eac pbataius | consecutus fuerit simul, conf. C^{as} || 15 eum] ergo eum C teste Goeschenr, conf. C^{as} || 19 eius] conf. C^a pag. 264 uers. 34 || ne quidem Goeschen, ne ruede-
dem? Cⁿ, conf. C^a pag. 293. || 24 ad] at ex et correctum C || 26 dediticiorum C.

sit; nam et de hoc specialiter senatusconsulto cauetur. idem iuris est aliquatenus, si ei qui dediticiorum numero est tamquam ciui Romano aut Latino e lege Aelia Sentia nupta sit; nisi quod scilicet qui dediticiorum numero est, in sua conditione permanet, et ideo filius, quamuis fiat ciuis Romanus, 5
69 in potestatem patris non redigitur. Item si Latina peregrino, cum eum Latinum esse crederet, <e lege Aelia Sentia> nup- pag. 19
serit, potest ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare, et ita omnes fiunt ciues Romani et filius in po-
70 testate patris esse incipit. Idem constitutum est, si Latinus 10
per errorem peregrinam quasi Latinam aut ciuem Romanam
71 e lege Aelia Sentia uxorem duxerit. Praeterea si ciuis Romanus, qui se credidisset Latinum esse, ob id Latinam
<uxorem duxerit>, permittitur ei filio nato erroris causam
probare, tamquam <si> e lege Aelia Sentia uxorem duxis- 15
set. Item his, qui cum ciues Romani essent, peregrinos se
esse credidissent et peregrinas uxores duxissent, permitti-
tur ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare;
quo facto fiet | uxor ciuis Romana et filius ——— non
solum ad ciuitatem Romanam peruenit, sed etiam in po- 20
72 testatem patris redigitur. Quaecumque de filio [esse] diximus,
73 eadem et de filia dicta intellegemus. Et quantum ad erro-
ris causam probandam attinet, nihil interest, cuius aetatis
filius sit | ———

————— | ——— 25
————— | ———, si minor anniculo sit filius filiae, causa probari |
non potest. nec me praeterit in aliquo rescripto diui Ha-

~~~~~  
4 cauetur. idem Goeschen, cauetur ridem uel cauetur pridem C || 2 dediticiorum Goeschen, dediticiorum? C<sup>n</sup>, conf. C<sup>a</sup> pag. 299 || 3 e lege Aelia Sentia Goeschen, a. selegcā. 5. (i. e. Aelia Sentia e lege Aelia Sentia?) C, conf. C<sup>a</sup> pag. 257 || 7 e lege Aelia Sentia addidit Huschke || 9 et ita Goeschen probabiliter, etsi tribus tantum litteris capessendis spatium in C sufficit || 10 si] ut si? C || 13 esse] esse et C, conf. C<sup>as</sup> || uerba ob id fortasse delenda sunt || 14 (<) ad sensum supplendum additum est || ei Goeschen, eis C || 15 tamquam si Hollweg, tamq modo C<sup>n</sup> || duxisset Goeschen, duxissent C || 16 his Goeschen, hi C || 17 credidissent C || 19 inter filius et non in C 8—9 fere litterae (conf. C<sup>a</sup>) extant, quae quid sibi uelint non liquet, cum ad sententiam nihil desideretur || 20 potestato C || 21 esse delet Polenaar || 24 ante sit uidetur filiae intercidisse, nisi post hoc uerbum (conf. C<sup>a</sup>) eadem notio aliquo modo addita erat. in lacuna quae sequitur dictum fuisse, ex lege Aelia Sentia causam probari non posse, si minor anniculo sit filius filiae, intellexit Goeschen; sententiarum conexus e. g. hoc modo restitui potest: nisi forte eorum aliquis, qui e lege Aelia Sentia matrimonium se contrahere putant, erroris causam probare uelit; ab hoc enim, si etc.



driani ita esse constitutum, tamquam quod ad erroris quoque |  
causam probandam ————— |

- 74 imperator ————— dedit. || <Sed> si pere- pag. 20  
grinus ciuem Romanam uxorem duxerit, an ex senatus- 5  
consulto causam probare possit, quaesitum est. —————  
————— probare | causam non potest, quamuis ipse  
————— | hoc ei speci-  
aliter concessum est. sed cum peregrinus ciuem Romanam  
uxorem duxisset et filio nato alias ciuitatem Romanam 10  
consecutus esset, deinde cum quaereretur, an causam pro-  
bare posset, rescripsit imperator Antoninus proinde posse  
eum causam probare, atque si peregrinus mansisset. ex quo  
75 colligimus etiam peregrinum causam probare posse. Ex his  
quae diximus apparet, siue ciuis Romanus peregrinam siue 15  
peregrinus ciuem Romanam uxorem duxerit, eum qui nasci-  
tur peregrinum esse. sed siquidem per errorem tale matri-  
monium contractum fuerit, emendari uitium eius ex sena-  
tusconsulto licet <secundum> ea quae superius diximus. si  
uero nullus error interuenerit, <sed> scientes suam condi- 20  
tionem ita coierint, nullo casu emendatur uitium eius ma-  
76 trimonii. Loquimur autem de his scilicet, <inter> quos co-  
nubium non sit; nam alioquin si ciuis Romanus peregrinam  
cum qua ei conubium est uxorem duxerit, sicut supra  
quoque diximus, iustum matrimonium contrahitur; et tunc 25  
ex his qui nascitur ciuis Romanus est et in potestate pa-  
77 tris erit. Item si ciuis Romana peregrino, cum quo ei co-

§ 76 supra § 55.

1 quoque Goeschen, qc C, conf. Cas || 2 post probandam tale quid  
supplere possis duce fere Goescheno: attinet, anniculus filius esse  
debeat. Deinde Gaius addiderit nihil ex hoc rescripto Hadriani contra  
ius supra expositum concludi posse, quia is qui, ut erroris causam pro-  
bare, preces imperatori obtulisset, filium anniculum se habere adseue-  
rauerit et propter hoc ipsum, non iuris nouandi gratia imperator in  
rescripto anniculi filii mentionem fecerit || 4 sed om. C || 5 dixerit C ||  
5—8 conf. Cas || 6 causam] b C || supplementum quod olim propo-  
suimus, ad codicis C ductus non quadrat || 11 queueretur C || 17 esse  
sed] in C fuerit ee sed uel ee set || per Huschke, pro C || talem |  
matrimonium C, conf. Ca pag. 279 uers. 25 || 18—19 ex senatus-  
consulto licet secundum] ex-cl C || 20 sed om. C || 21 coierint] conf.  
Ca pag. 299 uers. 4 || casu] conf. Ca pag. 260 inf. || emedatur C ||  
eius] es C, conf. Ca pag. 264 inf. || 22 inter om. C || 23 aliquin C ||  
25 contrahi C, conf. Cas || 27 item] itaque C, conf. Cas || quo] qua C.

nubium est, nupserit, peregrinum sane procreat et is iustus patris filius est, tamquam si ex peregrina eum procreasset. || hoc tamen tempore <ex> senatusconsulto, quod pag. 24 auctore diuo Hadriano factum est, etiamsi non fuerit conubium inter ciuem Romanam et peregrinum, qui nascitur;  
 78 iustus patris filius est. || Quod autem diximus inter ciuem Romanam peregrinumque ————— qui | nascitur peregrinum esse, lege Minicia cauetur, <—————> est, ut s————— parentis condicionem sequatur. | eadem lege enim ex diuerso cauetur, ut si peregrina-  
 nam, cum qua ei conubium non sit, uxorem duxerit ciuis Romanus, peregrinus ex eo coitu nascatur. sed hoc maxime casu necessaria lex Minicia; nam remota ea lege diuersam condicionem sequi debebat, quia ex eis, inter quos non est conubium, qui nascitur iure gentium matris condicioni  
 15 accedit. qua parte autem iubet lex ex ciue Romano et peregrina peregrinum nasci, superuacua uidetur; nam et remota ea lege hoc utique iure gentium | futurum erat.  
 79 Adeo autem hoc ita est, ut ————— | —————

————— non | solum exterae nationes et gentes, sed etiam qui Latini nominantur; sed ad alios Latinos pertinet, qui proprios populos propriasque ciuitates  
 80 habebant et erant peregrinorum numero. Eadem ratione ex contrario ex Latino et ciue Romana, siue ex lege Aelia 25

1 nupserit | erit peregrinum C; possis etiam nupserit, peregrinus sane procreatur temptare || 4 Hadriano Goeschen, hadriano? C, conf. C<sup>a</sup> pag. 500 || 7 peregrinumque Goeschen, peregrinoque aut peregrinuque C || 7—10 locus lectu difficillimus (conf. C<sup>as</sup>) uario modo suppleri potest; nec tamen ullum supplementum satis apte ad reliquiarum umbras quadrare uidebatur. Sententia fere haec fuit: Quod autem diximus (§ 75) inter ciuem Romanam peregrinumque contracto matrimonio eum [pro his tribus uocabulis Mommsen mauult nisi conubium sit] qui nascitur, peregrinum esse, lege Minicia cauetur, (qua lege effectum) est, ut si matrimonium inter ciues Romanos peregrinosque non interueniente conubio contrahatur, is qui nascitur peregrini parentis condicionem sequatur. Seckel et Kuebler propter uerba u. 12 sed hoc m. casu talia temptant: quod a. diximus inter ciuem Romanum peregrinamque, nisi conubium sit, qui nascitur peregrinum esse, l. M. cauetur, ut is quidem deterioris parentis condicionem sequatur. || 12 hoc maxime C; expectes altero tantum || 15 condicioni Hollweg, condicione C || 19—21 lacuna, quae ita est ut uerba excipit (conf. C<sup>as</sup>), sic fere ad sensum suppleri posse Mommseno uidetur: Adeo autem hoc ita est, ut ex ciue Romano et Latina qui nascitur Latinus nascatur, quamquam ad eos, qui hodie Latini appellantur, lex Minicia non pertinet; nam comprehenduntur quidem peregrinorum appellatione in ea lege non solum etc. || 23 ciuitates Goeschen, ciuitate C.

- Sentia siue *aliter contractum fuerit* matrimonium, cuius Romanus nascitur. fuerunt || tamen qui putauerunt ex lege Aelia pag. 22  
 Sentia contracto matrimonio Latinum nasci, quia uidetur eo casu per legem Aeliam Sentiam et Iuniam conubium inter eos dari, et semper conubium efficit, ut qui nascitur patris 5  
 condicioni accedat; aliter uero contracto matrimonio eum qui nascitur iure gentium matris condicionem sequi et ob id esse cinem Romanum. *sed* hoc iure utimur ex senatusconsulto, quo auctore diuo Hadriano significatur, ut quoquo modo ex Latino et ciue Romana natus cuius Romanus nasca- 10  
 81 tur. His *conuenienter etiam* illud senatusconsultum diuo Hadriano auctore significauit, ut <qui> ex Latino et peregrina, item contra <qui> ex peregrino et Latina nascitur, is 82  
 matris condicionem sequatur. Illud quoque his consequens est, quod ex ancilla et libero iure gentium seruus nascitur, 15  
 83 et contra ex libera et seruo liber nascitur. Animaduertere tamen debemus, ne iuris gentium regulam uel lex aliqua uel quod legis uicem optinet, aliquo casu commutauerit.  
 84 ecce enim ex senatusconsulto Claudiano poterat cuius Romana, quae alieno seruo uolente domino eius coit, ipsa ex 20  
 pactione libera permanere, sed seruum procreare; nam quod inter eam et dominum istius serui conuenerit, eo senatusconsulto ratum esse iubetur. sed postea diuus Hadrianus iniquitate rei et inelegantia iuris motus restituit 24  
 iuris gentium regulam, ut cum ipsa mulier libera permaneat, liberum parit. <Item e lege———> ex ancilla et libero poterant liberi nasci; nam ea lege cauetur, ut si quis cum aliena ancilla quam credebat liberam esse coierit, siquidem masculi nascantur, liberi sint, si uero feminae, ad

---

1 siue aliter] *conf. C<sup>a</sup> || contractum] contrarium? C<sup>n</sup>, conf. C<sup>a</sup> pag. 260 || 4 casu Bluhme, sasu C || conubium Goeschen, conubion C || 5 efficit Goeschen, effecit C || 6 aliter Bluhme, alter C || matrimonio C, conf. C<sup>a</sup> pag. 279 || 8 sed Bluhme, s (i. e. sunt) C || 9 quo Goeschen, quod? C<sup>n</sup> (conf. C<sup>a</sup> pag. 295 inf.); possis etiam ad modum § 81 scribere: quod — significat || quoquo Polenaar, quo? C<sup>n</sup> || 11 conuenienter Goeschen, queniuntur? C, conf. C<sup>a</sup> pag. 260 uers. 14 || 12 hadriano ex hadrianos correctum C, conf. C<sup>a</sup> pag. 500 || auctore Goeschen, auctor C, conf. C<sup>a</sup> pag. 256 et pag. 298 || qui om. C || et peregrina Goeschen, etperetperegrina C || 13 qui om. C || 16 nascitur Goeschen, nascitur C, conf. C<sup>a</sup> pag. 512 || 17 ne Huschke, nec C || uel lex Goeschen, uellex C || 18 legis Goeschen, lege C || 20 coit Luchmann, coit C || 21 nam Goeschen, non C<sup>n</sup> || 22 dominum Goeschen, dominu C || eo Huschke, ex C || 26 de qua lege et num de lege Romana egerit Gaius (conf. § 86), non liquet || accilla C || 27 liberi Goeschen, hibere C || 28 acilla C || 29 masculi C.*

- eum pertineant, cuius mater ancilla fuerit. sed et in hac specie diuus Vespasianus inelegantia iuris motus restituit iuris gentium regulam, ut omni modo, etiamsi masculi  
 86 nascantur, serui sint eius cuius et mater fuerit. Sed illa pars eiusdem legis salua est, ut ex libera et seruo alieno, 5 quem sciebat seruum esse, serui nascantur. itaque apud quos talis lex non est, qui nascitur iure gentium matris condicionem sequitur et ob id liber est.
- 87 Quibus autem casibus matris et non patris condicionem sequitur qui nascitur, isdem casibus in potestate eum pa- 10 tris, etiamsi is ciuis Romanus sit, non esse plus quam manifestum est. et ideo superius rettulimus quibusdam casibus per errorem non iusto contracto matrimonio senatum interuenire et emendare uitium matrimonii, eoque modo plerumque efficere, ut in potestatem patris filius redigatur. 15
- 88 Sed si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde manumissa ciuis Romana facta sit et tunc pariat, licet ciuis Romanus sit qui nascitur, || sicut pater eius, non tamen in potestate patris est, quia neque ex iusto coitu conceptus est neque ex ullo senatusconsulto talis coitus quasi iustus 20 constituitur.
- 89 Quod autem placuit, si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde manumissa pepererit, qui nascitur liberum nasci, naturali ratione fit; nam hi qui illegitime concipiuntur, statum sumunt ex eo tempore quo nascuntur; itaque 25 si ex libera nascuntur, liberi fiunt nec interest, ex quo mater eos conceperit, cum ancilla fuerit; at hi, qui legitime
- 90 concipiuntur, ex conceptionis tempore statum sumunt. itaque si cui mulieri ciui Romanae praegnati aqua et igni interdictum fuerit, eoque modo peregrina facta tunc pariat, 30 complures distinguunt et putant, siquidem ex iustis nuptiis

---

§ 87 superius] § 67 seqq.

---

1 eum pertineant *Goeschen*, empertineat *C* || quius *C* || acilla *C* || 2 inelegantia *C* || 7 nascitur *Goeschen*, nascantur *C* (*conf. u. 6*) || 8 condicione *C* || 9 condicione *C* || 15 redigatur *Goeschen*, redigantur *C* || 16 sed *Cn*, sed et *Mommсен* || 17 (*fin.*) eius *C* || 18 ciuis Romanus *Goeschen*, ciues rum? *Cn*, *conf. Cas et Ca pag. 261 et pag. 299 med.* || 19 potestatem *C* || 23 pepererit *Goeschen*, peperit *C* || 24 naturali *Goeschen*, turali *C* || 28 sumunt *Goeschen*, sumuntur *C* || 29 cui *Goeschen*, cua *C* || 30 pro facta possis cum *Goescheno* fiat et scribere, *conf. tamen Ca*.

- conceperit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero uulgo con-  
 91 ceperit, peregrinum ex ea nasci. Item si qua mulier ciuis  
 Romana praegnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta  
 sit ob id, quod alieno seruo inuito et denuntiante domino  
 eius <coierit>, complures distinguunt et existimant, siquidem 5  
 ex iustis nuptiis conceptus sit, ciuem Romanum ex ea nasci,  
 si uero uulgo conceptus sit, *seruum* nasci eius cuius mater  
 92 facta esset ancilla. Peregrina quoque si uulgo conceperit,  
 deinde ciuis Romana <fiat> et tunc pariat, ciuem Romanum 9  
 parit; si uero ex peregrino || secundum leges moresque per- pag 25  
 egrinorum conceperit, ita uidetur ex senatusconsulto, quod  
 auctore diuo Hadriano factum est, ciuem Romanum parere,  
 si et patri eius ciuitas Romana donetur.
- 93 Si peregrinus sibi liberisque suis ciuitatem Romanam  
 petierit, non aliter filii in potestate eius fient, quam si in- 45  
 perator eos in potestatem redegerit; quod ita demum is  
 facit, si causa cognita aestimauerit hoc filiis expedire. dili-  
 gentius autem exactiusque causam cognoscit de inpueribus  
 absentibusque; et haec ita edicto diui Hadriani significan-  
 94 tur. Item si quis cum uxore praegnate ciuitate Romana 20  
 donatus sit, quamuis is qui nascitur, ut supra diximus, ciuis  
 Romanus sit, tamen in potestate patris non fit; idque sub-  
 scriptione diui Hadriani significatur; qua de causa qui in-  
 tellegit uxorem suam esse praegnatam, dum ciuitatem sibi  
 et uxori ab imperatore petit, simul ab eodem petere debet, 25  
 ut eum qui natus erit in potestate sua habeat.
- 95 Alia causa est eorum, qui Latii iure cum liberis suis  
 ad ciuitatem Romanam perueniunt; nam horum in potestate  
 fiunt liberi. quod ius quibusdam peregrinis ciuitatibus da-  
 96 tum est uel a populo Romano uel a senatu uel a Cae[sare]. — 30  
 ————— aut maius est Latium aut minus:

---

ad § 93—96 conf. Aug. § 4—8 || § 94 *supra* § 92.

---

2 nasci Goeschen, nascitur C<sup>n</sup> || 5 coierit addidit Hollweg; fortasse  
 coierit, plerique distinguunt potius scribendum est, conf. C<sup>a</sup> || 6 iustis  
 C || 8 esset C, expectes sit uel est (sic Goeschen) || 49 significantur  
 Goeschen, significatur C || 24 diximus Goeschen, dixi C || ciuis Holl-  
 weg, ciues C || 23 diui Goeschen, diuis C || 26 suam C || 29 quod  
 Goeschen, que C<sup>n</sup>, conf. C<sup>a</sup> pag. 294 inf. || 34 ante aut maius, nisi  
 post spatium initio paragraphi uacuum relictum ceterum uel sed uel  
 similis particula supplenda est, talia fere suppleri posse uidentur: Huius  
 autem iuris duae species sunt; nam.



maius est Latium, cum et hi, qui decuriones leguntur, et ei, qui honorem aliquem aut || magistratum gerunt, ciuitatem pag. 26 Romanam consecuntur; minus Latium est, cum hi tantum, qui magistratum uel honorem gerunt, ad ciuitatem Romanam perueniunt: idque conpluribus epistulis principum signi-5 ficatur.

- 97 |*Non solum tamen naturales liberi secundum ea quae* | diximus in potestate nostra sunt, uerum et hi quos adoptamus.  
 98 Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut  
 99 imperio magistratus, ueluti praetoris. Populi auctoritate 10 adoptamus eos qui sui iuris sunt; quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur, an uelit eum quem adoptaturus sit iustum sibi filium esse; et is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiat-  
 100 tur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. imperio magis- 15 tratus adoptamus eos qui in potestate parentum sunt, siue primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos pro-  
 100 neptis. Et quidem illa adoptio, quae per populum fit, nusquam nisi Romae fit; at haec etiam in prouinciis apud prae- 20  
 101 sides earum fieri solet. Item per populum feminae non adoptantur, nam id magis placuit; apud || praetorem uero pag. 27 uel in prouinciis apud proconsulem legatumue etiam feminae  
 102 solent adoptari. Item inpuerem apud populum adoptari aliquando prohibitum est, aliquando permissum est; 23 nunc ex epistula optimi imperatoris Antonini, quam scripsit pontificibus, si iusta causa adoptionis esse uidebitur, cum quibusdam condicionibus permissum est. apud praetorem uero et in prouinciis apud proconsulem legatumue

~~~~~  
 § 97 = Inst. 4, 44 pr. || *diximus*] § 55 || § 98 fere = Dig. 4, 7, 2 pr.; Inst. 4, 44, 4 || § 99 fere = Dig. 4, 7, 2 pr.; usque ad 42 adrogatio et inde ab 45 imperio fere = Inst. 4, 44, 4 || § 102 ad 24 item — 28 est conf. Theophilus 4, 44, 3 (ed. Ferrini pag. 51 uers. 4—6).
 ~~~~~

~~~~~
 4 qui] uel qui C || 7 Non — quae suppletum ex Inst. duce Goescheno || 8 et C, etiam Inst. || 40 imperio magistratus uel (uelut Hollweg) praetoris Cⁿ, imperio magistratus Inst. (fortasse recte), magistratus imperio Dig. || 44 adoptatur Dig., adoptat C || 46 parentium C Inst., parentis Dig. || 47 filius et filia C, filius filia Dig. Inst. (recte, ut uidetur) || 22 praetorem Goeschen, p. r. C, conf. C^a pag. 288 inf. || 23 proconsulem Goeschen, proconsules C || legaturmue C (sed expuncta r littera) || 26 nunc uidetur corruptum ex nam (conf. C^a pag. 279 inf. et pag. 280 uers. 42 et pag. 282 uers. 7); Mommseno potius uerba aliquando permissum est ex glossemate uidentur irrepsisse.

103 cuiuscumque aetatis (*personas*) adoptare possumus. Illud
 104 utriusque adoptionis commune est, quod et hi qui generare
 105 non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. fe-
 106 minae uero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem
 107 naturales liberos in potestate habent. Item si quis per
 108 populum siue apud praetorem uel apud praesidem pro-
 109 uinciae adoptauerit, potest eundem alii in adoptionem
 110 dare. Sed et illa quaestio, an minor natu maiorem natu
 111 adoptare possit, utriusque adoptionis communis est. illud
 112 proprium est eius adoptionis quae per populum fit, quod
 113 is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit,
 114 non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam
 115 liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.
 116 || *Nunc de his personis uideamus, quae in manu nostra sunt.* pag. 28
 117 quod | et ipsum ius proprium ciuium Romanorum est. Sed
 118 in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in
 119 manum autem feminae tantum conueniunt. Olim itaque
 120 tribus modis in manum conueniebant, usu farreo coem-
 121 ptione. Usu in manum conueniebat quae anno continuo
 122 nupta perseuerabat; quia enim ueluti annua possessione
 123 usucapiebatur, in familiam uiri transibat filiaeque locum
 124 optinebat. itaque lege xii tabularum cautum est, ut si qua
 125 nollet eo modo in manum mariti conuenire, ea quotannis
 126 trinotio abesset atque eo modo (*usum*) cuiusque anni in-
 127 terrumperet. sed hoc totum ius partim legibus sublatum
 128 est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. Farreo in
 129 manum conueniunt per quoddam genus sacrificii, quod Ioui

§ 103 = Dig. 1, 7, 2, 1; Inst. 1, 11, 9 || § 104 fere = Inst. 1,
 11, 10 || § 105 fere = Inst. 1, 11, 8 || § 107 = Dig. 1, 7, 2, 2; Inst. 1, 11, 11.

1 personas addidimus, om. C || illud Dig., illi uero C (sed et
 illud Inst.) || 2 quod Dig. Inst., quia Cⁿ || 3 non om. C¹ || 4 ne quidem
 C, nec Inst. || 5 potestate C, potestate sua Inst. || 8 sed et Goeschen, set
 C || quaestio Goeschen, quaestio est Cⁿ || 9 communis Goeschen, cōmune
 C (conf. C Gai. II § 72) || illud C Inst., hoc uero Dig. || 10 eius
 C Dig., illius Inst. || 12 etiam C Inst., et Dig. || 13 tamquam Dig.
 Inst., anquam C || 14 Nunc—15 quod suppleuit Goeschen || 18 teri-
 bus C || 20 perseuerabat quia Huschke, perseuerabatq ex perseuera-
 bant correctum?? Cⁿ, conf. C^a || 21 transiebat C || 22 xii duodecima
 C || 23 manu C || 24 usum addidit Goeschen, cursum proponit Momm-
 sen || 27 manum Goeschen, manus C.

- Farreo fit; in quo farreus panis adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur; conplura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollemnibus uerbis praesentibus decem testibus aguntur et fiunt. quod ius etiam nostris temporibus in usu est; nam flamines maiores, id est Dia-⁵ les Martiales Quirinales, item || reges sacrorum nisi ex pag. 29 farreatis nati non leguntur; ac ne ipsi quidem sine con-
- 113 farreatione sacerdotium habere possunt. Coemptione uero in manum conueniunt per mancipationem, id est per quandam imaginariam uenditionem; nam adhibitis non minus¹⁰ quam v testibus ciuibus Romanis puberibus, item libripende,
- 114 emit is mulierem, cuius in manum conuenit. Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo; scilicet aut matrimonii causa facta coemptio dicitur aut fiducia; quae enim cum marito suo¹⁵ facit coemptionem, <ut> apud eum filiae loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem; quae uero alterius rei causa facit coemptionem aut cum uiro suo aut cum extraneo, ueluti tutelae euitandae causa, dicitur fiduciae causa
- 115 fecisse coemptionem. quod est tale: si qua uelit quos²⁰ habet tutores deponere et alium nancisci, illis auctoribus coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei cui ipsa uelit, et ab eo uindicta || manumissa incipit eum pag. 30 habere tutorem, <a> quo manumissa est; qui tutor fiducia-
- 115^a rius dicitur, sicut inferius apparebit. Olim etiam testamenti²⁵ faciendi gratia fiduciaria fiebat coemptio; tunc enim non aliter feminae testamenti faciendi ius habebant, exceptis quibusdam personis, quam si coemptionem fecissent reman-

§ 113 inde ab 10 *adhibit*is — 11 *libripende* = Priscian. VI 96 (I pag. 282 ed. Hertz) || § 115 *inferius* § 166^a.

1 *conf. Acta Philolog. Wirceburg. pag. 123* || 2 *confarreatio* dicitur *Goeschen*, conferratio dicitur *C* || 4 quod *Goeschen*, quos *C* || 5 flamines *Goeschen*, flaminesi *C* || 6 Quirinales *Goeschen*, quirinales quirinales *C* || 7 nati non] nation *C* || 8 sacerdotum *C* || 9 id est] *conf. C^a*, fortasse siue potius in *C* fuit || 10 minus *Prisc.*, manu *C* || 11 quam *Cⁿ*, om. *Prisc.* || libripende *Prisc.*, libripenda *C* || 12 is] eum *C* || potest *Goeschen*, poste *C* || 16 coemptionem? *C* || ut addidit *Goeschen* || 16 apud — 18 coemptionem] haec uerba ad taedium usque repetita sunt in *C*, *conf. C^a* || 24 reponere *C* || auctoribus *Holtweg*, tutoribus *C* || 24 a addidit *Bluhme* || 25 inferius apparebit *Bluhme*, inferioribus appeauerit? *C* || olim *Bluhme*, olim olim *C* || 27 aliter *Cⁿ?*, *conf. C^a* pag. 256 *inf.*

cipataeque et manumissae fuissent: sed hanc necessitatem
 coemptionis faciendae ex auctoritate diui Ha|driani senatus
 115^b remisit. ————— | femina —————

————— fil|duciae causa cum uiro
 suo fecerit coemptionem, nihilo minus filiae loco incipit⁵
 esse; nam si omnino qualibet ex causa uxor in manu uiri
 sit, placuit eam filiae iura nancisci.

116 Superest ut exponamus, quae personae in mancipio
 117 sint. Omnes igitur liberorum personae siue masculini siue
 feminini sexus, quae in potestate parentis sunt, mancipari¹⁰
 ab hoc eodem modo possunt, quo etiam serui mancipari pos-
 118 sunt. Idem iuris est in earum personis quae in manu sunt; |
 ————— coemptionatoribus eodem modo possunt | —
 ————— apud coemptionatorem fil|liae loco sit¹⁴
 ————— nupta sit, ————— nihilo minus etiam || quae ei nupta pag. 31
 non sit nec ob id filiae loco sit, ab eo mancipari possit.

118^a Plerumque <uero tum> solum et a parentibus et a coemptio-
 natoribus mancipantur, cum uelint parentes coemptionatio-
 nesque <ex> suo iure eas personas dimittere, sicut inferius
 119 euidentius apparebit. Est autem mancipatio, ut supra quo-²⁰
 que diximus, imaginaria quaedam uenditio; quod et ipsum
 ius proprium ciuium Romanorum est, eaque res ita agitur:
 adhibitis non minus quam quinque testibus ciuibus Roma-
 nis puberibus et praeterea alio eiusdem condicionis, qui
 libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is qui²⁵

§ 118^a inferius] conf. §§ 132, 134, 137 || § 119 = Boeth. in Top. 5,
 28 (ed. Baiter pag. 322); inde ab 24 qui libram — 25 libripens =
 Priscian. VI 96 (I pag. 282 ed. Hertz) || supra] § 113.

3 post remisit Gaius haec fere uidetur dixisse: eam feminam, quae
 fiduciae causa cum extraneo coemptionem fecerit, filiae loco apud eum
 non esse; sed quae fiduciae causa etc. || 7 placuit Niebuhr, placuti?
 C || iura ex iurae correctum C || 10 femini C || 11 hoc eodem Goe-
 schen, eodem hoc C || 13—15 lacunae ducibus ex parte incertis co-
 dicis C umbris cum Lachmanno aliisque ita e. g. expleri possunt: nam
 (uel quare) feminae a coemptionatoribus eodem modo possunt
 (mancipari, quo liberi a parente mancipantur; adeo) quidem, ut
 quamuis ea sola apud coemptionatorem filiae loco sit, quae ei
 nupta sit, tamen nihilo minus etc. || 16 non sit Lachmann, non
 est C || nec ex et correctum C || 17 <> addidit Goeschen || 19 ex
 additum duce Cramero || 20 apparebit C || 21 diximus C, indica-
 uimus Boeth. || quod et Goeschen, quia et Cⁿ, quod Boeth. || 22 ciuium
 romanorum est Cⁿ, romanorum est ciuium Boeth. || 23 quam Boeth.,
 quod C.

- mancipio accipit, *aes* tenens ita dicit HUNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITUM MEVM ESSE AIO /SQVE MIHI EMPTVS ESTO HOC AERE AENEAQVE LIBRA; deinde aere percutit libram idque *aes* dat
 120 ei a quo mancipio accipit quasi pretii loco. Eo modo et seruales et liberae personae mancipantur; animalia quoque 5 quae mancipi sunt, quo in numero habentur boues, equi, muli, asini; item praedia tam urbana quam rustica quae et ipsa mancipi sunt, qualia sunt Italica, eodem modo
 121 solent mancipari. In eo solo praediorum mancipatio a ceterorum mancipatione differt, quod personae seruales et liberae, item animalia quae mancipi sunt, nisi in praesentia sint, mancipari non possunt; adeo quidem, || ut eum *(qui)* pag. 32 mancipio accipit, adprehendere id ipsum quod ei mancipio datur necesse sit; unde etiam mancipatio dicitur, quia manu res capitur; praedia uero absentia solent mancipari. 15
 122 Ideo autem *aes* et libra adhibetur, quia olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupundii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus uel argenteus nummus in usu erat, sicut ex lege XII tabularum intellegere possumus; eorumque nummorum uis et potestas non | in numero erat sed 20 in pondere ————— as|ses librales erant, et dupundii —————|; unde etiam dupundius dictus est quasi duo pondo, quod nomen adhuc in usu retinetur. semisses quoque et quadrantes pro rata scilicet portione ad pon|dus examinati erant. ————— qui dabat olim | pe- 25 cuniam, non numerabat eam, sed appendebat; unde serui, quibus permittitur administratio pe|cuniae, dispensatores
 123 appellati sunt et —————|

§ 121 ad 12 eum — 15 capitur conf. Isidor. orig. 5, 25, 31 || § 122 ad 25 qui — 28 sunt conf. Isidor. orig. 10, 67.

4 mancipio C, mancipium Boeth. || *aes* Boeth., rem C, conf. uers. 12 sq. || 2 iure Boeth., iust. C, conf. Ca pag. 275 || isque mihi Boeth., iis quem hi C1, iisque mihi C2 || esto C, est Boeth. || aere Boeth., aer C || 4 mancipio C, mancipium Boeth. || 7 mulii C || quam Goeschen, que Cn || 8 qualia Goeschen, quali C || 9 praediorum Goeschen, praeditorum C || 10 seruales ex seruires correctum C1 || 12 qui Isidorus om. C || 13 accipit Isidorus, accepit C || comprehendere Isidorus || ei Isidorus, et in uel ei in C || 14 datur Isidorus? Goeschen, dat C || 16 tantum Goeschen, tantumtum C, conf. Ca pag. 508 || 21—22 Gaius talia fere expressisse uidetur: sed in pondere posita; nam et as|ses librales erant et dupundii bilibres || 22—23 conf. Ca || 23 adhuc Goeschen, adhuc C || 25 ante qui dabat supplendum uidetur: quam ob rem uel simile aliquid || 28 enuntiatum, quod ad appellati sunt pertinere supra significatum est, utrum paulo latius etiam (et adhuc . . .) patuerit necne, non liquet. Deinde apparet explicatum esse a Gaio,

coemptio|
 a quidem quae coem|ptionem fac—
 — seruilem condici|onem a —

—|— **mancipati** **mancipatae**ue **seruorum** loco
 con|stituuntur, adeo quidem, ut ab eo cuius in **mancipio** || 5
 sunt, neque hereditatem neque legata aliter capere possint, pag. 33
 quam <si> simul eodem testamento liberi esse iubeantur,
 sicut iuris est in persona seruorum. sed differentiae ratio
 manifesta est, cum a parentibus et a coemptionatoribus
 isdem uerbis **mancipio** accipiantur, quibus serui; quod non 10
 similiter fit in coemptione.

124 Videamus nunc, quomodo *hi* qui alieno iuri subiecti
 sunt, eo iure liberentur.

125 Ac prius de his dispiciamus qui in potestate sunt.

126 Et quidem serui *quemadmodum* potestate liberentur, ex his 15
 intellegere possumus, quae de seruis manumittendis superius

127 exposuimus. Hi uero qui in potestate parentis sunt, mortuo
 eo sui iuris fiunt. sed hoc distinctionem recipit; nam mor-
 tuo patre sane omni modo filii filiaeue sui iuris efficiuntur;
 mortuo uero auo non omni modo nepotes neptesue sui iuris 20
 fiunt, sed ita, si post mortem aui in patris sui potestatem re-
 casuri non sunt. itaque si moriente auo pater eorum et ui-
 uat et in potestate patris <sui> fuerit, tunc post obitum aui
 in patris sui potestate fiunt; si uero is, quo tempore auus
 moritur, aut iam mortuus est aut exiit de potestate <patris, 25
 tunc *hi*, quia in potestatem> eius cadere non possunt, sui iuris

§ 124 = Inst. 1, 12 pr. || § 126 = Inst. 1, 12 pr. || *superius*] inter
 § 21 et 22? (conf. ad pag. 6 uers. 28) || § 127 = Inst. 1, 12 pr.

quibus rebus differat condicio feminae quae coemptione facta in manu
 sit, ab eorum condicione qui in **mancipio** sint.

2—4 ita fere supplendo sensum Gaianum restituas: ea quidem quae
 coem|ptionem facit, non deducitur in seruilem condici|onem; a
 parentibus autem et a coemptionatori|bus **mancipati** **mancipatae**ue
 etc. || 4 **mancipati** *Bluhme*, **mancipari** *C* || 6 hereditatem *Goeschen*,
 hereditates *C* || possint *Goeschen*, possunt *C* || 7 si *addidit* *Goeschen* ||
 8 sicut iuris *C*, conf. *C*^a pag. 320 || 9 manifesta est *Goeschen*, manifeste
C || 10 accipiantur *Goeschen*, accipiant *C* || 12 quomodo *C*, quibus
 modis *Inst.* || 13 liberentur *C*, liberantur *Inst.* || 15 *seqq.* *supplementa*
paragraphorum 126 et 127 ex *Institutionibus* deprompsit *Goeschen* ||
 15 liberent(ur) *C*ⁿ, liberantur *Inst.* || 17 exposuimus *C* || 20 (nep|te)sue
C, neptesque *Inst.* || 21 patris sui potestatem *C*, potestatem patris sui
Inst. || 22 uiuat *Goeschen*, uiuit *Inst.* || 23 sui *Inst.*, om. *C* || fuerit
Goeschen, fuerint *C*, est *Inst.* || 25 mortus uidetur fere in *C* fuisse ||
 25—26 { } *addidit* *Goeschen* ex *Inst.*

128 fiunt. Cum || autem is, cui ob aliquod maleficium ex lege pag. 34
 Cornelia aqua et igni interdicatur, ciuitatem Romanam
 amittat, sequitur ut, quia eo modo ex numero ciuium Ro-
 manorum tollitur, proinde ac mortuo eo desinant liberi in
 potestate eius esse; nec enim ratio patitur, ut peregrinae 5
 condicionis homo ciuem Romanum in potestate habeat. pari
 ratione et si ei, qui in potestate parentis sit, aqua et igni
 interdictum fuerit, desinit in potestate parentis esse, quia
 aequae ratio non patitur, ut peregrinae condicionis homo in
 129 potestate sit ciuis Romani parentis. Quodsi ab hostibus 10
 captus fuerit parens, quamuis seruus hostium fiat, tamen
 pendet ius liberorum propter ius postliminii, quo hi qui ab
 hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura
 recipiunt; itaque reuersus habebit liberos in potestate. si
 uero illic mortuus sit, erunt quidem liberi sui iuris; sed 15
 utrum ex hoc tempore quo mortuus est apud hostes parens,
 an ex illo quo ab hostibus captus est, dubitari potest. ipse
 quoque filius neposue si ab hostibus captus fuerit, simili-
 ter dicemus propter ius postliminii potestatem quoque pa-
 130 rentis in suspensio esse. Praeterea exeunt liberi uirilii 20
 sexus de parentis potestate, si flamines Diales inauguren-
 131 tur, et || feminini sexus, si uirgines Vestales capiantur. Olim pag. 35
 quoque, quo tempore populus Romanus in Latinas regiones
 colonias deducebat, qui iussu parentis in coloniam Latinam
 nomen dedissent, desinebant in potestate parentis esse, 25
 quia efficerentur alterius ciuitatis ciues.

§ 128 usque ad 5 esse et inde ab 6 pari — 8 esse fere = Inst. 1,
 42, 1 || § 129 usque ad 14 potestate et inde ab 17 ipse = Inst.
 1, 42, 5.

1 uerba ex lege Cornelia ex glossemate uidentur irrepsisse || 2 ro-
 manam amittat C^a, amittit Inst. || 3 quia Institutionum aliquot libri,
 qui C et alii libri Inst. || 4 tollitur Inst., tollit C || proinde ac C, per-
 inde acsi Inst. || 5 potestate Inst., poteste C || 5—6 peregrinae homo
 condicionis addito asterisco C, conf. C^a pag. 312 || 10 quodsi C^a, si
 Inst. || 11 seruus Inst., seruo C, conf. C^a pag. 302 inf. || 12 quo Po-
 lenaar, quod C^a, quia Inst. || 14 itaque C, idcirco Inst. || reuersus
 Inst., reuersis C || habebit liberos C, et liberos habebit Inst. || 17 quo
 Goeschen, quod C || 19 dicemus C, dicimus Inst. || potestatem quo-
 que C, ius quoque potestatis Inst. || 22 uirgines Goeschen, uirgine
 C || 23 uerba in Latinas regiones ex glossemate irrepsisse censet
 Mommsen || 24—25 conf. C^a || 24 qui iussu Goeschen, quiusu C.

132 *Praeterea emancipatione desinunt liberi in potestate parentum esse. sed filius quidem tribus mancipationibus, ceteri uero liberi siue masculini sexus siue feminini una mancipatione exeunt de parentum potestate; lex enim XII tabularum tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his uerbis SI PATER FILIVM <TER> VENVM DVIT, A PATRE FILIVS LIBER ESTO. eaque res ita agitur: mancipat pater filium alicui; is eum uindicta manumittit; eo facto reuertitur in potestatem patris; is eum iterum mancipat uel eidem uel alii (sed in usu est eidem mancipari) isque eum postea si-¹⁰ militer uindicta manumittit; eo facto rursus in potestatem patris reuertitur; tertio pater eum mancipat uel eidem uel alii (sed hoc in usu est, ut eidem mancipetur), eaque mancipatione desinit in potestate patris esse, etiamsi nondum¹⁴ manumissus sit sed adhuc in causa mancipii. || si——— pag. 36*

132^a *nequeunt)*———missi———| (3 uersus in C legi
———patrono in bonis liberti|———
(3 uersus in C legi nequeunt)
———feminae una | manci-²⁰

§ 132 usque ad 2 esse = Inst. 1, 12, 6; ad uerba 7 mancipat — 14 esse conf. Theophilus 1, 12, 6.

1 praeterea suppluit Lachmann ex Inst. || emancipatione C, emancipatione quoque Inst. || potestate Inst., potestatem C || 2 parentum Inst., parentem C || 4 exeun C || parentium C || 6—7 conf. C^{as} || 6 ter Vipianus 10, 1, om. C || uenum du(it) a patre filius C?, uenundauit filius a patre codex Vaticanus Vlpiani l. l. || 14—14 conf. C^{as} || 12 reuertitur] fueri reuertitur C ex glossemate || 13 eidem Goeschen, eide C || 13. 14 suppluit Holweg ad codicis C ductus || 15—pag. 32 uers. 2 conf. C^{as} || 15 seqq. post ea, quae in fine codicis C paginae 35 leguntur, Gaius primum dixerit oportet: filium ab eo manumissum, apud quem in tertia mancipatione est, sut iuris fieri, quomodo etiam apud Theophilum 1, 12, 6 legitur. Deinde de iis egisse Gaium iam Goeschen coniecit, quae in Epit. 1, 6 § 3 med. hoc modo leguntur: Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur et a naturali patre manumittatur, ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius succedat. cui rei conuenit quod in pag. 31, 19 dictum uidetur fuisse, ei qui liberum caput e causa mancipii manumittit, eadem iura in eius bonis competere, quae patrono in bonis liberti competunt || 21 fin. suppleri poterat ex Epit. l. l., ubi comprehensis cum seminarum mentione nepotibus masculis [de quibus sine dubio etiam Gaius egerat] haec leguntur. Feminae uel nepotes

patione exeunt de patris potestate ————— | —————
 ————— manumissae fuerint s ————— | —————

133 ————— *Admonendi autem sumus liberum* 5
esse arbitrium ei qui filium et ex eo nepotem in potestate habe-
bit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem uero in po-
testate retinere; uel ex diuerso filium quidem in potestate reti-
nere, nepotem uero manumittere, uel omnes sui iuris efficere.
eadem et de pronepote dicta esse intellegemus. ————— 10

134

|| et duae intercedentes manumissiones proinde fiunt, ac fieri pag. 37
 solent, cum ita eum pater de potestate dimittit, *ut* sui iuris
 efficiatur. deinde aut patri remancipatur, et ab eo is qui 15
 adoptat uindicat apud praetorem filium suum esse, et illo
 contra non uindicante <a> praetore uindicanti filius addici-
 tur; aut non remancipatur patri, *sed* ab eo uindicat is qui
 adoptat, apud quem in *tertia* mancipatione est; sed sane

§ 133 = Dig. 4, 7, 28; Inst. 4, 12, 7.

masculi ex filio una emancipatione de patris uel aui exeunt potestate
 et sui iuris efficiuntur. Et hi ipsi quamlibet una mancipatione de
 patris uel aui potestate exeant, nisi a patre fiduciario remancipati
 fuerint et a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater
 non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt, hereditatem re-
 pudiauerit aut decesserit *uel similia perierunt*. Nam si remancipatum
 eum sibi naturalis pater uel auus manumiserit, ipse ei in hereditate
 succedit.

4—2 (*post potestate*) *forma Gaiana e. g. haec fuisse potest: et si*
ex ea mancipatione manumissae fuerint, sui iuris efficiuntur. || 5—
 40 (*Admonendi* — intellegemus), *quorum uerborum nec uola nec uesti-*
gium in codicis C pagina 36 dispici potest (*conf. C^{as}*), *ex Dig. (ubi »Gaius*
lib. I Inst. « laudatur) et Inst. in posteriore huius paginae parte inserenda
esse intellexit Goeschen || 5—6 *Admonendi autem sumus liberum esse*
arbitrium Inst., Liberum arbitrium est Dig. || 6 nepotem Dig., nepo-
tem uel neptem Inst. || 7 de potestate Inst., potestate Dig. || uero Dig.,
uero uel neptem Inst. || 8 uel Dig., et Inst. || 9 uero Dig., uero uel
neptem Inst. || 9 uel — 40 intellegemus Dig., eadem et de pronepote
uel pronepte dicta esse intellegantur, uel omnes sui iuris efficere
Inst. || 13 ante et duae praecesserit tale quid: Praeterea parentes eos
liberos in potestate habere desinunt, quos aliis in adoptionem de-
derunt. et in filio quidem, si in adoptionem datur, tres manci-
pationes || 14 ut Goeschen, aut C || 15 efficiatur Goeschen, efficiantur C,
conf. C^a || 16 apud Goeschen, aaput C || 17 uindicante a Goeschen,
uincante C.

commodius est patri remancipari. In ceteris uero libero-
 rum personis seu masculini seu feminini sexus una sci-
 licet mancipatio sufficit, et aut remancipantur parenti aut
 non remancipantur. Eadem et in prouinciis apud praesidem
 135^a prouinciae solent fieri. Qui ex filio semel iterumue manci-
 pato conceptus est, licet post tertiam mancipationem patris
 sui nascatur, tamen in aui potestate est, et ideo ab eo et
 emancipari et in adoptionem dari potest. At is, qui ex eo
 filio conceptus est qui in tertia mancipatione est, non nasci-
 tur in aui potestate. sed eum Labeo quidem existimat in
 eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit; utimur autem
 hoc iure, ut quamdiu pater eius in mancipio sit, pendeat
 ius eius; et siquidem pater eius ex mancipatione manu-
 missus erit, cadat in eius potestatem; si uero is dum in
 135^a mancipio sit, decesserit, sui iuris fiat. | Eadem scilicet— pag. 88

— nam | ut supra diximus, quod in
 filio faciunt tres mancipationes, hoc facit una mancipatio
 136 in nepote. —

— 20
 ————— Maxi-
 mi et | Tuberonis cautum est, ut haec quod ad sacra
 tantum uideatur in manu esse, quod uero ad ceteras cau-
 sas proinde habeatur, atque si in manum non conuenisset.
 ————— 25
 ————— potestate parentis liberantur; nec in|terest, an in uiri
 sui manu sint an extranei, quamuis hae solae loco filiarum

§ 135^a supra] §§ 132. 134.

3 remancipantur *Goeschen*, remancipatur *C* (uix recte) || 4 re-
 mancipantur *Scheurl*, remancipatur *C* (uix recte) || 8 emancipari
Huschke, mancipari *C* || 10 in *Goeschen*, ion *C* || 14 cadat *Boecking*,
 cadit *C* || eius *Goeschen*, eus *C* || 15—17 talia fere sententiarum nexus
flagitare uidetur, quibus similia iam *Huschke* proposuit: Eadem scilicet
 dicemus de eo qui ex nepote semel mancipato necdum manumisso
 conceptus fuerit. nam ut supra etc.; *conf.* *C*^a || 19—21 haec fere ad
sensum, non ad ductus suppleri possunt: Praeterea mulieres quae in
 manum conueniunt, in patris potestate esse desinunt. sed in con-
 farreatis nuptiis de flaminica *Diali* (de hac cogitauit iam *Goeschen*)
 senatusconsulto ex relatione *Maximi* etc. || 25 (post conuenisset) haec
 sententia expressa aliquo modo fuit: Coemptione autem facta mulieres
 omni modo potestate etc. (spatium in *C* paulo plura extitisse docet) ||
 26 uiri *Goeschen*, uiriri *C* || 27 sint *Goeschen*, sit *C*.

137 habeantur, quae in uiri manu sunt. —

— | — *mancipatione* desinunt in manu esse,
et si ex ea *mancipatione* manumissae fuerint, sui iuris
137^a efficiuntur. — quae —

cogere coemptionatore
rem potest, ut se remancipet, cui ipsa uelit —
nihil magis potest cogere, || quam et filia patrem. sed pag. 39
filia quidem nullo modo patrem potest cogere, etiamsi 10
adoptiua sit; haec autem <uirum> repudio misso proinde
compellere potest, atque si ei numquam nupta fuisset.
138 li qui in causa mancipii sunt, quia seruorum loco
habentur, uindicta censu testamento manumissi sui iuris
139 fiunt. Nec tamen in hoc casu lex Aelia Sentia locum habet. 15
itaque nihil requirimus, cuius aetatis sit is qui manumittit
et qui manumittitur; ac ne illud quidem, an patronum credi-
toremue manumissor habeat. ac ne numerus quidem lege
140 Fufia Caninia finitus in his personis locum habet. Quin
etiam inuito quoque eo cuius in mancipio sunt censu liber- 20
tatem consequi possunt, excepto eo, quem pater ea lege
mancipio dedit, ut sibi remancipetur; nam quodammodo
tunc pater potestatem propriam reseruare sibi uidetur
eo ipso, quod mancipio recipit. ac ne is quidem dici-
tur inuito eo cuius in mancipio est censu libertatem con- 25
sequi, quem pater ex noxali causa [mancipio dedit], ueluti
quod furti eius nomine damnatus est, [et eum] mancipio
141 actori dedit; nam hunc actor pro pecunia habet. In summa
admonendi sumus aduersus eos quos in mancipio habemus

~~~~~  
4 habeantur *Goeschen*, habeatur *C* || 4—4 eorum, quae post sunt  
extabant, duce ex parte *Huschke* haec fere sententia restitui po-  
test: In manu autem esse mulieres desinunt isdem modis, quibus  
filiae familias potestate patris liberantur; sicut igitur filiae familias  
una *mancipatione* de potestate patris exeunt, ita eae quae in manu  
sunt una *mancipatione* desinunt in manu esse etc. || 5 manu-  
missae *Huschke*, manumissa *Cn*, conf. *C*<sup>a</sup> pag. 279 uers. 10 || 6—9 hanc  
fere sententiam expressisse uidetur *Gaius*: Inter eam uero quae cum  
extraneo, et eam quae cum uiro suo coemptionem fecerit, hoc inter-  
est, quod illa quidem cogere coemptionatorem potest, ut se reman-  
cipet, cui ipsa uelit, haec autem uirum suum nihil magis etc.  
9 nihil *Goeschen*, nihil *C* || 40 cogere *Goeschen*, cogere *C* || 44 uirum  
ante proinde addidit *Goeschen* || 44 conf. *C*<sup>a</sup> || manumisi *C* || 48 lege  
*Fufia Caninia Mommsen*, legis fuf. can. *C* || 23 tunc tu\*(a)?, ne *C*<sup>1</sup> ||  
24 quod *Goeschen*, quo *C* || 26 et 27 uerba uncis inclusa expulit *Mommsen*.



nihil nobis || contumeliose facere licere; alioquin iniuriarum pag. 40  
tenebimur. ac ne diu quidem in eo iure detinentur ho-  
mines, sed plerumque hoc fit dicis gratia uno momento,  
nisi scilicet ex noxali causa mancipientur.

142 Transeamus nunc ad aliam diuisionem. nam ex his per-5  
sonis, quae neque in potestate neque in manu neque in  
mancipio sunt, quaedam uel in tutela sunt uel in curatione,  
quaedam neutro iure tenentur. uideamus igitur, quae in  
tutela, quae in curatione sint; ita enim intellegemus cete-  
143 ras personas quae neutro iure tenentur. Ac prius dispi-10  
ciamus de his quae in tutela sunt.

144 Permissum est itaque parentibus, liberis quos in pote-  
state sua habent testamento tutores dare: masculini quidem  
sexus inpueribus, (*feminini autem sexus cuiuscumque aeta-  
tis sint, et tum quo*)que, cum nuptae sint. ueteres enim uo-15  
luerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi  
145 leuitatem in tutela esse. Itaque si quis filio filiaeque testa-  
mento tutorem dederit et ambo ad pubertatem peruene-  
rint, filius quidem desinit habere tutorem, filia uero nihilo  
minus in tutela permanet; tantum enim ex lege Iulia et 20  
Papiae Poppaeae iure liberorum tutela liberantur feminae. lo-  
quimur autem || exceptis uirginibus Vestalibus, quas etiam pag. 44  
ueteres in honorem sacerdotii liberas esse uoluerunt, ita-  
146 que etiam lege xii tabularum cautum est. Nepotibus autem  
neptibusque ita demum possumus testamento tutores dare, si 25  
post mortem nostram in patris sui potestatem [iure] recasuri  
non sint. itaque si filius meus mortis meae tempore in  
potestate mea sit, nepotes ex eo non poterunt ex testamento

§ 142 = Inst. 1, 13 pr. || § 143 = Inst. 1, 13 pr. || § 144 usque  
ad 13 dare fere = Inst. 1, 13, 3 || § 145 uers. 15 ueteres — 17 esse conf.  
Isidor. orig. 9, 7, 30 || § 146 = Inst. 1, 13, 3.

1 alioquin *Goeschen*, aliquoquin *C* || iniuriarum] iniuriarumc (*i. e.*  
causa?) *C* || 3 gratia uno momento *Goeschen*, gratiamuncmomento *C* ||  
4 scilicet *C* || mancipientur *Goeschen*, mancipientur *C* || 8—9 quae in  
tutela quae in curatione sint *C*, de his quae in tutela uel in curatione  
sunt *Inst.* || 9 intellegemus *Inst.*, intellegimus *C* || ceteras *Inst.*, de ceteris  
*C* || 13 sua *C*, om. *Inst.* || testamento tutores *Inst.*, testamentores *C* ||  
14—15 ( ) ut sententia suppleretur, *e. g.* additum est || 18 pubertate *C* || 19  
habere *Goeschen*, haberet *C* || 21 Poppaea *Goeschen*, popeia *C* || 22 etiam  
*C*, iam *Mommsen* || 23 honorem *Goeschen*, honores *C* || 24 lege *Goeschen*,  
legi *C* || autem *C*, tamen *Inst.* || 25 testamento *Inst.*, testes *C* || 26 iure *C*,  
om. *Inst.* || 27 sint *C*, sunt *Inst.* || 28 ex eo *Inst.*, quos ex eo *C*, quos  
ex eo (habeo) *Goeschen* || poterunt *Inst.*, potesint *C* || ex testamento *C*,  
testamento *Inst.*

meo habere tutorem, quamvis in potestate mea fuerint; scilicet quia mortuo me in patris sui potestate futuri  
 147 sunt. Cum tamen in compluribus aliis causis postumi pro  
 iam natis habeantur, et in hac causa placuit non minus  
 postumis quam iam natis testamento tutores dari posse, si  
 modo in ea causa sint, ut si uiuis nobis nascentur, in po-  
 testate nostra fiant. hos *(enim)* etiam heredes instituere  
 possumus, cum extraneos postumos heredes instituere  
 148 permissum non sit. *(Vxori)* quae in manu est proinde  
 ac filiae, item nurui quae in filii manu est proinde ac 10  
 149 nepti tutor dari potest. Rectissime autem tutor sic dari  
 potest L. TITIVM LIBERIS MEIS TVTOREM DO. sed et si ita scrip-  
 tum sit LIBERIS MEIS uel VXORI MEAE TITIVS TVTOR ESTO, recte  
 150 datus intellegitur. In persona tamen || uxoris quae in manu pag. 42  
 est recepta est etiam tutoris optio, id est ut liceat ei per- 15  
 mittere quem uelit ipsa tutorem sibi optare, hoc modo TI-  
 TIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DO. quo casu licet uxori  
*(tutorem optare)* uel in omnes res uel in unam forte aut  
 151.2 duas. Ceterum aut plena optio datur aut angusta. plena  
 ita dari solet, ut proxime supra diximus. angusta ita dari 20  
 solet TITIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DVMTAXAT SEMEL DO,  
 153 aut DVMTAXAT BIS DO. Quae optiones plurimum inter se dif-  
 ferunt. nam quae plenam optionem habet, potest semel et  
 bis et ter et saepius tutorem optare; quae uero angustam  
 habet optionem, si dumtaxat semel data est optio, amplius 25  
 quam semel optare non potest; si *dumtaxat* bis, amplius  
 154 quam bis optandi facultatem non habet. Vocantur autem

---

§ 147 usque ad 7 fiant = Inst. 1, 13, 4.

---

1 habere tutorem C, tutorem habere Inst. || 2 potestate futuri C, potestatem recasuri Inst. || 3 sunt Inst., sint C || tamen C, autem Inst. (paulo tolerabilius, conf. ad pag. 55, 24) || 4 habeantur C, habentur Inst. || 6 nascentur Goeschen, nascuntur C, nascerentur, sui et Inst. || 7 fiant C, fierent Inst. || enim addidit Huschke, om. C || 9 sit Goeschen, sint C || uxori addidit Savigny || ac Goeschen, ac si C || 10 filii Goeschen, filia C || 11 nepti C || 12 do Goeschen, dolic-tut do C (conf. C<sup>a</sup> pag. 275 uers. 28) || 13 MEIS Goeschen, meois C || meae C<sup>2</sup>, mae C<sup>1</sup> || 15 recepta Goeschen, recepta C || 16 ipsēa (sic) C || titiae ex tutiae correctum C || 18 < > addidit Lachmann || 20 proxime Holtweg, proximūmae C || 21 TVTORIS OPTIONEM DVMTAXAT Huschke, dumtaxat tutoris optionem C || 22 differunt Goeschen, differant C || 24 bis ex uis correctum C<sup>1</sup> || angustam Goeschen, angus C || 26 potest Goeschen, poteñ C || dumtaxat] tatum C, tantum Goeschen || 27 habet Goeschen, habetis C.

hi, qui nominatim testamento tutores dantur, datiui, qui ex optione sumuntur, optiui.

155 Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex  
lege xii *<tabularum>* agnati sunt tutores, qui uocantur legi-  
156 timi. Sunt autem agnati per uirilis sexus personas co-  
gnatione iuncti, quasi a patre cognati, ueluti frater eodem  
patre natus, fratris filius neposue ex eo, item patruus et  
patruui || filius et nepos ex eo. at hi, qui per feminini sexus pag. 43  
personas cognatione coniunguntur, non sunt agnati, sed  
alias naturali iure cognati. itaque inter auunculum et so- 10  
roris filium non agnatio est, sed cognatio. item amitae,  
materterae filius non est mihi agnatus, sed cognatus, et  
inuicem scilicet ego illi eodem iure coniungor, quia qui  
157 nascuntur patris, non matris familiam secuntur. *Et* olim  
quidem, quantum ad legem xii tabularum attinet, etiam 13  
feminae agnatos habebant tutores. sed postea lex Claudia  
lata est, quae quod ad feminas attinet, *<agnatorum>* tutelae  
sustulit; itaque masculus quidem inpubes fratrem puberem  
aut patruum habet tutorem, femina uero talem habere tu-  
158 torem non potest. Sed agnationis quidem ius capitis de- 20  
minutione perimitur, cognationis uero ius eo modo non  
commutatur, quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere  
159 potest, naturalia uero non potest. Est autem capitis  
deminutio prioris *status* permutatio. eaque tribus modis  
accidit: nam aut maxima est capitis *deminutio*, aut minor, 25

---

§ 155 fere = Inst. 1, 15 pr. || § 156 usque ad 8 *ex eo* = Dig. 26, 4, 7; usque ad 10 *itaque* et inde ab 11 *amitae* fere = Inst. 1, 15, 1 || § 158 fere = Inst. 1, 15, 3 || § 159 = Inst. 1, 16 pr.

---

1 testamento *Goeschen*, testament C || 4 xii. C, duodecim tabularum Inst. || 5 per uirilis sexus personas cognatione iuncti C, per uirilis sexus cognationem coniuncti Inst., qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt Dig. || 8 et nepos C, neposue Dig. Inst. || hi qui C, qui Inst. || 9 coniunguntur C, iunguntur Inst. || 12 materterae C; tuae Inst., quae meae pro materterae uocabulo (*ex glossemate nato?*) scribendum esse suadent || 13 scilicet Inst., scilicetsic C || ego *Goeschen*, eo C || 14 et *Mommсен*, sed C || 17 quod *Goeschen*, que C<sup>n</sup> || agnatorum addidit *Goeschen* || 20 diminutione C<sup>2</sup>, dimitione C<sup>1</sup> || 22 ratio Inst., ratione C uel C<sup>1</sup> (*conf. C<sup>2</sup>*) || quidem Inst., quedam C || 23 non potest C, non utique Inst. || 24 status Inst. et *Gaius in Dig. 4, 5, 1 et Boeth. ad Top. 4, 18* (pag. 502 ed. *Baiter*), capitis C || permutatio C, commutatio Inst. || 25 diminutio *Goeschen*, dimidia C.

- 460 quam quidam mediam uocant, aut minima. Maxima est capitis deminutio, cum aliquis simul et ciuitatem et libertatem amittit; quae accidit incensis, qui ex forma censuali uenire iubentur; quod ius p———|———<sup>pag. 44</sup>  
 ————— ex leg<sup>o</sup> ————|——— 5  
 qui contra eam legem in urbe Roma domicilium habuerint; item feminae, quae ex senatusconsulto Claudiano ancillae sunt eorum dominorum, quibus inuitis et denuntiantibus cum seruis eorum coierint. Minor siue media est capitis deminutio, cum ciuitas amittitur, libertas retinetur; quod accidit ei cui aqua et igni interdictum fuerit. 461  
 462 Minima est capitis deminutio, cum et ciuitas et libertas retinetur, sed status hominis commutatur; quod accidit in his qui adoptantur, item in his quae coemptionem faciunt, et in his qui mancipio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, ut quotiens quisque mancipetur 463 aut manumittatur, totiens capite deminuatur. Nec solum maioribus <capitis> deminutionibus ius agnationis corrumpitur, sed etiam minima; et ideo si ex duobus liberis alterum pater emancipauerit, post obitum eius neuter alteri 464 agnationis iure tutor esse poterit. Cum autem ad agnatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum qui proximo gradu sunt.

~~~~~  
 § 160 usque ad 3 amittit = Inst. 1, 46, 1 || § 161 = Inst. 1, 46, 2 ||
 § 162 usque ad 14 qui = Inst. 1, 46, 3 || § 164 = Inst. 1, 46, 7.
 ~~~~~

4 ueniri C || post ius quid dictum fuerit, nescimus; sane uix apte huc trahi uidetur sanctio legis Aeliae Sentiae de iis qui peregrinorum dediticiorum numero sint proposita (§ 27): nam hoc loco non de iis agitur, qui in urbe Roma uel intra centesimum miliarium contra eam legem commorentur, sed de iis qui domicilio ibi collocato legem uiolauerint; nec uero consilio legis Aeliae Sentiae consentaneum uidetur eos solos poenae subici, qui in urbe Roma uel intra centesimum miliarium domicilium collocauerint. Mommsen, cum morandi uocabulum, ut degendi et consistendi, ad domicilium pertinere possit (conf. Dig. 50, 16, 259, 2), supplet: quod ius proprie hodie in usu non est; sed libertatem poenae causa hodie amittunt ex lege Aelia Sentia qui dediticiorum numero sunt, si qui contra eam legem in urbe Roma domicilium habuerint || 8 denuntiantibus] denuntiantibus dominis C (ex glossemate) || 10 deminutio Inst., dimidia C || ciuitas amittitur libertas C, ciuitas quidem amittitur libertas uero Inst. || retinetur Inst., retineretur C || 12—13 retinetur Inst., retineretur C || 15 qui Goeschen, qua C || 17 diminuatur Goeschen, diminuatur C || 18 maioribus Goeschen, maiore C || capitis addidit Huschke, om. C || agnationis Goeschen, agnitionis C.

164 ^a		(4 uersus in C legi nequeunt)	pag. 45
		urbe	
		(2 uersus in C legi nequeunt)	
		in urbe Roma	
		itaque ut seru — est —	5
		sunt	
		(2 uersus in C legi nequeunt)	
		esse	
		simile	10

465 Ex eadem lege XII tabularum liber/arum et inpuherum liber/orum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet. quae et ipsa tutela legitima uocatur, non quia nominatim ea ¹⁵ lege de hac tutela cautetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si uerbis legis introducta esset. eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarumque, si || intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosue ^{pag. 46} eorum pertinere, crediderunt ueteres uoluisse legem etiam ²⁰ tutelam ad eos pertinere, quia et agnatos, quos ad hereditatem uocauit, eosdem et tutores esse iusserat.

466 Exemplo patronorum receptae (sunt et aliae tutelae, quae et ipsae legitimae uocantur. nam si quis filium nepotemue ex filio et ceteros deinceps inpuheres, aut filiam neptemue ex filio et ceteras deinceps tam puheres quam inpuheres alteri ea lege mancipio dederit, ut sibi remanciparentur, remancipatosque manumiserit, legitimus

~~~~~  
§ 165 = Inst. 1, 17 || § 166 usque ad 25 inpuheres et inde ab 27 legitimus — 40, 1 erit fere = Inst. 1, 18.
~~~~~

1 uerisimiliter coniecit Hollweg Gaium de legitima gentilium tutela egisse atque hunc locum eum esse, ad quem lector a Gaio 3, 17 remittitur; quid deinceps secutum sit, nescitur || 13—14 liberarum et inpuherum liberorum C, libertorum et libertarum Inst. || 15 tutela legitima C, legitima tutela Inst. || 15—18 supplementa praebuerunt Inst. || 16 proinde C, perinde Inst. || 17 introducta Inst., accepta C || 19 intestati Inst., inintestati C || 21 quia C, cum Inst. || 22 uocauit C, uocat Inst. || iusserat C, iussit Inst. || 23 receptae Lachmann, rectae C || 23—40, 1 ( ) hoc fere supplementum et Inst. 1, 18 et res ipsa flagitant; parentis enim manumissoris tutela fiduciariis non solet adnumerari. uerba ipsa partim ad Inst. partim ad Gai 1, 172 composita sunt.

- 466^a *eorum tutor erit.* > [DE FIDUCIARIA TUTELA.] Sunt et aliae tutelae, quae fiduciariae uocantur, id est quae ideo nobis competunt, quia liberum caput mancipatum nobis uel a
 467 parente uel a coemptionatore manumiserimus. Sed Latinarum et Latinorum inpuherum tutela non omni modo ad 5 manumissores eorum pertinet, sed ad eos quorum ante manumissionem *<ex iure Quiritium fuerunt; unde si ancilla>* ex iure Quiritium tua sit, in bonis mea, a me quidem solo, non etiam a te manumissa, Latina fieri potest, et bona eius ad me pertinent, sed eius tutela tibi competit; 10 nam ita lege Iunia cauetur; itaque si ab eo, cuius et in bonis et ex iure Quiritium ancilla fuerit, facta sit Latina, ad eundem et bona et tutela pertinent.
- 468 Agnatis et patronis et liberorum capitum manumissoribus permissum est feminarum tutelam alii in iure ce- 15 dere; pupillorum autem tutelam non est permissum cedere, quia non uidetur one||rosa, cum tempore pubertatis finiatur. pag. 47
- 469 Is autem, cui ceditur tutela, cessicius tutor uocatur;
 470 quo mortuo aut capite deminuto reuertitur ad eum tutorem tutela qui cessit; ipse quoque qui cessit si mortuus aut 20 capite deminulus sit, a cessicio tutela discedit et reuertitur ad eum, qui post eum qui cesserat secundum gradum in
 471 ea tutela habuerit. sed quantum ad agnatos pertinet, nihil hoc tempore de cessicia tutela quaeritur, cum agnatorum
 472 tutelae in feminis lege Claudia sublatae sint. sed fidu- 25 ciarios quoque quidam putauerunt cedendae tutelae ius non habere, cum ipsi se oneri subiecerint. quod etsi placeat, in parente tamen, qui filiam neptemue aut proneptem alteri ea lege mancipio dedit, ut sibi remanciparetur, remancipatamque manumisit, idem dici non debet, cum is 30 et legitimus tutor habeatur, et non minus huic quam patronis honor praestandus sit.
- 173 Praeterea senatusconsulto mulieribus permissum est in absentis tutoris locum alium petere; quo petito prior de-
 474 sinit; nec interest, quam longe absit is tutor. Sed exci- 35

---

1 rubrica falso loco in C scripta est, conf. C^a || 6 eorum] liueris in eorum an liueri in eorum? C (ex glossemate), conf. C^{as} || 7 > addidit Huschke || 12 iure Quiritium Goeschen, ique C, conf. C^a pag. 273 uers. 12 || 13 pertinent Huschke, pertinet C || 18 tutor Goeschen, uocator C || 20 prius cessit ex cessauit correctum? C || 21 a cessicio Goeschen, accessio C || 23 habueri C, conf. C^a pag. XXXII inf. || 32 sit Huschke, est C || 35 absit] aberit C, afuerit commendat Mommsen, abierit Polenaar.

pitur, ne in absentis patroni locum liceat libertae tutorem
 475 petere. Patroni || autem loco habemus etiam parentem, qui pag. 48
 ex eo, quod ipse sibi remancipatam filiam neptemue aut
 proneptem manumisit, legitimam tutelam nactus est. *(sed)*
 huius quidem liberi fiduciarii tutoris loco numerantur; *pa- 5*
troni autem liberi eandem tutelam adipiscuntur, quam et
 476 pater eorum habuit. *Sed* aliquando etiam in patroni ab-
 477 sentis locum permittitur tutorem petere, ueluti ad heredi-
 478 pilli patroni filii. Nam et lege Iulia de maritandis ordinibus 40
 ei, quae in legitima tutela pupilli sit, permittitur dotis con-
 479 stituendae gratia a praetore urbano tutorem petere. Sane
 patroni filius etiamsi impubes sit, libertae efficietur tutor,
quamquam in nulla re auctor fieri potest, cum ipsi nihil
 480 permissum sit sine tutoris auctoritate agere. Item si qua 45
 in tutela legitima furiosi aut muti sit, permittitur ei se-
 natusconsulto dotis constituendae gratia tutorem petere.
 481 Quibus casibus saluam manere tutelam patrono patronique
 482 filio manifestum est. Praeterea senatus censuit, ut si tutor
 pupilli pupillaeue suspectus a tutela remotus sit, siue ex 20
 iusta causa fuerit excusatus, in locum eius alius tutor de-
 483 tur, quo facto prior tutor amittit tutelam. Haec omnia si-
 militer et Romae et in prouinciis obseruantur, scilicet *(ut* pag. 49
Romae a praetore) et in prouinciis a praeside prouinciae
 484 tutor *peti debeat*. Olim cum legis actiones in usu erant, 25
 etiam ex illa causa tutor dabatur, si inter tutorem et mu-
 lierem pupillumue lege agendum erat; nam quia ipse tutor
 in re sua auctor esse non poterat, alius dabatur, quo auctore
 legis actio perageretur; qui dicebatur praetorius tutor, quia
 a praetore urbano dabatur. sed post sublatas legis actiones 30
 quidam putant hanc speciem dandi tutoris in usu esse de-

---

§ 184 uers. 26 *si* — 29 *perageretur* fere = Inst. 4, 21, 3.

---

3 remancipatam *Goeschen*, remmancipatam C || 4 sed add. *Polenaar*,
om. C || 5—6 patroni autem *Goeschen*, autem patroni C || 6 liberi
 eandem *Goeschen*, libere eadem C || 8 permittitur] *conf.* C^a || 40 § 178
uidetur post § 180 collocanda esse || et *Hollweg*, e C || 43 sit] *conf.* C^a ||
 20 pupillaeue *Goeschen*, pulleue C || 22 amittet an amittit C, *conf.* C^a ||
 23—24 {} hoc uel simile supplementum commendat sententiarum *conexus*;
 et particula fortasse delenda est || 26 tutorem *Goeschen*, tutore C || 27 pu-
 pillumue *Goeschen cum Inst.* (in quibus *om.* et mulierem), pupillumque
 C || legem C || tutor *Goeschen*, tutelar? C || 29 legis] legis legis C || tutor
Goeschen, tutelae C || 30 a *Goeschen*, aut C || dabatur *Goeschen*, datur C.

siisse, aliis autem placet adhuc in usu esse, si legitimo iudicio agatur.

- 185 Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma ex lege Atilia a praetore urbano et maiore parte tribunorum plebis, qui Atilianus tutor uocatur; in prouinciis uero 5
186 a praesidibus prouinciarum (*ex*) lege Iulia et Titia. Et ideo si cui testamento tutor sub condicione aut ex die certo datus sit, quamdiu condicio aut dies pendet, tutor dari potest; item si pure datus fuerit, quamdiu nemo heres existat, tamdiu ex his legibus tutor petendus est; qui desinit 10
187 tutor esse, posteaquam aliquis ex testamento tutor esse coeperit. Ab hostibus quoque tutore capto ex his legibus tutor peti debet; qui desinit tutor esse, si is qui captus est in ciuitatem reuersus fuerit: nam reuersus recipit tutelam iure postliminii. 15
- 188 ¶ Ex his apparet, quot sint species tutelarum. si uero 20
quaeramus, in quot genera hae species diuidantur, longa erit disputatio; nam de ea re ualde ueteres dubitauerunt, nosque diligentius hunc tractatum executi sumus et in edicti interpretatione et in his libris quos ex Q. Mucio fecimus. hoc tantisper sufficit admonuisse, quod quidam 25
quinque genera esse dixerunt, ut Q. Mucius; alii tria, ut Ser. Sulpicius; alii duo, ut Labeo; alii tot genera esse crediderunt, quot etiam species essent.
- 189 Sed inpuberes quidem in tutela esse omnium ciuitatum 25
iure contingit, quia id naturali rationi conueniens est, ut is qui perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur. nec fere ulla ciuitas est, in qua non licet parentibus liberis suis inpuberibus testamento tutorem dare; quamuis, ut supra

---

§ 185 fere = Inst. 4, 20 pr. || § 186 usque ad 10 *desinit tutor esse* fere = Inst. 4, 20, 1 || § 187 fere = Inst. 4, 20, 2 || § 189 usque ad 27 *regatur fere* = Inst. 4, 20, 6 || *supra*] § 55.

---

4 adhuc] athunc C, *conf.* Cas || 3 urbe C, urbe quidem Inst. || 4 urbano Inst., urbano C || 6 prouinciarum Inst., prouinciarum C || ex Inst., om. C; *ceterum conf.* C^a pag. 517 seq. || et ideo si cui C, sed et si Inst. || 7 ex C, om. Inst. || 8 tutor C, ex isdem legibus tutor Inst. || 9 heres C, ex testamento heres Inst. || 10 his Goeschen, is C, isdem Inst. || desinit Goeschen, desini C || 13 tutor esse C, esse tutor Inst. || 16 tutelarum Goeschen, instutelarum? C^a || 17 haec C || deducantur C || 19 nosque Lachmann, nosqui C || 21 hoc totum tantisper C (*conf.* C^a pag. 508 uers. 19), hoc loco tantisper Mommsen || 26 rationi Goeschen, ratione C, iure Inst. || 28 licet C, liceat Goeschen || 29 testamento Goeschen, co-st. C.

diximus, soli ciues Romani uideantur liberos suos in pote-
 190 state habere. feminas uero perfectae aetatis in tutela esse
 fere nulla pretiosa ratio suasisse uidetur; nam quae uulgo
 creditur, quia leuitate animi plerumque decipiuntur et ae-
 quum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa ui-
 5 detur quam uera; mulieres enim, quae perfectae aetatis
 sunt, ipsae sibi negotia tractant et in quibusdam || causis pag. 54
 dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam, saepe etiam
 191 inuitus auctor fieri a praetore cogitur. unde cum tutore
 nullum ex tutela iudicium mulieri datur; at ubi pupillorum 10
 pupillarumue negotia tutores tractant, ei post pubertatem
 192 tutelae iudicio rationem reddunt. Sane patronorum et pa-
 rentum legitimae tutelae uim aliquam habere intelleguntur
 eo, quod hi neque ad testamentum faciendum neque ad res
 mancipi alienandas neque ad obligationes suscipiendas 15
 auctores fieri coguntur, praeterquam si magna causa alic-
 nandarum rerum mancipi obligationisque suscipiendae in-
 terueniat; eaque omnia ipsorum causa constituta sunt, ut,
 quia ad eos intestatarum mortuarum hereditates pertinent,
 neque per testamentum excludantur ab hereditate neque 20
 alienatis pretiosioribus rebus susceptoque aere alieno minus
 193 locuples ad eos hereditas perueniat. Apud peregrinos non
 similiter ut apud nos in tutela sunt feminae; sed tamen
 plerumque quasi in tutela sunt; ut ecce lex Bithynorum,
 si quid mulier contrahat, maritum auctorem esse iubet aut 25
 filium eius puberem.

---

§ 194 inde ab 10 pupillorum = Inst. 4, 20, 7.

---

4 uideantur] uideanturtant C || 4 decipiuntur Goeschen, decipiunt
 C || 5 speciosa Goeschen, hispeciosa C || 7 ipsae Goeschen, ipsi C ||
 8 dicis Goeschen, dici C || tutor Goeschen, tutele C || auctoritatem
 Goeschen, aut C || 10 tutela Goeschen, tute C || datur Goeschen, datum
 C || 10—11 pupillorum pupillarumue negotia tutores Cⁿ, pupillorum
 pupillarumque tutores negotia Inst. || 11 tractant Goeschen, tractans
 C, gerunt Inst. || ei (non eis) C, om. Inst., eis Cramer (probabiliter) ||
 12 iudicio Inst., iudici C || 17 mancipi Goeschen, mancipio C || inter-
 ueniat Goeschen, interueniant C || 19 intestatarum Goeschen, intestarum
 C || pertinent Goeschen, pertinet C || 21 pretiosioribus Goeschen, pro-
 tiosioribus Cⁿ || susceptoque aere Goeschen, susceptoquaere C || 23 sunt
 Goeschen, s ex c uel ex e correctum C || 24 ut ecce Hollweg, ui
 haecce C || bytinorum C || 25 contrahat Lachmann, hat C || auctorem
 Goeschen, aut C || 26 filium Goeschen, filius C.

- 194 Tutela autem liberantur ingenuae quidem trium (*liberorum iure, libertinae uero quattuor, si in patroni*) liberorumue eius legitima tutela sint; nam ceterae quae alterius generis tutores habent, [uelut Atilianos aut fiduciarios,] trium ⁴
- 195 liberorum || iure tutela liberantur. Potest autem pluribus ^{pag. 52} modis libertina alterius generis (*tutorem*) habere, ueluti si a femina manumissa sit; tunc enim e lege Atilia petere debet tutorem, uel in prouinc*iis e lege Iul*)ia et Titia; nam
- 195^a in patronae tutela esse non potest. Item si *<a>* masculo manumissa (*fuerit*) et auctore eo coemptionem fecerit, deinde ¹⁰ remancipata et manumissa sit, patronum quidem habere tutorem desinit, incipit autem habere eum tutorem a quo
- 195^b manumissa est, qui fiduciarius dicitur. Item si patronus *eiusue filius* in adoptionem se dedit, debet liberta e lege
- 195^c Atilia uel Iulia et Titia tutorem petere. Similiter ex isdem ¹⁵ legibus petere debet tutorem liberta, si patronus decesserit nec ullum uirilis sexus liberorum in familia reliquerit.
- 196 Masculi autem cum puberes esse coeperint, tutela liberantur. *puberem autem* Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores eum esse putant, qui habitu corporis ²⁰ pubertatem ostendit, id est eum qui generare potest; sed in his qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt; sed diuersae scholae auctores annis putant pubertatem aestiman- ²⁴ dam, id est eum puberem esse existimant *qui* || *xiiii annos* ^{pag. 53} *expleuit.*

---

§ 196 inde ab 18 cum — 19 liberantur = Inst. 1, 22 pr.

---

1 tutela autem Goeschen, tutela autem C || 1—2 { } addidit Hollweg || 3 tutela Goeschen, tutum C || ceterae Huschke, etcetera C || 4 habent Goeschen, habeant C || uerba uncis inclusa ut glossema expulit Polenaar || 5 potest] conf. C^a pag. 285 uers. 21 || 6 tutorem addidit Goeschen, om. C || 7 lege Goeschen, le C || 8 prouinciis e lege Iulia] prouincia C, prouincia (e lege Iulia) Heffter, ceterum conf. C^a pag. 517 seq. || 9 a addidit Goeschen || 10 fuerit addidit Goeschen || 13—14 patronus eiusue filius Goeschen; patronus eiusque filius in C extitisse ueri non est dissimile, conf. C^a || adoptione C¹ || 14—15 e lege Atilia uel Iulia et Titia] e leg titia et titia? Cⁿ, conf. C^a || 15 tutorem Goeschen, aut tute aut tuts C || 16 liberta Goeschen, busta C || 17 reliquerit] recipit? C || 18—19 conf. C^a || 18 coeperint Inst., coeperit C || 19 Cassius Lachmann, casius C || 20 putant Goeschen, putant(ta)nt? C || 23 ante puberes expectes plerique uel simile aliquid || 23 qui — 26 expleuit suppleuit Goeschen || 26 In pagina codicis C 53 quae nunc legi nequit, Gaius primum de pubertate Neratii Prisci sententiam (Vlp. 11, 28)

197 (25 uersus in C legi nequeunt)

|| aetatem peruenerit, in qua res suas tueri possit; sicuti pag. 54
apud peregrinas gentes custodiri superius indicauius.
198 Ex isdem causis et in prouinciis a praesidibus earum cura-
tores dari solent. 5

199 Ne tamen et pupillorum et eorum qui in curatione sunt
negotia a tutoribus curatoribusque consumantur aut demi-
nuantur, curat praetor, ut et tutores <et> curatores eo no-
200 mine satisfient. sed hoc non est perpetuum; nam et tu-
tores *testamento* dati satisfidare non coguntur, quia fides 10
eorum et diligentia ab ipso testatore probata est; et cura-
tores, ad quos non e lege curatio pertinet, sed <qui> uel
a consule uel a praetore uel a praeside prouinciae dantur,
plerumque non coguntur satisfidare, scilicet quia satis ho-
nesti electi sunt. 15

<COMMENTARIVS SECVNDVS.>

1 ||Superiore commentario de iure personarum | exposui-pag. 55
mus; modo uideamus de rebus; quae uel in nostro patri-
monio sunt uel extra nostrum patrimonium habentur.

~~~~~  
§ 197 *superius*] § 189 || § 199 fere = Inst. 1, 24 pr. || § 200 usque
ad 11 est = Inst. 1, 24 pr. || II § 1 = Inst. 2, 1 pr.
~~~~~

*addidisse uidetur Huschkio. Deinde transit Gaius ad eas personas
quae in curatione sunt (conf. 1, 142. 143). Eodem autem ordine, quo
Ulpianus 12, de curatoribus egisse (conf. etiam Epit. 1, 8: Peractis
pupillaribus annis, quibus tutores absoluuntur, ad curatores ratio
minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores
euersores insani. Hi qui minores sunt usque ad uiginti et quin-
que annos impletos sub curatore sunt. Qui uero euersores aut in-
sani sunt, omni tempore uitae suae sub curatore esse iubentur, quia
substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.) et adiecit
uidetur: in curatore minoribus dato, si quando pater in testamento
curatorem filio nominauerit, praetorem eius uoluntatem obseruare, quia
aequum sit patrem filio prouidere, donec ad eam aetatem per-
uenerit etc.*

1 peruenerit *Goeschen*, perueneret? C || 5 solent *Lachmann*, uo-
lunt C || 7 negotia C *Inst.*, expectes patrimonia || curatoribusque C,
curatoribusque *Inst.* || 8 et curatores *Inst.*, cur C uel potius Cⁿ || no-
mine *Inst.*, naomine C || 9 nam et C, nam *Inst.* || 9—10 tutores testas-
mento *Inst.*, tutorest? C || 12 non e *Goeschen*, nonne C || curatio
Bluhme, curato C || qui addidit *Goeschen*, om. C || 15 conf. C^a ||
17 suppluit *Goeschen* ex *Inst.*, in quibus libro pro commentario extat ||
19 sunt C, om. *Inst.* || aut haentur Cⁿ aut haent C.

2 Summa itaque rerum diuisio in duos articulos diduci-
 3 tur: nam aliae sunt diuini iuris, aliae humani. Diuini
 4 iuris sunt ueluti res sacrae et religiosae. Sacrae sunt quae
 diis superis consecratae sunt; religiosae quae diis Manibus
 5 relictæ sunt. Sed sacrum quidem hoc solum existimatur
 6 quod ex auctoritate populi Romani consecratum est, ueluti
 6 lege de ea re lata aut senatusconsulto facto. religiosum
 uero nostra uoluntate facimus mortuum inferentes in locum
 7 nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat. sed
 in prouinciali solo placet plerisque solum religiosum non
 fieri, quia in eo solo dominium populi Romani est uel Cae-
 saris, nos autem possessionem tantum uel usumfructum
 habere uidemur; utique tamen etiamsi non sit religiosum,
 7^a pro religioso habetur. item quod in prouinciis non ex aucto-
 ritate populi Romani consecratum est, proprie sacrum non
 8 est, tamen pro sacro habetur. Sanctae quoque res, uelut
 9 muri et portae, quodammodo diuini iuris sunt. Quod au-
 tem diuini iuris est, id nullius in bonis est; id uero, quod
 humani || iuris est, plerumque alicuius in bonis est: potest pag. 56
 autem et nullius in bonis esse; nam res hereditariae, an-
 9^b tequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. —

(8 fere uersus in C legi nequeunt)

—|*e domino.

10 Hae autem quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut
 11 priuatae. Quae publicae sunt, nullius uidentur in bonis
 esse; ipsius enim uniuersitatis esse creduntur. priuatae 23
 sunt quae singulorum hominum sunt.

~~~~~  
 § 2 = Dig. 1, 8, 4 pr. || § 3 = Dig. 1, 8, 4 pr. || § 8 = Dig. 1,
 8, 4 pr.; Inst. 2, 4, 10 || § 9 usque ad 21 sunt = Dig. 1, 8, 4 pr. ||
 § 10 = Dig. 1, 8, 4 pr. || § 11 = Dig. 1, 8, 4 pr.
 ~~~~~

~~~~~  
 1 itaque C, om. Dig. || diducitur C, deducitur Dig. || 13 religio-
 sum] religiosus C || 14 uerba in prouinciis ut glossema expellit Mommsen ||
 15 sacrum ex sacrum correctum C || 16 quoque Dig. Inst., quoque-
 que C || uelut C, ueluti Dig. Inst. || 17 iuris Dig. Inst., iuri? C || 18 iuris
 est Dig., iurie est? C || 19 iuris — 21 sunt suppluit Goeschen ex Dig.,
 conf. Epit. 2, 4, 1 || 21 post sunt quid scriptum fuerit, certo dici nequit;
 egisse Gaium de rebus nondum occupatis et de rebus derelictis et de
 seruis qui sine domino sunt ueri non est dissimile || 23 autem C, autem
 res Dig. || 23 et 25 suppluit Goeschen ex Dig. || 23 publicae Dig.,
 (pu)blici C || 24 null ***** dentur in bonis esse C, nullius in bonis
 esse creduntur Dig. || 25 priuatae C, priuatae autem Dig. || 26 sin-
 gulorum homin ***** C (conf. Cas), singulorum sunt Dig.

12 Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam in<cor-
 13 porales>. Corporales hae <sunt> quae tangi possunt, uelut
 fundus homo uestis aurum argentum et denique aliae res
 14 innumerabiles. Incorporales sunt quae tangi non possunt,
 qualia sunt ea quae iure consistunt, sicut hereditas usus-
 fructus obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem
 per<tinet, quod in hereditate res corporales con>tinguntur et
 fructus qui ex fundo percipiuntur corporales sunt, et quod
 ex aliqua obligatione nobis debetur, id || plerumque corpo- pag. 57
 rale est, ueluti fundus homo pecunia; nam ipsum ius succes- 10
 sionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis
 incorporale est. eodem numero sunt iura praediorum urba-
 norum et rusticorum. —

altius tollendi —

luminibus uicini aed — non extollen|di, ne 15
 luminibus uicini officiatur. | item fluminum et stilicidiorum
 — ius, ut—| — in aream

§ 12 = Dig. 1, 8, 1, 1; Inst. 2, 2 pr. || § 13 = Dig. 1, 8, 1, 1;
 Inst. 2, 2, 1 || § 14 usque ad 13 rusticorum = Dig. 1, 8, 1, 1; Inst.
 2, 2, 2 et 3.

1 Incorporales Dig. Inst., in C || 2 sunt Dig. Inst., om. C || tangi
 C Dig., sui natura tangi Inst. || uelut Cⁿ, ueluti Dig. Inst. || 4 in(u)-
 merauiles C; seqq. ex Dig. et Inst. suppleuit Goeschen || sunt Cⁿ? Dig.,
 autem sunt Inst. || 5 iure C, in iure Dig. Inst. cum Epitoma Gaiana ||
 7 () additum ex Dig. et Inst. || et C, nam et Dig. Inst. || 8 corporales
 Dig. Inst.; fortasse (conf. tamen C^{as}) res corporales in C erat, quod
 ferri potest || sunt Dig. Inst., sunt an set incertum C (conf. C^{as}) || et
 quod C, et id quod Dig. Inst. || 9 debe ***** plerumque C, debetur
 plerumque Dig. Inst. || 10 ex Dig. et Inst. suppleuit Goeschen || suc-
 cessionis C Dig., hereditatis Inst. || 12 sunt C Inst., sunt et Dig. ||
 13 post rusticorum Dig. et Inst. haec addunt: quae etiam seruitutes
 uocantur, de quibus uide infra. Lacunam post rusticorum ita fere ex-
 plere possis (conf. Epit. 2, 1, 3): Praediorum urbanorum iura sunt uelut
 ius altius tollendi aedes et officendi luminibus uicini aedium aut
 non extollendi, ne luminibus uicini officiatur. Fortasse tamen
 nonnulla in C perperam iterata erant et locus ita corrigendus: —
 uelut ius altius tollendi aedes aut non tollendi (conf. 2, 51), ne lumi-
 nibus uicini officiatur; falso igitur scripserit librarius: uelut ius
 altius tollendi aedes aut non tollendi ne (? , conf. C^a) luminibus
 uicini aedes aut non extollendi ne luminibus uicini officiatur ||
 16—48, 9 lacunae sic fere ad sententiam expleri possunt (conf. Epit. 2,
 1, 3): item fluminum et stilicidiorum ius, id est (in C idem ius
 pro ius id est scriptum fuisse uidetur) ut uicinus flumen uel stilici-
 dium in aream uel in aedes suas recipiat; item cloacae immittendae
 et luminum immittendorum. Praediorum rusticorum iura sunt uelut

- |—————
 —————|————— ius aquae ducen-
 dae —————|—————
 14^a —————|————— aut *mancipi sunt aut*
 nec *mancipi*. | *Mancipi sunt* ————— 5
 —————| item aedes in Italico solo —————
 —————|—————
 —————|————— *seruitutes praediorum urbanorum nec mancipi sunt.* |
 15 Item stipendiaria praedia et tributaria nec *mancipi* | sunt. 40
 sed quod diximus —————| *mancipi esse*
 —————|—————
 —————|————— statim ut nata sunt man- pag. 58
 cipi esse putant; Nerua uero et Proculus et ceteri diuersae
 scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam 15
 si domita sunt; et si propter nimiam feritatem domari non
 possunt, tunc uideri mancipi esse incipere, cum ad eam
 16 aetatem peruenerint, qua domari solent. Item ferae bestiae
 nec mancipi sunt uelut ursi leones, item ea animalia quae
 fere bestiarum numero sunt, ueluti elephanti et cameli; et 20
 ideo ad rem non pertinet, quod haec animalia etiam collo
 dorsoue domari solent; nam ne nomen quidem eorum ani-
 malium illo tempore *(notum)* fuit, quo constituebatur quas-
 17 dam res mancipi esse, quasdam nec mancipi. Item fere
 omnia quae incorporalia sunt nec mancipi sunt, exceptis 25
 seruitutibus praediorum rusticorum; nam eas mancipi esse
 constat, quamuis sint ex numero rerum incorporalium.

~~~~~  
 § 15 ad 13 statim — 15 putant et ad 17 tunc u. m. esse conf.  
 Isidori orig. 9, 45.  
 ~~~~~

uia, iter, actus, item pecoris ad aquam adpulsus, item ius aquae
 ducendae. haec iura (conf. Dig. 1, 8, 1, 1 et Inst. 2, 2, 5) tam rusti-
 corum quam urbanorum praediorum *seruitutes* uocantur. (§ 14^a) Est
 etiam alia rerum diuisio: nam aut mancipi sunt aut nec mancipi.
 Mancipi sunt uelut fundus in Italico solo, item aedes in Italico
 solo, item serui et ea animalia quae collo dorsoue domari solent,
 uelut boues equi muli asini; item *seruitutes praediorum rusticorum*.
 nam *seruitutes praediorum urbanorum nec mancipi sunt*.

14—13 lacunas ad sententiam ita fere suppleas: sed quod diximus
 ea animalia quae domari solent mancipi esse, quomodo (conf. tamen
 Ca) intellegendum sit, quaeritur, quia non statim ut nata sunt do-
 mantur. et nostrae quidem scholae auctores statim ut nata sunt
 etc. || 14 putant Goeschen, putantur C cum Isidoro || 16 nimiam Goe-
 schen, minimiam C || 18 qua] quia C, in qua Kuebler collato 1, 97 || item]
 conf. Cas || 20 fere C, ferarum Goeschen || 22 ne nomen] conf. Cas ||
 23 notum ex coniectura additum || 24 nec mancipi] non mancipi C.

- 18 Magna autem differentia est inter Mancipi res et nec
 19 Mancipi. Nam res nec Mancipi ipsa traditione pleno iure
 alterius fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt
 20 traditionem. Itaque si tibi uestem uel aurum uel argen-
 tum tradidero siue ex uenditionis causa siue ex donationis
 siue quauis alia ex causa, statim tua fit ea res, si modo
 21 ego eius dominus sim. In eadem || causa sunt prouincia-pag. 59
 lia praedia, quorum alia stipendiaria alia tributaria uoca-
 mus. stipendiaria sunt ea, quae in his prouinciis sunt, quae
 propriae populi Romani esse intelleguntur; tributaria sunt 10
 ea, quae in his prouinciis sunt, quae propriae Caesaris esse
 creduntur.
- 22 Mancipi uero res sunt, quae per Mancipationem ad
 alium transferuntur; unde etiam Mancipi res sunt dictae.
 quod autem ualeat *(Mancipatio, idem ualeat et in iure cessio. 15*
 23 *Et)* Mancipatio quidem quemadmodum fiat, superiore com-
 24 mentario tradidimus. In iure cessio autem hoc modo fit:
 apud magistratum populi Romani, ueluti praetorem, is cui
 res in iure ceditur rem tenens ita dicit NUNC EGO HOMINEM
 EX IVRE QUIRITIVM MEVM ESSE AIO; deinde postquam hic uin-
 dicauerit, praetor interrogat eum qui cedit, an contra uin-
 dicet; quo negante aut tacente tunc ei qui uindicauerit,
 eam rem addicit; idque legis actio uocatur. hoc fieri po-
 25 test etiam in prouinciis apud praesides earum. Plerum-
 que tamen et fere semper Mancipationibus utimur. quod 23
 enim ipsi per nos praesentibus amicis agere possumus, hoc

§ 23 superiore commentario] 1 § 149 || § 24 usque ad 23 uocatur
 = Boeth. in Top. 5, 28 (pag. 322).

1 res] rexs C (*inducta x littera*) || 4 aurum Goeschen, aurium
 C || 5 siue Goeschen, tiue? C || 7 in Goeschen, min? C, conf. Cas ||
 prouincialia Savigny, prouinciali C || 13 sunt quae C; fortasse haec
 uocabula delenda sunt, uel transponenda quae sunt || 15—16 (<) addidit
 Goeschen (qui sed dedit pro et, quam particulam suppleuit Savigny) ||
 17 cessio autem hoc modo fit C, autem cessio fit hoc modo Boeth. ||
 18 ueluti praetorem] ū pr. ū a pr. praesidem prouinciae C^a (*ex glos-*
semate), uel apud praetorem uel apud praesidem prouinciae Boeth.
(in cuius codice Gaiano glossema illud iam exstabat. Codicis Veronensis
ductus probabiliter ita explicat Mommsen, ut supra uerba Gaiana ū ū
pr. (i. e. ueluti praetorem) in archetypo hoc glossema additum fuisse
suspicitur: pr. ā praesidem prouinciae (i. e. praetorem aut praesidem
prouinciae), id autem glossema hoc modo in Gaianorum uerborum con-
textum irrepsisse: ū pr. ū [ā] pr. [praesidem prouinciae] is cui etc. ||
 19 dicit C, uindicat Boeth. || 21 suppleuit Goeschen ex Boethio || 22 ne-
 gante Boeth., negante C.

26	non est necesse cum maiore difficultate apud praetorem aut apud praesidem prouinciae agere. Quodsi neque mancipata neque in iure cessa sit res Mancipi <i>(6 uersus in C legi nequeunt)</i>	pag. 60
	*plena possessio concessa — ex formula qua hi qu—	5
27	fructus na — Item adhuc i — <i>(4 uersus in C legi nequeunt)</i> non fuissent — <i>(7 uersus in C legi nequeunt)</i>	10
	s — est quo nomine —	pag. 64 15
	ere uel — praedium — dem ulla libera ciuitas — <i>admo</i> — nendi sumus — esse, prouincialis soli nexum non e — significationem solum <i>Italicum</i> Mancipi est, prouinciale nec Mancipi est. aliter enim ueteri lingua a — — Mancipa —	20 25
28	<Res> incorporales traditionem non recipere manifestum	
29	est. Sed iura praediorum urbanorum in iure cedi <tantum> possunt; rusticorum uero etiam Mancipari possunt.	
30	Vsufructus in iure cessionem tantum recipit. nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ille usumfructum habeat et ipse nudam proprietatem	30

~~~~~

¹ est Savigny, je Cⁿ (sed ita ut j littera, cum lineola inducta sit, uideatur fere inter praepositionis notam sollemnem efficere || 3 (post Mancipi) secuta esse sed tantum tradita probabiliter coniecit Huschke. Deinde Gaius egisse uidetur de iure eius, cui res Mancipi tradita tantum sit; tum de iure commercii (conf. Vlpianus 19, 4. 5) et de iure Italico (conf. Mommsen Staatsrecht 3, 1 pag. 809 not. 2) || 6 conf. Cas || In sequentibus ars nesciendi exercenda est. Ceterum conf. C^a usque ad uers. 25 || 26 <Res> incorporales Boecking, Incorporales (res) Goeschen || 27 tantum ante cedi addidit Goeschen, om. C || 30 potest] conf. C^a pag. 285 uers 21.

tem *retineat*. ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum efficit, ut a se discedat et conuertatur in proprietatem; alii uero in iure cedendo nihilo minus ius suum retinet; creditur enim ea cessione nihil
 31 agi. Sed haec scilicet in Italicis praediis ita sunt, quia 5 et ipsa praedia mancipationem || et in iure cessionem re-
 32 cipiant. alioquin in prouincialibus praediis siue quis usumfructum siue ius eundi agendi aquamue ducendi uel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne luminibus uicini officiat, ceteraque similia iura constituere uelit, pactio-
 33 cipiant. Sed cum usufructus et hominum et ceterorum animalium constitui possit, intellegere debemus horum usumfructum etiam in prouinciis per in iure cessionem 15
 34 constitui posse. Quod autem diximus usumfructum in iure cessionem tantum recipere, non est temere dictum, quam-
 35 uis etiam per mancipationem constitui possit eo, quod in mancipanda proprietate detrahi potest; non enim ipse usufructus mancipatur, sed cum in mancipanda proprietate 20
 deducatur, eo fit ut apud alium usufructus, apud alium proprietas sit.
 34 Hereditas quoque in iure cessionem tantum recipit.
 35 nam si is, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, in iure eam alii ante aditionem cedat, id est 25
 antequam heres extiterit, proinde fit heres is cui in iure cesserit, ac si ipse per legem ad hereditatem uocatus esset; post obligationem uero si cesserit, nihilo minus ipse || heres pag. 63
 permanet et ob id creditoribus tenebitur, debita uero per-
 eunt eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt; cor-
 30 pora uero eius hereditatis proinde transeunt ad eum cui cessa est hereditas, ac si ei singula in iure cessa fuissent.

---

1 retineat] *conf. C^a || 4 suum retinet Goeschen, sum retinetur C || 7 quis Goeschen, qus C || 10 simi-|lia C || 11 sipulationibus C || quia ... 12 recipiunt glossemati adscribit Rabel || 12 in addidit Goeschen || recipiunt Goeschen, recipiuntur C || 13 sed Goeschen, et C || hominum ex hominem correctum C¹ || 14 horum Goeschen, honorum C || 16 quod] quam Cⁿ? *conf. C^a pag. 294 || 17 quamuis Goeschen, quod iis Cⁿ || 21 ut apud Goeschen, ut aputut C || 23 id est a. h. extiterit delet Ad. Schmidt || 27 hereditatem Goeschen, heretem C || 28 obligationem C, aditionem Goeschen, *conf. infra ad pag. 52, 5 || cesserit Goeschen, cesseerit C || 29 id Goeschen, id a C || 32 in iure cessa Goeschen. in iure cessa in C?, *conf. C^a.****

- 36 Testamento autem scriptus heres ante aditam quidem hereditatem in iure cedendo eam alii nihil agit; postea uero quam adierit si cedat, ea accidunt, quae proxime diximus de eo ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, si post obligationem *(in)* iure cedat. Idem et de necessariis heredibus diuersae scholae auctores existimant, quod nihil uidetur interesse, utrum *(aliquis)* adeundo hereditatem fiat heres, an inuitus existat; quod quale sit, suo loco apparebit. sed nostri praeceptores putant nihil agere necessarium heredem, cum in iure cedat hereditatem. 40
- 38 Obligationes quoquo modo contractae nihil eorum recipiunt. nam quod mihi ab aliquo debetur, id si uelim tibi deberi, nullo eorum modo, quibus res corporales ad alium transferuntur, id efficere possum, sed opus est, ut iubente me tu ab eo stipuleris; quae res efficit, ut a me liberetur 15
- 39 et incipiat tibi teneri; quae dicitur nouatio obligationis. sine hac uero nouatione non poteris tuo nomine agere, sed debes ex persona mea quasi cognitor || aut procurator meus experiri. pag. 64
- 40 Sequitur ut admoneamus apud peregrinos quidem unum esse dominium; nam aut dominus quisque est, aut 20 dominus non intellegitur. quo iure etiam populus Romanus olim utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intellegebatur dominus. sed postea diuisionem accepit dominium, ut alius possit esse
- 44 ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere. nam si 25 tibi rem Mancipi neque Mancipauero neque in iure cesserō, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium uero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias; semel enim inpleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est et in bonis et ex 30 iure Quiritium tua res esse, ac si ea Mancipata uel in
- 42 iure cessa *(esset. Vsucapio autem)* mobilium quidem rerum anno completur, fundi uero et aedium biennio; et ita lege XII tabularum cautum est.

---

§ 36 proxime] § 35 || § 37 suo loco] §§ 152 seq.

---

2 agit *Goeschen*, agi C || 5 obligationem C, additionem *Goeschen*, *conf. supra ad pag. 51, 28* || in addidit *Goeschen* || 7 aliquis ex 3, 87 addidit *Lachmann* || hereditatem *Huschke*, hereditatem statem C || 8 existat *Goeschen*, existant C || 9 apparebit *Goeschen*, appareuitur C || 14 possum *Goeschen*, possumus C || 17 poteris *Goeschen*, poterit C || 18 procurator *Goeschen*, procurator C || 22 iure Quiritium] *conf. C³ pag. 273* || 25 nam *Goeschen*, non C^a || 29 usucapias *Goeschen*, usucapia C || 32 (>) addidit *Lachmann*.

- 43 Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit,
 quae non a domino nobis traditae fuerint, siue mancipi
 sint eae res siue nec mancipi, si modo eas bona fide ac-
 ceperimus, cum crederemus eum qui traderet dominum
 44 esse. quod ideo receptum uidetur, ne rerum dominia diu-
 tius in incerto essent, cum sufficeret domino ad inquiren-
 dam rem suam anni aut || biennii spatium, quod tempus pag. 63
 ad usucapionem possessori tributum est.
- 45 Sed aliquando etiamsi maxime quis bona fide alienam
 rem possideat, non tamen illi usucapio procedit, uelut si 10
 quis rem furtiuam aut ui possessam possideat; nam fur-
 tiuam lex xii tabularum usucapi prohibet, ui possessam lex
 46 Iulia et Plautia. Item prouincialia praedia usucapionem
 47 non recipiunt. *(Item olim)* mulieris, quae in agnatorum
 tutela erat, res mancipi usucapi non poterant, praeter- 15
 quam si ab ipsa tutore *(auctore)* traditae essent; idque ita
 48 lege xii tabularum *cautum erat*. Item liberos homines et
 res sacras et religiosas usucapi non posse manifestum est.
- 49 Quod ergo uulgo dicitur furtiuarum rerum et ui possessa-
 rum usucapionem per legem xii tabularum prohibitam esse, 20
 non eo pertinet, ut *ne ipse fur quique* per uim possidet
 usucapere possit (nam huic alia ratione usucapio non con-
 petit, quia scilicet mala fide possidet); sed nec ullus
 alius, quamquam ab eo bona fide emerit, usucapiendi ius

§ 45 usque ad 44 possideat fere = Inst. 2, 6, 4 || § 49 fere =
 Inst. 2, 6, 3.

1 ceterum Goeschen, ceterarum C || 3 eae Goeschen, ae C || eas
 Goeschen, ea C || 10 illi Inst., ill. C || uelut C^a, ueluti Inst. || 11 quis
 Inst., qui C || possideat Inst., possideatur C || 13 usucapionem non
 Goeschen, usucapio non C || 14 Item olim Goeschen, res C (*ortum*
fortasse ex rubrica uocabulo per compendium in archetypo scripto) ||
 15 erat Goeschen, erant C || 16 auctore addidit Goeschen, om. C ||
 traditae Goeschen, tradita C || idque Savigny, id C (*duriore admissa*
parenthesi) || 17 legem C || cautum erat Goeschen, mf? C, conf. C^a
 pag. 259 uers. 23; manifestatur mauult Mommsen || 19 rerum et ui
 possessarum C, et ui possessarum rerum Inst. || 20 legem Inst., lege
 C || xii tabularum om. Inst. (*non male*) || 21 seq. suppleuit Goeschen ex
 Inst. || 21 quique Inst., aut quique C^a aut quique C || 22 huic C, his
 Inst. || alia Inst., ali C || 23 possidet C, possident Inst. || nec C cum
 nonnullis Institutionum codicibus, ne Inst. codices meliores || 24 quam-
 quam C, quamuis Inst. || eo C, eis Inst.

- 50 habeat. Vnde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonae fidei possessori usucapio competat, quia qui alienam rem uendidit et tradidit, furtum committit; idemque accidit etiam si ex alia causa tradatur. sed tamen hoc aliquando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commodatam aut locatam uel apud eum depositam existimans eam esse hereditariam uendiderit aut donauerit, furtum non committit; item si is, ad quem ancillae ususfructus pertinet, partum etiam suum esse credens uendiderit aut donauerit, furtum non committit; furtum enim sine adfectu furandi non committitur. aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine uitio furti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat, ut a possessore usucapiatur.
- 51 Fundi quoque alieni potest aliquis sine ui possessionem nancisci, quae uel ex neglegentia domini uacet, uel quia dominus sine successore decesserit uel longo tempore afuerit; quam si ad alium bona fide accipientem transtulerit, poterit usucapere possessor; et quamuis ipse, qui uacantem possessionem nactus est, intellegat alienum esse fundum, tamen nihil hoc bonae fidei possessori ad usucapionem nec, *(cum)* improbata sit eorum sententia, qui putauerint furtiuum fundum fieri posse.
- 52 Rursus ex contrario accidit, ut qui sciat alienam rem se possidere, usucapiat, ueluti si rem hereditariam, cuius possessionem heres nondum nactus est, aliquis possederit; nam ei concessum *(est usu)* capere, si modo ea res est, quae recipit usucapionem; quae species possessionis et usucapionis pro herede uocatur. Et in tantum haec usucapio

---

§ 50 fere = Inst. 2, 6, 3 et 4 et 5 et 6 || § 50 inde ab 10 furtum non — 11 committitur = Dig. 44, 3, 37 pr. || § 51 usque ad 16 afuerit = Dig. 44, 3, 37, 1

1—2 suppluit Goeschen ex Inst. || 2 quia C, nam Inst. || 3 furtum C, furtum eius Inst. || 4 hoc C, id Inst. || 6 eum depositam Inst., eundem positam C || 7 eam esse hereditariam C, hereditariam esse Inst. || 9 etiam Goeschen, et [non ei] C, om. Inst.; eius Huschke || 10 (altero loco) furtum Dig. Inst., furtum C || 14 sine Dig., in C || ui ex um correctum C || possessionem nancisci C, nancisci possessionem Dig. || 17 quam Goeschen, nam C || 20 nocet cum Bluhme, nocetur C || improbata Goeschen, inprobata C || 22 furtiuum Heise, furti C (t littera corrigendo mutata), conf. C^a || 23 possiderit C || 26 est usucapere Goeschen, cape C || 28 uocatur Goeschen, uacatur C.

concessa est, || ut et res quae solo continentur, anno usu-pag. 67
 54 capiantur. Quare autem *hoc casu etiam* soli rerum annua
 constituta sit usucapio, illa ratio est, quod olim rerum he-
 reditatarum possessione *uelut* ipsae hereditates usucapi
 credebantur, scilicet anno. lex enim xii tabularum soli 5
 quidem res biennio usucapi iussit, ceteras uero anno. ergo
 hereditas in ceteris rebus uidebatur esse, quia soli non
 est, quia neque corporalis est. <et> quamuis postea credi-
 tum sit ipsas hereditates usucapi non posse, tamen in omni-
 bus rebus hereditariis, etiam quae solo tenentur, annua 10
 55 usucapio remansit. Quare autem omnino tam improba pos-
 sessio et usucapio concessa sit, illa ratio est, quod uolue-
 runt ueteres maturius hereditates adiri, ut essent qui sacra
 facerent, quorum illis temporibus summa observatio fuit,
 et ut creditores haberent, a quo suum consequerentur. 15
 56 Haec autem species possessionis et usucapionis etiam lu-
 cratiua uocatur; nam sciens quisque rem alienam lucri fa-
 57 cit. Sed hoc tempore iam non est lucratiua. nam ex aucto-
 ritate Hadriani senatusconsultum factum est, ut tales usu-
 capiones reuocarentur. et ideo potest heres ab eo qui rem 20
 usucepit hereditatem petendo proinde eam rem consequi,
 58 atque si usucapta non esset. || necessario tamen herede ex-pag. 63
 59 tante nihil ipso iure pro herede usucapi potest. Adhuc
 etiam ex aliis causis sciens quisque rem alienam usuca-
 pit. nam qui rem alicui fiduciae causa mancipio dederit 25
 uel in iure cesserit, si eandem ipse possederit, potest usu-
 capere, anno scilicet, <etiam> soli si sit. quae species usu-
 capionis dicitur usureceptio, quia id, quod aliquando ha-
 60 buimus, recipimus per usucapionem. Sed fiducia contrahitur
 aut cum creditore pignoris iure, aut cum amico, quo tu-30
 tius nostrae res apud eum sint; et siquidem cum amico

---

2 hoc casu etiam *Goeschen*, etiam hoc casu *C* || 4 possessione
 uelut *Brinkmann*, possessiones ut *C* || 5 scilicet anno *tamquam glos-
 sema delet Muirhead* || 6 res ex rec *correctum C* || 8 uerba quia neque
 corporalis est *tamquam glossema delet Polenaar* || et addidit *Heffter* ||
 10 tenentur *Goeschen*, teneantur *C* || 14 obseruatio *C* (sed inducta l lit-
 tera) || 15 et ut *Goeschen*, ut et *C* || 18 iam *Schopen*, etiam *C* || hauctori-
 tate ex hauctoritatem *correctum C* || 19 hadriani *C*, <diui> Hadriani
Huschke || usucapiones *Goeschen*, usucapionem *C* || 21 proinde] p[ro]inde
C, conf. *C*^a pag. 286 || 22 esset *Buchholtz*, esset et *C* || 27 scilicet etiam
Lachmann, scilicet? *C* || 29 sed] sed cum *C*; quod si seruaueris, infra
 (uers. 31) et delendum est || 30 quo *Huschke*, quod *C* || 31 sint et] essent *C*.

- contracta sit fiducia, sane omni modo competit ususreceptio; si uero cum creditore, soluta quidem pecunia omni modo competit, nondum uero soluta ita demum competit, si neque conduxerit eam rem a creditore debitor, neque precario rogauerit, ut eam rem possidere liceret; quo casu lucratiua 5
 61 ususcipio competit. Item si rem obligatam sibi populus uendiderit eamque dominus possederit, concessa est ususreceptio; sed hoc casu praedium biennio usurecipitur. et hoc est quod uulgo dicitur ex praediatura possessionem usurecipi; nam qui mercatur a populo, praediator appellatur. 10
 65 Ergo ex his quae diximus apparet quaedam naturali pag. 69 iure alienari, qualia sunt ea quae traditione alienantur; quaedam ciuili, nam mancipationis et in iure cessionis et usucapionis ius proprium est ciuium Romanorum.
 66 Nec tamen ea tantum, quae traditione nostra fiunt, 15 naturali nobis ratione adquiruntur, sed etiam — | occupando ideo ————erimus, quia antea nullius essent;
 67 qualia sunt omnia quae terra mari caelo capiuntur. Ita- que si feram bestiam aut uolucrem aut piscem —————
 ———— captum ————— | ————— eo us- 20

ad § 67 inde ab 20 eo conf. Gai res cottid. (Dig. 41, 1, 3, 2 et 5 pr. = Inst. 2, 1, 12).

1 ususreceptio C, quae forma, ne aut hic aut uers. 7 obscuraretur, supra seruata est (conf. R. Schoell, *Legis XII tab. rel. pag. 105*); ceterum conf. C^a pag. 525 || 3 soluta ex soluita correctum C¹ || 6 ususcipio C || populus ex pupulus correctum C¹ || 17 possiderit C || ususreceptio (sic) C || 10 post appellatur in C secuntur §§ 62—64, quas G. E. Heimbach motus argumenti conexu in Inst. quoque obseruato ante § 80 transposuit. Mommsen haec adnotat: »Displicet transpositio Heimbachiana. Gaiana dispositio commoda magis quam accurata hic eo nititur, quod primum agitur de rerum alienatione, ad quem tractatum usucapio quoque redigitur utpote iustae alienationis legitimum supplementum, deinde transitur ad rerum acquisitionem eam, quae non ab alienatione pendet, qualis est occupatio uel specificatio. Locus autem, quatenus res recte alienentur a non domino uel alienari nequeant a domino, aperte prioris tractatus appendix est, quo ipso loco in Gai libro legitur. Postea eum adiectum uideri a Gaio et aliquando § 61 et § 65 continuo se excepisse sane probabile est.« Conf. tamen *Zeitschrift der Savigny-Stiftung* 22 pag. 49 || 12 iure C? || 16—17 etiam quae occupando ideo nostra fecerimus Boecking, etiam quae occupando ideo adquisierimus Goeschen; neutrum ad codicis C reliquias apte quadrat, cuius ductus ad etiamsi occupando ideo res adquisierimus propius accedere uidentur, quod tamen Gaianum non est || 17 quia Goeschen, qui C || 18 mari Goeschen, marique C || 19 fera? C || 19—20 ad sententiam recte, ad ductus non recte (conf. C^a et C^{as}) suppleuit Goeschen: piscem ceperimus, quidquid ita captum fuerit, statim no|strum

que nostrum esse intellegitur, || donec nostra custodia coer- pag. 70
 ceatur; cum uero custodiam nostram euaserit et in natu-
 ralem *libertatem se receperit*, rursus occupantis fit, quia
 nostrum esse desinit; naturalem autem libertatem recipere
 uidetur, cum aut oculos nostros euaserit, aut licet in con- 5
 68 spectu sit nostro, difficilis tamen *eius* persecutio sit. In
 his autem animalibus, quae ex consuetudine abire et redire
 solent, ueluti columbis et apibus, item ceruis, qui in siluas
 ire et redire solent, talem habemus regulam traditam, ut
 si reuertendi animum habere desierint, etiam nostra esse 10
 desinant et fiant occupantium; reuertendi autem animum
 uidentur desinere habere, cum reuertendi consuetudinem
 69 deseruerint. Ea quoque quae ex hostibus capiuntur na-
 70 turali ratione nostra fiunt. Sed et id, quod per adluuionem
 nobis adicitur, eodem iure nostrum fit; per adluuionem 15
 autem *id* uidetur adici, quod ita paulatim flumen agro
 nostro adicit, ut aestimare non possimus, quantum quoquo
 momento temporis adiciatur; hoc est quod uulgo dicitur
 per adluuionem *id* adici uideri, quod ita paulatim adicitur,
 71 ut oculos nostros fallat. Itaque si flumen partem aliquam 20
 ex tuo praedio resciderit et ad meum praedium pertulerit,
 72 haec pars tua ma||net. At si in medio flumine insula nata pag. 74
 sit, haec eorum omnium communis est, qui ab utraque
 parte fluminis prope ripam praedia possident; si uero non
 sit in medio flumine, ad eos pertinet, qui ab ea parte quae 25
 73 proxima est iuxta ripam praedia habent. Praeterea id

---

§ 68 inde ab 10 si fere = Inst. 2, 4, 15 || ad § 70 usque ad 18
 adiciatur conf. Gai res cottid. (Dig. 41, 1, 7, 1 = Inst. 2, 1, 20).

---

fit, et eo usque etc.; Inst. haec habent: Ferae igitur bestiae et uolucres
 et pisces, id est omnia animalia, quae in terra mari caelo nascuntur,
 simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse
 incipiunt; quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti
 conceditur .... quidquid autem eorum ceperis, eo usque tuum esse
 intellegitur, donec tua custodia coercetur; conf. etiam Dig. 41, 1, 1, 5.

1 coerceatur C, coercetur Gai res cottid. et Inst. || 3 libertatem
 se Dig. Inst., se libertatem C || receperit Dig. Inst., perceperit C ||
 4 nostrum Dig., nostra C || 5 in Dig. Inst., an C || 6 eius Dig. Inst.,
 inrei C, in(de) rei Mommsen || 11 occupantium Inst., occupatum C ||
 13 deseruerint Inst., deseruerint C || 14 quod] quam Cⁿ?, conf. C^a
 pag. 294 || 16 id Dig. Inst., ita C || 17 adicit Goeschen, dicit C || 21 rescidi-
 derit] conf. C^a pag. 298 inf. || 23 communis Goeschen, commune C (conf.
 codicis C scripturam supra Gai 1 § 106) || 24 possident Goeschen, pos-
 sidentur C.

- quod in solo nostro ab aliquo aedificatum est, *quamuis* ille suo nomine aedificauerit, iure naturali nostrum fit, quia
 74 superficies solo cedit. Multoque magis id accidit et in planta, quam quis in solo nostro posuerit, si modo radici-
 75 bus terram complexa fuerit. Idem contingit et in frumento,⁵
 76 quod in solo nostro ab aliquo satum fuerit. Sed si ab eo petamus *fundum* uel aedificium et inpensas in aedificium uel in seminaria uel in sementem factas ei soluere nolumus, poterit nos per exceptionem doli mali repellere, utique si
 77 bonae fidei possessor fuerit. Eadem ratione probatum est,¹⁰ quod in chartulis siue membranarum meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum esse, quia litterae chartulis siue membranarum cedunt. itaque si ego eos libros easue mem-
 78 branas petam nec inpensam scripturae soluam, per excep-
 tionem doli mali summoueri potero. sed si in tabula mea¹⁵ aliquis pinxerit ueluti imaginem, contra probatur; || magis pag. 72 enim dicitur tabulam picturae cedere. cuius diuersitatis uix idonea ratio redditur; certe secundum hanc regulam si me possidente petas imaginem tuam esse, nec soluas pretium tabulae, poteris per exceptionem doli mali sum-²⁰ moueri; at si tu possideas, consequens est, ut utilis mihi actio aduersum te dari debeat; quo casu nisi soluam inpensam picturae, poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bonae fidei possessor fueris. illud palam est, quod siue tu subriperis tabulam siue alius,²⁵ competit mihi furti actio.
- 79 In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur. proinde si ex uuis *(aut oliui aut spicis)* meis uinum aut oleum aut frumentum feceris, quaeritur, utrum meum sit id uinum aut oleum aut frumentum, an tuum. item si ex³⁰ auro aut argento meo uas aliquod feceris, uel ex tabulis

---

§ 78 inde ab 49 si fere = Inst. 2, 1, 34.

---

4 quamuis Goeschen, qui C, conf. C^a pag. 297 || 3 cedit Goeschen, ceditur C || 5 frumento Goeschen, promento C^a || 7 fundum Huschke, fructum C || uel aedificium glossema esse opinatur Mommsen || 13 cedunt Goeschen, ceduntur C || libros Goeschen, librus C || easue Lachmann, easque C || 15 sed Goeschen, sedi C || 16 in imaginem C || 22 aduersum C, aduersus Inst. (probabilius, conf. C^a pag. 314 uers. 29) || dari debeat Goeschen, dari debet C, detur Inst. || nisi C, si non Inst. || 24 bona fide Inst., bona fide uel bonae fidei C^a || illud C, illud enim Inst. || 25 subriperis Polenaar, subripuisse C || 28 proinde Goeschen, proin? C^a || {} ex Dig. 41, 1, 7 addidit Goeschen || 30 tuum Goeschen, tum C || 31 argento Goeschen, argumento C.

meis nauem aut armarium aut subsellium fabricaueris; item si ex lana mea uestimentum feceris, uel si ex uino et melle meo mulsum feceris, siue ex medicamentis meis emplastrum uel collyrium feceris, *(quaeritur, utrum tuum sit id quod ex meo effeceris,)* an meum. quidam materiam 5 et substantiam spectandam esse putant, id est ut cuius materia sit, illius et res quae facta sit uideatur esse, idque maxime placuit Sabino et Cassio. alii uero eius rem esse putant qui fecerit, idque maxime diuersae scholae 9 auctoribus uisum est; || sed eum quoque, cuius materia et pag. 73 substantia fuerit, furti aduersus eum qui subriperit habere actionem; nec minus aduersus eundem condictionem ei competere, quia extinctae res, licet uindicari non possint, condici tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.

15

- 62 Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienandae rei pag. 63 potestatem non habeat, et qui dominus non sit, || alienare pag. 69 possit. nam dotale praedium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius sit uel mancipatum ei dotis causa uel in iure cessum uel usu- 20 captum. quod quidem ius utrum ad Italica tantum praedia 64 an etiam ad prouincialia pertineat, dubitatur. Ex diuerso agnatus furiosi curator rem furio | si alienare potest ex lege xii tabularum; item procurator — | —————
est, item creditor pignus ex | pactione, quamuis eius ea res 23 non sit. sed hoc forsitan ideo uideatur fieri, quod uoluntate debitoris intellegitur pignus alienari, qui olim pactus

§ 79 ad 3 *quidam* — 10 *est* conf. Theophilus 2, 1, 25 (ed. Ferrini pag. 107, 1—4); inde ab 13 *extinctae* = Inst. 2, 1, 26 || § 62 fere = Inst. 2, 8 pr. || § 63 usque ad 19 *sit* = Inst. 2, 8 pr. || § 64 inde ab 25 *creditor* = Inst. 2, 8, 1.

4—5 {} *addidit Lachmann* || 6 spectandam ex spectandum *correctum* C1 || 11 fuerit *Goeschen*, fuit C || 13 quia *Goeschen*, qui C || extinctae *Inst.*, extincta C || 14 possint *Inst.*, possit C || furibus et C, a furibus et a *Inst.* || 16 conf. quae supra ad § 61 in fine (pag. 56, 10 huius editionis) de paragraphorum ordine in C adnotata sunt || 17 et C, et contra *Inst.* || 19 alienare ex alienares *correctum* C || 24 ad sententiam (conf. *Inst.* 2, 1, 43 et *Dig.* 41, 1, 9, 4), non ad ductus talia fere quadrant: item procurator rem absentis, cuius negotiorum libera administratio ei permissa est; *Mommsen* (coll. *Dig.* 5, 5, 63) hoc modo lacunam explet: item procurator, si quid ne corrumpatur distrahendum est || 26 uideatur C, uidetur *Inst.* || 27 alienari C, alienare *Inst.* (libri meliores) || olim C, ab initio contractus *Inst.*

est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non soluatur.

R. V. DE PVPILLIS AN ALIQUID A SE ALIENARE POSSVNT.] pag. 73

- 80 Nunc admonendi sumus neque feminam neque pupil-
lum sine tutoris auctoritate rem Mancipi alienare posse; 5
nec Mancipi uero feminam quidem posse, pupillum non
81 posse. Ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui
sine tutoris auctoritate dederit, quia facit eam accipien-
tis, cum scilicet pecunia res nec Mancipi sit, contrahit
82 obligationem. At si pupillus idem fecerit, | quia non 10
facit accipientis s———, nullam | contrahit obliga-
tionem; unde pupillus uindicare quidem nummos suos
potest, sicubi extent, id | est eos petere suos ex iure
Quiritium esse ————— | ————— repe-
tere potest s——— | tere. unde de pupillo qui- 15
dem quaeritur, an num— | —quos mutuos dedit, ab eo
qui accepit, ————— | ————— actione eos persequi
83 possit, quoniam ————— | ————— potest. At
ex contrario | omnes res tam Mancipi quam nec Mancipi 19
mulieribus || et pupillis sine tutoris auctoritate solui pos- pag. 74

§ 80 init. fere = Inst. 2, 8, 2 || § 81 init. et § 82 init. fere =
Inst. 2, 8, 2 || § 83 init. conf. Inst. 2, 8, 2.

3 hanc rubricam quintam quo iure fecerit librarius (C¹), dici
nequit, quia reliquae perierunt || 9 pecunia Huschke, ea pecunia? C ||
41 supplementa (ex Inst. deriuata) incerta sunt, conf. C^a et C^{as}; sen-
tentia suadet, ut sumamus haec aliquo modo expressisse Gaium: quia
pecuniam (conf. Inst.) non facit accipientis (sine tutoris auctoritate) ||
42 pupillus quidem uindicare uidetur scribendum, conf. quae paulo
infra ad 43—48 adnotata sunt || 43 e(los p)etere? C, pro quo intendere
uerbum sententiam simplicius exprimeret || 43—48 hoc fere modo ad
sententiam suppleri possunt: id est eos petere suos ex iure Qui-
ritium esse; mulier uero minime hoc modo repetere potest, sed
ita: dari sibi oportere. unde de pupillo quidem quaeritur, an,
si nummi (in C fuerit nummi|si pro si nummi), quos mutuos dedit,
ab eo qui accepit, consumpti | sunt, aliqua actione eos per-
sequi possit, quoniam obligationem etiam sine tutoris auctoritate
acquirere sibi potest; Mommseno hoc potius modo: id est eos
petere suos ex iure Quiritium esse, neque tamen stricto iure
petere potest sibi eos dari oportere. unde de pupillo quidem
quaeritur, an nummis quos mutuos dedit ab eo qui accepit
consumptis ciuili actione eos persequi possit, quoniam dari
eos sibi oportere intendere non potest; (conf. tamen C^a et C^{as}) ||
47 accepit Goeschen, accipit C || 48 at Inst., et C || 49 omnes res
tam Mancipi quam ad Goescheni coniecturam et ad Inst. 2, 8, 2, non
ad C suppletum est || 20 pupillis Goeschen, pupilli C || sine tutoris
auctoritate Inst., s̄ p̄ t̄ a C.

- sunt, quoniam meliorem condicionem suam facere eis etiam
 84 sine tutoris auctoritate concessum est. Itaque si debitor
 pecuniam pupillo soluat, facit quidem pecuniam pupilli,
 sed ipse non liberatur, quia nullam obligationem pupillus
 sine tutoris auctoritate dissolvere potest, quia nullius rei
 alienatio ei sine tutoris auctoritate concessa est; sed tamen
 si ex ea pecunia locupletior factus sit et adhuc petat, per
 85 exceptionem doli mali summoueri potest. Mulieri uero
 etiam sine tutoris auctoritate recte solui potest; nam qui
 soluit, liberatur obligatione, quia res nec mancipi, ut
 proxime diximus, a se dimittere mulieres etiam sine tu-
 toris auctoritate possunt. quamquam hoc ita est, si accipiat
 pecuniam; at si non accipiat, sed habere se dicat et per
 acceptilationem uelit debitorem sine tutoris auctoritate
 liberare, non potest. 15
- 86 Adquiritur autem nobis non solum per nosmet ipsos,
 sed etiam per eos quos in potestate manu mancipioe
 habemus; item per eos seruos, in quibus usumfructum habemus;
 item per homines liberos et seruos alienos quos bona
 fide possidemus. de quibus singulis diligenter dispiciamus. 20
- 87 Igitur *<quod>* liberi nostri quos in potestate habemus, item
 quod serui nostri mancipio accipiunt uel ex traditione nan-
 ciscuntur, siue quid stipulentur, uel ex aliquolibet causa
 adquirunt, id nobis adquiritur; ipse enim, || qui in pote-
 state nostra est, nihil suum habere potest. et ideo si 25
 heres institutus sit, nisi nostro iussu hereditatem adire
 non potest; et si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis
 adquiritur proinde atque si nos ipsi heredes instituti esse-

---

§ 84 conf. Theophilus 2, 8, 2 || § 85 proxime] § 80 || § 86 fere = Dig.
 44, 4, 10 pr.; Inst. 2, 9 pr. || § 87 igitur et inde ab 22 quod fere = Dig.
 44, 4, 10, 1; § 87 usque ad 21 habemus conf. Inst. 2, 9, 1, sequentia
 fere = Inst. 2, 9, 3.

---

40 obligattione C || 13 sed Goeschen, et C || 16 adquiritur autem C,
 adquiritur Inst., adquiruntur Dig. || 18 per Dig. Inst., pro? Cⁿ || usum-
 fructum Dig. Inst., usu* C || eos C Inst., om. Dig. || 20 diligenter C,
 diligentius Dig. Inst. || 21 quod addidit Goeschen, om. C || 22 nostri
 Dig., i C || 23 aliquolibet C, qualibet alia Dig. Inst. || 24 adquirunt C
 Dig. Inst., adquirant Goeschen || ipse Dig. Inst., ipsen? C || 25 nostra C,
 alterius Dig. Inst. || et ideo C, ideoque Dig., sed Inst. || 26 heres Dig.
 Inst., hoc Cⁿ, conf. C^a pag. 270 || 27 iubentibus Dig. Inst., ibonitibus
 C || hereditas Dig. Inst., hereditate Cⁿ || 28 proinde C, perinde Dig.
 Inst. || adque C, atque Dig., ac Inst.

mus; et conuenienter scilicet legatum per eos nobis ad-
 88 quiritur. dum tamen sciamus, si alterius in bonis sit ser-
 uus, alterius ex iure Quiritium, ex omnibus causis ei soli
 89 per eum adquiri, cuius in bonis est. Non solum autem
 proprietas per eos quos in potestate habemus adquiritur⁵
 nobis, sed etiam possessio; cuius enim rei possessionem
 adepti fuerint, id nos possidere uidemur; unde etiam per
 90 eos usucapio procedit. Per eas uero personas, quas in
 manu mancipioe habemus, proprietas quidem adquiritur
 nobis ex omnibus causis, sicut per eos qui in potestate¹⁰
 nostra sunt; an autem possessio adquiratur, quaeri solet,
 91 quia ipsas non possidemus. De his autem seruis, in qui-
 bus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut quid-
 quid ex re nostra uel ex operis suis adquirant, id nobis
 adquiratur; quod uero extra eas causas, id ad dominum¹⁵
 proprietatis pertineat. itaque si iste seruus heres institutus
 sit legatumue quod ei datum fuerit, non mihi sed domino
 92 proprietatis adquiritur. Idem placet de eo qui a nobis
 bona fide possidetur, || siue liber sit siue alienus seruus. pag. 76
 quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam²⁰
 de bonae fidei possessore. itaque quod extra duas istas
 causas adquiritur, id uel ad ipsum pertinet, si liber est,
 93 uel ad dominum, si seruus est. Sed bonae fidei possessor

§ 89 usque ad 7 per = Dig. 44, 1, 40, 2; § 89 usque ad 8 usu-
 capio = Inst. 2, 9, 3 || § 94 = Dig. 44, 1, 40, 3; Inst. 2, 9, 4 || § 92
 = Dig. 44, 1, 40, 4; fere = Inst. 2, 9, 4 || § 93 = Dig. 44, 1, 40, 5;
 Inst. 2, 9, 4.

4 conuenienter C Inst., his conuenienter Dig. || per eos nobis
 C (Inst.), nobis per eundem Dig. || 2 sciamus Goeschen, sciam C ||
 4 per Goeschen, pro C || adquiri Goeschen, adquiritur C || bonis Goe-
 schen, boni C || 6 cuius C, cuiuscumque Dig. Inst. || 12 ipsas Goeschen,
 ipsa C || 44 operis C Dig., operibus Inst. || adquirant Dig. Inst., ad-
 quirunt C || 45 adquiratur C Dig., adiciatur Inst. || quod C Inst., si quid
 Dig. || causas C, causas persecuti sint Dig. (sint suppleuit manus secunda
 in Dig.), causas persecuti sunt Inst. || 46 pertineat C Inst., pertinet
 Dig. || iste C, is Dig. Inst. || 47 legatumue quod ei datum C, lega-
 tumue quid aut ei donatum Dig., legatumue quid ei aut donatum
 Inst., quod et ipse Gaius fortasse scripserat || 48 de C Dig., et de
 Inst. || qui a C Inst., qui Dig. || 49 liber C Dig., is liber Inst. ||
 20 probatur etiam C Dig., placet et Inst. || 24 bonae fidei Dig.,
 bona fide Inst., aut hoc aut illud Cⁿ || itaque quod Dig. Inst., ita quo-
 que? Cⁿ, conf. Cⁿ pag. 294 inf. || istas C Inst., om. Dig. || 23 dominum
 Cⁿ Inst., dominum eius Dig. || est Dig. Inst., sit C || sed Dig. Inst.,
 sed si C.

cum usuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omni causa per eum sibi adquirere potest. usufructuarius uero usucapere non potest: primum quia non possidet, sed habet ius utendi [et] fruendi; deinde quia scit alienum
 94 seruum esse. De illo quaeritur, an per eum seruum, in 5 quo usumfructum habemus, possidere aliquam rem et usucapere possimus, quia ipsum non possidemus. per eum uero, quem bona fide possidemus, sine dubio et possidere et usucapere possumus. loquimur autem in utriusque persona secundum definitionem quam proxime exposuimus, 10 id est si quid ex re nostra uel ex operis suis adquirant 95 [id nobis adquiritur]. Ex his apparet per liberos homines, quos neque iuri nostro subiectos habemus neque bona fide possidemus, item per alienos seruos, in quibus neque usumfructum habemus neque iustam possessionem, nulla 15 ex causa nobis adquiri posse. et hoc est quod uulgo dicitur per extraneam personam nobis adquiri non posse. tantum de possessione quaeritur, an (*per extraneam*) perso- 96 nam nobis adquiratur. In summa sciendum est his, qui in 19 || potestate manu mancipioe sunt, nihil in iure cedi posse; pag. 77 cum enim istarum personarum nihil suum esse possit, conueniens est scilicet, ut nihil suum esse in iure uindicare possint.

97 *Hactenus tantisper admonuisse sufficit quemadmodum singulae res nobis adquirantur. nam legatorum ius, quo 25*

§ 94 inde ab 9 loquimur fere = Inst. 2, 9, 4 || § 95 usque ad 17 posse = Inst. 2, 9, 5 || § 97 fere = Inst. 2, 9, 6.

1—2 omni causa C, omnibus causis Dig. Inst. || 2 usufructuarius C Dig., fructuarius Inst. || 3 usucapere C Inst., usucapere seruum Dig. || 4 et C, om. Dig. Inst. rectius || quia C Inst., quoniam Dig. || alienum seruum C, seruum alienum Dig. Inst. || 6 aliquam Goeschen, aliqui? C || 7 possimus Goeschen, possumus C || 10 persona Inst., personis uel personas C || 11 operis C, operibus Inst. || adquirant C, adepti fuerint Inst. || 12 [] C ex glossemate, om. Inst. || his Goeschen, iis C, his itaque Inst. || 13 nostro Goeschen, nostros C || 15 post habemus in C uerba item per alienos seruos in quibus neque usumfructum per errorem repetita sunt, conf. C^a || 16 uulgo C, om. Inst. || 17 nobis adquiri non C, nihil adquiri Inst. || 18 per extraneam personam] ps———— uel pe————? C (conf. Cas), per procuratorem Goudsmit; conf. Inst. 2, 9, 5 || 21 starum C || 22 conueniens Goeschen, conuenies C || esse Lachmann, esse posse C; uerba suum esse posse tamquam glossema expellit Mommsen || 24 Hactenus ex Inst. suppluit Goeschen || sufficit C cum nonnullis codicibus Institutionum, sufficiat alii codices Inst. || 25 nobis adquirantur C, adquiruntur Inst.

- et ipso singulas res adquirimus, opportunius alio loco referemus. uideamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res nobis adquirantur. Si cui heredes facti sumus, siue cuius bonorum possessionem petierimus, siue cuius bona emerimus, siue quem adoptauerimus, siue quam in manum ut uxorem receperimus, eius res ad nos transeunt.
- 99 Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex condicio est: nam uel ex testamento uel ab intestato ad nos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus quae nobis ex testamento obueniunt.
- 101 Testamentorum autem genera initio duo fuerunt: nam aut calatis comitiis testamentum faciebant, quae comitia bis in anno testamentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est cum belli causa arma sumebant; procinctus est enim expeditus et armatus exercitus. alterum itaque in pace et in otio faciebant, alterum in proelium exituri. Accessit deinde tertium || genus testamenti, quod per aes et libram agitur. qui neque calatis comitiis neque in procinctu testamentum fecerat, is si subita morte urgebatur, amico familiam suam, id est suum patrimonium suum, mancipio dabat, eumque rogabat quid cuique post mortem suam dari uellet. quod testamentum dicitur per aes et libram, scilicet quia per mancipationem peragitur. Sed illa quidem duo genera testamentorum in desuetudinem abierunt; hoc uero solum, quod per aes et libram fit, in usu retentum est. sane nunc aliter ordinatur, quam olim solebat. namque olim familiae emptor, id est qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis locum optinebat, et ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem

§ 97 alio loco] §§ 191 seqq. || § 98 fere = Inst. 2, 9, 6 || § 99 = Inst. 2, 9, 6 || § 100 = Inst. 2, 9, 6 || § 101 ad 12 quae — 13 erant et 14 procinctus — 15 exercitus conf. Theophilus 2, 40, 4; ad 13 in procinctu — 15 erunt conf. Isidori orig. 10, 248 || § 102 ad 18 qui — 19 urgebatur conf. Theophilus 2, 40, 4 || § 103 ad 29 et — 65, 1 uellet conf. Theophilus 2, 40, 4.

4 ipso C, ipso iure Institutionum codices || alio C, inferiori Inst. || 3 adquirantur Goeschen, adquiratur C, adquiruntur Inst. || cui C, cui ergo Inst. || 4 sumus C, ad simus ducunt Inst. || bonorum possessionem] conf. C^a || 5 adoptauerimus C, ad adrogauerimus ducunt Inst. || quam Goeschen, quem C || 6 res C, res omnes Inst. || 7 prius Inst., primus C || hereditatibus Inst., hereditatibus C || 8 nam Inst., non? Cⁿ, conf. C^a pag. 280 || 9 pertinent Inst., pertinet C || uerba 17 quod — 18 agitur delet Polenaar || 18 aes et] set emend. in es et C || qui C, qui (enim) Huschke || 22 dari uellet Goeschen, dare uelletur C || quod] quam Cⁿ?, conf. C^a pag. 294 || 25 solum quod Goeschen, quam (uel quod?, conf. C^a pag. 294 uers. 31) solum quod Cⁿ, sed nota quam uocabuli expuncta || 26 aliter Goeschen, alter C || 27 namque Goeschen, nam quod Cⁿ.

- suam dari uellet; nunc uero alius heres testamento instituitur, a quo etiam legata relinquuntur, alius dicis gratia propter ueteris iuris imitationem familiae emptor adhibetur.
- 404 Eaque res ita agitur: qui facit *<testamentum>*, adhibitis, sicut in ceteris mancipationibus, v testibus ciuibus Romanis puberibus et libripende, postquam tabulas testamenti scripserit, mancipat alicui dicis gratia familiam suam; in qua re his uerbis familiae emptor utitur *FAMILIA PECVNIAQVE TVA ENDO MANDATELAM CVSTODELAMQVE MEAM, QVO TV IVRE TESTAMENTVM* || *FACERE POSSIS SECVNDVM LEGEM PVBLICAM, HOC AERE*, pag. 79 et ut quidam adiciunt *AENEAQVE LIBRA, ESTO MIHI EMPTA*; deinde aere percutit libram, idque aes dat testatori uelut pretii loco; deinde testator tabulas testamenti tenens ita dicit *HAEC ITA VT IN HIS TABVLIS CERISQVE SCRIPTA SVNT, ITA DO ITA LEGO ITA TESTOR ITAQVE VOS QVIRITES TESTIMONIVM MIHI PERHIBETOTE*; et hoc dicitur nuncupatio: nuncupare est enim palam nominare, et sane quae testator specialiter in tabulis testamenti scripserit, ea uidetur generali sermone nominare atque confirmare. In testibus autem non debet esse, qui in potestate est aut familiae emptoris aut ipsius 20 testatoris, quia propter ueteris iuris imitationem totum hoc negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur inter familiae emptorem agi et testatorem; quippe olim, ut proxime diximus, is qui familiam testatoris mancipio accipiebat, heredis loco erat; itaque reprobatum est in ea 25
- 406 re domesticum testimonium. unde et si is qui in potestate patris est familiae emptor adhibitus sit, pater eius testis

§ 104 ad 7 mancipat — 8 utitur et 12 deinde — 13 loco conf. Theophilus 2, 10, 1; ad 14 haec — 19 confirmare conf. Isidori orig. 5, 14, 12 || § 105 usque ad 20 potestate et inde ab 25 reprobatum fere = Inst. 2, 10, 9 || proxime] § 103.

2 legata relinquuntur *Goeschen*, legato reliquantur *C* || 4 testamentum addidit *Huschke*, om. *C* || 6 pueribus *C* || 8 *FAMILIA* — 9 *QVO TV IVRE*] ita dubitanter restitutum est duce ex parte *Lachmanno*, qui uocabulum *mandatela* non directa uia ab mandare descendere sed ab mandato perspetxisse uidetur; familiam pecuniamque tuam endo mandatela tuam (*repetitum ex eis quae proxime praecedunt?*) custodelaque mea quo tui iure *Cn*; *FAMILIAM PECVNIAQVE TVAM ENDO MANDATELA TVA CVSTODELAQVE MEA* (*ESSE AIO ET EA*) *QVO TV IVRE Mommsen*; *FAMILIAM PECVNIAQVE TVAM ENDO MANDATELA TVTELA CVSTODELAQVE MEA* (*EX IVRE QVIRITIVM ESSE AIO, EAQVE*) *QVO TV IVRE Huschke*; erunt qui uel *FAMILIAM PECVNIAQVE TVAM ENDO MANDATELA CVSTODELAQVE MEA* (*ESSE AIO, EAQVE*) *QVO TV IVRE* uel similia malint || 13 testamanti *C* || 15 *TESTOR Goeschen*, testator *C* || *PERHIBETOTE Goeschen*, perhibetote *C*, perhibete uel praebitote edd. *Isidori* || 19 is *C*, om. *Inst.* || 20 potestate est (*Inst.*), potestatem esse *Cn* || 22 ordinandi *Goeschen*, ornandi *C*.

esse non potest; ac ne is quidem qui in eadem potestate est, uelut frater eius. sed si filius familias ex castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius recte testis || adhibetur nec is qui in potestate patris est. pag. 80

- 107 De libripende eadem quae et de testibus dicta esse intellegemus; nam et is testium numero est. Is uero, qui in potestate heredis aut legatarii est, cuiusue heres ipse aut legatarius in potestate est, quique in eiusdem potestate est, adeo testis et libripens adhiberi potest, ut ipse quoque heres aut legatarius iure adhibeantur. sed tamen quod 10 ad heredem pertinet quique in eius potestate est cuiusue is in potestate erit, minime hoc iure uti debemus.

[DE TESTAMENTIS MILITVM.]

- 109 Sed haec diligens obseruatio in ordinandis testamentis militibus propter nimiam inperitiam constitutionibus principum remissa est. nam quamuis neque legitimum numerum testium adhibuerint neque uendiderint familiam neque nuncupauerint testamentum, recte nihilo minus testantur. Praeterea permissum est iis et peregrinos et Latinos instituere heredes uel iis legare, cum alioquin peregrini quidem ratione 20 ciuili prohibeantur capere hereditatem legataque, Latini uero 111 per legem Iuniam. Caelibes quoque, qui lege Iulia hereditatem legataque capere uetantur; item orbi, id est qui liberos non habent, quos lex ||

(48 uersus in C)

§ 406 inde ab 2 sed = Inst. 2, 40, 9 || § 409 inde ab 14 diligens usque ad 17 adhibuerint neque et inde ab 18 recte = Inst. 2, 41 pr.

1 qui in Goeschen, quin C || 2 ex C, de Inst. || 4 patris C, eiusdem patris Inst. || est Inst., sit C || 7 legatarii Huschke, inlegatari C || 8 in potestatem C || 9 adeo Lachmann, abeo C || 10 aut Goeschen, ut C || 12 is Goeschen, iis C || erit C, est Huschke || 13 militum Goeschen, milium C || 15 constitutionibus Inst., mentistutionibus? C || principum C, principalibus Inst. || 16 quamuis C, quamuis hi Inst. || 17 uendiderint Goeschen, uendiderit C || nuncupauerint C || 22 hereditatem Goeschen, hereditate C || 24 post lex unum folium in C periit, in quo finis eorum perscriptus erat, quae Gaius de testamentis militum exposuit. proxima autem post quos lex ita ad § 286^a suppleuit Huschke: Papia plus quam dimidias partes hereditatis legatorumque capere uetat, ex militis testamento solidum capiunt. Deinde egit Gaius de iis, quibus testamentum facere non licet, similiter atque Inst. 2, 12; Vlp. 20, 10 seqq. et Epit. 2, 2 § 1 seqq., ubi haec leguntur: Id quoque statutum est, quod non omnibus liceat facere testamentum; sicut sunt hi qui sui iuris non sunt, sed alieno iuri subiecti sunt, hoc est filii tam ex nobis nati quam adoptiui. (2) Item testamenta facere non possunt impuberes, id est minores quattuordecim annorum, aut puellae duodecim. (§ 3) Item et hi, qui furiosi, id est mente insani

perierunt)

||————prohibentur hi————|— pag. 84
(6 uersus in C legi nequeunt)

————eius more faciant————|—
annorum —————|xxx 5

(8 uersus in C legi nequeunt)
————res————|—
(2 uersus in C legi nequeunt)

- 112 ————*ex auctoritate diui Hadriani senatusconsultum factum* 40
est, quo permissum est |—————feminis etiam sine
coemptione te]stamentum facere, si modo non minores
essent || annorum *xii*, scilicet ut quae tutela liberatae non pag. 82
113 essent, tutore auctore testari deberent. Videntur ergo me-
lioris conditionis esse feminae quam masculi; nam mascu- 15
lus minor annorum *xiii* testamentum facere non potest,
etiamsi tutore auctore testamentum facere uelit, femina
uero post *xii* annum testamenti faciendi ius nanciscitur.

- 114 Igitur si quaeramus, an ualeat testamentum, imprimis
aduertere debemus, an is qui id fecerit habuerit testamenti 20
factionem; deinde si habuerit, requiremus, an secundum
iuris ciuilis regulam testatus sit, exceptis militibus, quibus
propter nimiam *inperitiam*, ut diximus, quomodo uelint uel
quomodo possint, permittitur testamentum facere.

- 115 Non tamen, ut iure ciuili ualeat testamentum, sufficit 25
ea obseruatio quam supra exposuimus de familiae uendi-

§ 114 uers. 19 *si* — 22 *sit* = Dig. 28, 1, 4 || *diximus* § 109 ||
§ 115 usque ad 26 *exposuimus* fere = Inst. 2, 13 pr. || *supra* §§ 104 seqq.

fuerint, non possunt facere testamenta. sed hi qui insani sunt per
interualla quibus sani sunt possunt facere testamenta.

6 *conf. Cas* || 8 *conf. Cas* || 10 *ante ex auctoritate praecesserit e. g.*
sed postea || 11 *ante feminis expectes ad sententiam absoluendam e. g.*
sui iuris uel ingenuis (*conf. 1 § 115^a*); *conf. tamen C^a || 13 annorum*
xii] anni *xii* tab. C, *conf. C^a pag. 256 inf. || 14 tutore auctore*] ita
C, *conf. C^a pag. 307 uers. 9 || deberent Goeschen, debent C || 16 mi-*
nor Goeschen, minori C || annorum Goeschen, anni C || 18 post
Goeschen, potest C || annum Goeschen, annorum C || faciunt di C ||
ius Goeschen, isius C || nanciscitur Goeschen, nanciscitur C || 20 ad-
uertere C, animaduertere Dig. || id fecerit C, fecerit testamentum
Dig. || 22 iuris ciuilis regulam C, regulas iuris ciuilis Dig. || quibus
Goeschen, qui C || 26 ea C, haec Inst. || obseruatio Cⁿ, conf. C^a
pag. 305.

- 416 tione et de testibus et de nuncupationibus. *(sed)* ante omnia requirendum est, an institutio heredis sollemni more facta sit; nam aliter facta institutione nihil proficit familiam testatoris ita uenire testesque ita adhibere *et ita nuncupare* testamentum, ut supra diximus. sollemnis autem institutio haec est TITIVS HERES ESTO; sed et illa iam comprobata uidetur TITIVM HEREDEM ESSE || IVBEO; at illa non est pag. 83 comprobata TITIVM HEREDEM ESSE VOLO; sed et illae a plerisque inprobatae sunt TITIVM HEREDEM INSTITVO, item HEREDEM FACIO. 40
- 418 Observandum praeterea est, ut si mulier quae in tutela est faciat testamentum, tutore auctore facere debeat; alioquin inutiliter iure civili testabitur. Praetor tamen si septem signis testium signatum sit testamentum, scriptis heredibus secundum tabulas testamenti bonorum *(possessio-* 45 *nem)* pollicetur: *(et)* si nemo sit, ad quem ab intestato iure legitimo pertineat hereditas, uelut frater eodem patre natus aut patruus aut fratris filius, ita poterunt scripti heredes retinere hereditatem. nam idem iuris est et si alia ex causa testamentum non ualeat, uelut quod familia non uenierit aut nuncupationis uerba testator locutus non sit.
- 420 Sed uideamus, an etiamsi frater aut patruus extent, potiores scriptis heredibus habeantur. rescripto enim imperatoris Antonini significatur eos, qui secundum tabulas testamenti non iure factas bonorum possessionem petierint, posse aduersus eos qui ab intestato uindicant hereditatem, defendere se per exceptionem doli mali. Quod sane quidem ad

---

§ 416 supra] §§ 404 seqq.

---

4 nuncupationibus C, nuncupatione Huschke (probabiliter) || sed addidit Boecking, om. C || 2 est an Goeschen, eam? C || 4 et ita Boecking, aut C || 4—5 nuncupare] nupare C, conf. C^a pag. 282 uers. 8 || 6 TITIVS Goeschen, titus C || illa Goeschen, illam C || 9 inprobatae sunt Goeschen, inprobata est C, unde etiam sic scribere possis: sed et illa a plerisque inprobata est etc. || INSTITVO Goeschen, institutio C || 42 tutore auctore Hollweg, tutores habet C (in archetypo fuerit tut. auct. uel per errorem tut. auct. || 45 bonorum possessionem Goeschen, bus? C || 46 et addidit Goeschen || 20 causa Goeschen, senatusconsulto C^a || 22—23 expectes: sed uideamus an (non), etiam si frater aut patruus extent, potiores scripti heredes habeantur (similiter Huschke), conf. § 449^a || 23 rescribo C || 26 uindicant ex uindicat factum C.

- masculorum testamenta pertinere certum est; item ad feminarum, quae ideo non utiliter testatae sunt, quia uerbi gratia familiam non uendiderint aut nuncupationis uerba locutae non sint; || an autem et ad ea testamenta feminarum, quae sine tutoris auctoritate fecerint, haec constitutio 5
 122 tutio pertineat, uidebimus. Loquimur autem de his scilicet feminis, quae non in legitima parentum aut patronorum tutela sunt, sed [de his] quae alterius generis tutores habent, qui etiam inuiti coguntur auctores fieri; alioquin parentem et patronum sine auctoritate eius facto testamento 10
 non summoneri palam est.
- 123 Item qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum uel heredem instituat uel nominatim exheredet; alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur, adeo quidem, ut nostri praeceptores existiment, etiamsi uiuo 15
 patre filius defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento existere posse, quia scilicet statim ab initio non constituterit institutio. sed diuersae scholae auctores, siquidem filius mortis patris tempore uiuat, sane inpedimento eum esse scriptis heredibus et illum ab intestato heredem 20
 fieri confitentur; si uero ante mortem patris interceptus sit, posse ex testamento hereditatem adiri putant, nullo iam filio inpedimento; quia scilicet existimant <non> statim
 124 ab initio inutiliter fieri testamentum filio praeterito. Ceteras uero liberorum personas si praeterierit testator, ualet testamentum, <sed> praeteritae istae personae scriptis heredibus

---

§ 123 inde ab 12 qui usque ad 18 institutio fere = Inst. 2, 13 pr. || ad § 124 conf. Theophilus 2, 13 pr.

---

7 non Goeschen, n C; non ante 6 de his collocat Huschke || 7 parentum C || 8 sunt Goeschen, s C, conf. C^a pag. 501 || de his ut glossema expulit Mommsen || tutores Goeschen, tutorem C || 10 patronum Goeschen, patronorum C || 12 debet Inst., debetur C || 13 eum uel C, eum Inst. || nominatim exheredet C, exheredem nominatim faciat Inst., nominatim, quod tuetur Epitoma (2, 5 pr.), tamquam glossema uetustum propter § 127 expellit Mommsen || 15 etiamsi C, etsi Inst. || 16 filius Inst., filius C, conf. C^a pag. 268 uers. 29 || defunctus C, mortuus Inst. || 17 quia scilicet Inst., quod scilicet quia C || statim C, om. Inst. || 18 institutio C, testamentum Inst. || 19 filius Goeschen, fili C || 20 illum C, suum Huschke || 22 hereditatem Goeschen, heredem C^a || 23 iam C, in uel iam a mauult Lachmann; nullo iam filio inpediente Mommsen || 23 quia — 24 praeterito ex glossemate ad uersus 17—18 (quia — institutio) adscripto nata esse suspicatur Mommsen || 23 non addidit Goeschen || 26 sed additum duce Goescheno.

in || partem ad crescant, si sui heredes sint, in uirilem, pag. 83
 si extranei, in dimidiam. id est si quis tres uerbi gratia
 filios heredes instituerit et filiam praeterierit, filia ad-
 crescendo pro quarta parte fit heres, et ea ratione idem
 consequitur, quod ab intestato patre mortuo habitura esset; 5
 at si extraneos ille heredes instituerit et filiam praeterierit,
 filia ad crescendo ex dimidia parte fit heres. quae de filia
 diximus, eadem et de nepote deque omnibus liberorum
 personis seu masculini seu feminini sexus dicta intellege-
 125 mus. Quid ergo est? licet eae secundum ea quae dixi- 40
 mus scriptis *heredibus dimidiam partem* detrahant, tamen
 praetor eis contra tabulas bonorum possessionem promittit,
 qua ratione extranei heredes a tota hereditate repelluntur
 426 et efficiuntur sine re heredes. Et hoc iure utebamur,
quasi nihil inter feminas et masculos interesset; sed nuper 45
 imperator Antoninus significauit rescripto suas non plus
 nancisci feminas per bonorum possessionem, quam quod
 iure ad crescendo consequerentur. quod in emancipatarum
 quoque persona obseruandum est, ut hae quoque, quod
 ad crescendo iure habiturae essent, si in potestate fuissent, 20
 427 id ipsum etiam per bonorum possessionem habeant. Sed
 siquidem filius a patre exheredetur, nominatim exheredari
debet; alioquin non uidetur exheredari. nominatim autem
 exheredari uidetur, siue ita exhere||detur *TITIVS FILIVS MEVS* pag. 56
EXHERES ESTO, siue ita *FILIVS MEVS* | *EXHERES ESTO*, non ad- 25
 428 iecto proprio nomine. Ceterae uero liberorum personae
 uel feminini sexus uel masculini sa|tis inter ceteros ex-
 heredantur, id est his *uerbis CETE|RI OMNES EXHEREDES*

§ 127 inde ab 23 *nominatim* = Inst. 2, 13, 1.

2 uerbi *Bluhme*, uerbis C || 3 filios *Goeschen*, filius C || 4 idem] id? C || 5 *ad incertis codicis C umbras aut* ab intestato patre mortuo habitura (*hoc casu ab praepositio melius omittetur*) aut ab intestato patrem (*lege patre*) ipsa habitura lectio quadret || 7 heres *Goeschen*, heret? C || 8 omnibus (ceteris) lib. *Kuebler* || 9 feminini *Goeschen*, minini C || 10 eae *Lachmann*, ae C || 11 heredibus dimidiam partem] dimidiam partem modo heredibus? C^a || 12 promittit *Bluhme*, promittitur C || 16 suas *Huschke*, suo C || 17 quam quod *Goeschen*, quod quam? C^a || 19 personis *Polenaar* || est] esset C || proxima ad sententiam suppleta sunt || 20 habiturae essent *Goeschen*, habituresse C || 23 uidetur] possiet? C || 24 exheredari *Inst.*, heredari C || 25 suppleuit *Goeschen ex Inst.* || 28 CETERI suppletum ex coniectura, *conf. tamen C^{as}* || omnes? C.

SVNTO, quae uerba ———— post in|stitutionem heredum adici
 129 solent. sed hoc ita ————. | nam praetor omnes
 uirilis sexus liberorum personas, | id est nepotes quoque
 et pronepotes ————

5

130 Postumi quoque liberi uel heredes institui debent uel
 134 exheredari. Et in eo par omnium condicio est, quod <et>
 in filio postumo et in quolibet ex ceteris liberis siue feminini
 sexus siue masculini praeterito ualet quidem testamentum, 10
 sed postea agnatione postumi siue postumae rumpitur, et
 ea ratione totum infirmatur. ideoque si mulier, ex qua
 postumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit, nihil
 impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam.
 132 Sed feminini quidem sexus personae uel nominatim uel 15
 inter ceteros exheredari solent, dum tamen si inter ceteros
 exheredentur, aliquid eis legetur, ne uideantur per obliuio-
 nem praeteritae esse. masculini uero sexus personas pla-
 cuit non aliter recte exheredari, quam si nomina||tim ex- pag. 37
 heredentur, hoc scilicet modo QVICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS 20

132^a FVERIT EX|HERES ESTO. ————

| potest u ————

(4 uersus in C legi

nèqueunt)

agat ————

25

n ————

133 Postumorum autem loco sunt et hi, qui in sui heredis |

§ 130 = Inst. 2, 13, 4 || § 134 = Inst. 2, 13, 4 || § 132 = Inst. 2,
 13, 1 || § 133 = Dig. 28, 3, 13; Inst. 2, 13, 2.

1 quae] in C fortasse que scriptum fuit, conf. C^{as} || ante post uel
 aduerbium uel simile aliquid extitisse spatii in C^a computatio persuadet ||
 2 post ita supplendum uidetur est iure civili (in C fuerit ic) || 3 sup-
 pleuit Polenaar || 4—6 lacunam post pronepotes Lachmann ad sententiam
 recte sic suppleuit: nominatim exheredari iubet, feminini uero inter
 ceteros; qui nisi fuerint ita exheredati, promittit eis contra tabulas
 honorum possessionem. || 7 liberi Inst., liberi nominatim C || 7—24 ex
 Inst. suppleri posse intellexit Goeschen || 8 in eo Inst., ideo C || quod et
 Inst., quod? C^a? || 12 ideoque Inst., idque? C, conf. C^a || 18 (masculini
 uero sexus personas? C, masculos uero postumos id est filium et deinceps
 Inst. || 19 quam si Grupe, nisi Inst. || 24 EXHERES Inst., ex|eres
 fuerit in C^a || 27—74, 13 ex Dig. et Inst. suppleri posse intellexit
 Goeschen || 27 postumorum autem Inst., postumorum Dig.

locum succedendo quasi agnascendo fiunt parenti¹bus sui heredes. ut ecce si filium et ex eo nepotem neptemue in potestate habeam, quia filius gradu praecedit, | is solus iura sui heredis habet, quamvis nepos quo²que et neptis ex eo in eadem potestate sint; sed si filius meus me uiuo moria-⁵tur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisue in eius locum succe³dere, et eo modo iura suo-
 134 rum heredum quasi agnatio⁴ne nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur mihi te⁵stamentum, sicut ipsum filium uel heredem instituere uel | exheredare debeo, ne non iure fa-¹⁰ciam testamentum, ita et ne⁶potem neptemue ex eo necesse est mihi uel heredem instituere uel exheredare, ne forte, me uiuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisue || quasi agnatione rumpat testamentum; idque lege Iunia Vel-^{pag. 88}laea prouisum est, in qua simul exheredationis modus no-¹⁵tatur, ut uirilis sexus <postumi> nominatim, feminini uel nominatim uel inter ceteros exheredentur, dum tamen iis
 135 qui inter ceteros exheredantur aliquid legetur. Emancipatos liberos iure ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse est, quia non sunt sui heredes; sed²⁰ praetor omnes tam feminini quam masculini sexus, si heredes non instituuntur, exheredari iubet, uirilis sexus nominatim, feminini uel nominatim uel inter ceteros; quodsi neque heredes instituti fuerint neque ita ut supra diximus exheredati, praetor promittit eis contra tabulas bonorum pos-²⁵

§ 134 usque ad 15 prouisum est = Dig. 28, 3, 13; § 134 usque ad 15 modus fere = Inst. 2, 13, 2; § 134 extr. conf. Theophilus 2, 13, 2 (ed. Ferrini pag. 173 uers. 3—6) || § 135 = Inst. 2, 13, 3.

1 locum Goeschen, loco Dig. Inst. || 4—7 cum pro que et neptis usque ad in eius locum succe in C duorum tantum uersuum extet interuallum, quod tamen legi nequit, nonnulla ex eis, quae ex Dig. et Inst. supra suppleta sunt, a C falso afuisse conicias || 5 sint Dig., sunt Inst. || moriatur Inst., morietur Dig. || 6 qualibet Dig., qualibet alia Inst. || 7 locum Inst., loco Dig. || 9 rumpatur Cⁿ Inst., rumpat Dig. || 10 exheredare C, exheredare nominatim Dig., nominatim exheredare Inst. || 11 neptemue Dig. Inst., uel neptemue? Cⁿ || 12—13 pro uel heredem — neptisue aliquanto (uno fere uersu) plura in C (fortasse falso) scripta fuisse spatii computatio docet; conf. etiam C^{as} || 14 rumpat C Dig., rumpant Inst. || lege Dig. Inst., legem C || 18 emancipatos Inst., mancipatos C || 22 nominatim Inst., nonnominatim C || 23 uel (an uero) nominatim uel Cⁿ, uero et Inst. || 24 supra C, om. Inst. || 25 praetor promittit eis Cⁿ, promittit praetor eis (in aliis codicibus Institutionum promittit eis praetor) Inst. || tabulas C, tabulas testamenti Inst.

- 135^a sessionem. In potestate patris non sunt, qui cum eo ciuitate Romana donati sunt nec in accipienda ciuitate Romana pater petiit, ut eos in potestate haberet, aut, si petiit, non inpetrauit, nam qui *<in>* potestatem patris ab imperatore
- 136 rediguntur, nihil differunt a———. Adoptiui filii quamdiu manent in adoptione, naturalium loco sunt; emancipati uero *<a>* patre adoptiuo neque iure ciuili neque quod ad
- 137 edictum praetoris pertinet, inter liberos numerantur. qua ratione accidit, ut ex diuerso quod ad naturalem parentem pertinet, quamdiu quidem sint in adoptiua familia, extra-
10 neorum numero habeantur; si uero emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant || in ea causa esse, qua futuri pag. 89 essent, si ab ipso naturali patre *<emancipati>* fuissent.
- 138 . Si quis post factum testamentum adoptauerit sibi filium aut per populum eum qui sui iuris est, aut per praetorem 15 eum qui in potestate parentis fuerit, omni modo testamentum eius rumpitur quasi agnatione sui heredis. Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quae in manu fuit nubat; nam eo modo filiae
- 140 loco esse incipit et quasi sua. nec prodest, siue haec siue 20 ille qui adoptatus est in eo testamento sit institutus institutaue; nam de exheredatione eius superuacuum uidetur quaerere, cum testamenti faciendi tempore suorum heredum
- 141 numero non fuerit. Filius quoque, qui ex prima secundaue mancipatione manumittitur, quia reuertitur in potestatem 25 patriam, rumpit ante factum testamentum; nec prodest, *<si>* in eo testamento heres institutus uel exheredatus fuerit.
- 142 Simile ius olim fuit in eius persona, cuius nomine ex sena-

---

§ 136 inde ab 6 *emancipati* = Inst. 2, 13, 4 || § 137 = Inst. 2, 13, 4 || § 138 fere = Inst. 2, 17, 1.

---

2 sunt] sint C || 3 petiit ut] ***** | aput C, conf. C^a; fortasse petiit ab imperatore ut uel simile aliquid scribendum || habere C || petit C || 4 in potestatem] potum C, conf. C^{as} || 5 post differunt haec fere uidentur in C extare: athisunit uel similia (conf. C^a); expectes: ab his qui in potestate patris nati sunt. || 6 adoptionem C || 7 a Inst., om. C || 8 pertinet C, attinet Inst. || 10 pertinet C, attinet Inst. || 11 si C, cum Inst. || 12 qua C, in qua Inst. || 13 emancipati Inst., om. C || 14 post Inst., potest C, conf. C^a pag. 285 || 18 manu C || 20 sua] suai (sic) C || prodest siue Goeschen, prodest]ue C || 24 fuerit Goeschen, fuerint C; hanc formam ita seruat Polenaar, ut supra (uers. 22) eius deleat || 26 rumpit Goeschen, rumpitur C || prodeest C || si addidit Goeschen.

- tusconsulto erroris causa probatur, quia forte ex peregrina uel Latina quae per errorem quasi ciuis Romana uxor ducta esset natus esset; nam siue heres institutus esset a parente siue exheredatus, siue uiuo patre causa probata siue post mortem eius, omni modo quasi agnatione rumpebat testamentum. nunc uero ex nouo senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, siquidem uiuo patre causa probatur, aequae ut olim omni modo rumpit testamentum; si uero post mortem patris, praeteritus quidem rumpit testamentum, si uero heres in eo scriptus est uel exheredatus, non rumpit testamentum; ne scilicet diligenter facta testamenta rescinderentur eo tempore, quo renouari non possent.
- Posteriore quoque testamento quod iure factum est superius rumpitur. nec interest, an extiterit aliquis ex eo heres, an non extiterit; hoc enim solum spectatur, an existere potuerit. ideoque si quis ex posteriore testamento quod iure factum est aut noluerit heres esse, aut uiuo testatore aut post mortem eius, antequam hereditatem adiret, decesserit, aut per cretionem exclusus fuerit, aut condicione sub qua heres institutus est defectus sit, aut propter caelibatum ex lege Iulia summotus fuerit ab hereditate: quibus casibus pater familias intestatus moritur, nam et prius testamentum non ualet ruptum a posteriore, et posterius aequae nullas uires habet, cum ex eo nemo heres extiterit. Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, ueluti *⟨cum⟩* is qui fecerit testamentum capite deminutus sit; quod quibus modis accadat, primo commentario relatum est. hoc autem casu inrita fieri testamenta dicemus, cum alioquin et quae rumpuntur inrita fiant, *⟨et quae statim ab initio non iure*

---

§ 144 fere = Inst. 2, 17, 2 || § 145 usque ad 27 primo = Inst. 2, 17, 4 || primo commentario] 4, 159—162 || § 146 = Inst. 2, 17, 5.

---

1 probatur Goeschen, prouatum? C || 4 probata Goeschen, probat C || 6 nouo ex noua correctum C || 10 eo Goeschen, eos C || 12 eo Goeschen, eos C || 13 factum Goeschen, facturum C, perfectum Inst. || 14 ex eo heres C, heres ex eo Inst. || 19 cretionem Goeschen, ceptionem C || 20 institutus Inst., istitutus C || 21 quibus C, in his Inst. (ut orationis hiatum euitarent?); fortasse nam (uers. 22) potius delendum est || 25 infirmantur Inst., infirmatur C || ueluti cum is Inst., uelutis C || 26 capite deminutus Inst., k̄ d̄ ā C || 27 accadat C, accidit Inst. || 28 dicemus C, dicuntur Inst. || 29—75, 2 ⟨⟩ addidit Goeschen ex Inst.

funt inrita sint; sed et ea, quae iure facta sunt et postea propter capitis deminutionem inrita funt,) possunt nihilo minus rupta dici. sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quaedam non iure fieri dicuntur, quaedam iure facta rumpi uel inrita fieri. ⁵

- 447 Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quae uel ab initio non iure facta sunt uel iure facta postea inrita facta aut rupta sunt. nam si septem testium signis signata sint testamenta, potest scriptus heres secundum tabulas honorum possessionem petere, si modo defunctus ¹⁰ testator et ciuis Romanus et suae potestatis mortis tempore fuerit. nam si ideo inritum factum sit testamentum, quod puta ciuitatem uel etiam libertatem testator amisit, aut is in adoptionem se dedit *(et)* mortis tempore in adoptiui patris potestate fuit, non potest scriptus heres secundum ¹⁵ 448 tabulas honorum possessionem petere. *(Itaque qui)* secundum tabulas testamenti, quae aut statim ab initio non iure factae sint, aut iure factae postea ruptae uel inritae erunt, honorum possessionem accipiunt, si modo possunt hereditatem optinere, habebunt honorum possessionem cum re; ²⁰ si uero ab iis auocari hereditas potest, habebunt bonorum 449 possessionem sine re. nam si quis heres iure ciuili institutus sit uel ex primo uel ex posteriore testamento, uel ab intestato iure legitimo heres sit, is potest ab iis hereditatem auocare; si uero nemo || sit alius iure ciuili heres, ipsi ^{pag. 92} retinere hereditatem possunt, nec ullum ius aduersus eos 449^a habent cognati, qui legitimo iure deficiuntur. Aliquando tamen, sicut supra | quoque notauimus, etiam legitimis

---

§ 147 fere = Inst. 2, 17, 6 || § 149^a supra] §§ 120. 121.

---

1 sint *Goeschen*, sunt *Inst.* || sunt et *Goeschen*, sunt *Inst.* || 2 possunt *Goeschen*, posset nihilo minus rupta dici *C*, possumus nihilo minus rupta dicere *Inst.* || 3 (*priore loco*) fieri *C*, facta *Inst.* || 8 aut *Goeschen*, ut? *C* || 9 sint testamenta *C*, sunt *Inst.* || 10 tabulas *C*, tabulas testamenti *Inst.* || petere *C*, agnoscere *Inst.* || 11 testator *C*, om. *Inst.* || 12 factum sit *Inst.* *fi?* *C* || testamentum] *conf. Ca* pag. 507 *uers. 26* || 13 puta *C*, om. *Inst.* || aut is *Goeschen*, uut his *C*, aut quia *Inst.* (*probabilius*) || 14 et *Inst.*, om. *C* || 15 fuit *C*, sit *Inst.* || 16 *( )* *exempli gratia additum est* || 18 ruptae *Goeschen*, nuptae *C* || 19 modo *C*, eo modo *Lachmann* || 26—76, 2 *conf. Cas* || 27 qui *quam* quia (*sic coniecit Fitting*) in *C* *existisse probabilius est* || 28 legitimis] legitimus *C*.

heredibus | potiores scripti habentur, ueluti si ideo non iure |
factum sit testamentum, quod familia non uenierit aut nun-
cupationis uerba testator locutus non sit; ———|——— agna-
ti petant hereditatem—————| ex constitui-
150 one—————| ueri————— 5
lege Iulia—————| possessores—————
—————e|a lege bona caduca
fiunt et ad populum deferri | iubentur, si defuncto nemo
151 |Potest ut iure facta testamenta contraria uoluntate | in- 10
firmentur. apparet <autem> non posse ex eo solo infirma|ri
testamentum, quod postea testator id noluerit ualere, usque
adeo, ut si linum eius inciderit, nihilo minus iure ciuili
ualeat. quin etiam si deleuerit quoque aut conbusserit ta-
bulas testamenti, nihilo minus <non> desinent ualere quae 15
151^a ibi fuerunt scripta, licet eorum probatio difficilis sit. Quid
ergo est? si quis ab intestato bonorum possessionem petierit
et is | qui ex eo testamento heres est, petat hereditatem,
—————|—————
—————|————— 20

§ 151 u. 11 ex eo usque ad 13 adeo ut fere = Inst. 2, 17, 7.

4 heredibus] quoq**cpcoi***? C [id est fortasse quoq(ue) here-
dibus] || scribiti? C || 3 proxima post sit ad sententiam, non ad litte-
rarum umbras (conf. C^a et C^{as}) ita fere suppleri uidentur posse: cum,
si agnati petant hereditatem, exceptione doli mali | ex constitutione
imperatoris Antonini remo|ueri possint. (§ 150) Sane (ad codicis Cⁿ
ductus Namque lectio e. g. propius accedat) lege Iulia scriptis non
aufertur hereditas, si bonorum | possessores ex edicto constituti sint.
nam ita demum e|a lege bona caduca fiunt et ad populum de-
ferri | iubentur, si defuncto nemo heres uel bonorum possessor
(in Cⁿ fuerit h̄ ū b̄ p̄) existat. || 40—77, 1 maximam partem suppleuit
Krueger »Kritische Versuche im Gebiete des roemischen Rechts« pag. 15,
conf. C^a et C^{as} || 40—44 infirmentur Goeschen, infirmetur C || 44 autem
om. C || 43 ante inciderit in C ad expunctum extat || 44 conbusserit
conbusisple— uel simile aliquid uidetur in Cⁿ extitisse, conf. C^{as} ||
15 nihilo minus non] nideominus C, non ideo magis Huschke || 48 est
c' (i. e. cum) C || 49—77, 1 proxima post hereditatem hanc fere sen-
tentiam uidentur expressisse: per exceptionem doli mali repelletur; si
uero nemo ab intestato bonorum possessionem petierit, populus (sic
Girard) scripto heredi quasi indigno auferet hereditatem, ne ullo
modo ad eum quem testator heredem habere noluit, | perueniat
hereditas (conf. C^a). Huschke pro his supplet haec: potest eum per
exceptionem doli mali repellere, si modo ea mens testatoris fuisse
probetur, ut ad eos qui ab intestato uocantur, | perueniat here-
ditas.

—||perueniat hereditas; et hoc ita rescripto impera- pag. 93
toris Antonini significatur.

152 Heredes autem aut necessarii dicuntur aut sui et ne-
153 cessarii aut extranei. Necessarius heres est seruus cum
libertate heres institutus, ideo sic appellatus, quia siue 5
uelit siue nolit, omni modo post mortem testatoris protinus
154 liber et heres est. Vnde qui facultates suas suspectas habet,
solet seruum suum primo aut secundo uel etiam ulteriore
gradu liberum et heredem instituere, ut si creditoribus
satis non fiat, potius huius heredis quam ipsius testatoris 10
bona ueneant, id est ut ignominia, quae accidit ex uendi-
tione bonorum, hunc potius heredem quam ipsum testa-
torem contingat; quamquam apud Fufidium Sabino placeat
eximendum eum esse ignominia, quia non suo uitio sed
necessitate iuris bonorum uenditionem pateretur; sed alio 15
155 iure utimur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commo-
dum praestatur, ut ea, quae post mortem patroni sibi ad-
quisierit, siue ante bonorum uenditionem siue postea, ipsi
reseruentur; et quamuis pro portione bona uenierint, iterum
ex hereditaria causa bona eius non uenient, nisi si quid 20
ei ex hereditaria causa fuerit adquisitum, || uelut si † Lati- pag. 94
nus adquisierit, locupletior factus sit; cum ceterorum ho-
minum, quorum bona uenierint pro portione, si quid post-
156 ea adquirant, etiam saepius eorum bona uenire solent. Sui
autem et necessarii heredes sunt uelut filius filiaue, nepos 25
neptisue ex filio, <et> deinceps ceteri qui modo in potestate
morientis fuerunt. sed uti nepos neptisue suus heres sit,

§ 152 = Inst. 2, 19 pr. || § 153 fere = Inst. 2, 19, 1 || § 154 us-
que ad 11 bona fere = Inst. 2, 19, 1 || § 155 usque ad 19 quamuis
fere = Inst. 2, 19, 1 || § 156 = Inst. 2, 19, 2.

4 rescripto Goeschen, scripto C || 4 seruus Inst., serbum C ||
5 appellatus C Inst. (libri deteriores), appellatur Inst. (libri meliores) ||
7 heres est C, necessarius heres fit Inst. || 7—8 habet solet C,
habent solent Inst. || 9 liberum et om. Inst. 2, 19, 1, conf. 2, 14 pr., liberum
(esse iubere) et Bremer || 10 huius C, eius Inst. || quam ipsius testatoris
bona C, bona quam ipsius testatoris Inst. || 11 ueneantur C || accidit Lach-
mann, accedit C || 17 patroni C, patroni sui Inst. || 19 pro portione Heise,
propter contractione C, conf. C^a pag. 288 uers. 17 || 21—22 expectes uelut
si ex bonis Latini defuncti locupletior etc.; Mommsen conicit uelut
si Latinus (defunctus sit et per ea quae ita) adquisierit, locupletior
etc. || 24 eorum abundat (soleant Goeschen) || uenieri C || 25 et Inst., ut
C || uelut C, ueluti Inst. || filiaue C, filia Inst. || 26 neptisue C, neptisque
Inst. || et Inst., om. C || ceteri liberi Inst. || 27 fuerunt C, fuerint
Inst. || uti C, ut Inst. || suos heres sit C, sui heredes sint Inst.

non sufficit eum in potestate aui mortis tempore fuisse, sed opus est, ut pater quoque eius uiuo patre suo desierit suus heres esse aut morte interceptus aut qualibet ratione liberatus potestate; tum enim nepos neptisue in locum sui patris
 157 succedunt. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia 5 domestici heredes sunt et uiuo quoque parente quodammodo domini existimantur; unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum. necessarii uero ideo dicuntur, quia omni modo, *(siue)* uelint siue *(nolint, tam)* ab intestato quam ex testamento heredes 10
 158 fiunt. sed his praetor permittit abstinere se ab hereditate,
 159 ut potius parentis bona ueneant. Idem iuris est et *(in)* uxoris persona quae in manu est, quia filiae loco est, et
 160 in nuru quae in manu filii est, quia neptis loco est. Quin 14 etiam similiter abstinendi potestatem facit praetor etiam pag. 95 ei qui in causa mancipii est, *(si)* cum libertate heres institutus sit, *quamuis* necessarius, non etiam suus heres sit,
 161 tamquam seruus. Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur. itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis 20 instituti [sicut] extranei uidentur. qua de causa et qui a matre heredes instituuntur, eodem numero sunt, quia feminae liberos in potestate non habent. serui quoque, qui

§ 157 = Inst. 2, 19, 2 || § 158 usque ad 12 *bona* = Inst. 2, 19, 2 || § 161 usque ad 23 *habent* = Inst. 2, 19, 3; ad reliqua conf. Inst. 2, 19, 3.

1 eum *C*, eum eamue *Inst.* || 2 quoque *C*, om. *Inst.* || 3 qualibet *C*, qualibet alia *Inst.* || 4 tum *C*, tunc *Inst.* || sui patris succedunt *C*, patris sui succedit *Inst.* || 6 domestici *Inst.*, domestici *C* || parente *C*, patre *Inst.* || quodammodo *Inst.*, quod ad modo *C* || 7—8 si quis intestatus mortuus *Inst.*, si quis intestatus mor | si quis intestatus' tus *C* (*uerbis nonnullis per errorem bis scriptis, sed errore per uncinum indicato*) || 9—10 siue uelint siue nolint tam *Inst.*, uelintue *C* || 10 testamento *Inst.*, testat modo *C*ⁿ || 11 permittit *C*, permittit uolentibus *Inst.* || hereditate *Inst.*, heredi *C* || 12 in addidit *Goeschen* || 15 potestatem *Goeschen*, post | autem *C*ⁿ, conf. *C*^a pag. 289 et pag. 504 || 16 ante mancipii in *C*ⁿ addita est glossa id est mancipato, quam remouit *Klenze* || si additum ex coniectura || libertate *Huschke*, liberet? *C* || 17 quamuis *Huschke*, cum *C* || 20 heredes] conf. *C*^a pag. 269 || 21 sicut extranei *C*, extranei heredes *Inst.*; sicut deleuit *Mommсен* || 21—22 a matre heredes *C*, heredes a matre *Inst.* || 23 liberos in potestate *C*, in potestate liberos *Inst.*

cum *libertate* heredes instituti sunt et postea a domino
 162 manumissi, eodem numero habentur. Extraneis autem here-
 dibus deliberandi potestas data est de adeunda hereditate
 163 uel non adeunda. Sed siue is cui abstinendi potestas est,
 inmiscuerit se bonis hereditariis, siue is, cui de adeunda
 <hereditate> deliberare licet, adierit, postea relinquendae
 hereditatis facultatem non habet, nisi si minor sit annorum
 xxv. nam huius aetatis hominibus, sicut in ceteris omni-
 bus causis deceptis, ita etiam si temere damnosam heredi-
 tatem susceperint, praetor succurrit. scio quidem diuum 10
 Hadrianum etiam maiori xxv annorum ueniam dedisse, cum
 post aditam hereditatem grande aes alienum, quod aditae
 hereditatis tempore latebat, apparuisset.
 164 ¶ Extraneis heredibus solet cretio dari, id est finis de- pag. 96
 liberandi, ut intra certum tempus uel adeant hereditatem, 15
 uel si non adeant, temporis fine summoueantur. ideo au-
 tem cretio appellata est, quia cernere est quasi decernere
 165 et constituere. Cum ergo ita scriptum sit HERES TITIVS ESTO,
 adicere debemus CERNITOQVE IN CENTVM DIEBVX PROXIMIS QVIBVX
 166 SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Et qui 20
 ita heres institutus est, si uelit heres esse, debebit intra
 diem cretionis cernere, id est haec uerba dicere QVOD ME
 P. MAEVIVS TESTAMENTO SVO HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM
 ADEO CERNOQVE. quodsi ita non creuerit, finito tempore cre-
 tionis excluditur; nec quicquam proficit, si pro herede 25
 gerat, id est si rebus hereditariis tamquam heres utatur.
 167 At is qui sine cretione heres institutus sit, aut qui ab in-
 testato legitimo iure ad hereditatem uocatur, potest aut
 cernendo aut pro herede gerendo uel etiam nuda uoluntate
 suscipiendae hereditatis heres fieri; eique liberum est quo- 30

---

§ 162 = Inst. 2, 19, 5 || § 163 = Inst. 2, 19, 5. 6 || ad § 164
 conf. Isidori orig. 5, 24, 15. 16 || § 167 usque ad 30 fieri fere =
 Inst. 2, 19, 7.

---

1 libertate Lachmann, liberiet C || 3 data est C, est Inst. ||
 5 immiscuerit Inst., inmiscuerit C || hereditaris C, hereditatis codices
 Inst. || is cui Goeschen, isui C, extraneus cui Inst. || 6 hereditate
 Inst., om. C || 7 nisi si C, nisi Inst. || annorum? Cⁿ, annis Inst. ||
 8 hominibus Inst., hominibus permissum est C || 9 etiam C, et
 Inst. || 11 annorum? Cⁿ, annis Inst. || 13 apparuisset C, emersisset
 Inst. || 16 fine ex fines correctum C¹ || 23 MAEVIVS Lachmann, titius
 C || 27 institutus Inst., institus C || sit C, est Goeschen (olim) et
 Huschke || 28 potest Inst., pote C.

cumque tempore uoluerit, adire hereditatem; <sed> solet praetor postulantibus hereditariis creditoribus tempus constituere, intra quod si uelit adeat hereditatem, si minus, 468 ut liceat creditoribus bona defuncti uendere. Sicut autem 4 <qui> cum cretione || heres institutus est, nisi creuerit here- pag. 97 ditatem, non fit heres, ita non aliter excluditur, quam si non creuerit intra id tempus quo cretio finita est; itaque licet ante diem cretionis constituerit hereditatem non adire, tamen paenitentia actus superante die cretionis cernendo 469 heres esse potest. At is, qui sine cretione heres institutus 10 est, quique ab intestato per legem uocatur, sicut uoluntate nuda heres fit, ita et contraria destinatione statim ab here- 470 ditate repellitur. Omnis autem cretio certo tempore constringitur. in quam rem tolerabile tempus uisum est centum dierum. potest tamen nihilo minus iure ciuili aut 45 longius aut breuius tempus dari; longius tamen interdum 471 praetor coartat. Et quamuis omnis cretio certis diebus constringatur, tamen alia cretio uulgaris uocatur, alia certorum dierum: uulgaris illa, quam supra exposuimus, id est in qua adiciuntur haec uerba QVIBVS SCIET POTERITQVE; 20 certorum dierum, in qua detractis his uerbis cetera scri- 472 buntur. Quarum cretionum magna differentia est. nam uulgari cretione data nulli dies computantur, nisi quibus scierit quisque se heredem esse institutum et possit cernere. certorum uero dierum cretione data etiam nescienti 25 se heredem institutum esse numerantur dies continui; item pag. 98 ei quoque, qui aliqua ex causa cernere prohibetur, et eo amplius ei, qui sub condicione heres institutus est, tempus numeratur; unde melius et aptius est uulgari cretione uti.

---

§ 169 inde ab 11 sicut fere = Inst. 2, 19 7 || § 171 supra § 165.

---

1 sed addidit Heffter, om. C || 3 uelit adeat Huschke, uelint adeant C (priora a littera ex h correctae) || 4 bona Goeschen, ū C, conf. C^a pag. 310 uers. 31 || sicut Lachmann, siqui C || 5 <qui> om. C || 7 est Goeschen (olim), si C || 11 quique Lachmann, quique C || uoluntate nuda C, nuda uoluntate Inst. || 16 interdum] conf. C^a pag. 272 uers. 1 || 17 cretio ex cretio correctum C || 20 adiciuntur (conf. Vlp. 22, 31) Huschke, dicuntur C || sciet Goeschen, siet C || 25 cretione Goeschen, cretio C || nescienti Goeschen, nesciente C || 28 institutus C || 29 uerba melius et aptius est uulgari cretione uti ex glossemate nata esse non male censet Polenaar; idem longius progressus post numeratur in uersu 29 addit continuum et uerba (pag. 81, 1) quia continui dies numerantur deleri iubet; totam § 173 tamquam glossema delet Muirhead.

- 173 continua haec cretio uocatur, quia continui dies numerantur. sed quia [tamen] dura est haec cretio, altera in usu habetur; unde etiam uulgaris dicta est.
- 174 [DE SVBSTITVTIONIBVS.] Interdum duos pluresue gradus heredum facimus, hoc modo L. TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE⁵ IN DIEBVS <CENTVM> PROXIMIS QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVM MEIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM et reliqua. et deinceps in quantum uelimus substituere possumus. Et licet nobis uel unum in unius locum substituere pluresue, et contra in plurium¹⁰
- 176 locum uel unum uel plures substituere. Primo itaque gradu scriptus heres hereditatem cernendo fit heres et substitutus excluditur; non cernendo summouetur, etiamsi pro herede gerat, et in locum eius substitutus succedit. et deinceps si plures gradus sint, in singulis simili ratione¹⁵
- 177 idem contingit. Sed si cretio sine exheredatione sit data, id est in haec uerba si NON CREVERIS, TVM P. MEIVS HERES ESTO, illud diuersum inuenitur, quod si prior omitta cretione pro herede gerat, substitutum in partem admittit et¹⁹ fiunt ambo aequis partibus || heredes. quodsi neque cernat pag. 99 neque pro herede gerat, tum sane in uniuersum summouetur, et substitutus in totam hereditatem succedit. Sed Sabino quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo heres fieri possit prior, etiamsi pro herede gesserit, non tamen admitti substitutum; cum uero cretio finita sit, tum pro²³ herede gerente admitti substitutum. aliis uero placuit etiam superante cretione posse eum pro herede gerendo in partem substitutum admittere et amplius ad cretione reuerti non posse.
- 179 Liberis nostris inpueribus, quos in potestate habemus,³⁰ non solum ita ut supra diximus substituere possumus, id est ut si heredes non extiterint, alius nobis heres sit; sed

~~~~~  
§ 179 fere = Inst. 2, 16 pr. || supra §§ 174. 177.
~~~~~

1—3 uide antecedentem adnotationem || 1 continua C, Etiam continua Huschke olim || 2 tamen deleuit Boecking || altera] alteram C || usu Goeschen, us C || 4 substitutionibus Goeschen, substitutionibus C || interdum Goeschen, ininterdum C || 5 hoc ex hoc correxit C¹ || 6 CENTVM addidit Goeschen || 10 unius Goeschen, iunius C || 17 in Hefster, si C || CREVERIS Goeschen, crerit C || 18 inuenitur Goeschen, inuenit C || quod Huschke, quia C || 21 uniuersum Goeschen, uniuerso C || 26 admitti] admittit C || 27 posse detendum uidetur Goescheno || 31 substituere] conf. C^a || possumus Goeschen, possumus C || 32 heredes C, ad heredes nobis non male ducunt Inst. || heres sit C, sit heres Inst.

eo amplius ut, etiamsi heredes nobis extiterint et adhuc
 impuberes mortui fuerint, sit iis aliquis heres; uelut hoc
 modo TITIVS FILIVS MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS MEVS MIHI
 <HERES NON ERIT SIVE HERES> ERIT ET PRIVS MORIATVR QVAM IN
 180 SVAM TYTELAM VENERIT, TVNC SEIVS HERES ESTO. quo casu si- 5
 quidem non extiterit heres filius, substitutus patri fit heres;
 si uero heres extiterit filius et ante pubertatem decesserit,
 ipsi filio fit heres substitutus. quam ob rem duo quodam-
 modo sunt testamenta, || aliud patris, aliud filii, tamquam pag. 100
 si ipse filius sibi heredem instituisset; aut certe unum est 10
 181 testamentum duarum hereditatum. Ceterum ne post obi-
 tum parentis periculo insidiarum subiectus uideatur pupil-
 lus, in usu est uulgarem quidem substitutionem palam
 facere, id est eo loco quo pupillum heredem instituimus;
 <nam> uulgaris substitutio ita uocat ad hereditatem sub- 15
 stitutum, si omnino pupillus heres non extiterit; quod acci-
 dit, cum uiuo parente moritur, quo casu nullum substituti
 maleficio suspicari possumus, cum scilicet uiuo testatore
 omnia quae in testamento scripta sint ignorentur. illam
 autem substitutionem, per quam, etiamsi heres extiterit pu- 20
 pillus et intra pubertatem decesserit, substitutum uocamus,
 separatim in inferioribus tabulis scribimus, easque tabulas
 proprio lino propriaque cera consignamus, et in prioribus
 tabulis cauemus, ne inferiores tabulae uiuo filio et adhuc
 impubere aperiantur. sed longe tutius est utrumque genus 25
 substitutionis [separatim] in inferioribus tabulis consignari,
 quod si ita [consignatae uel] separatae fuerint substitutio-
 nes, ut diximus, ex priore potest intellegi in altera [alter]

§ 180 = Inst. 2, 16 pr. et fere = Inst. 2, 16, 2 || § 181 inde
 ab 13 uulgarem usque ad 14 facere et inde ab 19 illam usque ad 25
 aperiantur fere = Inst. 2, 16, 3: ad 16 quod — 19 ignorantur conf.
 Theophilus 2, 16, 3 (edit. Ferrini pag. 188 uers. 26—28).

1 etiamsi C, et si Inst. || 4 <> addidit Goeschen ex Inst. || prius
 Inst., hic prius C || 5 tunc Inst., tunc esto C || 6 substitutus C,
 tunc substitutus Inst. || patri Inst., patris C || 7 si uero suppleuit
 Goeschen ex Inst. || heres extiterit C, extiterit heres Inst. || 9 aliut
 patris aliut C, alterum patris alterum Inst. || 12 uideatur Goeschen,
 uideretur C || 15 nam addidit Goeschen, om. C || 18 scilicet Goe-
 schen, scilicet C || 19 illam Inst., atilla C || 20 etiamsi Goeschen, si
 etiam C, et si Inst. || 22 tabulis Goeschen, tabuli C || 25 tutius Goe-
 schen, utius C || 26 separatim et 27 consignatae uel uerba deleuit
 Mommsen || 27 quod Goeschen, quae C || si ita Goeschen, sita C ||
 substitutiones Goeschen, substitutione C (i addidit C¹) || 28 ex Goeschen,
 et C || alter deleuit Goeschen.

- 182 quoque idem esse substitutus. || Non solum autem heredibus pag. 101
 institutis inpueribus liberis ita substituere possumus, ut
 si ante pubertatem mortui fuerint, sit is heres quem nos
 uoluerimus, sed etiam exheredatis. itaque eo casu si quid
 pupillo ex hereditatibus legatisue aut donationibus propin-
 quorum acquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinet.
- 183 Quaecumque diximus de substitutione inpuerum libero-
 rum uel heredum institutorum uel exheredatorum, eadem
- 184 etiam de postumis intellegemus. Extraneo uero heredi in-
 stituto ita substituere non possumus, ut si heres extiterit
 et intra aliquod tempus decesserit, alius ei heres sit; sed
 hoc solum nobis permissum est, ut eum per fideicommissum
 obligemus, ut hereditatem nostram totam uel <pro> parte
 restituat; quod ius quale sit, suo loco trademus.
- 185 Sicut autem liberi homines, ita et serui, tam nostri
 186 quam alieni, heredes scribi possunt. Sed noster seruus
 simul et liber et heres esse iuberi debet, id est hoc modo
 STICHVS SERVVS MEVS LIBER HERESQVE ESTO, uel HERES LIBERQVE
 187 ESTO. nam si sine libertate heres institutus sit, etiamsi
 postea manumissus fuerit a domino, heres esse non potest,
 quia institutio in persona eius non constitit; ideoque licet
 alienatus sit, non potest iussu domini noui cernere here-
 188 ditatem. cum libertate uero heres || institutus siquidem pag. 102
 in eadem causa durauerit, fit ex testamento liber et inde
 necessarius heres. si uero ab ipso testatore manumissus 25

---

§ 182 fere = Inst. 2, 16, 4 || § 183 = Inst. 2, 16, 4 || § 184 fere
 = Inst. 2, 16, 9 || suo loco] §§ 248 seqq. || § 188 inde ab 23 heres =
 Inst. 2, 14, 1.

---

1 autem Inst., aut C || 2 possumus Goeschen, possumus C
 ut C cum deterioribus ex Institutionum codicibus, ut et Inst. codd.
 meliores || 3 is heres C, eis heres is Inst. || 4 exheredatis Inst.,
 exhereditatis C || 5 proin quorum C¹ || 6 omne ad Inst., omine ab
 C || pertinet C, pertineat Inst. codd. meliores || 7 liberorum Inst., libe-
 rum C || 9 intellegemus C, intellegimus Inst. || uero C, uero uel filio
 puberi Inst. || 10 possumus Goeschen, possum C || heres sit C, sit
 heres Inst. || 12 per Inst., pro C || 13 nostram ex nostrum cor-
 rectum C¹ || totam C, uel totam Inst. (fortasse rectius) || pro Inst.,
 om. C || 15 et ex set correctum C¹ || 19 ESTO Goeschen, este C ||
 21 persona eius Goeschen, personae C, conf. C^a pag. 264 uers. 56 ||
 constitit Goeschen, constit C || 24 eadem Inst., ea C || durauerit C,
 manserit Inst. || 24—25 et inde necessarius heres C, heresque ne-
 cessarius Inst. || 25 ab ipso C, a uiuo Inst.

fuerit, suo arbitrio hereditatem adire potest. quodsi alienatus sit, iussu noui domini adire hereditatem debet, qua ratione per eum dominus fit heres; nam ipse neque heres
 189 neque liber esse potest. Alienus quoque seruus heres institutus si in eadem causa durauerit, iussu domini hereditatem adire debet; si uero alienatus ab eo fuerit aut uiuo testatore aut post mortem eius, antequam cernat, debet iussu noui domini cernere; si uero manumissus est,
 190 suo arbitrio adire hereditatem potest. Si autem seruus alienus heres institutus est uulgari cretione data, ita intellegitur dies cretionis cedere, si ipse seruus scierit se heredem institutum esse, nec ullum impedimentum sit, quominus certiore dominum faceret, ut illius iussu cernere possit.

191 Post haec uideamus de legatis. quae pars iuris extra 15 propositam quidem materiam uidetur; nam loquimur de his iuris figuris, quibus per uniuersitatem res nobis adquiruntur; sed cum omni modo de testamentis deque heredibus qui testamento instituuntur locuti sumus, non sine causa 19 sequenti loco || poterit haec iuris materia tractari. pag. 103

[DE LEGATIS.]

192 Legatorum itaque genera sunt quattuor: aut enim per uindicationem legamus aut per damnationem aut sinendi modo aut per praeceptionem.

193 Per uindicationem hoc modo legamus TITIO uerbi gratia 25 HOMINEM STICHVM DO LEGO; sed <et> si alterutrum uerbum positum sit, ueluti DO aut LEGO, aequè per uindicationem legatum est; item, ut magis uisum est, si ita legatum

§ 189 fere = Inst. 2, 44, 4 || § 191 = Inst. 2, 20 pr.

1 hereditatem adire C, adire hereditatem Inst. || 2 sit C, fuerit Inst. || domini Inst., domin C || qua C^a, et ea Inst. || 3 ipsae? C, ipse alienatus Inst. || 3—4 heres neque liber C, liber neque heres Inst. || 5 domini C, eius domini uel domini eius Inst. || 5—6 hereditatem adire C, adire hereditatem Inst. || 8 si uero C, at si Inst. || 9 potest. si autem *Hollweg*, aut potest autem aut potesi autem C; *possis etiam haec temptare*: potest. at <si> (conf. C^a pag. 257 uers. 48) || 10 intellegitur *Goeschen*, igitur C || 12 institutum C || 17 per Inst., pro C || 18 omnimodo C, omnino Inst. (*codices plurimi*) || 19 instituuntur Inst., instituunt C || 20 poterit C, potest Inst. || 26 sed et *Heffter*, sed C || alterutrum *Goeschen*, alteru(m)? C || 27 pro ueluti *expectes aliam particulam* (e. g. aut) || 28 uisum est] uisus est? C, conf. C^a.

fuerit *SYMITO*, uel ita *SIBI HABETO*, uel ita *CAPITO*, aequè per
 194 uindicationem legatum est. Ideo autem per uindicationem
 legatum appellatur, quia post aditam hereditatem statim
 ex iure Quiritium res legatarii fit; et si eam rem legata-
 rius uel ab herede uel ab alio quocumque qui eam pos-
 5 sidet petat, uindicare debet, id est intendere suam rem
 195 ex iure Quiritium esse. In eo solo dissentiunt prudentes,
 quod Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praecep-
 tores quod ita legatum sit statim post aditam hereditatem
 putant fieri legatarii, etiamsi ignoret sibi legatum | esse 10
 [dimissum], sed posteaquam scierit et ——— legatum,
 proinde esse atque si legatum non esset; Nerua uero et
 Proculus ceterique illius scholae auctores non aliter putant
 rem legatarii fieri, quam si uoluerit eam ad se pertinere. 14
 sed hodie ex diui Pii Antonini || constitutione hoc magis pag. 104
 iure uti uidemur, quod Proculo placuit; nam cum legatus
 fuisset Latinus per uindicationem coloniae, Deliberent, in-
 quit, decuriones, an ad se uelint pertinere, proinde ac si
 196 uni legatus esset. Eae autem solae res per uindicationem
 legantur recte, quae ex iure Quiritium ipsius testatoris 20
 sunt. sed eas quidem res quae pondere numero mensura
 constant placuit sufficere, si mortis tempore sint ex iure
 Quiritium testatoris, ueluti uinum oleum frumentum pecu-
 niam numeratam. ceteras res uero placuit utroque tempore
 testatoris ex iure Quiritium esse debere, id est et quo 25
 faceret testamentum et quo moreretur; alioquin inutile est
 197 legatum. Sed sane hoc ita est iure ciuili. postea uero
 auctore Nerone Caesare senatusconsultum factum est, quo

---

3 quia] C²? Sander, qui C¹ uel C || 11 dimissum (corruptum
 ex demissum?) glossema deleuit Huschke || sed Goeschen, et C || post
 scierit quid in C fuerit (conf. C^a), dici nequit; expectes et repu-
 diauerit; codicis C ductus ad et ce(ss)erit quadrant, quod tamen ab
 huius loci sententia alienum est, uel ad eiecerit, unde profectus
 Fitting coniecit e(t) re)iecerit, quod tamen usu loquendi sollemni uiuè
 commendatur || uersus 9—12 ita restituendos esse coniecit Mommsen:
 statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret
 sibi legatum demissum esse; posteaquam scierit et omiserit lega-
 tum, proinde esse atque si legatum non esset || 13 aliter Goe-
 schen, alite C || 16 uidemur Goeschen, uideuidemur C || 17 per
 Goeschen, pro C || 19 eae Lachmann, ad^e? C; conf. C^a || 24 ceteras
 res uero C^a, Gaium ceteras uero aut ceteras uero res scripsisse
 suspiceris || 26 faceret Goeschen, facere C || est C^a, esse Huschke ||
 28 quo Goeschen, quod C.

- cautum est, ut si eam rem quisque legauerit quae eius numquam fuerit, proinde utile sit legatum, atque si optimo iure relictum esset; optimum autem ius est per damnationem legati, quo genere etiam aliena res legari potest, sicut
 198 inferius apparebit. Sed si quis rem suam legauerit, deinde
 post testamentum factum eam alienauerit, plerique putant non solum iure ciuili inutile esse legatum, sed nec ex senatusconsulto confirmari. quod ideo dictum || est, quia pag. 105
 et si per damnationem aliquis rem suam legauerit eamque postea alienauerit, plerique putant, licet ipso iure debeat
 199 petat. Illud constat, si duobus pluribusue per uindicationem eadem res legata sit, siue coniunctim siue disiunctim, et omnes ueniant ad legatum, partes ad singulos pertinere
 et deficientis portionem collegatario ad crescere. coniunctim autem ita legatur TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO; disiunctim ita L. TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. SEIO EYND
 200 HOMINEM DO LEGO. Illud quaeritur, quod sub condicione per uindicationem legatum est, pendente condicione cuius
 sit. nostri praeceptores heredis esse putant exemplo statuliberi, id est eius serui, qui testamento sub aliqua condicione liber esse iussus est; quem constat interea heredis seruum esse. sed diuersae scholae auctores putant nullius interim eam rem esse; quod multo magis dicunt de eo
 quod [sine condicione] pure legatum est, antequam legatarius admittat legatum.
 201 Per damnationem hoc modo legamus HERES MEVS STICHVM SERVVM MEVM DARE DAMNAS ESTO; sed et si DATO || scriptum pag. 106
 202 fuerit, per damnationem legatum est Eoque genere legati
 etiam aliena res legari potest, ita ut heres redimere <rem> et
 203 praestare aut aestimationem eius dare debeat. Ea quoque res quae in rerum natura non est, si modo futura est, per

~~~~~  
 § 197 inferius] § 202 || § 203 fere = Inst. 2, 20, 7.
 ~~~~~

2 utile Goeschen, utilie C || 4 legati duce Lachmanno Huschke (conf. Vlp. 24, 11^a), legatum C || 7 nec Goeschen, ne C || 18 istichum C || 21 sit Huschke, esset C || praeceptores Goeschen, praeceptor C || 23 interea Goeschen, interex C || 24 diuersae Goeschen, diuerso C || 25 eam Goeschen, ea C || 26 uerba sine condicione deleuit Polenaar || 28 isticum C || 29 DARE Goeschen, darem C, DARE LVICIO TITIO Huschke || 31 ita Goeschen, ita C || rem additum ex conjectura, om. C.

- damnationem legari potest, uelut FRUCTVS QVI IN ILLO FVND
 204 NATI ERVNT, aut QVOD EX ILLA ANCILLA NATVM ERIT. Quod
 autem ita legatum est, post aditam hereditatem, etiamsi pure
 legatum est, non, ut per uindicationem legatum, continuo
 legatario acquiritur, sed nihilo minus heredis est. et ideo 5
 legatarius in personam agere debet, id est intendere here-
 dem sibi dare oportere; et tum heres, si <res> Mancipi sit,
 Mancipio dare aut in iure cedere possessionemque tradere
 debet; si nec Mancipi sit, sufficit si tradiderit. nam si
 Mancipi rem tantum tradiderit nec Mancipauerit, usuca- 10
 pione pleno iure fit legatarii; completur autem usucapio,
 sicut alio quoque loco diximus, mobilium quidem rerum
 205 anno, earum uero quae solo tenentur biennio. Est et illa
 differentia huius <et> per uindicationem legati, quod si ea-
 dem res duobus pluribusue per damnationem legata sit, 15
 siquidem coniunctim, plane singulis partes debentur, sicut
 in illo <quod per> uindicationem legatum est, si uero dis-
 iunctim, singulis solidum debetur. ita fit, || ut scilicet heres pag. 107
 alteri rem, alteri aestimationem eius praestare debeat. et in
 coniunctis deficientis portio non ad collegatarium pertinet, 20
 sed in hereditate remanet.
- 206 Quod autem diximus deficientis portionem in per dam-
 nationem quidem legato in hereditate retineri, in per uin-
 dicationem uero collegatario ad crescere, admonendi sumus
 ante legem Papiam hoc iure ciuili ita fuisse; post legem 25
 uero Papiam deficientis portio caduca fit et ad eos pertinet,
 207 qui in eo testamento liberos habent. Et quamuis prima
 causa sit in caducis uindicandis heredum liberos habentium,
 deinde si heredes liberos non habeant, legatariorum liberos
 habentium, tamen ipsa lege Papia significatur, ut collega- 30

---

§ 204 alio — loco] § 42.

---

4 uelut C, ueluti Inst. || 7 res addidit Goeschen, om. C || 10 usu-
 capione] usucapionem C, expectes completa demum usucapione
 uel simile aliquid || 13 tenentur Goeschen, teneantur C || 14 et
 additum ex coniectura || 15 damnationem Goeschen, damnicontra-
 ctionem C, conf. Ca pag. 303 || 17 quod per om. C || uindicationem]
 uindicaii? C || 18 solidum debetur] solidae deuentur C, conf. Vlp.
 24, 15 in fine || uerba ita fit delenda esse putat Polenaar || 20 con-
 iunctis Goeschen, coniunctis C || 21 remanet Goeschen, remanetur
 C || 22 portionem in Goeschen, aut portionem aut portione in? C ||
 23 retineri Goeschen, retinere C || 25 pro hoc possis etiam id supplere,
 conf. Ca || fuisse Goeschen, fuisset C || 30 significatur ex significatur
 correctum C.

- tarius coniunctus, si liberos habeat, potior sit heredibus,
 208 etiamsi liberos habebunt. Sed plerisque placuit, quantum
 ad hoc ius, quod lege Papia coniunctis constituitur, nihil
 interesse, utrum per uindicationem an per damnationem
 legatum sit. 5
- 209 Sinendi modo ita legamus HERES MEVS DAMNAS ESTO SI-
 210 NERE L. TITIVM HOMINEM STICHVM SVMERE SIBIQVE HABERE. Quod
 genus legati plus quidem habet *<quam>* per uindicationem
 legatum, minus autem quam per damnationem. nam eo 9
 modo non solum suam rem || testator utiliter legare potest, pag. 408
 sed etiam heredis sui; cum alioquin per uindicationem nisi
 suam rem legare non potest, per damnationem autem cuius-
 211 libet extranei rem legare potest. Sed siquidem mortis testa-
 toris tempore res uel ipsius testatoris sit uel heredis, plane
 utile legatum est, etiamsi testamenti faciendi tempore neu- 15
 212 trius fuerit. Quodsi post mortem testatoris ea res heredis
 esse coeperit, quaeritur an utile sit legatum. et plerique
 putant inutile esse. quid ergo est? licet aliquis eam rem
 legauerit, quae neque eius umquam fuerit neque postea here-
 dis eius umquam esse coeperit, ex senatusconsulto Nero- 20
 niano proinde uidetur, ac si per damnationem relicta esset.
- 213 Sicut autem per damnationem legata res non statim post
 aditam hereditatem legatarii efficitur, sed manet heredis eo
 usque, donec is [heres] tradendo uel mancipando uel
 in iure cedendo legatarii eam fecerit, ita et in sinendi 25
 modo legato iuris est; et ideo huius quoque legati nomine
 in personam actio est QUIDQV D HEREDEM EX TESTAMENTO DARE
 214 FACERE OPORTET. Sunt tamen qui putant ex hoc legato non
 uideri obligatum heredem, ut mancipet aut in iure cedat 29
 || aut tradat, sed sufficere, ut legatarium rem sumere patia- pag. 409
 tur; quia nihil ultra ei testator imperauit, quam ut sinat,
 215 id est patiat, legatarium rem sibi habere. Maior illa dis-
 sensio in hoc legato interuenit, si eandem rem duobus plu-
 ribusue disiunctim legasti; quidam putant utrisque solidam

---

6 DAMNAS *Goeschen*, daredamnas C (conf. C^a pag. 262 uers. 20) ||
 ESTO *Goeschen*, eto C || 8 quam addidit *Goeschen* || per *Goeschen*,
 pro C || 9 damnationem *Goeschen*, damnacont-nem C, conf. C^a
 pag. 505 || 19 postea et 20 umquam esse coeperit delet *Mommson* ||
 20 umquam *Goeschen*, umque C || 21 utile ante uidetur desideratur,
 conf. § 197 || 24 heres C, deleuit *Polenaar* || 25 eam ex esam correc-
 tum C || 28 sunt] conf. C^a || hoc *Goeschen*, h C || 34 ut *Goeschen*, ui
 C || 33 rem *Goeschen*, res C || 34 disiunctim *Goeschen*, disiunctim C.

deberi, [sicut per uindicationem;] nonnulli occupantis esse meliorem condicionem aestimant, quia cum eo genere legati damnetur heres patientiam praestare, ut legatarius rem habeat, sequitur, ut si priori patientiam praestiterit et is rem sumpserit, securus sit aduersus eum qui postea legatum petierit, quia neque habet rem, ut patiatur eam ab eo sumi, neque dolo malo fecit, quominus eam rem haberet.

- 216 Per praeceptionem hoc modo legamus L. TITIVS HOMI-
217 NEM STICHVM PRAECIPITO. Sed nostri quidem praeceptores nulli alii eo modo legari posse putant, nisi ei qui aliqua 10 ex parte heres scriptus esset; praecipere enim esse praecipuum sumere; quod tantum in eius persona procedit, qui aliqua ex parte heres institutus est, quod is extra portio-
218 nem hereditatis praecipuum legatum habiturus sit. Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum; adeo 15 ut Sabinus || existimauerit ne quidem ex <senatus>consulto pag. 410 Neroniano posse conualescere: nam eo, inquit, senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae uerborum uitio iure ciuili non ualent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur sed Iuliano et Sexto placuit etiam 20 hoc casu ex senatusconsulto confirmari legatum: nam ex uerbis etiam hoc casu accidere, ut iure ciuili inutile sit legatum, inde manifestum esse, quod eidem aliis uerbis recte legatur, ueluti per uindicationem, per damnationem, sinendi modo; tunc autem uitio personae legatum non ua- 25 lere, cum ei legatum sit, cui nullo modo legari possit, uelut peregrino, cum quo testamenti factio non sit; quo
219 plane casu senatusconsulto locus non est. Item nostri praeceptores quod ita legatum est nulla <alia> ratione putant

ad § 217 conf. Theophilus 2, 20, 2 (ed. Ferrini pag. 207, 7—12) ||
ad § 219 conf. Theophilus l. c.

1 sicut per uindicationem C, deleuit Polenaar, sicut per damnationem Goeschen (conf. § 205) || 4 is Goeschen, isi C || 5 securus Goeschen, secuturus C || 6 habet rem Goeschen, haberem C || 8 legamus Goeschen, legatumus C | titivs Goeschen, titious C || 44 esset Heffter, esse C, sit Huschke || 42 personam C || 46 quidem ita in C scriptum est, ut Q littera eminens uermiculato emblemate (non littera aliqua) ornaretur (conf. Ca pag. XXVII uers. 23) || ex senatusconsulto Goeschen, ex cōc C, conf. Ca pag. 502 || 20 deuerentur C, debentur Huschke || et ex ex correctum C¹, conf. Mommsen in Zeitschrift für Rechtsgeschichte uol. VII pag. 479 || 23 inde Goeschen, unde C || esse Goeschen, est C || 24 legetur Huschke || per (priore loco) Göschen, pro C || per (posteriore loco) Goeschen, et per C || uerba per uindicationem et per damnationem ut glossema delet Lachmann, omnia inde ab ueluti usque ad sinendi modo (uers. 25) Polenaar || 28 plane ex planes correctum C¹ || 29 alia addidit Lachmann.

- posse consequi eum cui ita fuerit legatum quam iudicio familiae erciscundae, quod inter heredes de hereditate erciscunda, id est diuidunda, accipi solet; officio enim iudicis id contineri, ut ei quod per praeceptionem legatum
 220 est adiudicetur. Vnde intellegimus nihil aliud secundum nostrorum praeceptorum opinionem per praeceptionem legari posse, nisi quod testatoris sit; nulla enim alia res quam hereditaria deducitur in hoc iudicium. itaque si non suam rem eo modo testator legauerit, || iure quidem ciuili
 inutile erit legatum; sed ex senatusconsulto confirmabitur. 10 aliquo tamen casu etiam alienam rem <per> praeceptionem legari posse fatentur; ueluti si quis eam rem legauerit, quam creditori fiducia causa mancipio dederit; nam officio iudicis coheredes cogi posse existimant soluta pecunia luere eam rem, ut possit praecipere is cui ita legatum sit. 15
 221 Sed diuersae scholae auctores putant etiam extraneo per praeceptionem legari posse proinde ac si ita scribatur TITIVS HOMINEM STICHVM CAPITO, superuacuo adiecta prae syllaba; ideoque per uindicationem eam rem legatam uideri. quae sententia dicitur diui Hadriani constitutione confirmata esse. 20
 222 Secundum hanc igitur opinionem si ea res ex iure Quiritium defuncti fuerit, potest a legatario uindicari, siue is unus ex heredibus sit siue extraneus; quodsi in bonis tantum testatoris fuerit, extraneo quidem ex senatusconsulto utile erit legatum, heredi uero familiae erciscundae iudicis
 officio praestabitur; quodsi nullo iure fuerit testatoris, tam
 223 heredi quam extraneo ex senatusconsulto utile erit. Siue tamen heredibus secundum nostrorum opinionem, siue etiam extraneis secundum illorum opinionem, duobus pluribusue eadem res coniunctim aut disiunctim legata fuerit, singuli
 || partes habere debent. 30
 224 [AD LEGEM FALCIDIAM. §.] Sed olim quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare nec quicquam

pag. 112

~~~~~
 1 eum Goeschen, cum C || fuerit Goeschen, fuerint C || quam Goeschen, quod C || 11 aliquo Goeschen, aliquod C || per addidit Goeschen || 14—15 soluta pecunia luere Lachmann, solutam pecuniam soluere C || 15 praecipere is Goeschen, percipere ei C || 16 sed Goeschen, ed C || diuersae scholae Goeschen, diuelse soles C || 18 syllaba Goeschen, syllabar C? || 20 constitutione Goeschen, constitutionem C || 22 potest Goeschen, posse C || 27 siue C, si Mommsen || 32 olim Goeschen, olim C || licebat ex liceat correctum C.

heredi relinquere praeterquam inane nomen *heredis*; idque lex XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his uerbis VTI LEGASSIT SVAE REI, ITA IVS ESTO. quare qui scripti heredes erant, ab hereditate se abstinebant, et id-
 225 circo plerique intestati moriebantur. Itaque lata est lex Furia, qua, exceptis personis quibusdam, ceteris plus mille assibus legatorum nomine mortisue causa capere permissum non est. sed et haec lex non perfecit quod uoluit; qui enim uerbi gratia quinque milium aeris patrimonium ha-
 10 bebat, poterat quinque hominibus singulis millenos asses
 226 legando totum patrimonium erogare. Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisue causa capere liceret, quam heredes caperent. ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere
 15 uidebantur; sed tamen fere uitium simile nascebatur; nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio poterat
 <testator> adeo heredi minimum relinquere, ut non expe-
 227 diret heredi huius lucri gra^{||}tia totius hereditatis onera sus-
 pag. 143
 227 tinere. Lata est itaque lex Falcidia, qua cautum est, ne 20 plus ei legare liceat quam dodrantem. itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat. et hoc nunc
 228 iure utimur. In libertatibus quoque dandis nimiam licentiam conpescuit lex Fufia Caninia, sicut in primo commen-
 25 tario rettulimus.

229 [P. DE INUTILITER RELICTIS LEGATIS. P.] Ante heredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta uim ex institutione heredis accipiunt, et ob id uelut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institu-
 230 tio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem
 231 dari potest. Nostri praeceptores nec tutorem eo loco dari

ad § 225. 226 conf. Theophilus 2, 22 pr. || § 227 conf. Inst. 2, 22 pr. || § 228 in primo commentario] 4 §§ 42 seq. || § 229 = Inst. 2, 20, 34 || § 230 = Inst. 2, 20, 34.

4 LEGASSIT SVAE REI *Goeschen*, legasset suae res C || quare *Goeschen*, quae Cⁿ, qua de causa *mauult Kalb Roem. Juristen* 59, 2 || 5 heredes] conf. C^a pag. 269 inf. || 7 qua *Goeschen*, quae C || 14 caperent *Goeschen*, caperentur C || 16 nascebatur *Goeschen*, nascebantur C || 18 testator dubitanter additum est duce *Boeckingio* (conf. C^a pag. 507 uers. 24) || 19 heredi *Goeschen*, hedi C || gratiam C || 21 dodrantem C || 22 nunc *Goeschen*, nec C || 27 inutiliter *Inst.*, utiliter C || 28 heredis C, heredum *Inst.* || uelut C, ueluti *Inst.* || caput et C, caput atque *Inst.* || 31 praeceptores *Goeschen*, praeceptor C || tutorem *Goeschen*, tutores C.

- posse existimant; sed Labeo et Proculus tutorem posse dari,
 232 quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione. Post mor-
 tem quoque heredis inutiliter legatur, id est hoc modo CVM
 HERES MEVS MORTVVS ERIT, DO LEGO, aut DATO. ita autem
 recte legatur CVM HERES <MEVS> MORIETVR, quia non post
 mortem heredis relinquitur, sed ultimo uitae eius tempore.
 rursum ita non potest legari PRIDIE QVAM HERES MEVS MO-
 233 RIETVR; quod non pretiosa ratione receptum uidetur. || Ea- pag. 114
 234 dem et de libertatibus dicta intellegemus. Tutor uero an
 post mortem heredis dari possit quaerentibus eadem for-
 sitan poterit esse quaestio, quae de <eo> agitur qui ante
 heredum institutionem datur.
- 235 [DE POENAE CAUSA RELICTIS LEGATIS.] Poenae quoque no-
 mine inutiliter legatur. poenae autem nomine legari uide-
 tur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis 15
 heres aliquid faciat aut non faciat; ueluti quod ita legatur
 SI HERES MEVS FILIAM SVAM TITIO IN MATRIMONIUM CONLOCAVERIT,
 X <MILIA> SEIO DATO, uel ita SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIUM
 NON CONLOCAVERIS, X MILIA TITIO DATO; sed et si heredem,
 <si> uerbi gratia intra biennium monumentum sibi non fe- 20
 cerit, x <milia> Titio dare iusserit, poenae nomine legatum
 est; et denique ex ipsa definitione multas similes species
 236 ————— possumus. Nec libertas quidem poenae |
 nomine dari potest, quamuis de ea re fuerit quaesitum.
- 237 De tutore uero nihil possumus quaerere, quia non potest 25
 datione tutoris heres compelli quicquam facere aut non fa-
 cere; ideoque <—————>
 datur, poenae nomine tutor datus fuerit, magis sub condi-
 cione quam poenae nomine datus uidebitur.

§ 232 usque ad 7 morietur conf. Inst. 2, 20, 35 || § 233 usque
 ad 16 non faciat fere = Inst. 2, 20, 36.

4 existimant Goeschen, existimantur C || putant post dari addidit
 Goeschen || 5 MEVS addidit Boecking || MORIETVR Goeschen, moriatur C ||
 10 forsitam C || 11 quae Goeschen, quam C || eo addidit Goeschen ||
 16 heres C; is Inst. alii codices, om. alii || 18 MILIA addidit Goeschen ||
 19—20 heredem (si) Huschke, h C, conf. C^a pag. 270 || 21 dare Huschke,
 dari C || ad iusserit Goeschen addit (testator) || 22—23 inter species
 et possumus uidetur in C fuisse circumspicere; expectes fingere uel
 efficere uel simile aliquid || 25 potest Goeschen, post C || 27 lacunam
 Mommsen e. g. sic supplet: ideoque (etsi secundum mentem testa-
 toris is qui tutor) datus est poenae nomine etc.

- 238 Incertae personae legatum inutiliter relinquitur. incerta autem uidetur persona, quam per incertam opinionem || animo suo testator subicit, uelut cum ita legatum sit QVI pag. 415 PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT EI HERES MEVS X <MILIA> DATO. idem iuris est, si generaliter omnibus legauerit QVICVMQVE 5 AD FVNVS MEVM VENERIT. in eadem causa est, quod ita relinquitur QVICVMQVE FILIO MEO IN MATRIMONIUM FILIAM SVAM CON- LOCAVERIT, EI HERES MEVS X MILIA DATO. illud quoque quod ita relinquitur QVI POST TESTAMENTVM <SCRIPTVM PRIMI> CONSVLES DESIGNATI ERVNT, aequae incertis personis legari uidetur. et denique aliae multae huiusmodi species sunt. sub certa uero demonstratione incertae personae recte legatur, ueluti EX COGNATIS MEIS QUI NVNC SVNT QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, EI X MILIA HERES MEVS DATO.
- 239 Libertas quoque non uidetur incertae personae dari posse, 15 quia lex Fufia Caninia iubet nominatim seruos liberari.
- 240 Tutor quoque certus dari debet. Postumo quoque alieno
- 241 inutiliter legatur. <Est> autem alienus postumus, qui natus inter suos heredes testatori futurus non est. ideoque ex emancipato quoque filio conceptus nepos extraneus postumus 20 est; item qui in utero est eius quae iure ciuili non intel-
- 242 legitur uxor, extraneus postumus patris intellegitur. Ac pag. 416 ne heres quidem potest institui postumus alienus; est enim
- 243 incerta persona. Cetera uero quae supra diximus ad legata proprie pertinent. quamquam non inmerito quibusdam 25 placeat poenae nomine heredem institui non posse; nihil

§ 238 inde ab 1 incerta — 3 subicit et inde ab 5 QVICVMQVE — 13 SVNT fere = Inst. 2, 20, 25 || § 239 fere = Inst. 2, 20, 25 || § 240 = Inst. 2, 20, 25 || § 241 usque ad 20 postumus est = Inst. 2, 20, 26 || § 243 supra] § 229. 232. 235.

2 uidetur persona C, ad persona uidetur ducunt Inst. || per incertam opinionem C, incerta opinione Inst. || 3 subicit Goeschen, subicitur C || ue(lut eum)? C, ad ueluti si ducere uidentur fere Inst. || 4 VENERIT Goeschen, uenit C || MILIA addidit Goeschen || 8 quod Inst., in eadem causa est quod C, conf. u. 6 || 9 ita C, his Inst. || post Inst., pos C || 10 { } addidit Huschke ex Inst. || incertis personis C, incertae personae Inst. || 11 aliae multae C, multae aliae Inst. || 15 incertae persone dari posse C, posse incertae personae dari Inst. (codices meliores) || 16 nominatim Inst., nominatum C || 18 est Inst., om. C || 19 testatori C, testatoris Inst. || 20 emancipato Inst., mancipato C || (quo)que? C, om. Inst. || 20—21 postumus est)? C, erat (ut solent pro est praesenti) postumus auo Inst. || 21 iure] iniure C, conf. C^a pag. 320 uers. 30.

enim interest, utrum legatum dare iubeatur heres, si fecerit aliquid aut non fecerit, an coheres ei adiciatur, quia tam coheredis adiectione quam legati datione compellitur, ut aliquid contra propositum suum faciat aut non faciat.

- 244 An ei, qui in potestate sit eius quem heredem institui-
mus, recte legemus, quaeritur. Seruius recte legari putat,
sed evanescere legatum, si quo tempore dies legatorum
cedere solet, adhuc in potestate sit; ideoque siue pure le-
gatum sit et uiuo testatore in potestate heredis esse de-
sierit, siue sub condicione et ante condicionem id acciderit,¹⁰
deberi legatum. Sabinus et Cassius sub condicione recte
legari, pure non recte, putant; licet enim uiuo testatore
possit desinere in potestate heredis esse, ideo tamen in-
utile legatum intellegi oportere, quia quod nullas vires
habiturum foret, si statim post testamentum factum deces-¹⁵
sisset testator, hoc ideo ualere, quia uitam longius traxerit,
absurdum esset. *sed* || diuersae scholae auctores nec sub pag. 117
condicione recte legari, quia, quos in potestate habemus,
eis non magis sub condicione quam pure debere possumus.
- 245 Ex diuerso constat ab eo qui in potestate <tua> est herede²⁰
instituto recte tibi legari; sed si tu per eum heres exti-
teris, evanescere legatum, quia ipse tibi legatum debere
non possis; si uero filius emancipatus aut seruus manu-
missus erit uel in alium translatus, et ipse heres extiterit
aut alium fecerit, deberi legatum. 25

246 Nunc transeamus ad fideicommissa.

- 247.8 Et prius de hereditatibus uideamus. Inprimis igitur
sciendum est opus esse, ut aliquis heres recto iure insti-
tuatur eiusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii
restituatur; alioquin inutile est testamentum, in quo nemo³⁰
249 recto iure heres instituitur. Verba autem [utilia] fideicom-
missorum haec [recte] maxime in usu esse uidentur *PERO*,

ad § 244 conf. Theophilus 2, 20, 32 || § 246 = Inst. 2, 23 pr. || § 247
= Inst. 2, 23 pr. || § 248 = Inst. 2, 23, 2 || § 249 fere = Inst. 2, 24, 3.

6 legemus *Goeschen*, lecemus *C* || 8 pro cedere solet *expectari*
cederet *monuit Mommsen* || potestate *Goeschen*, pote *C* || 16 ideo *ex*
modeo *correctum C* || uitam *Goeschen*, uitam *C* || 17 scholae
Goeschen, sichole *C* || 18 putant post legari *addit Goeschen* || 20 tua
addidit Goeschen || 26 nunc *Inst.*, hinc *C* || 27 hereditatibus *C*, heredi-
tatibus fideicommissariis *Inst.* || 28 heres recto iure *C*, recto iure
testamento heres *Inst.* || 29 committatur *Inst.*, committabatur *C* ||
31 recto iure *C*, om. *Inst.* || utilia *C*, om. *Inst.* || 32 recte *C*, om. *Inst.*

ROGO, VOLO, FIDEI COMMITTO; quae proinde firma singula
 250 sunt, atque si omnia in unum congesta sint. Cum igitur
 scripserimus <L.> TITIVS HERES ESTO, possumus adicere ROGO
 TE L. TITI PETOQUE A TE, VT CVM PRIMVM POSSIS HEREDITATEM
 MEAM ADIRE, C. SEIO REDDAS RESTITVAS. possumus autem et
 de parte restituenda rogare; et liberum est uel sub con-
 ditione uel pure relinquere || fideicommissa, uel ex die
 251 certa. Restituta autem hereditate is qui restituit nihilo
 minus heres permanet; is uero qui recipit hereditatem
 252 aliquando heredis loco est, aliquando legatarii. Olim au- 40
 tem nec heredis loco erat nec legatarii, sed potius emptoris.
 tunc enim in usu erat ei cui restituebatur hereditas, nummo
 uno eam hereditatem dicis causa uenire; et quae stipula-
 tiones <inter uenditorem hereditatis et emptorem interponi so-
 lent, eadem interponebantur> inter heredem et eum cui 15
 restituebatur hereditas, id est hoc modo: heres quidem
 stipulabatur ab eo cui restituebatur hereditas, ut quidquid
 hereditario nomine condemnatus fuisset, siue quid alias
 bona fide dedisset, eo nomine indemnitas esset, et omnino
 si quis cum eo hereditario nomine ageret, ut recte defen- 20
 deretur; ille uero qui recipiebat hereditatem inuicem sti-
 pulabatur, ut si quid ex hereditate ad heredem peruenisset,
 id sibi restitueretur, ut etiam pateretur eum hereditarias
 253 actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi. Sed
 posterioribus temporibus Trebellio Maximo et Annaeo Se- 25
 neca consulibus senatusconsultum factum est, quo cautum
 est, ut si cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit,

§ 250 = Inst. 2, 23, 2 || § 251 fere = Inst. 2, 23, 3 || ad § 252
 conf. Theophilus 2, 23, 3 || § 253 usque ad 96, 6 coepit fere =
 Inst. 2, 23, 4.

1 uolo C, uolo mando Inst. || fidei C, fidei tuae Inst. || proinde
 Cⁿ, perinde Inst. || firma singula C, singula firma Inst. || 2 sint C,
 essent Inst. || 3 L.] Lucius Inst., om. C || 4 petoque a te C, om. Inst. ||
 5 C.] gaio C, eam Gaio Inst. || restituas Inst., restuas C || 6 rogare
 C, heredem rogare Inst. || 6—7 sub condicione uel pure C, pure
 uel sub condicione Inst. || 7 fideicommissa C, fideicommissum Inst. ||
 8 certa C, certo Inst. || hereditate Inst., hereditatem C || is qui C,
 is quidem qui Inst. (codices plurimi) || 9 permanet (sic Inst.) ex manet
 correctum C || 10—11 autem nec Savigny, autem ne C || 12 usu Goe-
 schen, su C || 14—15 {} addidit Goeschen (conf. §§ 254. 257) || 19 de-
 disset Goeschen, dedisse C || indemnitas esset Savigny, indenisset C ||
 23 ut C, (et) ut Huschke || 24—25 sed posterioribus temporibus C,
 et in Neronis quidem temporibus Inst. || 27 cui C, om. Inst.

actiones quae iure civili heredi et in heredem competere-
 <ei> et in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset
 hereditas. per quod senatusconsultum desierunt illae cau-
 tiones in usu haberi. || praetor enim utiles actiones ei et pag. 449
 in eum qui recepit hereditatem quasi heredi et in here-
 254 dem dare coepit, eaeque in edicto proponuntur. Sed rur-
 sus quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem aut
 paene totam plerumque restituere rogabantur, adire here-
 ditatem ob nullum aut minimum lucrum recusabant, atque
 ob id extinguiebantur fideicommissa, postea Pegaso et Pu-
 sione <consulibus> senatus censuit, ut ei qui rogatus esset
 hereditatem restituere, proinde liceret quartam partem re-
 tinere, atque e lege Falcidia in legatis retinere conceditur.
 (ex singulis quoque rebus, quae per fideicommissum relin-
 cuntur, eadem retentio permissa est.) per quod senatus-
 15 consultum ipse <heres> onera hereditaria sustinet. ille au-
 tem, qui ex fideicommisso reliquam partem hereditatis
 recipit, legatarii partiarri loco est, id est eius legatarii cui
 pars bonorum legatur; quae species legati partitio uocatur,
 quia cum herede legatarius partitur hereditatem. unde 20
 effectum est, ut quae solent stipulationes inter heredem et
 partiarium legatarium interponi, eadem interponantur inter
 eum, qui ex fideicommissi causa recipit hereditatem, et he-
 redem, id est ut et lucrum et damnum hereditarium pro
 255 rata parte inter eos commune sit. Ergo siquidem non plus 25
 quam dodrantem || hereditatis scriptus heres rogatus sit pag. 420
 restituere, tum ex Trebelliano senatusconsulto restituitur

§ 254 fere = Inst. 2, 23, 5 || § 255 usque ad 97, 3 Trebelliano =
 Inst. 2, 23, 6.

1 actiones C, omnes actiones Inst. || 2 ei Inst., om. C || esset C^a,
 est Inst. || 3 per C, post Inst. (non inepte) || 6 eaeque Goeschen,
 aequae C || rursus C, om. Inst. || 9 aut C, uel Inst. || 10 postea
 Pegaso et Pusione consulibus] potest (?) pegaso et Pusione C^a,
 postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso et Pusione con-
 sulibus Inst. || 11 esset Inst., est C || 12 proinde C^a, perinde Inst. ||
 13 e C, om. Inst. || in C, ex Inst. || retinere Inst. (ex emendatione?),
 retinendis C, quod uocabulum ex glossemate natum esse suspicatur
 Mommsen || 15 per C, post Inst. (cum Theophilo) || 16 heres Inst.,
 om. C || 17 reliquam partem hereditatis recipit C, recepit partem
 hereditatis Inst. || 22 eadem Inst., eadem C || 23 fideicommissi
 causa C^a, fideicommisso Inst. || recipit Goeschen, recipi C || 24 ut
 et Inst., ut est C || 26 quam Inst., quam C || 27 tum C, tunc Inst.

hereditas, et in utrumque actiones hereditariae pro rata parte dantur, in heredem quidem iure ciuili, in eum uero, qui recipit hereditatem, ex senatusconsulto Trebelliano. quamquam heres etiam pro ea parte quam restituit heres permanet eique et in eum solidae actiones competunt; sed non⁵ ulterius oneratur nec ulterius illi dantur actiones, quam²⁵⁶ apud eum commodum hereditatis remanet. At si quis plus quam dodrantem uel etiam totam hereditatem restituere²⁵⁷ rogatus sit, locus est Pegasiano senatusconsulto. Sed is qui semel adierit hereditatem, si modo sua uoluntate ad-¹⁰ ierit, siue retinuerit quartam partem siue noluerit retinere, ipse uniuersa onera hereditaria sustinet; sed quarta quidem retenta quasi partis et pro parte stipulationes interponi debent tamquam inter partiarium legatarium et heredem; si uero totam hereditatem restituerit, ad exemplum¹⁵ emptae et uenditae hereditatis stipulationes interponendae²⁵⁸ sunt. Sed si recuset scriptus heres adire hereditatem ob id, quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam, cauetur Pegasiano senatusconsulto, ut desiderante eo, cui¹⁹ restituere rogatus est, iussu || praetoris adeat et restituat, pag. 121 proindeque ei et in eum qui receperit *<hereditatem>*, actiones dentur, ac iuris est ex senatusconsulto Trebelliano. quo casu nullis stipulationibus opus est, quia simul et huic qui restituit securitas datur, et actiones hereditariae ei et²⁵⁹ in eum transferuntur qui receperit hereditatem. Nihil autem²⁵ interest, utrum aliquis ex asse heres institutus aut totam hereditatem aut pro parte restituere rogetur, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partis partem restituere rogetur; nam et hoc casu de quarta parte eius partis ratio ex Pegasiano senatusconsulto haberi solet.³⁰

§ 256 = Inst. 2, 23, 6 || § 257 = Inst. 2, 23, 6 || § 258 = Inst. 2, 23, 6 || § 259 usque ad 29 casu = Inst. 2, 23, 8.

1 et Inst., set C || 2 dantur *Goeschen*, dant C || 4 permanet *Goeschen*, permanent C || 6 illi ex illu *correctum* C || 7 quis C, om. Inst. || 9 est *Goeschen*, et C || set is C, et heres Inst. || 10 semel Inst., smel C || 12 sustinet *Goeschen*, sustinetur C || 14 partiarium Inst., partiarum C || 15 ad exemplum C, om. Inst. || 19 pegasio Inst., casiano C || 20 restituat C, restituat hereditatem Inst. || 21 proindeque C, perindeque Inst. || recepit (uel recipit) hereditatem Inst., receperit C || 22 ac C, acsi Inst. || est Inst., esset C || senatusconsulto trebelliano C, trebelliano senatusconsulto Inst. || 25 receperit C, recepit (uel recipit) Inst. || 26 institutus Inst., instituatur C || 27 rogetur C, rogatur Inst. || 29 rogetur C, rogatur Inst. || 30 pegasio C.

- 260 Potest autem quisque etiam res singulas per fideicommissum relinquere, uelut fundum hominem uestem argentum pecuniam, et uel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, uel legatarium, quamuis a legatario legari non
 261 possit. Item potest non solum propria testatoris res per fideicommissum relinqui, sed etiam heredis aut legatarii aut cuiuslibet alterius. itaque et legatarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat quae ei legata sit, sed etiam de alia, siue ipsius legatarii siue aliena sit. [sed] hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam ro-
 262 getur aliis restituere, quam ipse ex testamento ceperit; nam || quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cum autem pag. 122
 aliena res per fideicommissum relinquatur, necesse est ei qui rogatus est aut ipsam redimere et praestare, aut aestimationem eius soluere, sicut iuris est, si per damnationem
 263 aliena res legata sit. sunt tamen qui putant, si rem per fideicommissum relictam dominus non uendat, extinguere fideicommissum; sed aliam esse causam per damnationem legati.
 264 Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, ut uel heres rogetur manumittere uel legatarius. Nec interest, utrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo qui
 265 ipsius heredis aut legatarii uel etiam extranei sit. Itaque et alienus seruus redimi et manumitti debet. quodsi dominus eum non uendat, sane extinguatur fideicommissaria
 266 libertas, quia hoc casu pretii computatio nulla interuenit. Qui autem ex fideicommisso manumittitur, non testatoris

§ 260 = Inst. 2, 24 pr. || § 261 fere = Inst. 2, 24, 1 || § 262 usque ad 15 soluere = Inst. 2, 24, 1 || § 263 = Inst. 2, 24, 2 || § 264 = Inst. 2, 24, 2 || § 265 usque ad 25 uendat et inde ab 25 extinguatur — 26 quia = Inst. 2, 24, 2 || § 266 = Inst. 2, 24, 2.

1 quisque C, quis Inst. || res singulas C, singulas res Inst. || 2 uelut C, ueluti Inst. || uestem Inst., uel uestem C uel uestem Cⁿ || 3 pecuniam C, pecuniam numeratam Inst. || 5 item potest C, potest autem Inst. || 6 etiam C, et Inst. || 8 alicui Inst., aliqui C || legata C, relicta Inst. || 9 legatari C, om. Inst. || 10 sed C, om. Inst. recte, ut uidetur || 11 aliis C, alicui Inst. || 14 ipsam Inst., ipsum C || 15 eius suppleuit Goeschen ex Inst. || sicut iuris est si Goeschen, s ** umiri *** es C teste Bluhmio, conf. Ca || 16 aliena Goeschen, alienam C || 21 uel eres Cⁿ, heres eum (uel eum heres) Inst. || 21—22 suppleuit Goeschen ex Inst. || 23 itaque et C et Inst. libri deteriores, itaque Inst. libri meliores || 24 seruus Inst., seruus C || 27 fideicommisso Cⁿ, causa fideicommissi Inst.

fit libertus, etiamsi testatoris seruus fuerit, sed eius qui
 267 manumittit. at qui directo testamento liber esse iubetur,
 uelut hoc modo STICHVS SERVVS <MEVS> LIBER ESTO, uel hoc
 STICHVM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE IVBEO, is ipsius testatoris
 fit libertus. nec alius ullus directo ex testamento liberta-
 tem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris
 ex iure Quiritium fuerit, et quo faceret testamentum et quo
 moreretur.
 268 ¶ Multum autem differunt ea, quae per fideicommissum pag. 423
 269 relinquitur, ab his quae directo iure legantur. Nam ecce 10
 per fideicommissum etiam —|— heredis relinqui potest;
 270 cum alioquin legatum —|———— inutile sit. | Item
 intestatus moriturus potest ab eo, ad quem bona eius per-
 tinent, fideicommissum alicui relinquere; cum alioquin ab eo
 270^a legari non possit. Item legatum codicillis relictum non ali- 15
 ter ualet, quam si a testatore confirmati fuerint, id est
 nisi in testamento cauerit testator, ut quidquid in codicillis
 scripserit, id ratum sit; fideicommissum uero etiam non
 271 confirmatis codicillis relinqui potest. Item a legatario le-
 gari non potest; sed fideicommissum relinqui potest. quin 20
 etiam ab eo quoque, cui per fideicommissum relinquimus,
 272 rursus alii per fideicommissum relinquere possumus. Item
 seruo alieno directo libertas dari non potest; sed per fidei-
 273 commissum potest. Item codicillis nemo heres institui po-

§ 267 usque ad 2 iubetur et inde ab 4 ipsius = Inst. 2, 24, 2.

1 (fuerit)? C [conf. C^a], sit Inst. || 2 at] ad C, at is Inst. || testa-
 mento ex testamentis correctum C || 3 MEVS addidit Goeschen propter
 proxime sequentia || 4 is Goeschen, hi(s)? C, om. Inst., conf. ad uers. 2 ||
 4 et 7 suppleuit Goeschen ex Inst. (in quibus 7 uerba ex iure Quiritium
 desunt) || 8—9 de rubricae uestigiis incertissimis conf. C^a || 10 quae
 Goeschen, qui C, conf. C^a pag. 290 || 11. 12 lacunae ad Epit. 2, 7, 8
 fortasse sic ad sententiam suppleri possunt: etiam ab herede heredis
 relinqui potest; cum alioquin legatum ita relictum inutile sit; conf.
 tamen C^a: sane in C^a post cum alioquin legatum non dissimile uer-
 est extitisse haec nisi testamento facto; Huschke censet haec, quae nos
 ex Epit. 2, 7, 8 restituimus, a Gaio commemorata quidem esse, sed in
 C intercidisse ante § 270; idem Huschke uersus 11—12 hoc modo supplet:
 etiam ante heredis (institutionem) relinqui potest; cum alioquin
 legatum testamentum initio datum inutile sit, conf. Ulp. 25, 8 || 13 in-
 testatus Goeschen, intestatos C || 15 suppleuit Goeschen ad Epit. 2, 7,
 5 || 17 cauerit Goeschen; in C paulo plures litterae uidentur extitisse,
 uelut cauerit ipse: conf. C^a || 20 sed] de C^a conf. C^a pag. 500 uers. 55 ||
 24 institui Goeschen, instituti C.

- test neque exheredari, quamvis testamento confirmati sint. at is qui testamento heres institutus est, potest codicillis rogari, ut eam hereditatem alii totam uel ex parte restituat, quamvis testamento codicilli confirmati non sint.⁴
- 274 || Item mulier, quae ab eo qui centum milia aeris census est pag. 12 per legem Voconiam heres institui non potest, tamen fidei-
- 275 commissio relictam sibi hereditatem capere potest. Latini quoque, qui hereditates legataque directo iure lege Iunia
- 276 capere prohibentur, ex fideicommisso capere possunt. Item cum senatusconsulto prohibitum sit proprium seruum mi-¹⁰ norem annis xxx liberum et heredem instituere, plerisque placet posse nos iubere liberum esse, cum annorum xxx
- 277 erit, et rogare, ut tunc illi restituatur hereditas. Item quamvis non <possimus> post mortem eius, qui nobis heres extiterit, alium in locum eius heredem instituere, tamen pos-¹⁵ sumus eum rogare, ut cum morietur alii eam hereditatem totam uel ex parte restituat. et quia post mortem quoque heredis fideicommissum dari potest, idem efficere possumus et si ita scripserimus CVM TITIVS HERES MEVS MORTVVS ERIT, VOLO HEREDITATEM MEAM AD P. MEVVM PERTINERE. utroque au-²⁰ tem modo, tam hoc quam illo, Titius heredem suum obligatum relinquit de fideicommisso restituendo. Praeterea legata <per> formulam petimus; fideicommissa uero Romae quidem apud consulem uel apud eum praetorem, qui praecipue de fideicommissis ius dicit, persequimur, in provin-²⁵ ciis uero apud praesidem provinciae. Item de fideicommissis semper || in urbe ius dicitur; de legatis uero, cum pag. 125
- 280 res aguntur. Item fideicommissorum usurae et fructus debentur, si modo moram solutionis fecerit qui fideicommis-

⁴ uerba neque exheredari utrum casu necne desint in Epit. 2, 7, 8, certo diiudicari nequit; conf. etiam Kalb Roem. Juristen pag. 81 || 2 at Goeschen, aut C || 6 heres Goeschen, heredes C^a, conf. C^a pag. 270 || institui Goeschen, instituti ex institutio correctum C || 8 legataque Goeschen, legataquia C, conf. C^a pag. 290 inf. || 10 senatusconsulto C, de lege Aelia Sentia (conf. C^a pag. 275 uers. 9 et pag. 267 med.) cogitauit Goeschen || 11 annis C; an annorum scribendum duce Cramero? || 12 nos ex neos correctum C || 14 possumus addidit Goeschen || 18 post potest intercidisse ut supra quoque diximus uel simile aliquid collata Epit. 2, 7, 8 uerisimile est || 21 Titius Rohrscheidt, titium C || suum Rohrscheidt, sum C || 22 relinquit Rohrscheidt, relinquitur C || 23 per addidit Goeschen || petimus Goeschen, petimos C || 25 de ex re correctum C¹ || per uinciis C || 28 aguntur. Item] sic potius uisum est scribendum esse quam aguntur (omisso item); in C est aguntur, conf. C^a pag. 275 uers. 21 seqq.; ceterum conf. Rudorff in Actis Academiae Berolinensis a. 1865 pag. 335.

- sum debebit; legatorum uero usurae non debentur; idque rescripto diui Hadriani significatur. scio tamen Iuliano placuisse, in eo legato quod sinendi modo relinquitur idem iuris esse quod in fideicommissis; quam sententiam et his
 281 temporibus magis optinere uideo. Item legata Graece scripta
 282 non ualent; fideicommissa uero ualent. Item si legatum per damnationem relictum heres infitietur, in duplum cum eo agitur; fideicommissi uero nomine semper in simplum
 283 persecutio est. Item *(quod)* quisque ex fideicommisso plus debito per errorem soluerit, repetere potest; at id quod ex
 10 causa falsa per damnationem legati plus debito solutum sit, repeti non potest. idem scilicet iuris est de eo [legato], quod non debitum uel ex hac uel ex illa causa per errorem solutum fuerit.
- 284 Erant etiam aliae differentiae, quae nunc non sunt. ut 15
 285 ecce peregrini poterant fideicommissa capere; et fere haec fuit origo fideicommissorum. sed postea id prohibitum est; et nunc ex oratione diui Hadriani senatusconsultum factum
 286 est, ut ea fideicommissa fisco uindicarentur. Caelibes || quo- pag. 426
 que, qui per legem Iuliam hereditates legataque capere 20
 prohibentur, olim fideicommissa uidebantur capere posse.
- 286^a Item orbi, qui per legem Papiam [ob id quod liberos non habebant] dimidias partes hereditatum legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa uidebantur capere posse. sed postea senatusconsulto Pegasiano proinde fideicommissa 25
 quoque ac legata hereditatesque capere posse prohibiti sunt; eaque translata sunt ad eos, qui *(in eo)* testamento liberos habent, aut si nullus liberos habebit, ad populum, sicut iuris

2—3 placuisse *Goeschen*, placisse *C* || 3 sinendi *Goeschen*, sinedi *C* || 5 graece *Goeschen*, graeges *C* || 7 infitietur *Goeschen*, infietur *C* || 8 eo *Goeschen*, ego *C* || 9 quod *addidit Goeschen* || 42 iuriis *C* || legato *deleuit Savigny* || 16 fideicommissa capere: et fere haec *Goeschen*, fidem commissam (*conf. C^a pag. 268*) facere et ferre hae (*aut hac*) *C* || 17 fideicommissorum *Goeschen*, fideicommissa *C* || 18 diui *Goeschen*, diuisunt *C* || senatusconsultum *Goeschen*, senatusconsultus *C* || 19 fisco *Goeschen*, fisco *C* || 20 Iuliam *Goeschen*, iulianas? *C*, Iuliam testamentarias *Huschke* || 21 uidebantur *Goeschen*, uidebatur *C* || 22 papia *C* || uerba uncinis inclusa *deleuit Polenaar* || 23 hereditatum *Goeschen*, hereditarium *C* (*ortum ex hereditatum?*) || 25 pecasiano *C* || 26 legata hereditatesque *Goeschen*, legatum hereditastesque *C* || posse *Goeschen*, possem *C*; *fortasse delendum est* posse || 27 {} *addidit Polenaar, conf. 2, 206* || 28 nullus *Lachmann*, nullos *C* || habebit *Lachmann*, habebint *C* || sicut iuris *C, conf. C^a pag. 320*.

- est in legatis et in hereditatibus, quae eadem aut simili
 287 ex cau(sa caduca fiunt. I)tem olim incertae personae
 uel postumo alieno per fideicommissum relinqui poterat,
 quamuis neque heres institui neque legari ei posset; sed
 senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum est,⁵
 idem in fideicommissis quod in legatis hereditatibusque
 288 constitutum est. Item poenae nomine iam non dubitatur
 nec per fideicommissum quidem relinqui posse.
- 289 Sed quamuis in multis iuris partibus longe latior causa
 sit fideicommissorum quam eorum quae directo relinquantur,¹⁰
 in quibusdam tantumdem ualeant, tamen tutor non aliter
 testamento dari potest quam directo, ueluti hoc modo LI-
 BERIS MEIS TITIVS TVTOR ESTO, uel ita LIBERIS MEIS TITIVM TV-
 TOREM DO; per fideicommissum uero dari non potest. ¶

(COMMENTARIVS TERTIVS.)

15

- 4 Intestatorum hereditates (ex) lege XII tabularum primum
 2 ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes existimantur
 liberi qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiae,
 nepos neptisue (ex filio), pronepos proneptisue ex nepote filio

~~~~~  
 §§ 1—17 = Collatio 16, 2 || § 1 = Inst. 3, 1, 1 || § 2 = Inst.  
 3, 1, 2 et 2<sup>b</sup>.  
 ~~~~~

4 simili Goeschen, simile C || 2 { } addidit Polenaar || 4 posset
 Huschke, possit C || 5 diuo Goeschen, diro C || 6 idem in Goeschen,
 id in C (in superscripsit corrector?) || 9 in Goeschen, ui uel ut C ||
 multis Goeschen, multus C || 11 ualeant Goeschen, ualent C || 13 titivs
 Goeschen, tius C || tvtor Goeschen, tutores C || 14 fideicommissum]
 conf. C^a pag. 268 uers. 6 || uero dari Goeschen, dari uero C ||
 15—pag. 103, 17] unum folium in C periit, cuius prior pagina scrip-
 tura uacua fuisse uidetur; sane in Collatione uix quicquam quod maius
 spatium requirat omissum esse persuadet Institutionum et Epitomae
 consensus || 16 Intestatorum — pag. 103, 17 post suppluit Goeschen
 ex Collatione (tom. III pag. 190; B = codex Berolinensis, V = codex
 Vercellensis, W = codex Viudobonensis), adhibitis ad §§ 1. 2. 4 simul
 Institutionibus (conf. Epit. 2, 8) || 16 intestatorum Coll., intestatorum
 autem Inst. || ex Inst., om. Coll. || 17 sui Inst., si Coll. || 18 liberi
 Coll., ut et supra diximus Inst. (ex Gaio, ut uidetur, conf. Gai 2, 156) ||
 fuerunt Inst. (codd. meliores) et W, fuerint BV et Institutionum codices
 deteriores || filiae Institutionum codices deteriores, filia uel BW,
 filiae uel V, filia Institutionum codices meliores || 19 ex filio Inst.,
 om. Coll.

nato prognatus prognataue. nec interest, *(utrum)* naturales *(sint)* liberi an adoptiui. ita demum tamen nepos neptisue et pronepos proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit *(in potestate parentis esse, siue morte id acciderit,)* siue alia ratione, ueluti emancipatione.⁵ nam si per id tempus quo quisque moritur filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intellegemus.

³ Vxor quoque quae in manu uiri est ei sua heres est, quia filiae loco est. item nurus quae in filii manu est, nam et haec¹⁰ neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, *(si)* filius, cuius in manu fuerit, cum pater moritur, in potestate eius non sit. idemque dicemus et de ea quae in nepotis manu⁴ matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. Postumi quoque, *(qui)* si uiuo parente nati essent, in potestate eius fu-¹⁵ turi forent, sui heredes sunt. Idem iuris est de his, quorum nomine ex lege Aelia Sentia uel ex senatusconsulto post || mortem patris causa probatur. nam et hi uiuo patre causa⁶ probata in potestate eius futuri essent. Quod etiam de eo filio, qui ex prima secundaue mancipatione post mortem²⁰ patris manumittitur, intellegemus. Igitur cum filius filiae et ex altero filio nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur; nec qui gradu proximior est, ulteriorem

§§ 2—7 = Collatio 16, 2 || § 4 = Inst. 3, 1, 2^b || § 7 inde ab 21 cum = Inst. 3, 1, 6.

4 utrum Inst., om. Coll. || 2 sint uel sunt Inst., om. Coll. || 4—5 { } addidit Goeschen ex Inst., om. Coll. || 6 id Inst., idem Coll. (eo tempore Epit.) || quisque Coll., quis Inst., aliquis Epit. || moritur Haloander, morietur BW, moriatur V, moreretur Inst. || 7 idem Coll., idque Inst. || 8 intellegimus Coll. cum codicibus nonnullis Institutionum || 9 uiri est ei scripsi, eius est is B, eius est in V, eius est ualere et W || 10 loco B, in loco W, locus V || 12 fuerit] eius Coll. || cum V, dum BW || 13 dicimus Coll. || in] om. BW, de V || 14 causa sit quia (quae BV)] cause ita W || 15 qui Inst., om. Coll. || eius Coll. et Institutionum codices deteriores, om. Institutionum codices meliores || 15 futuri Inst., futuris Coll. || 16 sui B Inst., sibi VW || 17 nomine Pithoeus, nomina Coll. || 18 probatur nam et hi uiuo patre causa C, om. Coll. || 19 quod C, om. Coll. || etiam C, et Coll. || 20 secundaue Goeschen, secundaue C et Coll. || mancipatione V, mancipationem C, emancipatione W, aemancipationem B || 21 intellegemus C, intellegimus Coll. || igitur C, om. Coll. || 22 nepotes neptesue C, nepote nepteue W, nepotes uae B, nepotesue nepte V, nepos neptisue Inst. || extant C Inst., existent Coll. || 23 gradu C et Inst., gradum Coll. || proximior C Inst., proprio V, proprium BW.

excludit. aequum enim uidebatur nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succedere. pari ratione et si nepos neptisue sit ex filio et ex nepote pronepos proneptisue, simul omnes uocantur ad hereditatem. Et quia placebat nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in parentis sui locum succedere, conueniens esse uisum est non in capita, sed *(in)* stirpes hereditatem diuidi; ita ut filius partem dimidiam hereditatis ferat et ex altero filio duo pluresue nepotes alteram dimidiam; item si ex duobus filiis nepotes extent, ex altero filio unus forte uel duo, ex altero tres aut quattuor, ad unum aut ad duos dimidia pars pertineat et ad tres aut quattuor altera dimidia.

9 Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas per-
10 tinet || ex eadem lege xii tabularum ad agnatos. Vocantur pag. 428
autem agnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. legitima
autem cognatio est ea, quae per uirilis sexus personas con-
iungitur. itaque eodem patre nati fratres agnati sibi sunt,
qui etiam consanguinei uocantur, nec requiritur, an etiam

§§ 7—10 = Collatio 16, 2 || § 8 = Inst. 3, 4, 6 || § 10 inde ab
17 itaque fere = Inst. 3, 2, 4.

1 excludit aecum *C* (*cum Inst.*), excludite cum *V*, excludit cum *W*, excludit et quam *B* || uidebatur *C*, uidetur *Coll.*, esse uidetur *Inst.* || neptesue *C Coll.*, neptesque *Inst.* || 2 portionemque *C Coll.*, om. *Inst.* || 3 neptisue *Coll.*, neptisque *C Inst.* || proneptisue *Coll. Inst.*, neptisue *C* || 4 simul omnes uocantur ad hereditatem *C*, simul uocantur *Coll. Inst. notabili consensu* || placebat *C Coll.*, placuit *Inst.* || 5 neptesue *C Coll.*, neptesque *Inst. codices alii, om. alii* || proneptesue *C Coll.*, proneptesque (*uel et proneptes*) *Inst.* || 6 parentis *C Inst.*, patris *W*, patri *BV* || 7 in stirpes *Coll. Inst.*, stirpes *C* || hereditatem *W Inst.*, hereditates *C*, hereditatis *BV* || diuidi ita *C*, diuidit *BV*, diuidi *W Inst.* || 8 partem dimidiam *C Inst.*, dimidiam partem *B V* (*post emendationem*) *W*, partem omittit *V ante emendationem* || ferat et *C*, fruatur *B*, fuerat *VW*, habeat et *Inst.* || 10 extent *B*, extant et *C*, existant et *W*, extant et *Inst.* || filio *C Coll.*, om. *Inst.* || uel duo *C*, aut duo *Inst.*, uel *Coll.* || 11 ad unum — 12 quattuor *C Inst.*, om. *Coll.* || 11 unum *Inst.*, unum *C* || ad duos *C et Institutionum codices deteriores*, duos *Institutionum codices meliores* || dimidia ex dimidiam correctum *C* || 12 pertineat et *C*, pertinet *Inst.* || aut quattuor *C*, uel ad quattuor *Inst.* || 13 ante Si rubricam DE AGNATIS addit *Coll.* || 14 ex *C*, et *B*, et ex *W* || ad agnatos uocantur *Coll.*, agnatos uocantur *C* || 16 est ea *C*, hoc est *Coll.* || per uirili sexu *B*, ex uirili sexu *W*, uirilis sexus *C* || personas] persona *C B*, personae *W* || 16—18 suppleuit Lachmann ex *Coll. et ex Inst.* || 17 sibi uisi *Coll.* || 18 qui etiam *Coll.*, qui et *Inst.* || an etiam *C Inst.*, an *Coll.*

matrem eandem habuerint. item patruus fratris filio et in-
uicem is illi agnatus est. eodem numero sunt fratres patru-
les inter se, id est qui ex duobus fratribus progenerati sunt,
quos plerique etiam consobrinos uocant. qua ratione sci-
licet etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterit-
41 mus. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex XII tabu-
larum hereditatem, sed his qui tum, cum certum est ali-
42 quem intestatum decessisse, proximo gradu sunt. Nec in
eo iure successio est. ideoque si agnatus proximus here-
ditatem omiserit uel antequam adierit decesserit, sequen-
43 tibus nihil iuris ex lege competit. Ideo autem non mortis
tempore quis *proximus fuerit* requirimus, sed eo tempore,
quo certum fuerit aliquem intestatum decessisse, quia si
quis *testamento facto* decesserit, melius esse uisum est tunc
requiri proximum, cum certum esse coeperit neminem ex
44 eo testamento fore heredem. Quod ad feminas tamen at-
tinet, in hoc iure aliud in || ipsarum hereditatibus capien- pag. 129
dis placuit, aliud in ceterorum [bonis] ab his capiendis.
nam feminarum *hereditates* proinde ad nos agnationis iure
redeunt atque masculorum; nostrae uero hereditates ad fe-
20 minas ultra consanguineorum gradum non pertinent. ita-
que soror fratri sororue legitima heres est, amita uero et
fratris filia legitima heres esse *<non potest. sororis autem
nobis loco est>* etiam mater aut nouerca, quae per in manum
conuentionem apud patrem nostrum iura filiae nacta est. 25

§§ 10—14 = Collatio 16, 2 || § 11 fere = Inst. 3, 2, 1.

1 matrem eandem *C Coll.*, eandem matrem *Inst.* || patruus *C* ||
3 inter se *C Coll.*, *om. Inst.* || progenerati *C Coll.*, procreati *Inst.* ||
4 scilicet *C Coll.*, *om. Inst.* || 6 agnatis *Coll. Inst.*, agnatiis *C* ||
XII tabularum *C Coll.*, *om. Inst. cum Epit.* || 7 qui *Coll. Inst.*, qui-
bus *C* || tum cum *C*, tunc *Coll.*, tunc . . . cum *Inst. (inverso
simul uerborum ordine)* || 8 intestatum *C Inst.*, intestato *Coll.* ||
decessisse *C Inst.*, decessisset *BV*, discessisset *W* || 9 agnatus *C*,
heredes *B*, heredem *V W* || 9—10 hereditatem omiserit uel ante-
quam *C*, omiserit uel antequam hereditatem *Coll.* || 12 fuerit *Pole-
naar*, erit *C Coll.* || 13 quia *C*, quam *Coll.* || 14 tunc *Coll.*, tuncetis?
C || 16 eo *om. Coll.* || fore heredem *C*, heredem fore *Coll.* || quod]
qui *B*, quid *V*, quedam *W* || 17 in hoc *C*, hoc *Coll.* || 18 placuit *C*,
placet *Coll.* || bonis *C*, *om. Coll.* || 19 nam *C*, nam et *Coll.* || here-
ditates *Coll. et fortasse Cⁿ (in quo tamen fortasse quidem hereditates
uel quoque hereditates extitit)* || at nos *C*, *om. Coll.* || 23 legitima *C*,
om. Coll. || 23—24 { } addidit *Goeschen ex Coll.* || 25 iura *C*, ius *Coll.* ||
nacta? *C (conf. C^a)*, cuncta *BV*, iuncta *W*.

- 15 Si ei qui defunctus erit, sit frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur, frater potior est, quia gradu praecedat. sed alia facta est iuris interpretatio inter
 16 suos heredes. Quodsi defuncti nullus frater extet, *(sed)* sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet; 5 sed quaesitum est, si dispari forte numero sint nati, ut ex uno unus uel duo, ex altero tres uel quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita. iam dudum tamen placuit in capita diuidendam esse hereditatem. itaque quotquot 10 erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas diuidetur, ita ut singuli singulas portiones ferant.
- 17 Si nullus agnatus sit, eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem uocat. qui sint autem gentiles, primo 14 com^{mentario} rettulimus; et cum illic admonuerimus totum pag. 130 gentilicium ius in desuetudinem abiisse, superuacuum est hoc quoque loco de eadem re curiosius tractare.
- 18 Hactenus lege XII tabularum finitae sunt intestatorum hereditates. quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam
 19 est intellegere. Statim enim emancipati liberi nullum ius 20 in hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint
 20 sui heredes esse. Idem iuris est, si ideo liberi non sint in potestate patris, quia sint cum eo ciuitate Romana do-
 21 nati nec ab imperatore in potestatem redacti fuerint. Item agnati capite deminuti non admittuntur ex ea lege ad he-
 22 reditatem, quia nomen agnationis capitis deminutione per-
 22 imitur. Item proximo agnato non adeunte hereditatem ni-

§§ 15—17 = Collatio 16, 2 || § 15 ex superioribus] §§ 8. 11 || § 17 primo commentario] 1, 164^a?

1 ei qui C, quis Coll. || sit Goeschen, aut si aut st C, si sit Coll. || 2 potior Coll., prior C || 3 facta est C, facta VW, facta B || 4 sed Coll., om. C || 6 forte numero sint C, numero sint forte Coll. || ut C, om. Coll.; uelut(i) Boecking || 7 ex altero C, et ex altero Coll. || uel quattuor C, aut quattuor Coll. || 9 tamen C, autem Coll. || 10 esse C, om. Coll. || 12 ita ut C, et Coll. || ferant C, ferunt V, fuerunt B, fecerunt W || 13 lex Coll., le C || gentiles Coll., gentitiles? C || 14 uocat BV, uocant CW || 15 com^{mentario} rettulimus et C, com^{mentariorum} et ultimum est Coll. || totum C, om. Coll. || 16 gentilicium Coll., gentilicum C || 17 eadem C, ea Coll. || re Coll., retin C || curiosius ex curiosius cor^{rectum} C || 22 idem Goeschen, dem C || 23 Romana Goeschen, pm^{um} C || 24 potestate C.

23 hilo magis sequens iure legitimo admittitur. Item feminae
agnatae, quaecumque consanguineorum gradum excedunt,
24 nihil iuris ex lege habent. Similiter non admittuntur co-
gnati, qui per feminini sexus personas necessitudine iun-
guntur; adeo quidem, ut nec inter matrem et filium filiamue 5
ultra citroque hereditatis capiendae ius competat, praeter-
quam si per in manum conventionem consanguinitatis iura
inter eos constiterint.

25 Sed hae iuris iniquitates edicto praetoris emendatae 9
26 || sunt. Nam *liberos* omnes, qui legitimo iure deficiuntur, uo- pag. 131
cat ad hereditatem, proinde ac si in potestate parentis
mortis tempore fuissent, siue soli sint siue etiam sui he-
redes, id est qui in potestate patris fuerunt, concurrant.
27 Agnatos autem capite deminutos non secundo gradu post
suos heredes uocat, id est non eo gradu uocat, quo per 15
legem uocarentur, si capite deminuti non essent, sed ter-
tio proximitatis nomine; licet enim capitis deminutione ius
legitimum perdiderint, certe cognationis iura retinent. ita-
que si quis alius sit qui integrum ius agnationis habebit,
28 is potior erit, etiamsi longiore gradu fuerit. Idem iuris 20
est, ut quidam putant, in eius agnati persona, qui pro-
ximo agnato omittente hereditatem nihilo magis iure legi-
timo admittitur. sed sunt qui putant hunc eodem gradu
a praetore uocari, quo etiam per legem agnatis hereditas
29 datur. Feminae certe agnatae, quae consanguineorum gra- 25
dum excedunt, tertio gradu uocantur, id est si neque suus
30 heres neque agnatus ullus erit. Eodem gradu uocantur et-
iam eae personae, quae per feminini sexus personas copu-
31 latae sunt. Liberi quoque qui in adoptiua familia sunt ad
naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu uocantur. 30
32 Quos autem || praetor uocat ad hereditatem, hi heredes pag. 122
ipso quidem iure non | fiunt; nam praetor heredes facere

§ 24 inde ab 5 *adeo* — 6 *ius* = Inst. 3, 3 pr. || § 26 inde a u. 11 *pro-*
inde — 12 *sint siue* = Inst. 3, 1, 9 || § 31 = Inst. 3, 5, 3 (2) || § 32 = Inst. 3, 9, 2.

3 habent *Goeschen*, habentur *C* || 10 *liberos Goeschen*, eos *C*,
liberos eos mauult Mommsen || 13 fuerunt *C*, *expectes* tum fuerunt
uel manserunt; *uerba* id est qui in potestate patris fuerunt *delet*
Polenaar (conf. Inst. 3, 1, 9) || 14 *agnatos C* || 16 *deminuti* minuti
C || 27 *ullus Goeschen*, illus? *C* || gradu *Goeschen*, gradu? *C* || 28 *eae*
Goeschen, *sihae C* || 29 *familia sunt Inst.*, *familias C* || 30 uocantur
Inst., uocatur *C* || 31 *praetor Goeschen*, p[ro]p[ri]e *C*, praetor solus *Inst.* || hi *C*,
om. Inst. || 32 ipse quidem *C*, quidem ipso *Inst.* || heredes *C* cum *dete-*
rioribus codicibus Institutionum, heredem *Inst. codices meliores*.

non potest; per legem | enim tantum uel similem iuris constitutionem heredes fiunt, ueluti per senatusconsultum et constitutionem principalem. sed cum eis praetor (dat bonorum possessionem), loco heredum constituuntur.

- 33 | Adhuc autem etiam alios complures gradus praetor facit in | bonorum possessionibus dandis, dum id agit, ne quis sine successore | moriatur. de quibus in his commentariis consulto | non agimus, cum hoc ius totum propriis commentariis exsecuti simus. Hoc solum admonuisse sufficit

tabulis ————— hereditatem ————— 10
 ————— inuidiosum ————— per
 in manum conuentionem iura consanguinitatis nacta —————

————— | 15
 ————— | fratre —————
 ————— | (5 uersus
 in C legi nequeunt)

————— 19
 || (8 uersus in C legi nequeunt) pag. 133
 ————— nam —————
 —————
 ————— hereditas non pertine-
 (8 uersus in C legi nequeunt) 25

- 33^b Aliquando tamen neque emendandi neque impugnandi ueteris iuris sed | magis confirmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. nam illis quoque, | qui recte facto testamento

§ 33 usque ad 7 moriatur fere = Inst. 3, 9, 2 || § 33^b = Inst. 3, 9, 1.

4—4 supplementa ex Inst. deprompsit Goeschen || 2—3 constitutionem principalem C, constitutiones principales Inst. || 3 eis Inst., (eis)dem? C || praetor Inst., propter C || 3 dat bonorum possessionem Inst., om. C || 4 constituuntur Inst., istituunt C || 5 (etia)m? C, et Inst. || 5—7 supplementa praebuere fere Inst. || 8—9 ad sententiam suppletum est || 8 totum Goeschen, tutum C || 9 executi in C fuerit exsecuti, conf. C^a || in eis quae post sufficit legi nequeunt, Gaium de senatusconsulto Tertulliano egisse probabiliter coniecit Huschke || 20—109, 2 conf. C^{as} || 27—109, 2 supplenuit Goeschen ex Inst. 3, 9, 1.

heredes instituti sunt, | dat secundum tabulas bonorum posses-
 34 *sionem. item ab in||testato heredes suos et agnatos ad bo-* pag. 134
norum possessionem uocat. quibus casibus beneficium eius
in eo solo uidetur aliquam utilitatem habere, ut is, qui ita
bonorum possessionem petit, interdicto cuius principium 5
est QVORVM BONORVM uti possit. cuius interdicti quae sit uti-
litas, suo loco proponemus. alioquin remota quoque bono-
rum possessione ad eos hereditas pertinet iure ciuili.
 35 Ceterum saepe quibusdam ita datur bonorum possessio,
 ut is cui data sit *<non>* optineat hereditatem; quae bono- 10
 36 rum possessio dicitur sine re. Nam si uerbi gratia iure
 facto testamento heres institutus creuerit hereditatem, sed
 bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere
 noluerit, contentus eo quod iure ciuili heres sit, nihilo mi-
 nus ii, qui nullo facto testamento ad intestati bona uocantur, 15
 possunt petere bonorum possessionem; sed sine re ad eos
 [hereditas] pertinet, cum testamento scriptus heres euin-
 37 cere hereditatem possit. Idem iuris est, si intestato aliquo
 mortuo suus heres noluerit petere *bonorum* possessionem,
 contentus *legitimo iure* —|et agnato competit quidem bo- 20
 norum possessio, sed sine re, quia euinci hereditas a suo
 herede potest. et [illud] conuenienter, si ad agnatum iure
 ciuili pertinet hereditas et is adierit hereditatem, *sed* bo-
 norum possessionem petere noluerit, et [si quis ex proxi-
 mis] cognatus petierit, sine re habebit bonorum possessio- 25
 38 nem propter eandem rationem. Sunt et alii quidam similes
 casus, quorum aliquos || superiore commentario tradidimus. pag 135

§ 34 usque ad 3 uocat et inde ab 7 remota = Inst. 3, 9, 1 ||
 suo loco] 4, 144 || § 38 superiore commentario] 2, 119. 148 seq.

2 heredes suos C, suos heredes Inst. || 10 non addidit Goe-
 schen, om. C || 17 hereditas C (ex falso glossemate hoc uocabulum
 irrepsisse perspexit Polenaar) || 19—20 suppleuit Hollweg, qui 20
 iure: nam | et agnato temptauit; Mommsen futurum mauult ueluti
 iure: id si f|et, agnato; fortasse scilicet supplendum est || 21 a] ap C,
 conf. C^a pag. XXX adnot. d) || 22 illud in suspicionem uocauit
 Goeschen; e. g. de et (uel (sed) et) illud conuenien(s inueni)tur
 cogitare possis || conuenienter Goeschen, conuenientur C || 23 is
 ex his correctum? C || sed Goeschen, sedsi C || 24 —
 25 uerba si quis ex proximis ex glossemate nata esse coniecit
 Mommsen.

- 39.40 Nunc de libertorum bonis uideamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum *impune* testamento praeterire. nam ita demum lex xii tabularum ad hereditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. itaque intestato quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquerat, nihil in bonis eius patrono iuris erat. et siquidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla uidebatur esse querella; si uero uel adoptiuus filius filiae uel uxor quae in manu esset sua heres esset, aperte iniquum erat nihil iuris patrono
 41 superesse. Qua de causa postea praetoris edicto haec iuris iniquitas emendata est. siue enim faciat testamentum libertus, iubetur ita testari, ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat, et si aut nihil aut minus quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiaae bonorum possessio; si uero intestatus moriatur suo herede relicto adoptiuo filio (uel) uxore quae in manu ipsius esset, uel nuru quae in manu filii eius fuerit, datur aequae patrono aduersus hos suos heredes partis dimidiaae bonorum possessio. prosunt autem liberto ad excludendum patronum naturales liberi, non so-
 lum quos in potestate mortis tempore habet, sed etiam emancipati et in adoptionem dati, si modo aliqua ex parte heredes scripti sint, aut praeteriti contra tabulas testamenti bonorum possessionem ex edicto petierint; nam exheredati
 42 nullo modo repellunt patronum. Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet. cautum est enim ea lege, ut ex bonis eius, qui

§ 39 = Inst. 3, 7 pr. || § 40 fere = Inst. 3, 7 pr. || § 41 fere = Inst. 3, 7, 4 || § 42 fere = Inst. 3, 7, 2.

2 impune *Inst.*, pune *C* || 4 patronum *Inst.*, patrum *C* || intestatus *Inst.*, intestatis *C* || 5 relicto *Inst.*, licto *C* || 6 suum *Inst.*, sum *C* || reliquerat *C*, reliquisset *Inst.* || 7 iuris *C*, ius *Inst.* || 8 esse *C*, om. *Inst.* || 10 sua *C*, (suus uel) sua *Huschke*, sua *delet Mommsen* || esset *Inst.*, esse *C* || iuriis (sic) *C* || 11 iuriis *C* || 12 emendata *Inst.*, emandata *C* || 13 suo *C*, om. *Inst.* || 14 relinquat *Goeschen*, relinquatur *C* || 14 quam partem dimidiam *C*, partis dimidiaae *Inst.* || 17 adoptiuo filio *C*, filio adoptiuo *Inst.* || uel addidit *Goeschen*, om. *C* || 18 esset *C*, *delet Polenaar* || nuru *Goeschen*, nurus *C* || 19 datur *Goeschen*, dat *C* || aduersus *C*, contra *Inst.* || 23 aliqua ex *C*, ex aliqua *Inst.* || 24 *suppleuit Goeschen ad Inst.* || testamenti *C*, om. *Inst.* || 25 exheredatii *C* || 26 aucta *C*, adaucta *Inst.* || 28 ea lege *C*, om. *Inst.*

sestertiorum *centum milium plurisue* patrimonium reliquerit, et pauciores quam tres liberos habebit, siue is testamento facto siue intestato mortuus erit, uirilis pars patrono debeatur. itaque cum unum filium unamue filiam heredem reliquerit libertus, proinde pars dimidia patrono debetur,⁵ ac si sine ullo filio filiaue moreretur; cum uero duos duasue heredes reliquerit, tertia pars debetur; si tres relinquat, repellitur patronus.

- 43 In bonis libertinarum nullam iniuriam antiquo iure patiebantur patroni. cum enim hae in patronorum legitima¹⁰ tutela essent, non aliter scilicet testamentum facere poterant quam patrono auctore. itaque siue auctor ad testamentum faciendum || factus erat ————— pag. 137
————— | relictus erat, sequebatur hereditas; si¹⁵
uero auctor | ei factus non erat, et intestata liberta moriebatur, | ad —————
————— | perlinebat; nec enim ullus olim —————
possit patronum a bonis libertae ————— re|pel-
- 44 lere. Sed postea lex Papia cum quattuor liberorum iure²⁰ libertinas tutela patronorum liberaret et eo modo concederet eis etiam sine tutoris auctoritate condere testamentum, prospexit, | ut pro numero liberorum, quos liberta mortis tempo|re habuerit, uirilis pars patrono debeatur

~~~~~

1 sestertiorum *Inst.*, sestertiorum $\overline{\text{IIS}}$? C; an sestertium scribendum? ipsum Gaium per scripturae compendium $\overline{\text{HS}}$ scripsisse ueri est simillimum || 4 suppleuit Huschke ad *Inst.*¹, a quibus plurisue abest; sed conf. *C.*² || milium *Inst.*, militis? C || 3 erit C, expectes fuerit || 4 unamue filiam C, filiamue *Inst.* || 5 proinde C (conf. *C.*³), perinde *Inst.* || 6 si C? (conf. *C.*³), si is *Inst.* || moreretur C, testatus decessisset *Institutionum* codices aliquot, alii codices *Institutionum* intestatus decessisset || uero C, om. *Inst.* || 7 debetur Goeschen, debet C || si C, patrono; si *Inst.* || reliquat C || 13—15 lacunae sic ad sententiam exempli gratia suppleri possunt (conf. Krueger, *Kritische Versuche* pag. 132 seq. et Huschke): itaque siue auctor ad testamentum faciendum | factus erat, aut sibi imputare debebat, quod heres ab ea | relictus non erat, aut ipsum ex testamento, si heres ab ea reli|ctus erat, sequebatur hereditas || 16—20 conf. *C.*³ || 17 proximum post ad locum apparet aut patronum occupasse aut pronomen, quo hic significaretur || 19 posset Lachmann, possit C || 18—20 hanc fere sententiam expressisse uidetur Gaius: nec enim ullus olim uel heres uel bonorum possessor erat, qui posset patronum a bonis libertae intestatae repellere || 23 prospexit e. g. suppleuit Goeschen || 24 conf. *C.*².

ergo ex bonis eius quae ————— | libe-
ros reli————— | a pos-
sid————— | hereditas
ad patronum pertinet.

- 45 Quae diximus de patrono, eadem intellegemus et de
filio patroni; item de nepote ex filio <et de> pronepote ex
46 nepote filio nato prognato. Filia uero patroni et neptis ex
filio et proneptis ex nepote filio nato prognata olim quidem
eo iure, quod lege XII tabularum | patrono datum est, ———
————— sexus | patronorum liberos ——— 10
————— testa||menti liberti <aut> ab inte- pag. 135
stato contra filium adoptiuum uel uxorem nurumue quae
in manu fuerit, bonorum possessionem petat, trium libe-
rorum iure lege Papia consequitur; aliter hoc ius non ha-
47 bet. Sed ut ex bonis libertae testatae quattuor liberos 15
habentis uirilil pars ei debeatur, ne liberorum quidem
iure consequitur, ut quidam putant. sed tamen intestata
liberta mortua uerba legis Papiae faciunt, ut ei uirilil pars
debeatur. si uero testamento facto mortua sit liberta, tale
ius ei datur, quale datum est contra tabulas testamenti 20
liberti, id est quale et uirilil sexus patronorum liberi con-
tra tabulas testamenti liberti habent; quamuis parum dili-
48 genter ea pars legis scripta sit. Ex his apparet extraneos
heredes patronorum longe remotos esse ab omni eo iure,
quod uel in intestatorum bonis uel contra tabulas testa- 25
menti patrono conpetit.
- 49 Patronae olim ante legem Papiam hoc solum ius habe-
bant in bonis libertorum, quod etiam patronis ex lege XII

~~~~~

4—3 conf. Cas || 4 quoniam ergo nunc in C lectum est, apparet
supplementa ad uersus 4—3 redintegrandos olim excogitata iam non
ferri posse; lacunas e. g. hoc modo explere possis: ergo ex bonis
eius quae omnes quattuor incolumes (incolu(m)is? C) | liberos
relinquerit [pro reliquerit], quinta pars patrono debetur; quodsi
omnibus liberis superstes fuerit, tota [conf. tamen Cas] | hereditas
ad patronum pertinet. || 4 post quae leguntur in C aut omnia
aut omilia litterae; eae quae praeterea passim dispici poterant littera-
rum reliquiae admodum incertae sunt || 6 (in fine) ex Huschke, or? C,
conf. Ca || 8—11 sic fere ad sententiam suppleas (conf. tamen Ca):
olim quidem eo iure (utebantur), quod lege XII tabularum | pa-
trono datum est, praetor autem non nisi uirilil sexus | patrono-
rum liberos uocat; filia uero ut contra tabulas testa||menti etc. ||
11 aut addidit Huschke || 18 liberta ex libertua correctum C || 20 post
quale expectes (edicto) (uel (patrono)) datum est etc. || 21 uirilil] uirili
C || 24 remotos Huschke, remotus? C.

- tabularum datum est. nec enim ut contra tabulas testamenti ingrati liberti uel ab intestato contra filium adopti-
uum uel uxorem nurumue bonorum possessionem partis
dimidiae peterent, praetor similiter ut de patrono liberis-
50 que eius curabat. Sed lex Papia duobus liberis honoratae 5
ingenuae patronae, || libertinae tribus, eadem fere iura de- pag. 439
dit, quae ex edicto praetoris patroni habent; trium uero
liberorum iure honoratae ingenuae patronae ea iura dedit,
quae per eandem legem patrono data sunt; libertinae au-
51 tem patronae non idem iuris praestitit. Quod autem ad 10
libertinarum bona pertinet, siquidem intestatae decesserint,
nihil noui patronae liberis honoratae lex Papia praestat.
itaque si neque ipsa patrona neque liberta *capite deminuta* sit, ex lege xii tabularum ad eam hereditas pertinet
et excluduntur libertae liberi; quod iuris est etiam si li- 15
beris honorata non sit patrona; numquam enim, sicut su-
pra diximus, feminae suum heredem habere possunt. si
uero uel huius uel illius capitis deminutio interueniat, rur-
sus liberi libertae excludunt patronam, quia legitimo iure
capitis deminutione perempto euenit, ut liberi libertae co- 20
52 gnationis iure potiores habeantur. Cum autem testamento
facto moritur liberta, ea quidem patrona quae liberis hon-
orata non est nihil iuris habet contra libertae testamen-
tum; ei uero quae liberis honorata est hoc ius tribuitur
per legem Papiam, quod habet ex edicto patronus contra 25
tabulas liberti.
- 53 |Eadem lex patronae filio liberis honorato fere| patroni
iura dedit; sed in huius persona etiam unius || filii filiaeue pag. 440
ius sufficit.
- 54 Hactenus omnia iura quasi per indicem tetigisse satis 30
est; alioquin diligentior interpretatio propriis commentariis
exposita est.

55 Sequitur ut de bonis Latinorum libertinorum dispicia-

§ 51 supra] § 43, conf. supplementa illius paragraphi.

43 capite deminuta] quia *Cⁿ*, conf. *C^a* pag. 275 uers. 4 || 20 ca-
pitis deminutione] quia *Cⁿ*, conf. *C^a* pag. 274 inf. || perempto Goeschen,
ierempto *C*, interempto Boecking, conf. *C^a* pag. 272 uers. 2 || 24 ei Goe-
schen, ea *C* || est] sit *C* || 27 fere] cre? *C*, cui Romano Mommsen || 27
(in fine) patronae Goudsmit || 30 omnia *C*, expectes e. g. haec omnia ||
indicem ex indicem correctum *C* || 33 libertinorum ut glossema delet
Polenaar.

- 56 mus. Quae pars iuris ut manifestior fiat, admonendi sumus, id quod alio loco diximus, eos qui nunc Latini Iuniani dicuntur olim ex iure Quiritium seruos fuisse, sed auxilio praetoris in libertatis forma seruari solitos; unde etiam res eorum peculii iure ad patronos pertinere solita est; postea uero per legem Iuniam eos omnes, quos praetor in libertate tuebatur, liberos esse coepisse et appellatos perinde esse uoluit atque [si essent ciues Romani ingenui] qui ex urbe Roma in Latinas colonias deducti Latini coloniarii esse coeperunt; Iunianos ideo, quia per legem Iuniam liberi facti sunt[, etiamsi non essent ciues Romani]. legis itaque Iuniae lator cum intellexeret futurum, ut ea fictione res Latinorum defunctorum ad patronos pertinere desinerent, quia *scilicet* neque ut serui decederent, ut possent iure peculii res eorum ad patronos pertinere, neque || liberti Latini hominis bona possent manumissionis iure ad patronos pertinere, necessarium existimauit, ne beneficium istis datum in iniuriam patronorum conuerteretur, cauere [uoluit], ut bona eorum proinde ad manumissores pertinerent, ac si lex lata non esset; itaque iure quodammodo peculii bona Latinorum ad manumissores ea lege pertinent.
- 57 Unde accidit, ut longe differant ea iura quae in bonis Latinorum ex lege Iunia constituta sunt, ab his quae in hereditate ciuium Romanorum libertorum obseruantur. Nam
- 58 ciuis Romani liberti hereditas ad extraneos heredes patroni nullo modo pertinet; ad filium autem patroni nepotesque ex filio et pronepotes ex nepote <filio nato> prognatos omni modo pertinet, etiamsi <a> parente fuerint exheredati. Latinorum autem bona tamquam peculia seruorum etiam ad extraneos heredes pertinent, et ad liberos manumissoris
- 59 exheredatos non pertinent. Item ciuis Romani liberti here-

~~~~~  
§ 56 alio loco] 4 § 22.  
~~~~~

~~~~~  
4 formam C || 7 libertatem C || 9 perinde C<sup>n</sup>, conf. tamen C<sup>a</sup> pag. 286 || si — ingenui et 12 etiamsi — Romani ex glossematis nata esse coniecit Mommsen || 15 conf. C<sup>a</sup>s || 17 liberti ex glossemate uidetur natum || bona Goeschen, bp̄ (i. e. bonorum possessio) C || 20 uoluit ut glossema deleuit Lachmann || 23 unde Goeschen, inide magis quam unde in C uisum est extare || 24 hereditatem C || 28 < > addidit Lachmann || 29 a addidit Goeschen || 31 manumissoris Goeschen, mn C, conf. C<sup>a</sup> pag. 279 || 32 ciuis Romani liberti Goeschen, srib. C, conf. C<sup>a</sup> pag. 262.  
~~~~~


ditas ad duos pluresue patronos aequaliter pertinet, licet
 dispar in eo seruo dominium habuerint; bona uero Lati-
 norum pro ea parte pertinent, pro qua parte quisque eo-
 60 rum dominus fuerit. Item in hereditate ciuis Romani li-
 berti patronus alterius patroni filium excludit, et filius 5
 patroni alterius patroni nepotem repellit; bona autem La-
 tinorum [et ad ipsum patronum] et ad alterius patroni pag. 443
 heredem simul pertinent, pro qua parte ad ipsum manu-
 61 missorem pertinerent. Item si unius patroni tres forte li-
 beri sunt et alterius unus, hereditas ciuis Romani liberti 10
 in capita diuiditur, id est tres fratres tres portiones ferunt
 et unus quartam; bona uero Latinorum pro ea parte ad
 successores pertinent, pro qua parte ad ipsum manumis-
 62 sorem pertinerent. Item si alter ex his patronis suam par-
 tem in hereditate ciuis Romani liberti spernat, uel ante 15
 moriatur quam cernat, tota hereditas ad alterum pertinet;
 bona autem Latini pro parte deficientis patroni caduca fiunt
 et ad populum pertinent.

63 Postea Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut
 bona Latinorum primum ad eum pertinerent qui eos libe- 20
 rasset; deinde ad liberos eorum non nominatim exhere-
 dados, uti quisque proximus esset; tunc antiquo iure ad
 64 heredes eorum qui liberassent pertinerent. Quo senatus-
 consulto quidam <id> actum esse putant, ut in bonis La-
 tinorum eodem iure utamur, quo utimur in hereditate 25
 ciuium Romanorum libertinorum. idque maxime Pegaso
 placuit. quae sententia aperte falsa est. nam ciuis Romani
 liberti hereditas numquam ad extraneos patroni heredes
 || pertinet, bona autem Latinorum [etiam] ex hoc ipso sena- pag. 443
 tusconsulto non obstantibus liberis manumissoris etiam ad 30
 extraneos heredes pertinent. item in hereditate ciuis Ro-
 mani liberti liberis manumissoris nulla exhereditatio nocet,
 in bonis Latinorum nocere nominatim factam exhereditatio-
 64^a nem ipso senatusconsulto significatur. uerius est ergo hoc
 solum eo senatusconsulto actum esse, ut manumissoris li- 35

4 fuerit *Goeschen*, fueri *C* || 5 excludit *Goeschen*, excluditur *C* ||
 7 uerba et ad ipsum patronum ex glossemate nata esse coniecit
Mommsen || ad alterius *Goeschen*, ad alterius (expuncta fortasse d littera)
C || 12 quarta *C* || 15 hereditatem *C* || 17 deficientis *Goeschen*,
 decedentis *C*, cedentis uel decedentis proponit *Mommsen* || 23 quo
Goeschen, quod *C* || 24 id addidit *Goeschen* || 26 idque *Goeschen*,
 idemque *C* || 31 pertinent *Goeschen*, pertinet *C* || hereditatem *C*.

beri, qui nominatim exheredati non sint, praeferantur ex-
 65 traneis heredibus. Itaque emancipatus filius patroni prae-
 teritus quamvis contra tabulas testamenti parentis sui bo-
 norum possessionem non petierit, tamen extraneis heredibus
 66 in bonis Latinorum potior habetur. Item filia ceterique sui
 heredes licet iure civili inter ceteros exheredati sint et ab
 omni hereditate patris sui summoueantur, tamen in bonis
 Latinorum, nisi nominatim a parente fuerint exheredati,
 67 potiores erunt extraneis heredibus. Item ad liberos, qui ab
 hereditate parentis se abstinuerunt, *nihilo minus bona Lati-*
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000
1001
1002
1003
1004
1005
1006
1007
1008
1009
1010
1011
1012
1013
1014
1015
1016
1017
1018
1019
1020
1021
1022
1023
1024
1025
1026
1027
1028
1029
1030
1031
1032
1033
1034
1035
1036
1037
1038
1039
1040
1041
1042
1043
1044
1045
1046
1047
1048
1049
1050
1051
1052
1053
1054
1055
1056
1057
1058
1059
1060
1061
1062
1063
1064
1065
1066
1067
1068
1069
1070
1071
1072
1073
1074
1075
1076
1077
1078
1079
1080
1081
1082
1083
1084
1085
1086
1087
1088
1089
1090
1091
1092
1093
1094
1095
1096
1097
1098
1099
1100
1101
1102
1103

70 est. *Sed* si cum liberis suis etiam extraneum heredem patronus reliquerit, *Caelius Sabinus* ait tota bona pro uirilibus partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extraneus heres interuenit, non habet lex Iunia locum, sed senatusconsultum. *Iauolenus* autem ait tantum eam partem⁵ ex senatusconsulto liberos patroni pro uirilibus partibus habituros esse, quam extranei heredes ante senatusconsultum lege Iunia habituri essent, reliquas uero partes pro
 71 hereditariis partibus ad eos pertinere. Item quaeritur, an hoc senatusconsultum ad eos patroni liberos pertineat, qui¹⁰ ex filia nepteue procreantur, id est ut nepos meus ex filia potior sit in bonis Latini mei quam extraneus heres. item *(an)* ad maternos Latinos hoc senatusconsultum pertineat quaeritur, id est ut in bonis Latini materni potior sit patronae filius quam heres extraneus matris. *Cassio* placuit¹⁵ utroque casu locum esse senatusconsulto. sed huius sententiam plerique improbant, quia senatus de his liberis [patronarum] nihil sentiat, qui aliam familiam sequerentur. idque ex eo apparet, quod nominatim exheredatos summouet; nam uidetur de his sentire qui exheredari a parente²⁰ solent, si heredes non instituantur; neque autem matri filium filiamue, neque auo || materno nepotem neptemue, pag. 446 si eum eamue heredem non instituat, exheredare necesse est, siue de iure ciuili quaeramus, siue de edicto praetoris, quo praeteritis liberis contra tabulas testamenti bonorum possessio promittitur.

72 Aliquando tamen ciuis Romanus libertus tamquam Latinus moritur, uelut si Latinus saluo iure patroni ab imperatore ius Quiritium consecutus fuerit. nam, ut diuus *Traianus* constituit, si Latinus inuito uel ignorante patrono³⁰ ius Quiritium ab imperatore consecutus sit, [quibus casibus] dum uiuit iste libertus, ceteris ciuibus Romanis libertis similis est et iustos liberos procreat, moritur autem Latini iure, nec ei liberi eius heredes esse possunt; et in

§ 71 inde ab 21 *neque* = *Inst.* 2, 13, 7.

1 set *Goeschen*, ei *C* || 2 *Caelius Goeschen*, s[eli]us? *C* || 4 extraneus *Goeschen*, extraneos *C* || heres *Goeschen*, heres[des] (sic) *C*, *conf. Ca pag. XXX not. f*) || 13 an addidit *Goeschen* || 18 patronarum *C*; ex falso glossemate natum uidetur esse || 19 summouet *Goeschen*, summobeat *C*; seruato summoueatur coniunctiuo possis cum *Polenaar* supra uers. 19 corrigere apparere || 22 nepotem *Inst.*, nptem *C* || 24 de ante iure supra uersum additum *C* || edicto *Inst.*, exedicto *C* || 30 *Traianus Goeschen*, troianus *C* || 31 uerba quibus casibus deleuit *Mommsen* || 34 heredes esse *Goeschen*, heredesse *C*.

hoc tantum habet testamenti factionem, ut patronum heredem instituat eique, si heres esse noluerit, alium substitui tuere possit. Et quia hac constitutione uidebatur effectum, ut ne umquam isti homines tamquam ciues Romani morentur, quamuis eo iure postea *usi* essent, quo uel ex lege *Aelia Sentia* uel ex senatusconsulto ciues Romani essent, diuus Hadrianus iniquitate rei motus auctor fuit senatusconsulti faciendi, ut qui ignorante uel recusante patrono ab imperatore ius Quiritium consecuti essent, si eo iure postea *usi* essent, quo ex lege *Aelia Sentia* uel ex senatusconsulto, si Latini mansissent, ciuitatem Romanam consequerentur, proinde ipsi haberentur ac si lege *Aelia Sentia* uel senatusconsulto ad ciuitatem Romanam peruenissent.

74 ¶Eorum autem, quos lex *Aelia Sentia* dediticiorum numero facit, bona modo quasi *ciuium Romanorum* libertorum, 15

75 modo quasi Latinorum ad patronos pertinent. Nam eorum bona qui, si in aliquo uitio non essent, manumissi ciues Romani futuri essent, quasi *ciuium Romanorum* patronis eadem lege tribuuntur. non tamen hi habent etiam testamenti factionem; nam id plerisque placuit, nec inmerito: 20 nam incredibile uidebatur pessimae condicionis hominibus uoluisse legis latorem testamenti faciendi ius concedere.

76 Eorum uero bona qui, si non in aliquo uitio essent, manumissi futuri Latini essent, proinde tribuuntur patronis, ac si Latini decessissent. nec me praeterit non satis in ea 25 re legis latorem uoluntatem suam uerbis expressisse.

77 Videamus autem et de ea successione quae nobis ex 78 emptione bonorum competit. Bona autem ueneunt aut uiuorum aut mortuorum: uiuorum ueluti eorum qui fraudationis causa latitant nec absentes defenduntur; item eorum 30 qui ex lege *Iulia* bonis cedunt; item iudicatorum post tempus quod eis partim lege *xii tabularum* partim edicto praetoris ad expediendam pecuniam tribuitur. mortuorum bona

1 ut] aut C || 2 eique *Goeschen*, eique C || 5 *usi* *Goeschen*, utsi C || 6 *Aelia Sentia* *Goeschen*, \bar{x} \bar{s} C, conf. C^a pag. 257 || 8 faciendi *Goeschen*, paciendi C || 11 mansissent *Goeschen*, manumissi essent C || 15 *ciuium Romanorum* libertorum *Goeschen*, \bar{s} c libustorum C || 17 si in *Goeschen*, sin C || 18 futuri *Goeschen*, futuris C || 19 hi *Goeschen*, ui? C, conf. C^a || 24 futuri latini C, latini futuri *Polenaar probabiliter* || 25 Latini *Goeschen*, latinis C || 26 legis latorem *Goeschen*, legislatorem C || expressisse *Goeschen*, expresse C || 27 de ea *Goeschen*, dea C || 28 bonorum *Goeschen*, bonarum C || 32 eis partim *Goeschen*, eius parti C.

- ueneunt ueluti eorum, quibus certum est neque heredes
neque bonorum possessores neque ullum alium || iustum pag. 143
79 successorem existere. Siquidem uiui bona ueneant, iubet
ea praetor per dies continuos xxx possideri et proscribi;
si uero mortui, per dies xv. postea iubet conuenire cre-
ditores et ex eo numero magistrum creari, id est eum per
quem bona ueneant. itaque si uiui bona ueneant, in die-
bus $\langle x \text{ bonorum} \rangle$ uenditionem fieri iubet, si mortui, in di-
midio. diebus itaque uiui bona xxx, mortui uero xx emp-
tori addici iubet. quare autem tardius uiuentium bonorum
uenditionem conpleri iubet, illa ratio est, quia de uiuis
curandum erat, ne facile bonorum uenditiones paterentur.
80 Neque autem bonorum possessorum neque bonorum
emptorum res pleno iure fiunt, sed in bonis efficiuntur;
ex iure Quiritium autem ita demum adquiruntur, si usu-
ceperunt. interdum quidem bonorum emptoribus ne u-
quidem capio contingit, ueluti si ————— | bono-
rum emptor ————— |

- 81 ————— Item quae debita sunt ————— | aut ipse 20
debit, neque bonorum possessor neque | bonorum emptor
~~~~~  
ad § 79 conf. Theophilus 3, 12 pr.

3 et ante siquidem addit Polenaar || uiui ex uiuo correctum C ||  
4 possideri et Goeschen, possederit C || 5 per Goeschen, post C ||  
iubet Goeschen, iubent C || 7—10 conf. Krueger *Kritische Versuche*  
pag. 137 || 8 uenditionem] ū C, conf. C<sup>a</sup> pag. 309 uers. 25 || 7—8  
Mommсен ab alia sententia progressus mauult idque, si uiui bona  
ueneant, in diebus  $\langle x$ , si mortui, in diebus  $\vee \rangle$  fieri iubet (deletis quae  
sequuntur si mortui, in dimidio) || 8—9 dimidio] expectes diebus  
 $\vee$  || 9 xxx] xxx C || 10 uiuentium (sic) C || 11 compleri Lachmann,  
completi C || 13 bonorum possessorum Goeschen, bonorum possessio  
C || 13—14 bonorum emptorum res Goeschen, uerit? C, conf. C<sup>a</sup> pag.  
258 uers. 22 et pag. 298 uers. 53 || 15 usuceperunt Lachmann, usus-  
ceperunt? C (conf. C<sup>a</sup>), usucapiuntur Goeschen || 16—17 expectes ne  
usucapio quidem contingit, conf. tamen 2 § 60 || 17—20 Gaius egisse  
uidetur de usucapione quae non contigit, si per eos bona uenierunt,  
quibus nihil debitum erat, uel de bonorum uenditione aliam ob causam  
irrita facta (conf. e. g. Dig. 42, 4, 7, 3 et 42, 5, 30). Huschke senten-  
tiam sic suppleri posse opinatur: uelut(i) si peregrinus sit bonorum  
emptor, nec senatusconsultum concesserit eius ciuitati ius quo  
quae ciuibus eius populi a ciuibus Romanis alienantur usucapere  
possunt. (conf. quae Huschke in editione quarta ad hunc locum ad-  
notauit.) || 20 seq. Lachmann ita suppleuit: Item quae debita sunt ei  
cuius fuerunt bona, aut ipse etc. || 21 bonorum (ante emptor) Go-  
eschen, bonum C || 21—120, 1 non male Huschke talia temptauit: neque  
bonorum possessori neque bonorum emptori ipso iure debentur  
aut ipsi debent.



ipso iure debet aut ipsis debentur, |— de omnibus rebus  
|————— in sequen-  
ti commentario proponemus.

- 82 ¶Sunt autem etiam alterius generis successiones, quae pag. 149  
neque lege xii tabularum neque praetoris edicto, sed eo 5  
83 iure *(quod)* consensu receptum est introductae sunt. Et-  
enim cum pater familias se in adoptionem dedit mulierue  
in manum conuenit, omnes eius res incorporales et corpo-  
rales quaeque ei debitae sunt, patri adoptiuo coemptiona-  
torie acquiruntur, exceptis his quae per capitis deminu- 10  
tionem pereunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio  
*libertinorum* quae per iusiurandum contracta est, et *lites*  
84 *contestatae* legitimo iudicio. Ex diuerso quod is debuit,  
*qui se in adoptionem dedit quaeue in manum conuenit,*  
*non transit ad coemptionatorem aut ad patrem adoptiuum,* 15  
*nisi si hereditarium aes alienum fuerit. tunc* enim quia  
ipse pater adoptiuus aut coemptionator heres fit, directo  
tenetur iure; *is uero, qui se adoptandum dedit quaeue in*  
*manum conuenit,* desinit esse heres. de eo uero quod  
proprio nomine eae personae debuerint, licet neque pater 20  
adoptiuus teneatur neque coemptionator, *et ne ipse quidem,*  
*qui se in adoptionem dedit quaeue in manum conuenit,*  
*maneant obligati obligatae, quia scilicet per capitis de-*

§ 81 in sequenti commentario] 4 § 34. 35 || § 82 fere = Inst. 3,  
10 pr. || § 83 usque ad 11 sunt fere = Inst. 3, 10, 1 || § 84 usque ad  
14 dedit fere = Inst. 3, 10, 3.

1—2 *Gaium haec fere scripsisse conicit Huschke: et ideo de omnibus rebus utilibus actionibus et experiuntur et conueniuntur, quas in (hanc praepositionem om. Huschke) sequenti etc., conf. Theophilus 3, 12 pr. (ed. Ferrini pag. 316 uers. 7—10) || 4 etiam C, et Inst. || successiones] per uniuersitatem successiones Inst. || 6 quod Inst., om. C || consensu Inst., concessu C || eteni(m) C, ecce enim Inst. (fortasse recte) || 7 se in adoptionem de(dit) C, sese in adrogationem dat Inst. || mulierue Boecking, mulierque C || 8 eius res C, res eius Inst. || incorporales et corporales C, corporales et incorporales Inst. || 9 patri adoptiuo C, adrogatori Inst. || 12 *lites contestatae suppleuit Rudorff in Commentationibus Academiae Berolinensis a. 1865 pag. 340 seqq., quamuis lis contestata potius expectes (conf. etiam C<sup>a</sup> pag. XXXII); lis contracta proponit Wlassak, litis contestatae Mommsen || 13 iudicio Goeschen, iudiciu? C || ex C, sed ex Inst. || 13—14 suppletum ex Inst. || 14 quaeue] quaeque C || manu C || 18 quaeue Lachmann, queque C || 19 heres] heredes C || 20 eae Goeschen, ea C || 21 et ne paulo probabilius quam neque (sic Goeschen) uidetur suppleri posse || 22 in adoptionem Goeschen, ademinoptionem C || quaeue] in C fuerit quaeque uel simile aliquid || 23 obligatae Goeschen, obligata ex obligatam correctum C || scilicet Goeschen, scetsi (i. e. scilicet si?)? C.**

minutionem liberetur, tamen in eum eamue utilis actio datur rescissa || capitis deminutione; et si aduersus hanc actionem non defendantur, quae bona eorum futura fuissent, si se alieno iuri non subiecissent, uniuersa uendere creditoribus praetor permittit. 5

85 |*Item si legitimam hereditatem heres, antequam cer*nat aut pro herede gerat, alii in iure cedat, pleno iure fit ille heres, cui cessa est hereditas, *proinde ac si ipse per legem* ad hereditatem uocaretur. quodsi posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet et ob id creditoribus ipse 10 tenebitur; sed res corporales transferet proinde ac si singulas in iure cessisset, debita uero pereunt, eoque modo  
86 debitores hereditarii lucrum faciunt. Idem iuris est, si testamento scriptus heres, posteaquam heres extiterit, in iure cesserit hereditatem; ante aditam uero hereditatem 15  
87 cedendo nihil agit. Suus autem et necessarius heres an aliquid agant in iure cedendo, quaeritur. nostri praeceptores nihil eos agere existimant; diuersae scholae auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem; nihil enim interest, utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.

88 ||*Nunc transeamus ad obligationes. quarum summa di-*uisio in duas species diducitur: omnis enim obligatio uel ex contractu nascitur uel ex delicto. 15

89 Et prius uideamus de his quae ex contractu nascuntur. harum autem quattuor genera sunt: aut enim re contrahitur obligatio aut uerbis aut litteris aut consensu.

§§ 88 et 89 conf. Inst. 3, 13.

3 defendantur Goeschen, defendatur C || 5 permittit Goeschen, permittitur C || 6 minus ad incertos codicis C (in quo rubricatori unus uersus uacuuus relictus est) ductus quam ad sententiarum conexum suppletum est || §§ 85—87 Polenaar audaci coniectura expellit quasi spurias; nam quod hereditatis in iure cessae mentio in 2, 98 non fit, id eo probabiliter explicatur, quod Gaius tunc ea, quae iam 2, 55—57 plenius exposuisset, repetere uidetur noluisse, deinde consilium mutasse. eiusdem modi repetitiones extant e. g. 3, 56 (= 1, 22), 3, 165 seq. (= 2, 86 seq.), 4, 106 seq. (= 3, 180 seq.) || 7 herede ex heredes correctum C || 8 suppletum duce Goescheno || 10 id Goeschen, id a C (conf. 2, 35) || 11 transfert mauult Mommsen || 16 suus Goeschen, sus C || 17 agant Lachmann, agat C || 19 aditam Goeschen, aditam C || 23 suppleuit Goeschen ex Inst. || 27—28 contrahitur Goeschen, trahitur C.

- 90 Re contrahitur obligatio uelut mutui datione. *<mutui autem datio>* proprie in his [fere] rebus contingit quae pondere numero mensura constant, qualis est pecunia numerata uinum oleum frumentum aes argentum aurum. quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non eadem, sed aliae eiusdem naturae reddantur. unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita tibi a me datum est, ex meo  
 91 tuum fit. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo qui per errorem soluit, re obligatur. nam proinde ei condici potest SI PARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuum accepisset. unde quidam putant pupillum aut mulierem, cui sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non teneri condictione, non magis quam mutui datione. sed haec species obligationis non uidetur ex contractu consistere, quia is qui soluendi animo dat, magis distrahere uult negotium quam contrahere.
- 92 Verbis || obligatio fit ex interrogatione et responsione, pag. 152 ueluti DARI SPONDES? SPONDEO, DABIS? DABO, PROMITTIS? PROMITTO, FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO, FIDEIVBES? FIDEIVBEO, 20  
 93 FACIES? FACIAM. Sed haec quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO propria ciuium Romanorum est; ceterae uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines siue ciues Romanos siue peregrinos ualent. et quamuis ad Graecam uocem expressae fuerint, ueluti hoc modo <Δώσεις; Δώσω· Όμολογείς; Όμολογῶ Πίσται κελεύεις; Πίσται κελεύω· Ποιήσεις; Ποιήσω>, [etiam haec] tamen inter ciues Romanos

§ 90 usque ad 4 frumentum conf. Dig. 44, 7, 4, 2 (Gaius libro secundo aureorum); ceterum fere = Inst. 3, 14 pr. || § 91 fere = Inst. 3, 44, 4.

1 uelut C, ad ueluti ducunt Inst. || 1—2 < > om. C, mutui autem datio ex Dig. addidit Boecking || 2 fere deleuit Huschke || quae Dig., quares C || 3 constant Dig., consta C || 6—7 eadem sed aliae Goeschen, eadem sed alia C, eadem res sed aliae Inst. || 7 nature C, naturae et qualitatis Inst. || 8 (sub initium) est C, sit Inst. || quod ita bi (tibi correxit Goeschen) a me datum est ex meo tum fiat (tuum sit correxit Goeschen) C, quia ita a me tibi datur ut ex meo tuum fiat Inst. (non male) || 10 ei C, ei ab eo codd. Inst. || 12 cui C, si ei Inst. || 12—13 sine tutoris auctoritate Inst., sine totae C, conf. C<sup>a</sup> pag. 303 inf. || 16 quia C, cum Inst. || 17 uult C, uoluit Inst. || 18 interrogatione et responsione Goeschen (conf. Dig. 44, 7, 4, 7), interrogatet responsione C || 20 fidepromittis C || 21 obligatio ex obligato correctum C<sup>1</sup> || 22 ceterae Goeschen, cetera C || 24 Graecam Goeschen, eregam C || 25—27 < > ex Theophilo 3, 15, 1 addidit Goeschen || 27 uerba etiam haec (sic C pro etiam hae) deleuit Mommsen.

ualent, si modo Graeci sermonis intellectum habeant. et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intellectum habeant. at illa uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO adeo propria ciuium Romanorum est, ut ne quidem in Grae- cum sermonem per interpretationem proprie transferri pos-  
94 sit, quamuis dicatur a Graeca uoce figurata esse. Vnde dicitur uno casu hoc uerbo peregrinum quoque obligari posse, ueluti si imperator noster principem alicuius peregrini populi de pace ita interroget PACEM FUTURAM SPONDES? 40 uel ipse eodem modo interrogetur. quod nimium subtiliter dictum est, quia si quid aduersus pactionem fiat, non ex  
95 stipulatu agitur, sed iure belli res uindicatur. Illud dubitari potest, si quis ||————— pag. 453  
95<sup>a</sup> —————|————— Sunt et aliae obli- 45  
gationes —————|————— (7 uersus in C legi  
nequeunt)  
————— corporal —————  
—————  
————— 20

4 ualent *Goeschen*, ualent tamen C || Graeci *Goeschen*, gregi C || intellectum *Goeschen*, intellectam C || 3—4 habeant *Goeschen*, habeantur C || 6 transferri *Goeschen*, transferri C || 43 stipulatu *Goeschen*, stipulat C || 44 inde ab si quis supplendum uidetur aut si quis interroganti DARI SPONDES? respondeat PROMITTO uel DABO, an recte obligetur; aut si quis interroganti PROMITTIS? respondeat Ὁμολογῶ an recte obligetur; aut simile aliquid || 45 seqq. Proximorum sententia ad Epitomam 2, 9, 3 ita suppleri potest: Sunt et aliae obligationes, quibus uerbis obligamur, ut tamen nulla praecedente interrogatione obligatio contrahatur etc. In Epitoma enim haec de dotis dictione leguntur: Sunt et aliae obligationes, quae nulla praecedente interrogatione contrahi possunt, id est ut si mulier siue sponso uxor futura siue iam marito dotem dicat. quod tam de mobilibus rebus quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligatur, sed et pater eius, et debitor ipsius mulieris, si pecuniam quam illi debebat sponso creditricis ipse debitor in dotem dixerit. Hae tantum tres personae nulla interrogatione praecedente possunt dictione dotis legitime obligari. aliae uero personae si pro muliere dotem uiro promiserint, communi iure obligari debent, id est ut et interrogata respondeant et stipulata promittant. Ut autem ex reliquiis quae in uersu 18 supersunt apparet, Gaius et corporalium et incorporalium rerum mentionem fecerat. Quod uero Epitome tradit de parente dotem dicente — quod item ita ut Gaiano contextui fortasse magis conueniat, legitur apud Ulpianum 6, 2 »item parens mulieris uirilil sexus, per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus pater-  
nus« — id tribus fere uersibus usque ad 124, 4 expressum fuisse uidetur.

si debitor mulieris iussu eius, dum \_\_\_\_\_ *item*  
 doti dicat quod debet; alius autem obligari hoc modo  
 non potest. | et ideo si quis alius \_\_\_\_\_  
 \_\_\_\_\_ *com|muni iure obliga* \_\_\_\_\_ 5

96 Item uno loquente \_\_\_\_\_ | \_\_\_\_\_ *(5 uersus  
 in C legi nequeunt)*

— haec sola causa est, ex qua iureiurando contrahitur obligatio. sane ex alia nulla causa iureiurando homines <sup>10</sup>  
 obligantur, utique cum quaeritur de iure Romanorum. nam pag. 154  
 apud peregrinos quid iuris sit, singularum ciuitatum iura  
 requirentes aliud intellegere poterimus \_\_\_\_\_.

- 97 Si id quod dari stipulamur tale sit, ut dari non possit, inutilis est stipulatio, uelut si quis hominem liberum <sup>15</sup>  
 quem seruum esse credebatur, aut mortuum quem uiuum  
 esse credebatur, aut locum sacrum uel religiosum quem putabat  
 97<sup>a</sup> tabat humani iuris esse, dari *(stipuletur. Item si quis rem  
 quae in rerum natura esse non potest, uelut hippocentaurum,)*  
 98 stipuletur, aequae inutilis est stipulatio. Item si quis sub <sup>20</sup>  
 ea condicione stipuletur quae existere non potest, ueluti  
 si digito caelum tetigerit, inutilis est stipulatio. sed legatum  
 sub impossibili condicione relictum nostri praeceptores

~~~~~

2—3 *conf. Cas* || 3 hoc paulo minus probabile est in *Cⁿ extitisse*
quam eo in C || 4—6 ita fere ad sententiam, non ad ductus, supplere
 possis: et ideo si quis alius pro muliere dotem promittere
 uelit, communi iure obligare se debet, id est stipulanti uiro promittere.
 || 6—10 *conf. Cas* || 7—9 § 96 initium supplendum est ad *Epit.*
 2, 9, 4, ubi haec extant: Item et alio casu uno loquente et sine inter-
 rogatione alii promittente contrahitur obligatio, id est si libertus pa-
 trono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iurauit, in
 qua re supra dicti liberti non tam uerborum sollemnitate quam iuris-
 iurandi religione tenentur; sed nulla altera persona hoc ordine obli-
 gari potest. || 9 —haec] si haec? *C*; et haec quam sed haec *Gaium*
dedisse probabilius est || solo *C* || est] s? (*id est sed?*) *C* || 11 roma-
 norum *C*, expectes Romano (*cum Polenaario*) uel ciuium Romanorum ||
 12 iuris *Hollweg*, iudris? *C* || 13 post poterimus aut nihil in *C* extitit
 aut in aliis ualere uel simile aliquid (*uix in plerisque ualere uel in*
multis ualere) || 15 inutilis *Goeschen*, iniutulis *C* || 17—18 putabat
 putabat *C* || 18—19 () ad *Inst.* 5, 19, 1 *exempli gratia additum est*
duce Lachmanno || 22 stipulatio *Goeschen*, stipulaq *Cⁿ*, *conf. C^a pag. 305*
uers. 3 || 23 condicione *Goeschen*, co|condicione *C*.

- proinde deberi putant, ac si sine condicione relictum esset; diuersae scholae auctores *nihilo* minus legatum inutile existimant quam stipulationem. et sane uix idonea diuersitatis ratio reddi potest. Praeterea inutilis est stipulatio, si quis ignorans rem suam esse dari sibi eam stipuletur; 5
- 400 quippe quod alicuius est, id ei dari non potest. Denique inutilis est talis stipulatio, si quis ita dari stipuletur *POST MORTEM MEAM DARI SPONDES*; uel ita *(POST MORTEM TVAM DARI SPONDES?; ualet autem, si quis ita dari stipuletur CVM MORIAR DARI SPONDES? uel ita)* CVM MORIERIS DARI || SPONDES? id est pag. 455 ut in nouissimum uitae tempus stipulatoris aut promissoris obligatio conferatur. nam inelegans esse uisum est ab heredis persona incipere obligationem. rursum ita stipulari non possumus *PRIDIE QVAM MORIAR*, aut *PRIDIE QVAM MORIERIS DARI SPONDES?* quia non potest aliter intellegi ‘*pridie quam* 45 *aliquis morietur*’, quam si mors secuta sit; rursus morte secuta in praeteritum reducitur stipulatio et quodammodo talis est *HEREDI MEO DARI SPONDES?* quae sane inutilis est.
- 401 Quaecumque de morte diximus, eadem et de capitis diminutione dicta intellegemus. Adhuc inutilis est stipulatio, 20 si quis ad id quod interrogatus erit, non responderit, ueluti si sestertia x a te dari stipuler et tu sestertia v promittas, aut si ego pure stipuler, tu sub condicione promittas. Praeterea inutilis est stipulatio, si ei dari stipulemur, cuius iuri subiecti non sumus. unde illud quaesitum est, 25 si quis sibi et ei cuius iuri subiectus non est dari stipuletur, in quantum ualeat stipulatio. nostri praeceptores putant in uniuersum ualere et proinde ei soli qui stipulatus sit solidum deberi, atque si extranei nomen non adiecisset. sed diuersae scholae auctores || dimidium ei deberi pag. 456 existimant, pro altera uero parte inutilem esse stipulationem.

§ 402 inde ab 20 *inutilis* = Inst. 3, 49, 5.

2 diuersae *Goeschen*, diuersi C || *nihilo*] no C, *conf. C^a pag. 281* || 7 pos C || 8—10 { } *addidit Huschke, conf. 2, 232 et Epitome 2, 9, 7, conf. Inst. 3, 19, 15* || 20 intellegemus *Lachmann*, intellegimus C || 21 id quod C, ea quae *Inst. || 22 (priori loco)* sestertia ex sessertia correctum C || et C, *om. Inst.* || tu sestertia v] *tunsestertia ū. milia C (conf. C^a pag. 282 uers. 5); tu nummum sestertium v milia Huschke* || 23 pure *Inst.*, pute C || promittas *Inst.*, permittas C || 25 iuri *Goeschen*, iuris C || 27 praeceptores *Goeschen*, praeceptor C || 30 auctores *Goeschen*, auctor C || 31 inutile C.

- 103^a nem. Alia causa est | _____
 — DARI SPONDES? | _____ solidum
 deberi et me | solum _____
- 104 etiam Titio _____. *Praeterea inutilis est stipulatio, si ab e[o] stipuler qui iuri meo subiectus est, item si is a me stipuletur. <sed> seruus quidem et qui in mancipio est et filia familias et quae in manu est non solum ipsi, cuius iuri subiecti subiectaeue sunt, obligari non possunt, sed*
- 105 *ne alii quidem ulli. Mutum neque stipulari neque promittere posse palam est. idem etiam in surdo receptum*
- 106 *est; quia et is qui stipulatur uerba promittentis, et qui promittit uerba stipulantis exaudire debet. Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intellegit quid agat.*
- 107 *Pupillus omne negotium recte gerit, ut tamen, sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur <tutor>, ueluti si ipse obligetur; nam alium sibi obligare etiam sine tutoris*
- 108 *auctoritate potest. Idem iuris est in feminis quae in tutela sunt. Sed quod diximus de pupillo, utique de eo*
- 109 *uerum est qui iam aliquem intellectum habet. nam infans 49 et qui infanti proximus est non mutum a furioso || differt, pag. 157 quia huius aetatis pupilli nullum intellectum habent; sed in his pupillis propter utilitatem benignior iuris interpretatio facta est.*

§ 104 fere = Inst. 3, 49, 6 || § 105 = Inst. 3, 49, 7 || § 106 = Inst. 3, 49, 8 || § 107 = Inst. 3, 49, 9 || § 109 = Inst. 3, 49, 10.

1—4 lacunas e. g. ita ad sententiam supplere possis: Alia causa est, si ita stipulatus sim MIHI AUT TITIO DARI SPONDES? quo casu constat mihi solidum deberi et me solum ex ea stipulatione agere posse, quamquam etiam Titio soluendo liberaris. *Huschke (coll. Inst. 3, 49, 4) supplet: Alia causa est, si ueluti SERVUS uel FILIO FAMILIAS MEO ET MIHI DARI SPONDES stipulatus sim. tunc enim constat solidum deberi et me solidum a promissore petere posse: quod etiam fit, cum tantum uelut FILIO FAMILIAS stipulor. || 4 ad (praeterea) ducunt codicis C reliquiae, item Inst. || 5 item C, uel Inst. || 6 sed Inst., om. C || 10 idem etiam C, quod et Inst. || 11 (in fine) qui C, is qui Inst. || 12 exaudire C, audire Inst. || 13 gerere Inst., gere C || agat C, agit Inst. || 14 ut tamen Inst., ita tamen ut tamen C || 15 tutor Inst., om. C || 18 quod om. C ante emendationem || pupillo C, pupillis Inst. || eo C, his Inst. || 19 habet C, habent Inst. || 20 differt C, distant Inst. || 21 pupilli Inst., pupill. C, conf. C^a pag. 275 uers. 11 || 22 his pupillis C, proximis infanti Inst., his pupillis (qui infanti proximi sunt) *Huschke* || propter Inst., per C || utilitatem C, utilitatem eorum Inst.*

110 Possumus tamen ad id quod stipulamur alium adhi-
 bere, qui idem stipuletur; quem uulgo adstipulatorem uo-
 111 camus. Et huic proinde actio competit proindeque ei recte
 soluitur ac nobis; sed quidquid consecutus erit, mandati
 112 iudicio nobis restituere cogetur. Ceterum potest etiam aliis 5
 uerbis uti adstipulator, quam quibus nos usi sumus. ita-
 que si uerbi gratia ego ita stipulatus sim DARI SPONDES?,
 ille sic adstipulari potest IDEM FIDE TVA PROMITTIS? uel IDEM
 113 FIDEIVBES? uel contra. Item minus adstipulari potest, plus
 non potest. itaque si ego sestertia x stipulatus sim, ille 10
 sestertia v stipulari potest; contra uero plus non potest.
 item si ego pure stipulatus sim, ille sub condicione stipu-
 lari potest; contra uero non potest. non solum autem in
 quantitate, sed etiam in tempore minus et plus intellegitur;
 plus est enim statim aliquid dare, minus est post tempus 15
 114 dare. In hoc autem iure quaedam singulari iure obser-
 uantur. nam adstipulatoris heres non habet actionem. item
 ||seruus adstipulando nihil agit, quamuis ex ceteris omnibus pag. 158
 causis stipulatione domino adquirat. idem de eo qui in
 mancipio est magis placuit; nam et is serui loco est. is 20
 autem qui in potestate patris est agit aliquid, sed parenti
 non acquirit, quamuis ex omnibus ceteris causis stipulando
 ei adquirat. ac ne ipsi quidem aliter actio competit, quam
 si sine capitis diminutione exierit de potestate parentis,
 ueluti morte eius aut quod ipse flamen Dialis inauguratus 25
 est. eadem de filia familias et quae in manu est dicta
 intellegemus.

115 Pro eo quoque qui promittit solent alii obligari; quo-
 rum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fideiussores

~~~~~  
 § 115 fere = Inst. 3, 20 pr.  
 ~~~~~

1 tamen C, autem uel similem particulam expectes || 2 qui
 idem Goeschen, quidem C || stipuletur Goeschen, stipulatur C || 3 et
 Huschke, sed C || 5 iudicio Goeschen, indicio C || 8 alterum idem ex
 idem correctum C¹ || 9 item Goeschen, idem C || minus Goeschen, regula
 inus C^a (ex glossemate, conf. C^a pag. XX et pag. 299 uers. 52) || 9—10
 uerba plus non potest tamquam glossema expellit Mommsen || 10 sestertia
 ex sestertia correxit C || sim Goeschen, sum C || 15 pos C || 18 quamuis
 Goeschen, quia C || 19 adquirat Goeschen, acquirit C || idem Goeschen,
 id C?, conf. C^a pag. 262 uers. 52 || 23 actio competit Goeschen, actio
 petit C || 24 capitis diminutione Goeschen, diminutione C, conf. C^a
 pag. 274 inf. || 26 filia familias Goeschen, filiaefamilias C || 27 intel-
 legemus Hollweg, intellegemus pro eo? C.

- 416 appellamus. Sponsor ita interrogatur IDEM DARI SPONDES? fidepromissor <ita> IDEM FIDEPROMITTIS? fideiussor ita IDEM FIDE TVA ESSE IVBES? uidebimus [de his] autem, quo nomine possint proprie appellari, qui ita interrogantur IDEM DABIS?
- 417 IDEM PROMITTIS? IDEM FACIES? Sponsores quidem et fidepromissores et fideiussores saepe solemus accipere, dum curamus, ut diligentius nobis cautum sit; adstipulatorem uero fere tunc solum adhibemus, cum ita stipulamur, ut aliquid post mortem nostram detur. <—————> stipulando nihil agimus, adhibetur adstipulator, ut is post 10 mortem nostram agat; qui si quid fuerit consecutus, || de pag. 159 restituendo eo mandati iudicio heredi [meo] tenetur.
- 418 Sponsoris uero et fidepromissoris similis condicio <est>,
 419 fideiussoris ualde dissimilis. Nam illi quidem nullis obligationibus accedere possunt nisi uerborum, (quamuis inter- 15 dum ipse qui promiserit non fuerit obligatus, uelut si mulier aut pupillus sine tutoris auctoritate aut quilibet post mortem suam dari promiserit. at illud quaeritur, si seruus aut peregrinus spoponderit, an pro eo sponsor aut
- 419^a fidepromissor obligetur). Fideiussor uero omnibus obliga- 20 tionibus, id est siue re siue uerbis siue litteris siue consensu contractae fuerint obligationes, adici potest. ac ne illud quidem interest, utrum ciuilis an naturalis obligatio sit cui adiciatur; adeo quidem, ut pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit qui a seruo fideiussorem accipiat, 25
- 420 siue ipse dominus in id quod sibi debeatur. Praeterea

~~~~~  
 § 147 inde ab 6 solemus usque ad 7 sit fere = Inst. 3, 20 pr. ||  
 § 149<sup>a</sup> inde ab 20 omnibus fere = Inst. 3, 20, 1.  
 ~~~~~

4 IDEM Goeschen, conf. C^a pag. 262 uers. 32 || 2 ita addidit Boecking || (altero loco) IDEM Goeschen, conf. C^a pag. 262 uers. 32 || 4—5 IDEM DABIS IDEM Goeschen, id dabis id C, conf. C^a pag. 262 uers. 33 || 9 multae patent uiae supplendi; Mommsen propter homoeoteleuton talia fere intercidissee suspicatur: quia enim nobis ut post mortem nostram detur || 10 adstipulator Boecking, at stipulator (i. e. autem stipulator) Cⁿ, conf. C^a pag. 257 || 12 meo deleuit Polenaar || 13 uero Goeschen, uel Cⁿ, conf. C^a pag. 310 || est addidit Lachmann (conf. C^a pag. 265 uers. 39) || 15 interdum Goeschen, aut interdus aut interdus C || 16 qui Goeschen, quid C || 18 pos C, conf. C^a pag. 285 || 19 (in fine) aut Goeschen, autem Cⁿ, conf. C^a pag. 257 || 21—22 consensu Inst., consensus C, conf. C^a pag. 260 || 22 ac Institutionum codices meliores, ad C, at Institutionum codices aliquot deteriores cum Theophilo || 23 an Inst., ā (i. e. aut?) C, conf. C^a pag. 255 inf. || 23—24 obligatio sit C, sit obligatio Inst. || 25 a seruo fideiussorem C, fideiussorem a seruo Inst. || accipiat Inst., accipi C || 26 debeatur C, debetur Inst.

sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fidepromissore quaeramus, et alio iure ciuitas
 121 eius utatur. fideiussoris autem etiam heres tenetur. Item sponsor et fidepromissor lege Furia biennio liberantur, et quotquot erunt numero eo tempore, quo pecunia peti potest, in tot partes diducitur inter eos obligatio et singuli *<in>* uiriles partes obligantur. fideiussores uero perpetuo tenentur, et quotquot erunt numero, singuli in solidum obligantur. itaque liberum est creditori a quo uelit solidum petere. sed nunc ex epistula diui Hadriani compellitur creditor a singulis qui modo soluendo sint partes petere. eo igitur distat haec epistula a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fidepromissoribus soluendo non sit, hoc onus ad *<ceteros non pertinet; sed ex fideiussoribus etsi unus tantum soluendo sit, ad hunc onus>* ceterorum quo-
 121^a que pertinet. Sed cum lex Furia tantum in Italia locum habeat, euenit ut in ceteris prouinciis sponsores quoque et fidepromissores proinde ac fideiussores perpetuo teneantur et singuli in solidum obligentur, nisi ex epistula diui
 122 Hadriani hi quoque adiuuentur in parte. Praeterea inter 20 sponsores et fidepromissores lex Appuleia quamdam societatem introduxit. nam si quis horum plus sua portione soluerit, de eo quod amplius dederit aduersus ceteros actiones constituit. quae lex ante legem Furiam lata est, quo tempore in solidum obligabantur. unde quaeritur, an post legem Furiam adhuc legis Appuleiae beneficium supersit. et utique extra Italiam superest. nam lex quidem Furia tantum in Italia ualet, Appuleia uero etiam in ceteris prouinciis. sed an etiam *<in>* Italia beneficium legis Appuleiae supersit, ualde quaeritur. ad fideiussores autem lex Appu- 30

§ 121 inde ab 8 quotquot usque ad 12 petere = Inst. 3, 20, 4.

3 fideiussoris ex fidesiussoris correctum C || 4 lege Furia Goeschen, legfuriam C || 6 diducitur] deducitur C || 7 in addidit Huschke || obligantur Boecking, hocabentur C || 6 uerba et singuli —7 obligantur delet Polenaar || 9 obligantur C, tenentur Inst. || 9—12 suppluit Goeschen ex Inst. || 11 sint C, sint litis contestatae tempore Inst. || 14—15 *<>* exempli gratia addidit Mommsen; alias supplendi uias patere consentaneum est || 17 cete(ris) C, conf. Gaius 3, 122 med. (infra uers. 28); sed fortasse utroque loco ceteris ex falso glossmate irrepsit || 18 perpetuo] in perpetuo C || 20 quoque Huschke, q̄c? (i. e. quocum?) C || adiuuentur in parte cum C non sine dubitatione scriptum est || 28 ceteris C, conf. tamen quae ad Gai 3, 121^a (supra ad uers. 17) adnotata sunt || 29 in Italia] alis? C, Italīs Mommsen || 30 fideiussores autem lex exempli gratia suppletum est.

leia non pertinet. itaque si creditor ab uno totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, scilicet si is pro quo fideiussit soluendo non sit. *sed ut ex* || supra dictis pag. 161 apparet, is a quo creditor totum petit poterit ex epistula diui Hadriani desiderare, ut pro parte in se detur actio.⁵

123 Praeterea lege Cicereia cautum est, ut is, qui sponsores aut fidepromissores accipiat, praedicat palam et declaret, et de qua re satis accipiat et quot sponsores aut fidepromissores in eam obligationem accepturus sit; et nisi praedixerit, permittitur sponsoribus et fidepromissoribus intra diem xxx¹⁰ praeiudicium postulare, quo quaeratur, an ex ea lege praedictum sit; et si iudicatum fuerit praedictum non esse, liberantur. qua lege fideiussorum mentio nulla fit. sed in usu est, etiam si fideiussores accipiamus, praedicere.

124 Sed beneficium legis Corneliae omnibus commune est.¹⁵ qua lege idem pro eodem apud eundem eodem anno uetatur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae quam in xx milia. et quamvis sponsores uel fidepromissores in amplam pecuniam, ueluti si sestertium c milium *(se obligauerint, tamen dumtaxat xx tenentur)*. pecuniam autem²⁰ creditam dicimus non solum eam, quam credendi causa damus, sed omnem, quam tum cum contrahitur obligatio certum est debitum iri, id est *(quae)* sine ulla condicione deducitur in obligationem. itaque et ea pecunia, quam in diem certum dari stipulamur, eodem numero est, quia certum²⁵

§ 122 inde ab 1 si fere = Inst. 3, 20, 4.

1 creditor ab uno C, ab uno fideiussore creditor Inst. || 2 solius Inst., solus C || scilicet C, om. Inst. || 3 dictis Goeschen, dicti C || 4 is Goeschen, iis C || 7 praedicat Goeschen, praedicatur C || 8 aut Goeschen, at C || 9 praedixerit] conf. C^a pag. 286 uers. 1 || 10 permittitur Goeschen, promittit C || fidepromissoribus Goeschen, fideipermissoribus C || 12 non Goeschen, nam C || 13 fideiussorum Goeschen, fideiussor C || mentio Hollweg, menti C || 14 usum C || 15 legis Corneliae Goeschen, legum corniliae C || omnibus (sic) C || 16 idem Goeschen, id C || 18 milia Lachmann, milibus C || (uel fideiussores) addit Huschke post fidepromissores || 19 amplam C, ampliorem Goeschen || si C, delet Huschke || 19—20 < > duce fere Huschkio exempli gratia addita sunt, conf. C^a || 22 tum cum] tunc C || contrahitur Goeschen, contrahit C || 23 (priori loco) est Goeschen, esset C || quae addit Goeschen, om. C || 24 obligatione C.

- est eam debitum iri, licet post tempus petatur. appellatione autem pecuniae omnes res in ea lege significantur. itaque si vinum uel frumentum aut si fundum || uel hominem pag. 162
- 125 stipulemur, haec lex obseruanda est. Ex quibusdam tamen causis permittit ea lex in infinitum satis accipere, ueluti si dotis nomine, uel eius quod ex testamento tibi debeatur, aut iussu iudicis satis accipiatur. et adhuc lege <Iulia de> uicesima hereditatium cauetur, ut ad eas satisfactiones, quae
- 126 ex ea lege proponuntur, lex Cornelia non pertineat. In eo quoque iure par condicio est omnium, sponsorum fide-10 promissorum fideiussorum, quod ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is pro quo obligantur. at ex diuerso ut minus debeant, obligari possunt, sicut in adstipulatoris persona diximus. nam ut adstipulatoris, ita et horum obligatio accessio est principalis obligationis, nec 15
- 127 plus in accessione esse potest quam in principali re. In eo quoque par omnium causa est, quod si quid pro reo soluerint, eius recipiendi causa habent cum eo mandati iudicium. et hoc amplius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appellatur depensi. 20
- 128 Litteris obligatio fit ueluti in nominibus transscripticiis. fit autem nomen transscripticium duplici modo, uel a re in
- 129 personam uel a persona in personam. <A re in personam trans>scriptio fit, ueluti si id, quod tu ex emptionis causa aut conductionis aut societatis mihi debeas, id expensum 25
- 130 tibi tulero. A persona in personam transscriptio fit, ueluti

~~~~~

§ 126 inde ab 11 ita usque ad 13 possunt nec non 14 nam et inde ab 15 horum = Inst. 3, 20, 5 || diximus] § 113 || § 127 inde ab 17 si usque ad 19 iudicium fere = Inst. 3, 20, 6 || ad § 129 conf. Theophilus 3, 21.

~~~~~

~~~~~

1 est eam Goeschen, esse a C || debitum iri Goeschen, debitori C || 3 aut Boecking, et C || 7 < > addidit Huschke || 10 quoque iure Huschke, iure quoque iurae C || 11 fideiussorum Goeschen, fideiussor C || possunt Inst., possi? C ex correctione || 12 ut Inst., ut regula Cⁿ (ex glossemate, conf. C^a pag. XX) || debet Inst., deberet C || obligantur Inst., obligaretur C || 15 horum C, eorum Inst. || 16 re Inst., reo C || 17 est Goeschen, esse C || quid Inst., qui C || reo Inst., eo C || 18 soluerint] soluerit C || habent] habet C || 21 in nominibus Mommsen, in nobis Cⁿ, nominibus Huschke, conf. § 135 || 22 autem Goeschen, an C || 23 persona in personam Goeschen, prosone in personum C || 23—24 < > addidit Goeschen || 24 tu Huschke, m̄ (i. e. pro mihi?) C || emptionis ex emptiones correctum C¹ || 34—35 causa aut Goeschen, C^a. C, conf. C^a pag. 259 || 26 personam Goeschen, personum C.

- si id quod mihi Titius debet tibi id ex||pensum tulero, id pag. 463
 431 est si Titius te delegauerit mihi. Alia causa est eorum
 nominum quae arcaria uocantur. in his enim rei, non litte-
 rarum obligatio consistit, quippe non aliter ualent, quam
 si numerata sit pecunia; numeratio autem pecuniae re facit
 obligationem. qua de causa recte dicemus arcaria nomina
 nullam facere obligationem, sed obligationis factae testimo-
 432 nium praebere. Vnde <non> proprie dicitur arcariis nomi-
 nibus etiam peregrinos obligari, quia non ipso nomine, sed
 numeratione pecuniae obligantur; quod genus obligationis 40
 433 iuris gentium est. Transscripticiis uero nominibus an obli-
 gentur peregrini, merito quaeritur, quia quodammodo iuris
 ciuilis est talis obligatio; quod Neruae placuit. Sabino
 autem et Cassio uisum est, si a re in personam fiat nomen
 transscripticium, etiam peregrinos obligari; si uero a persona 45
 434 in personam, non obligari. Praeterea litterarum obligatio fieri
 uidetur chirographis et syngraphis, id est si quis debere se
 aut daturum se scribat; ita scilicet si eo nomine stipulatio non
 fiat. quod genus obligationis proprium peregrinorum est.
 435 Consensu fiunt obligationes in emptionibus uenditio-20
 nibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis.
 436 Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationes con-
 trahi, quia neque uerborum || neque scripturae ulla pro- pag. 464
 prietas desideratur, sed sufficit eos qui negotium gerunt
 consensisse. unde inter absentes quoque talia negotia con-25
 trahuntur, ueluti per epistulam aut per internuntium; cum

---

§ 435 = Dig. 44, 7, 2 pr.; Inst. 3, 22 pr. || § 436 usque ad
 26 internuntium = Dig. 44, 7, 2, 4 et 2; § 436 usque ad 23 quia
 neque et inde ab 24 sed usque ad 26 internuntium = Inst. 3, 22,
 4 et 2.

---

2 te *Goeschen*, tese C || 3 rei *Lachmann*, rebus C || 4 quippe C ||
 ualent *Goeschen*, ualet C || 5 re] rein C, rei fere *Lachmann* || 6 qua
Goeschen, quam C || 8 <non> proprie *Huschke*, proprie C, perperam
Mommsen || dicitur *Goeschen*, dicit C || 9 ipso nomine *Goeschen*, ipse
 nome C || 10 numeratione *Goeschen*, nomenratione C || pecuniae *Goe-*
schen, pēcae C || 11 transcripticiis *Goeschen*, tresscripticiis C || obli-
 gentur *Goeschen*, obiligentur C || 12 quaeritur *Goeschen*, quaerit C ||
 18 se scribat *Goeschen*, sesscribat C || scilicet si *Goeschen*, scilicet ut
 si C || 20 emptionibus *Dig. Inst.*, emptionibus et C || 22 istis *Dig. Inst.*,
 stis C || consensu *Dig. Inst.*, concensu C || dicimus obligationes C,
 dicimus obligationem *Dig.*, dicitur obligatio *Inst.* || 23 quia *Dig. Inst.*,
 quo C || 24 desideratur *Dig.*, desiderat C || negotium C *Inst.*, negotia
Dig. || 25 consensisse C, consentire *Dig. Inst.* || 26 aut per internun-
 tium C, uel per nuntium *Dig.*, aut per nuntium *Inst.*

alioquin uerborum obligatio inter absentes fieri non possit.

- 137 Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono et aequo praestare oportet; cum alioquin in uerborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat, et in nominibus alius expensum ferendo obliget,⁵
 [138] alius obligetur. [sed absenti expensum ferri potest, etsi uerborum obligatio cum absente contrahi non possit.]

[DE EMPTIONE ET VENDITIONE.]

- 139 *Emptio et uenditio contrahitur*, cum de pretio conueni-rit, quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra¹⁰ quidem data fuerit; nam quod arrae nomine datur, argu-
 140 mentum est emptionis et uenditionis contractae. Pretium autem certum esse debet. nam alioquin si ita inter nos conuenierit, ut quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit empti, Labeo negauit ullam uim hoc negotium habere;¹⁵ cuius opinionem Cassius probat. Ofilius et eam emptionem
 144 et uenditionem; cuius opinionem Proculus secutus est. Item pretium in numerata pecunia consistere debet. nam in^{pag. 165} ceteris rebus an pretium esse possit, ueluti homo aut toga aut fundus alterius rei (*pretium esse possit*), ualde quaeri-²⁰ tur. nostri praeceptores putant etiam in alia re posse consistere pretium. unde illud est, quod uulgo putant per permutationem rerum emptionem et uenditionem contrahi, eamque speciem emptionis uenditionisque uetustissimam esse; argumentoque utuntur Graeco poeta Homero qui ali-²⁵ qua parte sic ait:

---

§ 137 usque ad 3 *oportet* = Dig. 44, 7, 2, 3; § 137 usque ad 5 *promittat* = Inst. 3, 22, 3 || § 139 = Inst. 3, 23 pr || § 140 usque ad 15 *empti* = Inst. 3, 23, 1 || § 144 usque ad 144, 10 *esse fere* = Inst. 3, 23, 2 || *aliqua parte*] Iliad. 7, 472—475.

---

2 de eo *C Dig.*, in id *Inst.* || uerba inde ab 4 alius stipuletur usque ad 5 nominibus in *C* per errorem bis scripta sunt || 5 obliget *Goeschen*, obligetur *C*, conf. *C^a* pag. 506 || 6—7 § 158 ex glossemate uidetur irrepsisse (conf. § 156 in fine) || 8 suppleuit *Boecking ex Inst.* || 9 suppleuit *Goeschen ex Inst.* || cum *C*, simulatque *Inst.* || 13 nam *C^a*, om. *Inst.* || 17 post uenditionem intercidit fortasse esse existimauit uel simile aliquid || 18 nam *Inst.*, in *C* || 19 homo *Inst.*, hoc modo *C* || 19—20 toga aut fundus *C*, fundus aut toga *Inst.* || 20 ( ) addidit *Goeschen ex Inst.* || 21—22 putant etiam in alia re posse consistere pretium *C*, etiam in alia re putant posse pretium consistere *Inst.* (*codices meliores*) || 22 putant *C*, ad dicitur lectionem ducunt *Inst.* || 24 emptionis *Inst.*, emptionisque *C*.

ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κατηγορόωντες Ἀγαιοί,
 ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰῶνι σιδήρῳ,
 ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
 ἄλλοι δ' ἀνδραπέδεσσι.)

diuersae scholae auctores dissentiunt aliudque esse existi-
 mant permutationem rerum, aliud *emptionem* et *uenditio-*
nem; alioquin *non posse* rem expediri permutatis rebus,
 quae uideatur res uenisse et quae pretii nomine data
 esse, sed rursus utramque rem uideri et uenisse et utram-
 que pretii nomine datam esse absurdum uideri. sed ait ¹⁰
 Caelius Sabinus, si rem tibi uenalem habenti, ueluti fun-
 dum, [acceperim et] pretii nomine hominem forte dederim,
 fundum quidem uideri uenisse, hominem autem pretii
 nomine datum esse, ut fundus acciperetur.

142 Locatio autem et conductio similibus regulis constitui-
 tur; nisi enim merces certa statuta sit, non uidetur locatio

143 et conductio contrahi. Vnde si alieno arbitrio merces per-
 missa sit, uelut quanti Titius aestimauerit, || quaeritur, an ^{pag. 166}

locatio et conductio contrahatur. qua de causa si fulloni
 polienda curandaue, sarcinatori sarcienda uestimenta de-²⁰

derim, nulla statim mercede constituta, postea tantum da-
 turus, quanti inter nos conuenerit, quaeritur, an locatio et

144 conductio contrahatur. *item* si rem tibi utendam dederim
 et inuicem aliam rem utendam acceperim, quaeritur, an

145 locatio et conductio contrahatur. Adeo autem emptio et ²⁵

---

§ 143 inde ab 19 *qua* usque ad 22 *conuenerit* = Inst. 3, 24, 1 ||
 § 144 conf. Inst. 3, 24, 2 || § 145 usque ad 135, 3 *conductio* =
 Inst. 3, 24, 3.

1—4 pro {}, quod ex Inst. addidit Goeschen, et reliqua *exhibet* C,
 quae uerba deleuit Baumbach || 5 dissentiunt C, ad contra sentiunt
ducunt Inst. || 6 *emptionem*] conf. C^a pag. 265 uers. 17 || 7 alioquin
 non posse *suppleuit* Goeschen ex Inst., conf. tamen C^a; in Cⁿ fortasse
 aliquoquin *non* posside uel simile aliquid *extitit* || 8 data Inst., datae? C ||
 9 sed rursus utramque rem C, nam utramque Inst. || 9—10 utram-
 que pretii C, pretii Inst. || 12 uerba acceperim et deleuit Mommsen ||
 14 fundus Goeschen, fundum C || 15 constituitur Huschke olim, con-
 stituuntur C || 18 quanti Goeschen, qua C || 19 qua de C Inst., ex
 eadem *mauult* Huschke || fulloni Inst., fulloin C || 20 sarcinatori C,
 aut sarcinatori Inst. || 20—21 dederim Goeschen, dederimus C ||
 24 postea C, sed postea Inst. || 22 quanti C, quantum Inst. || 23 *item*
Polenaar, uel C || 25—135, 2 emptio et uenditio et locatio et con-
 ductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur C, familiari-
 tatem a. i. s. h. uidentur emptio et uenditio *item* locatio et conductio
 Inst. (conf. Gaius libro secundo rerum cottidianarum Dig. 19, 2, 2, 1).

- uenditio et locatio et conductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur, ut in quibusdam causis quaeri soleat, utrum emptio et uenditio contrahatur an locatio et conductio. ueluti si qua res in perpetuum locata sit, quod euenit in praediis municipum, quae ea lege locantur, ut 3 quamdiu [id] uectigal praestetur, neque ipsi conductori neque heredi eius praedium auferatur. sed magis placuit
 146 locationem conductionemque esse. Item [quaeritur] si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos qui integri exierint pro sudore denarii xx mihi darentur, in eos uero 10 singulos qui occisi aut debilitati fuerint denarii mille, quaeritur, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur. et magis placuit eorum qui integri exierint locationem et conductionem contractam uideri, at eorum qui occisi aut debilitati sunt emptionem et uenditionem 15 esse; idque ex accidentibus apparet, tamquam sub condicione || facta cuiusque uenditione an locatione. iam enim pag. 167 non dubitatur, quin sub condicione res ueniri aut locari
 147 possint. Item quaeritur, si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certaeque formae anulos 20 mihi faceret, et acciperet uerbi gratia denarios cc, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur. Cassius ait materiae quidem emptionem uenditionemque contrahi, operarum autem locationem et conductionem. sed plerisque placuit emptionem et uenditionem contrahi. at- 25 qui si meum aurum ei dederō mercede pro opera constituta, conuenit locationem conductionem contrahi.
 148 Societatem coire solemus aut totorum bonorum aut unius

---

§ 145 inde ab 5 *praediis* usque ad 7 *auferatur* conf. Inst. 3, 24, 3 || § 147 fere = Inst. 3, 24, 4 || § 148 = Inst. 3, 25 pr.

---

5 ēuenit C || 6 id hic *deletum est* duce fere Puchta || 7 auferatur Goeschen, auferatur C || 8 queritur C (*deleuit hoc glossema Goeschen*) || 11 denarii Goeschen, denarios C || 16 apparet C, apparere Huschke || 17 uenditionem an locationem C || 18 locari ex locumari correctum C || 24 faceret Inst., facere C || acciperet C Inst., acceperit Dig. 19, 2, 2 § 1 male || 22 uenditio Inst., uendito C || contrahatur C, contrahi uideatur Inst. || 23 quidem Inst., quid C || uenditionemque Inst., uenditionem quam C || 24 operarum C, operae Inst. || 25—26 at- qui si C, quodsi Inst. || 26 mercede Inst., mercedem C || 27 locationem conductionem C, ad locationem et conductionem ducunt Inst. || 28 totorum Inst., tutorum C || post bonorum Inst. addunt: quam Graeci specialiter *κοινοπραξίαν* appellant.

alicuius negotii, ueluti mancipiorum emendorum aut uen-
 149 dendorum. Magna autem quaestio fuit, an ita coiri possit
 societas, ut quis maiorem partem lucretur, minorem damni
 praestet. quod Q. Mucius *(contra naturam societatis esse*
existimauit. sed Ser. Sulpicius, cuius) etiam praeualuit sen-
 150 tentia, adeo ita coiri posse societatem existimauit, ut dixerit
 illo quoque modo coiri posse, ut quis nihil omnino damni
 praestet, sed lucri partem capiat, si modo opera eius tam
 pretiosa uideatur, ut aequum sit eum cum hac pactione in
 societatem admitti. nam et ita posse coiri societatem con-
 151 stat, ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, || et pag. 168
 tamen lucrum inter eos commune sit; saepe enim opera
 alicuius pro pecunia ualet. [Et] illud certum est, si de par-
 tibus lucri et damni nihil inter eos conuenerit, [tamen]
 aequis ex partibus commodum et incommodum inter eos
 commune esse. sed si in altero partes expressae fuerint,
 uelut in lucro, in altero uero omissae, in eo quoque quod
 151 omissum est similes partes erunt. Manet autem societas eo
 usque, donec in eodem consensu perseuerant. at cum ali-
 quis renuntiauerit societati, societas soluitur. sed plane si
 20 quis in hoc renuntiauerit societati, ut obueniens aliquod
 lucrum solus habeat, ueluti si mihi totorum bonorum socius,
 cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renuntiauerit
 societati, ut hereditatem solus lucri faciat, cogetur hoc
 lucrum communicare. si quid uero aliud lucri fecerit quod
 25

---

§ 149 conf. (ex parte fere =) Inst. 3, 25, 2 || § 150 conf. Inst.
 3, 25, 1 et 3 || § 151 = Inst. 3, 25, 4.

---

1 negoti C, negotiationis Inst. || mancipiorum Inst., mancipior
 C || aut uendendorum C, uendendorumque Inst. || 4—5 { } fere
 ad Inst. (duce Goescheno) additum; pro existimauit possis etiam de
 dixit uel simili aliquo uerbo cogitare || 5 etiam (Mommsen mauult
 iam) praeualuit sententia C, sententia praeualuit Inst. || 6 exti-
 mauit C || 7 modo Goeschen, in C, conf. C^a pag. 277 uers. 27 ||
 10 nam Inst., non C || posse coire C, coiri posse uel coire posse
 Inst. || 11 unus C, alter Inst. || 12 commune ex communie uel
 potius ex munie correctum C¹ || sepe enim C, quia saepe Inst. ||
 13 et deleuit Mommsen || 14 tamen C, deleuit Mommsen || 15 et Boecking,
 ut C || 17 uelut C, ad ueluti ducere uidentur Inst || eo Inst., eodem
 C || 18 omissum C, praetermissum Inst. || 19 consensu Inst., sensu
 C || perseuerant C, perseuerauerint Inst. || 20 societas soluitur C,
 soluitur societas Inst. || 21 in C, callide in Inst. || 24 faciat C, faceret
 Inst. || cogetur Goeschen, coget C, cogitur Inst. (codices plurimi) ||
 25 fecerit C, faciat uel faceret Inst.

non captauerit, ad ipsum solum pertinet. mihi uero, quid-
 quid omnino post renuntiatam societatem acquiritur, soli
 152 conceditur. Soluitur adhuc societas etiam morte socii, quia
 153 qui societatem contrahit certam personam sibi eligit. Dici-
 tur etiam capitis deminutione solui societatem, quia ciuili
 ratione capitis deminutio morti coaequatur; sed utique si
 adhuc consentiant in societatem, noua uidetur incipere so-
 154 cietas. Item si cuius ex sociis bona publice aut priuatim
 uenierint, soluitur societas. sed haec quoque || societas, de pag. 169
 qua loquimur, *id* est quae consensu contrahitur nudo, iuris 10
 gentium est, itaque inter omnes homines naturali ratione
 consistit.

155 Mandatum consistit, siue nostra gratia mandemus siue
 aliena. itaque siue ut mea negotia geras, siue ut alterius,
 mandauerim, contrahitur mandati obligatio, et inuicem alter 15
 alteri tenebimur *in id*, quod uel me tibi uel te mihi bona
 156 fide praestare oportet. Nam si tua gratia tibi mandem,
 superuacuum est mandatum; quod enim tu tua gratia fac-
 turus sis, id de tua sententia, non ex meo mandatu facere
 debes. itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hor- 20
 tatus fuerim, ut eam faenerares, *quamuis* eam ei mutuam
 dederis, a quo seruare non potueris, non tamen habebis
 mecum *mandati* actionem. item si hortatus sim, *ut rem*
 aliquam emeris, *quamuis* non expedierit tibi eam emisse,
 non tamen tibi mandati tenebor. et adeo haec ita sunt, 25

§ 152 = Inst. 3, 25, 5 || § 153 inde ab 6 *si* = Inst. 3, 25, 8 ||
 § 156 inde ab 20 *itaque* usque ad 24 *fuerim* et inde ab 25 *et* usque
 ad pag. 138, 2 *faenerares* et inde ab 138, 5 *quia* = Inst. 3, 26, 6.

1 uero *Inst.*, uero *ex uiro correctum*? Cⁿ || 7 societatem *Inst.*,
 societate C || 9—10 ad hunc locum emendandum (conf. C^{as}) non paucae
 patent uiae. Fortasse propter homoeoteleuton nonnulla interciderunt:
 sed haec quoque (societas————) societas de qua loquimur etc.;
erunt enim qui expectent talia: hanc quoque societatem nouo consensu
redintegrari posse, deinde societatem priuatam, de qua apud Gaium
agitur, oppositam esse societatibus publicanorum, quae neque consensu
nudo contrahantur neque ad peregrinos pertineant || 40—44 juris gen-
 tium *Fitting*, iuriscogentium? C || 46 in id *Huschke*, id in C ||
 47 oportet *Goeschen*, oportere C || 20 te habentem *Inst.*, tuae aben-
 tem C || 24 *quamuis* eam *Goeschen*, quiam C, conf. C^a pag. 297
uers. 25 || 22 potueris ex potuerit uel ex potuerit *correctum* C ||
 23 si C, si (te) *Huschke* || 24 *quamuis* *Goeschen*, q C, conf. C^a pag.
 297 *uers.* 26 || 25 tenebor *Goeschen*, teneri C.

ut quaeratur, an mandati teneatur qui mandauit tibi, ut Titio pecuniam faenerares. [sed] Seruius negauit nec magis hoc casu obligationem consistere putauit, {quam si generaliter alicui mandetur, uti pecuniam suam faeneraret. <sed> sequimur Sabini opinionem contra sentientis, quia 5 non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

157 Illud constat, si quis de ea re mandet, quae contra bonos mores || est, non contrahi obligationem; ueluti si tibi man- pag. 170

158 dem, ut Titio furtum aut iniuriam facias. Item si quid post mortem meam faciendum <mihi> mandetur, inutile man- 10 datum est, quia generaliter placuit ab heredis persona obli-

159 gationem incipere non posse. Sed recte quoque consummatum mandatum si, dum adhuc integra res sit, reuoca-

160 tum fuerit, euanescit. Item si adhuc integro mandato mors alterutrius alicuius interueniat, id est uel eius qui man- 15 dauit uel eius qui mandatum susceperit, soluitur mandatum. sed utilitatis causa receptum est, ut si mortuo eo qui mihi mandauerit ignorans eum decessisse executus furo mandatum, posse me agere mandati actione; alioquin iusta et probabilis ignorantia damnum mihi adferret. et huic 20 simile est quod plerisque placuit, si debitor meus manumisso dispensatori meo per ignorantiam soluerit, liberari eum, cum alioquin stricta iuris ratione non posset liberari

---

§ 459 inde ab 42 recte = Inst. 3, 26, 9 || § 460 fere = Inst. 3, 26, 40.

---

4 teneatur Inst., teneantur C || 2 nec] non? C^a, conf. C^a pag. 280 inf. || 3 obligationem] obligatum C, conf. C^a pag. 305 uers. 26 et uers. 2 || 5 sed om. C || contra sentientis Mommsen, consentientis C || quia Inst.; incertum, utrum quod an quia uoluerit C^a || 8 contrahi C^a || si tibi Goeschen, tibi C || 8—9 mandem Goeschen, mandemus C || 9 aut Goeschen, autem C || quid Lachmann, quis C || 10 pos C || mihi hoc loco addidit Huschke || mandetur Lachmann, mandet C || 12—13 consummatum mandatum Goeschen, consummatum mandatum C, mandatum contractum Inst. (rectius; nam consummare mandatum est exequi) || 14 mandato Inst., mandatum C || 15 alicuius C, om. Inst. (multo probabilius) || 15—16 mandauerit Inst., mandarit C || 16 qui Inst., cui C || 17 ut si C et Inst. libri nonnulli, si Inst. libri alii || 18 fuero Goeschen, furo C || 19 posse me C Inst., possem Gradenwitz, conf. tamen 4, 61 et Lachmann ad h. l. || 20 adferret Goeschen, non atferet C^a, afferat Inst. (codices deteriores aut afferret aut afferret) || 24 quod] conf. C^a pag. 294 uers. 25 || plerisque C, om. Inst. || 23 posset Goeschen, possent C.

- 161 eo, quod alii soluisset quam cui soluere deberet. Cum autem is cui recte mandauerim egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest inplere eum mandatum, si modo implere potuerit; at ille mecum agere non potest. itaque si mandauerim tibi, ut uerbi gratia fundum mihi sestertiis c emeris, tu sestertiis cl. emeris, non habebis mecum || man- pag. 171
dati actionem, etiamsi tanti uelis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem; idque maxime Sabino et Cassio placuit. quodsi minoris emeris, habebis mecum scilicet 10
actionem, quia qui mandat, ut c milibus emeretur, is utique mandare intellegitur, uti minoris, si posset, emeretur.
- 162 In summa sciendum *<est, quotiens>* aliquid gratis *<faciendum>* dederim, quo nomine, si mercedem statuisssem, locatio et conductio contraheretur, mandati esse actionem; ueluti si 15
fulloni polienda curandaue uestimenta *<dederim>* aut sarcinatori sarcienda.

- 163 Expositis generibus obligationum quae ex contractu nascuntur admonendi sumus adquiri nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eas personas quae in nostra 20
164 potestate manu mancipioe sunt. Per liberos quoque homines et alienos seruos quos bona fide possidemus adquiritur nobis, sed tantum ex duabus causis, id est si quid
165 ex operis suis uel ex re nostra adquirant. Per eum quoque seruum, in quo usumfructum habemus, similiter ex 25
166 duabus istis causis nobis adquiritur. Sed qui nudum ius Quiritium in seruo habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in ea re habere intellegitur quam usufructuarius et bonae fidei possessor. nam placet ex nulla causa ei adquiri

§ 161 inde ab 10 quodsi fere = Inst. 3, 26, 8 || § 162 inde ab 15 si = Inst. 3, 26, 13 || § 163 = Inst. 3, 28 pr. || § 164 = Inst. 3, 28, 1 || § 165 = Inst. 3, 28, 2.

1 eo quod C, quia Inst. || 3 quidem Goeschen, quid C || actionem Goeschen, attionem C || 7 sestertiis Goeschen, se C, conf. C^a pag. 303 med. || 8 dare Goeschen, dari C || 10 meē (conf. C^a pag. 260) scilicet C, ad inuersum uerborum ordinem ducunt Inst. || 11 quia C, quoniam Inst. || ut C, ut sibi Inst. || 12 mandare Goeschen, mandari C, mandasse Inst. || uti C, ut Inst. || emeretur Inst., emeret C || 13 < > et < > addita duce fere Goescheno || 16 dederim hoc loco addendum esse suadent Inst. || 20 eas C, eas quoque Inst. || 21 liberos Inst., libereos C^a || 22—23 adquiritur ex adquirisur correctum C¹ || 25 usumfructum C, usumfructum uel usum Inst. || 27 habet ex habent correctum C || 29 causa Goeschen, causa alia C.

- posse; adeo ut, etsi nominatim ei dari stipulatus fuerit ser-
uus mancipioe nomine eius acceperit, || quidam existiment pag. 172
167 nihil ei adquiri. Communem seruum pro dominica parte
dominis adquirere certum est; excepto eo quod uni nomi-
natim stipulando aut mancipio accipiendo illi soli adquiri,⁵
uelut cum ita stipuletur TITIO DOMINO MEO DARI SPONDES? aut
cum ita mancipio accipiat HANC REM EX IVRE QVIRITIVM L. TITII
DOMINI MEI ESSE AIO EAQVE EI EMPTA ESTO HOC AERE AENEAQVE
167^a LIBRA. Illud quaeritur, an quod domini nomen adiectum
efficit, idem faciat unius ex dominis iussum intercedens.¹⁰
nostri praeceptores perinde ei qui iusserit soli adquiri exis-
timant, atque si nominatim ei soli stipulatus esset seruus
mancipioe accepisset. diuersae scholae auctores proinde
utrisque adquiri putant, ac si nullius iussum interuenisset.
- 168 Tollitur autem obligatio praecipue solutione eius quod¹⁵
debetur. unde quaeritur, si quis consentiente creditore
aliud pro alio soluerit, utrum ipso iure liberetur, quod
nostris praeceptoribus placuit, an ipso iure maneat obli-
gatus, sed aduersus petentem exceptione doli mali defendi
debeat, quod diuersae scholae auctoribus uisum est.²⁰
- 169 Item per acceptilationem tollitur obligatio. acceptilatio
autem est ueluti imaginaria solutio; quod enim ex uerbo-
rum obligatione tibi debeam, id si uelis mihi remittere,
poterit sic fieri, ut patiaris haec uerba *m*||e dicere QVOD EGO pag. 173
TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? et tu respondeas HABEO. 25

---

§ 167 usque ad 6 SPONDES = Inst. 3, 28, 3 || § 168 usque ad
17 soluerit conf. Inst. 3, 29 pr. || § 169 = Inst. 3, 29, 1.

---

2 mancipioe *Goeschen*, mancipioe *C* || nomine *Goeschen*,
nomen *C* || existiment *Goeschen*, existimant *C* || 3 adquiri *Goe-*
schen, adquri *C* || 5 stipulando aut mancipio accipiendo *Goe-*
schen, stipulando uel mancipiando aut mancipio accipiendo *C*,
stipulando aut per traditionem accipiendo *Inst.* || adquiri *Inst.*,
adquiritur *C* || 6 uelut *C*, ueluti *Inst.* || dari *C*, dare *Inst.* ||
8 AENEAQVE *Goeschen*, ieneaque *C* || 9 an quod *Goeschen*, tam-
quam *Cn*, conf. *Cn* pag. 294 uers. 56 || domini ex domino cor-
rectum *C* || 10 efficit *Goeschen*, domini etfecit *C* || 11 perinde
Cn, conf. tamen *Cn* pag. 286 || 13 accepisset *C* || 14 nullius *Goe-*
schen, nullis *C* || 16 debetur *Inst.*, debeat *C* || 18 placuit *Lach-*
mann, placet *C* || 21 item *Inst.*, fit *C* || 21—22 acceptilatio
autem est uelutit *Cn*, est autem acceptilatio *Inst.* || 24 quod *Inst.*,
quia? *Cn*.

- 470 Quo genere, ut diximus, *< tantum eae obligationes solvuntur, quae ex uerbis consistunt, >* non etiam ceterae; consentaneum enim uisum est uerbis factam obligationem posse aliis uerbis dissolui. sed id, quod ex alia causa debeat, potest in stipulationem deduci et per *< acceptilationem dis-*
 471 *solui. Quamvis autem dixerimus fieri >* acceptilationem imaginaria solutione, tamen mulier sine tutoris auctoritate acceptum facere non potest, cum alioquin solui ei sine
 472 tutoris auctoritate possit. Item quod debetur, pro parte recte soluitur; an autem in partem acceptum fieri possit, 10
 quaesitum *< est >*.
 473 Est etiam alia species imaginariae solutionis per aes et libram. quod et ipsum genus certis in causis receptum est, ueluti si quid eo nomine debeat, quod per aes et libram gestum sit, siue quid ex iudicati causa debetur. 15
 474 *Eaeque res ita agitur:* adhibentur non minus quam quinque testes et libripens. deinde is qui liberatur ita oportet loquatur QVOD EGO TIBI TOT MILIBVS CONDEMNATVS SVM, ME EO
 NOMINE A TE SOLVO LIBEROQVE HOC AERE AENEAQVE LIBRA. HANC
 TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMAQVE EXPENDO *< SECVNDVM >* LEGEM 20
 PVBLICAM. deinde asse percutit libram eumque dat ei a quo

§ 170 = Inst. 3, 29, 1 || § 172 conf. Inst. 3, 29, 1.

1 quo Inst., quod C. conf. Ca pag. 293 inf. || 1—2 *< >* additum duce Goescheno ex Inst. || 4 set C, sed et codices Institutionum || debeat C, debetur Inst. || 5—6 uerba acceptilationem dissolui addidit Lachmann ex Inst.; cetera exempli gratia ad sententiam duce ex parte Huschkio addita sunt || 9 debetur Goeschen, debet C || 10 recte Inst., debet recte solui recte? C || an Goeschen, a. (i. e. aut? conf. Ca pag. 255 inf.) C || partem C, partem *< debiti >* Huschke (ad exemplum Institutionum) || 11 est addidit Heise, om. C || 12—13 aes et Goeschen, aes etiam Ca || 13 receptum Goeschen, receptum C || 14 debeat C, debeat C || aes ex ae correctum C || 15 sit Huschke, et. (i. e. etiam pro esset?, conf. Ca pag. 266 inf.) Ca || quid Goeschen, quod C || 15—16 debeat. eaeque res ita agitur: adhibentur e. g. proposuimus, debet athibemur? C, conf. Ca || 18 milibus C, scribendum fortasse MILIA (uel MILIVM) || CONDEMNATVS SVM] conf. Ca et Erman Zur Geschichte der römischen Quittungen pag. 38 seq. || 18—19 EO NOMINE A TE] commen*cte? C, conf. Ca || 19 LIBEROQVE Goeschen, liueroquam C || 20 POSTREMAQVE Huschke, postremanquam C || EXPENDO] expende C || SECVNDVM addidit Huschke, om. C, conf. 2 § 104 || 21 dat ei Bluhme, detel C || quo Bluhme, quod C.

- 175 liberatur, ueluti soluendi causa. Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato quod per damnationem relictum est, ut tamen scilicet, sicut iudicatus condemnatum se esse significat, ita heres *testamento* se dare damnatum esse dicat. de eo tamen tantum potest heres eo modo 5 liberari, quod pondere numero constet; et ita si certum sit. quidam et de eo || quod mensura constat *idem* existimant. pag. 174
- 176 Praeterea nouatione tollitur obligatio; ueluti si quod tu mihi debeas, a Titio dari stipulatus sim. nam interuentu nouae personae noua nascitur obligatio et prima tollitur translata in posteriorem, adeo ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur; ueluti si quod mihi debes, a Titio post mortem eius uel a muliere pupillouae sine tutoris auctoritate stipulatus fuero. quo casu rem amitto; nam et prior debitor 15 liberatur et posterior obligatio nulla est. non *idem* iuris est, si a seruo stipulatus fuero; nam tunc *<prior>* proinde adhuc obligatus tenetur, ac si postea a nullo stipulatus 177 fuissem. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuler, ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione 20 noui sit, forte si *condicio aut dies aut sponsor* adiciatur aut 178 detrahatur. Sed quod de sponsore diximus, non constat; nam diuersae scholae auctoribus placuit nihil ad nouationem 179 nem proficere sponsoris adiectionem aut detractionem. Quod autem diximus, si *condicio* adiciatur, nouationem fieri, sic 25 intellegi *oportet*, ut ita dicamus factam nouationem, si *condicio* extiterit; alioquin si defecerit, durat prior obligatio.

---

§ 176 = Inst. 3, 29, 3 || § 177 = Inst. 3, 29, 3 || § 179 usque ad 27 *obligatio* = Inst. 3, 29, 3 || *diximus* § 177.

---

4 liberatur *Goeschen*, liberatum *C* || 3 condemnatum] condemnati *C*, *conf. C^a pag. 305 uers. 33* || 4 *testamento*] *conf. C^a pag. 308 uers. 25* || 6 liberari *Goeschen*, librari *C* || 7 idem *Goeschen*, ind *C* || 8 quod *C*, id quod *Inst.* || 11 interdum *Inst.*, indum *C* || 13 tollatur *C*, tollitur *Inst.* || quod *C*, id quod *Inst.* || debes *C*, tu debebas *Inst.* || titio *ex tunc correctum C* || 15 quo *Inst.*, quod *C* || 16 idem *Inst.*, id? *C* || 17 prior *Inst.*, om. *C* || 18 athuc obligatus tenetur *C*, obligatus manet *Inst.* || a nullo stipulatus (*emend. ex stipulatus*) fuissem *C*, nullus stipulatus fuisset *codices Institutionum* || 24 aut dies aut sponsor] uel sponsor aut dies *C*, aut dies aut fideiussor *Inst.* || 22 detrahatur *Inst.*, trahatur *C* || quod *Goeschen*, quae *C* || diximus *Boecking*, dixi *C* || 24 detractationem *Heffter*, detractationem *C* || 26 oportet *Inst.*, *C^a*, *conf. C^a pag. 285 uers. 25.*

sed uideamus, num is qui eo nomine agat doli mali aut pacti conuenti exceptione possit summoueri, quia uidetur inter eos id actum, ut ita ea res peteretur, si posterioris stipulationis extiterit condicio. Ser. tamen Sulpicius exis-
timauit statim et pendente condicione nouationem fieri,⁵ et si defecerit condicio, ex neutra causa agi posse *<et>* eo modo rem perire. qui consequenter et illud respondit, si quis id, quod sibi L. Titius deberet, a seruo fuerit stipulatus, nouationem fieri et rem perire, quia cum seruo agi non posset. *<sed>* in utroque casu alio iure utimur. nec¹⁰ magis his casibus nouatio fit, quam si id, quod tu mihi debeas, a peregrino, cum quo sponsus communio non est, sponDES uerbo stipulatus sim.

- 480 Tollitur adhuc obligatio litis contestatione, si modo legitimo iudicio fuerit actum. nam tunc obligatio quidem prin-
cipalis dissoluitur, incipit autem teneri reus litis contesta-
tione; sed si condemnatus sit, sublata litis contestatione
incipit ex causa iudicati teneri. et hoc *<est>*, quod apud
ueteres scriptum est ante litem contestatam dare debitorem
oportere, post litem contestatam condemnari oportere, post²⁰
181 condemnationem iudicatum facere oportere. Vnde fit, ut
si legitimo iudicio debitum petiero, postea de eo ipso iure
agere non possim, quia inutiliter intendo DARI MIHI OPORTERE,
quia litis contestatione dari oportere desiit. aliter atque si
imperio continenti iudicio egerim; tunc enim nihilo minus²⁵
obligatio durat, et ideo ipso iure postea agere possum, sed
debeo per exceptionem rei iudicatae uel in iudicium de-
ductae summoueri. quae autem legitima || iudicia et pag. 176
quae imperio continenti*a* *<sint>*, sequenti commentario re-
feremus.

30

---

§ 181 sequenti commentario] 4, 403—409.

---

4 uideamus] *conf. C^a pag. 277 inf. || 3 ita ex itia correctum C || 6 et addidit Boecking || 9 nouationem Goeschen, nouationum C || 10 sed addidit Goeschen || 12 sponsus Savigny, sponsio C || 15 fuerit ex fieri correctum C || 16 dissoluitur Goeschen, dissoluit C || incipit Goeschen, incipiat C || litis Goeschen, litibus C || 17 si Goeschen, sed Cⁿ || 18 est addidit Goeschen || 19 scriptum] *conf. C^a pag. 502 uers. 16 || 22 debitum Goeschen, debit C || 23 intendo Goeschen, indo C || 26 possum Goeschen, possumus C || 27 per Goeschen, p̄ (i. e. prae uel potest) C || exceptionem Goeschen, excon C, conf. C^a pag. 267 || 29 continenti*a* sint Mommsen, continente potius quam contineant in C uidetur extare || referemus Goeschen, refe-temus aut repetemus? C.**

- 182 Transeamus nunc ad obligationes quae ex delicto nascuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit; quarum omnium rerum uno genere consistit obligatio, cum ex contractu obligationes in tria genera diducantur, sicut supra exposuimus. 5
- 183 Furtorum autem genera Ser. Sulpicius et Masurius Sabinus tria esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum; Labeo duo, manifestum *(et)* nec manifestum; nam conceptum et oblatum species potius actionis esse furto cohaerentes quam genera furtorum; quod 10
- 184 sane uerius uidetur, sicut inferius apparebit. *Manifestum furtum* quidam id esse dixerunt, quod dum fit deprehenditur. alii uero ulterius, quod eo loco deprehenditur, ubi fit, ueluti si in oliueto oliuarum, in uineto uuarum furtum factum est, quamdiu in eo oliueto aut uineto fur sit; aut 15 si in domo furtum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit. alii adhuc ulterius eo usque manifestum furtum esse dixerunt, donec perferret eo, quo perferre fur destinasset. alii adhuc ulterius, quandoque eam rem fur tenens uisus fuerit; quae sententia non optinuit. sed et illorum sententia, qui existimauerunt, donec perferret eo quo fur destinasset, deprehensum furtum manifestum esse, ideo non uidetur probari, quia magnam recipit dubitationem, utrum 20 || unius diei an etiam plurium dierum spatio id terminandum pag. 177 sit. quod eo pertinet, quia saepe in aliis ciuitatibus sub-25 reptas res in alias ciuitates uel in alias prouincias destinant fures perferre. ex duabus itaque superioribus opinionibus alterutra adprobatur; magis tamen plerique posteriorem

---

§ 182 *supra*] § 89 || 183 init. et inde ab 8 duo fere = Inst. 4, 4, 3 || *inferius*] §§ 186 seq.

---

4 consistit *Goeschen*, constitit *C* || 5 in *Goeschen*, im *C* || deducantur *C* || 8 oblatum *Goeschen*, obligatum *C* || et nec *Inst.*, nec *C* || 14 manifestum furtum *Goeschen*, metum fructum *C*, *conf. Ca* pag. 278 *uers. 50* || 12 esse] est se *Cn*, *conf. Ca* pag. 265 *uers. 37* || quod *Goeschen*, quo *C* || 14 oliueto *Goeschen*, solibeto *C* || 15 est *C*, sit expectari intellexit *Polenaar* || fur sit aut *Hollweg*, fueritasita *C* || 17 usque manifestum furtum *Goeschen*, in *Cn* fortasse usque factum manifestum furtum uel omisso hoc ultimo uocabulo scriptum erat, *conf. Ca* || 23 utrum quia an quod uoluerit *Cn*, non liquet || dubitationem *Goeschen*, dubitatione *C* || 25 quia *Cn*; quod coniecit *Polenaar* || 25—26 subreptas res *Goeschen*, surrepte res *C* || 26 prouincias *Goeschen*, peruincias *C* || 27 fures *Goeschen*, fur *C* || perferre *Goeschen*, proferre *C* || 28 approbatur *Goeschen*, adprobat *C* (*conf. Cas*).

- 185 probant. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis quae
diximus intellegitur. nam quod manifestum non est, id nec
186 manifestum est. Conceptum furtum dicitur, cum apud
aliquem testibus praesentibus furtiua res quaesita et in-
uenta sit. nam in eum propria actio constituta est, quam-
187 uis fur non sit, quae appellatur concepti. Oblatum furtum
dicitur, cum res furtiua tibi ab aliquo oblata sit eaque
apud te concepta sit; utique si ea mente data tibi fuerit,
ut apud te potius quam apud eum qui dederit conciperetur.
nam tibi, apud quem concepta est, propria aduersus 10
eum qui optulit, quamuis fur non sit, constituta est actio,
188 <quae> appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti <actio>
aduersus eum qui furtum quaerere uolentem prohibuerit.
189 Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis
erat. nam liber uerberatus addicebatur ei cui furtum fe-
cerat; utrum autem seruus efficeretur ex additione, an
adiudicati loco constitueretur, ueteres quaerebant. in ser-
uum aequae uerberatum animaduvertebatur. sed postea in-
probata est asperitas poenae et tam ex serui persona quam
ex liberi quadrupli actio praetoris edicto constituta est. 20
190 || Nec manifesti furti poena per legem <XII> tabularum dupli pag. 178
191 inrogatur, eamque etiam praetor conseruat. Concepti et
oblati poena ex lege XII tabularum tripli est, eaque similiter
192 a praetore seruatur. Prohibiti actio quadrupli est ex edicto

---

§ 185 = Inst. 4, 1, 3; conf. Dig. 47, 2, 8 (Gaius libro XIII ad edictum prouinciale) || § 186 = Inst. 4, 1, 4 || § 187 = Inst. 4, 1, 4 || § 188 = Inst. 4, 1, 4 || § 189 init. et inde ab 49 tam et § 190 conf. Inst. 4, 1, 5.

---

1 nec Inst. Dig., ni C || quid Inst. Dig., quod C || 2 quod Inst. Dig., quae C || id C, id scilicet Inst., hoc scilicet Dig. || 3 manifestum est] conf. C^a pag. 278 uers. 18 || 4 furtiua Inst., furitbua C || quaesita Inst., quasita? Cⁿ || 5 sit Inst., est C || actio Inst., a C || 7 tibi ab aliquo C, ab aliquo tibi Inst. || 8 utique Inst., uel utique C || data tibi C, tibi data Inst. || 9 quam apud Inst., quap C || 10 est C, sit Inst. || 12 quae Inst., om. C || oblati Inst., obli C || etiam Inst., et? C || actio Inst., om. C || 13 quere C, quaerere testibus praesentibus Inst. || 14 lege Goeschen, legei? C || 17 adiudicati] iudicati Seckel et Kuebler || seruum aequae Lachmann, eum atque C teste Goescheno || 18 animaduvertebatur Huschke, conf. C^a || 20 post liberi littera n expuncta est in C || 21 < > addidit Goeschen || 23 est eaque Lachmann, esse qua Cⁿ, conf. C^a pag. 266 uers. 2 || 24 edicto Goeschen, e C, conf. C^a pag. 264.

praetoris introducta; lex autem eo nomine nullam poenam constituit. hoc solum praecipit, ut qui quaerere uelit, nudus quaerat, licio cinctus, lancem habens; qui si quid inuenerit, iubet id lex furtum manifestum esse. Quid sit autem licium, quaesitum est. sed uerius est consulti genus esse, 5 quo necessariae partes tegerentur. quae res [lex tota] ridicula est. nam qui uestitum quaerere prohibet, is et nudum quaerere prohibiturus est, eo magis quod ita quaesita re <et> inuenta maiori poenae subiciatur. deinde quod lancem siue ideo haberi iubeat, ut manibus occupatis nihil 10 subiciat, siue ideo, ut quod inuenerit ibi inponat, neutrum eorum procedit, si id quod quaeratur, eius magnitudinis aut naturae sit, ut neque subici neque ibi inponi possit. certe non dubitatur, cuiuscumque materiae sit ea lanx, 1494 satis legi fieri. Propter hoc tamen, quod lex ex ea causa 15 manifestum furtum esse iubet, sunt qui scribunt furtum manifestum aut lege <intellegi> aut natura: lege id ipsum de quo loquimur, natura illud de quo superius exposuimus. sed uerius est natura tantum manifestum furtum intellegi. neque enim lex facere potest, ut qui manifestus 20 fur non sit, manifestus sit, non magis quam qui omnino fur non sit, fur sit, et qui adulter aut homicida non sit, adulter uel || homicida sit. at illud sane lex facere potest, pag. 179 ut proinde aliquis poena teneatur, atque si furtum uel adulterium uel homicidium admisisset, quamuis nihil eorum 25 admisierit.

---

1 introducta *Goeschen*, inintroducta C || poenam] *conf. C^a pag. 279 inf.* || 2 praecipit *Lachmann*, praecepit C || 3 licio *A. van der Hoeven*, linteo ex linteos correctum C || 4 esse *Goeschen*, esset C || 5 licium *van der Hoeven*, linteum C || set uerius est *Goeschen*, set ueriusseam (ita ut tertia s littera lineola inducta sit) C; nisi ante sed uerius est aliorum iurisconsultorum sententia discrepans intercidit, possis e. g. talia quoque temptare: sed *Verrius* ait || 6 quae res lex tota C, quae res *Polenaar*; quare lex tota *Goeschen* || 8 prohibet *Goeschen*, perhibet C^a || 8 prohibiturus *Sander*, prohibitus C || 9 re *van der Hoeven*, res C || et addidit *Huschke* || 10 occupatis *Vangerow*, occupantis C || 11 inuenerit *Goeschen*, inueneri C || 12 quod quaeratur *Goeschen*, quodratu C^a || 13 ibi inponi *Goeschen*, ibinponi C || 17 intellegi hoc loco addidit *Huschke* || alterum lege ex lese correctum C || 21 non sit *Goeschen*, non si C || 22 adulter aut *Goeschen*, adultera C || 24 teneatur *Goeschen*, teneat C || atque *Goeschen*, atqua C || 25 admisisset *Goeschen*, admisset C.

195 Furtum autem fit non solum cum quis intercipiendi
 causa rem alienam amouet, sed generaliter cum quis rem
 196 alienam inuito domino contrectat. Itaque si quis re quae
 apud eum deposita sit utatur, furtum committit. et si quis
 utendam rem acceperit eamque in alium usum transtulerit, 5
 furti obligatur, ueluti si quis argentum utendum acceperit,
 quasi amicos ad cenam inuitaturus, et id peregre secum
 tulerit, aut si quis equum gestandi gratia commodatum
 longius aliquo duxerit, quod ueteres scripserunt de eo qui
 197 in aciem perduxisset. Placuit tamen eos, qui rebus com-10
 modatis aliter uterentur, quam utendas accepissent, ita fur-
 tum committere, si intellegant id se inuito domino facere,
 eumque, si intellexisset, non permissurum; at si permis-
 surum credant, extra furti crimen uideri; optima sane
 distinctione, quod furtum sine dolo malo non committitur. 15
 198 Sed et si credat aliquis inuito domino se rem contrectare,
 domino autem uolente id fiat, dicitur furtum non fieri.
 unde illud quaesitum [et probatum] est, cum Titius ser-
 uum meum sollicitauerit, ut quasdam res mihi subriperet 19
 et ad eum perferret, <et seruus> || id ad me pertulerit, pag. 180
 ego, dum uolo Titium in ipso delicto deprehendere per-
 miserim seruo quasdam res ad eum perferre, utrum furti

§ 195 = Inst. 4, 1, 6 || § 196 fere = Inst. 4, 1, 6 || § 197
 fere = Inst. 4, 1, 7 || § 198 usque ad 148, 1 neutro = Inst.
 4, 1, 8.

2 causa Inst., causam C || amouet sed Inst., admouet et C ||
 quis Inst., qui C || 2—3 rem alienam C, alienam rem Inst. || 3 do-
 mino ex domito correctum C || contrectat C, contractat Inst. || re
 Goeschen, rem C || 7 cenam inuitaturus Inst., cenam inuitaturus
 rogauerit C (ex glossemate) || 8 gratia C, causa Inst., || commo-
 datum C, commodatum sibi Inst. || 9 longius Inst., longiuscum C,
 longius secum Goeschen || 10 perduxisset C, equum perduxisset Inst. ||
 qui rebus Inst., quibus C || 11 utendas Inst., utendas C || acce-
 pissent C, acceperint Inst. || 12 si intellegant id se Goeschen, sunt
 elegant id se C, si se intellegant id Inst. || 13 intellexisset Inst.,
 intellexissent C || at Boecking, ut C, ac Inst. || 14 credant Inst.,
 credent C || furti C, om. Inst. || 15 distinctione Inst., distinctio
 est Cⁿ || quod C, quia Inst. || 16 contrectare Goeschen, trectare C;
 commodatum sibi contrectare Inst. || 18 et probatum C, om. Inst. ||
 19 sollicitauerit Inst., colligitarct C || 20 perferret Inst., perferet C ||
 { } addidit Goeschen ex Inst. || pertulerit Inst., pertulit C || 20—21 (post
 perferret) Mommsen mauult: (et postquam seruus) id ad me pertulit
 ego etc. || 21—22 permiserim Goeschen, permisi C, ad permisi ducunt
 Inst. || 22 seruo Inst., serumuo C || utrum Inst., quumtrum (i. e. quae-
 situm est [ex glossemate] utrum?) Cⁿ.

an serui corrupti iudicio teneatur Titius mihi, an neutro.
 responsum neutro eum teneri, furti ideo quod non inuito
 me res contrectauerit, serui corrupti ideo quod deterior
 199 seruus factus non est. Interdum autem etiam liberorum
 hominum furtum fit, ueluti si quis liberorum nostrorum⁵
 qui in potestate nostra sint, siue etiam uxor quae in manu
 nostra sit, siue etiam iudicatus uel auctoratus meus sub-
 200 reptus fuerit. Aliquando etiam suae rei quisque furtum
 committit, ueluti si debitor rem quam creditori pignori
 dedit subtraxerit, uel si bonae fidei possessori rem meam¹⁰
 possidenti subripuerim. unde placuit eum, qui seruum suum
 quem alius bona fide possidebat ad se reuersum celauerit,
 201 furtum committere. Rursus ex diuerso interdum alienas
 res occupare et usucapere concessum est, nec creditur
 furtum fieri, ueluti res hereditarias, quarum heres non est¹⁵
 nactus possessionem, nisi necessarius heres extet; nam ne-
 cessario herede extante placuit nihil pro herede usucapi
 posse. item debitor rem, quam fiducia causa creditori
 mancipauerit aut in iure cesserit, secundum ea quae in
 superiore commentario rettulimus, sine furto possidere et²⁰
 202 usucapere potest. Interdum furti tenetur qui ipse furtum
 non fecerit, qualis || est cuius ope consilio furtum factum pag. 181
 est. in quo numero est qui nummos tibi excussit, ut eos alius

---

§ 199 fere = Inst. 4, 4, 9 || § 200 usque ad 10 subtraxerit =
 Inst. 4, 4, 10 || § 201 in superiore commentario] 2, 59. 60 || § 202
 usque ad 149, 6 debeat fere = Inst. 4, 4, 11.

---

1 corrupti iudicio Inst., corruptioiudicium C || teneatur Inst.,
 teneat C || 3 contrectarit Lachmann, contrectaret C || corrupti (sed
 expuncta s littera) C || 4 est C, sit Huschke || autem C, om. Inst. ||
 etiam Inst., et C || 6 sint] aut s C aut sunt Cⁿ et nonnulli Inst.
 codd., sit meliores Inst. codd. || 7 nostra ex nostras correctum C ||
 iudicatus C, adiudicatus Huschke (conf. § 189) || 8 fuerit Inst.,
 queri? C (sed correcta prima littera) || etiam C, autem etiam Inst. ||
 suae Inst., sae C || 9 quam Inst., quae Cⁿ || creditori Inst., creditor
 C || pignori C, pignoris causa Inst. || 10 si Goeschen, aut et aut ci
 C || 11 possidenti in C ex glossemate irrepisse suspicatur Mommsen ||
 seruum Goeschen, serdum C || 13 interdum Goeschen, inestdum Cⁿ ||
 16 conf. C^{as} || 17 extante Goeschen, extate C || 18 posse. item]
 possit C || 19 secundum] dum C || 21 qui Inst., eum C || 22 ope
 C, ope et Inst. || 23 nummos tibi C, tibi nummos Inst. || eos alius
 C, alius eos Inst.

subriperet, uel obstitit tibi, ut alius subriperet, aut oues aut boues tuas fugauit, ut alius eas exciperet. et hoc ueteres scripserunt de eo qui panno rubro fugauit armentum. sed si quid per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, uidebimus, an utilis actio dari debeat, cum per legem Aquiliam quae de damno lata <est> etiam culpa puniatur.

- 203 Furti autem actio ei conpetit, cuius interest rem saluam esse, licet dominus non sit. itaque nec domino aliter con-
 204 petat, quam si eius intersit rem non perire. Vnde constat 10 creditorem de pignore subrepto furti agere posse; adeo quidem, ut quamuis ipse dominus, id est ipse debitor, eam rem subripuerit, nihilo minus creditori conpetat actio
 205 furti. Item si fullo polienda curandaue aut sarcinator sarcienda uestimenta mercede certa acceperit eaque furto 15 amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest ea non periisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum consequi possit, si modo is fullo aut sarcinator rei praestandae sufficiat; nam si soluendo non est, tunc quia ab eo dominus suum consequi 20

§ 203 = Inst. 4, 1, 13 || § 204 = Inst. 4, 1, 14 || § 205 usque ad 18 possit et inde ab 19 nam = Inst. 4, 1, 15.

1 surriperet C, raperet Inst. || uel C, aut Inst. || surriperet aut Cⁿ, rem tuam exciperet uel Inst. || 2 fugauit C, fugauerit Inst. || 3 eo qui Inst., eo qui eo C || 4 quid Goeschen, quis C, quid eorum Inst. || 5 committeretur C, admitteretur Inst. || sit C, est Inst. || an Goeschen, ā. (i. e. aut?) C || actio Inst., atque C, conf. C^a pag. 305 uers. 12 || 6 dari Inst., dari C || Aquiliam Goeschen, aliquiliam C || 7 est addidit Goeschen || 8 actio Inst., aoue C || 10 eius intersit Inst., eum insit C || 11 posse C; posse, etiamsi idoneum debitorem habeat, quia expediet ei pignori potius incumbere quam in personam agere Inst. || 12 quamuis Inst., que ū C || dominus id est om. Inst.: id e. i. debitor delet Seckel || 13 conpetat C, conpetit Inst. || 14 polienda Inst., pullienda C || 15 eaque Inst., equa C || 17 interest Inst., id est C || ea Goeschen, ia? C, eam rem Inst. || perisse C, perire Inst. || 18 fullone ex fullone? correctum C || suum consequi Boecking, suum sequi C, rem suam persequi Inst. || possit Goeschen, posset (uel posset [conf. C^a pag. 284 inf.]) Cⁿ, potest Inst. || 19 sarcinator Goeschen; sarcitor C, quam formam in uicinia formae sarcinator uix admisit Gaius || rei praestandae rem praestande pic (uel pse [id est per se] uel fse uel ra uel similia) C || 20 dominus suum Goeschen, dominus sim C, suum dominus Inst.

- non potest, ipsi furti actio competit, quia hoc casu ipsius
 206 interest rem saluam esse. *Quae de fullone* || aut sarcina- pag. 182
 tore diximus, eadem transferemus et ad eum cui rem com-
 modauimus. nam ut illi mercedem capiendo custodiam
 praestant, ita hic quoque utendi commodum percipiendo 5
 207 similiter necesse habet custodiam praestare. Sed is apud
 quem res deposita est custodiam non praestat tantumque
 in eo obnoxius est, si quid ipse dolo *<malo>* fecerit. qua
 de causa *<si>* res ei subrepta fuerit, quia restituendae eius
 nomine depositi non tenetur nec ob id eius interest rem 10
 saluam esse, furti [itaque] agere non potest, sed ea actio
 domino competit.
- 208 In summa sciendum est quaesitum esse, an impubes rem
 alienam amouendo furtum faciat. plerisque placet, quia
 furtum ex adfectu consistit, ita demum obligari eo crimine 15
 impuberem, si proximus pubertati sit et ob id intellegat se
 delinquere.
- 209 Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti. quis enim
 magis alienam rem inuito domino contrectat quam qui
<ui> rapit? itaque recte dictum est eum improbum furem 20
 esse. sed propriam actionem eius delicti nomine praetor
 introduxit, quae appellatur ui honorum raptorum, et est

---

§ 206 fere = Inst. 4, 4, 16 || § 207 = Inst. 4, 4, 17 || § 208 =
 Inst. 4, 4, 18 || § 209 = Inst. 4, 2 pr.

---

1 potest C, possit Inst. || ipsi C, ipsi domino Inst. || 2 quae
 de Inst., deque C || aut C, et Inst. || 2—3 sarcinatore Inst.,
 sarcitore C || 4 illi ex illu correctum C¹ || capiendo C, accipiendo
 Inst. || 5 hic quoque utendo (utendi Heffler) commodum perci-
 piendo Goeschen, hi quoque utendo commodum percipiendo C,
 is quoque qui commodum utendi percipit Inst. || 6 necesse habet
 Inst., necesse habent C || 7 deposita est Inst., depositae C ||
 praestat Inst., praestatum C || tantumque C, sed tantum Inst. ||
 8 malo Inst., om. C || 9 causa si Inst., § C (conf. C² pag. 259
 uers. 16) || quia restituendae Inst., quae restituendae C || 10 no-
 mine Inst., nonominoe C || depositi Inst., depositie C || 11 itaque
 C, om. Inst. || sed Inst., et C || ea C, furti Inst. || 12 quaesitum
 Inst., quasitum C || 13 alienam amouendo Inst., alieno uendo C ||
 plerisque C, et Inst. || 14 affectu Inst., adiectum C || 15 proxi-
 mus Inst., proximus C || 16 etiam Goeschen, et C, quidem
 etiam Inst. || 17 contrectat Inst., tretat C || 18 ui Inst., om. C ||
 itaque? C (conf. C³), ideoque Inst. || recte dictum Inst., rectum C ||
 19 set C, sed tamen Inst. || actionem Inst., actione C || delicti Inst.,
 lecti C || nomine Inst., nomen C.

- intra annum quadrupli [actio], post annum simpli. quae actio utilis est, etsi quis unam rem, licet minimam, rapuerit.
- 210 Damni iniuriae actio constituitur per legem Aquiliam, cuius primo capite cautum est, <ut> si quis hominem alie-
num || alienamue quadrupedem quae pecudum numero sit pag. 183 iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit,
- 211 tantum domino dare damnetur. Iniuria autem occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit; nec ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur, reprehenditur; itaque inpunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quo-
dam damnum committit. Nec solum corpus in actione huius legis aestimatur; sed sane si seruo occiso plus dominus capiat damni quam pretium serui sit, id quoque aestimatur, ueluti si seruus meus ab aliquo heres institutus, antequam iussu meo hereditatem cerneret, occisus fuerit; 15 non enim tantum ipsius pretium aestimatur, sed et hereditatis amissae quantitas. item si ex gemellis uel ex comodis uel ex symphoniis unus occisus fuerit, non solum occisi fit aestimatio, sed eo amplius <id> quoque computatur, quod ceteri qui supersunt depretiati sunt. idem iuris est 20 etiam si ex pari mularum unam uel etiam ex quadrigis
- 213 equorum unum occiderit. Cuius autem seruus occisus est, is liberum arbitrium habet uel capitali crimine reum facere
- 214 eum qui occiderit, uel hac lege damnum persequi. Quod autem adiectum est in hac lege QUANTI IN EO ANNO PLURIMI 25 EA RES FVERIT, illud efficit, si clodum puta aut luscum ser-

§ 210 = Inst. 4, 3 pr. || § 211 init. conf. Inst. 4, 3, 2 || § 212 conf. Inst. 4, 3, 10 || § 213 conf. Inst. 4, 3, 11 || § 214 conf. Inst. 4, 3, 9.

1 quadrupli actio C, quadrupli Inst. || 2 etsi Goeschen, set si C, etiamsi Inst. || unam Inst., unam C || 3 constituitur Inst., constituit C || 4 ut Inst., om. C || 5 alienamue Inst., eamue C || quae pecudum Inst., qua recudum C || 6 aut fuit C aut fortasse fuerit Cⁿ, fuit Inst. || 7 tantum C Inst.; tantum aes habent legis uerba (Dig. 9, 2, 2 pr.) || iniuria Inst., is iniuria C || 8 aut Goeschen, a C || 9 reprehenditur Goeschen, reprehendit C || 12 si Goeschen, i C || 13 sit id Huschke, sit C || 15 occisus Goeschen, occisus C || 18 syphoniis C || 19 id quoque Inst., qui C || 20 quod ceteri qui supersunt depretiatis (uel depretiati sunt) C, quanto depretiati sunt qui supersunt Inst. || 21 quadrigis C, quadriga Inst. || 23 capitali crimine C, capitalis criminis Inst. || 25 adiectum Goeschen, adistum C.

num occiderit, qui in eo anno integer *<fuerit, ut non quanti fuerit, cum occideretur, sed quanti in eo anno plurimi>* fuerit, aestimatio fiat; quo fit, ut quis plus interdum consequatur quam ei damnum || datum est.

pag. 184

215 Capite secundo *<aduersus>* adstipulatorem, qui pecuniam 5 in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, 216 tanti actio constituitur. Qua et ipsa parte legis damni nomine actionem introduci manifestum est. sed id cauere non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea lege aduersus infitiantem in duplum 10 agitur.

217 Capite tertio de omni cetero damno cauetur. itaque si quis seruum uel eam quadrupedem quae pecudum *<numero est uulnerauerit, siue eam quadrupedem quae pecudum>* numero non est, ueluti canem, aut feram bestiam, 15 ueluti ursum leonem, uulnerauerit uel occiderit, hoc capite actio constituitur. in ceteris quoque animalibus, item in omnibus rebus quae anima carent damnum iniuria datum hac parte uindicatur. si quid enim ustum aut ruptum aut fractum *<fuerit>*, actio hoc capite constituitur, quamquam 20 potuerit sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere; ruptum *<enim intellegitur quod quoquo modo corruptum>* est. unde non solum usta [aut rupta] aut fracta, sed etiam scissa et conlisa et effusa et quoquo modo uitata aut

§ 217 = Inst. 4, 3, 13.

1—2 {} e. g. additum ducibus ex parte Institutionibus (conf. etiam Dig. 9, 2, 21, 2); Huschke haec temptauit: (fuerit, ut non quanti clodus aut luscus, sed quanti integer) || 2 (in fine) fuerit Inst., fuit? C || 3 quiS (sic) C || interdum Goeschen, indum C || consequatur Goeschen, sequatur C, conf. C^a pag. 260 uers. 5 || 5 aduersus addidit Poeschmann, om. C, conf. C^a pag. 256 uers. 27 || 6 est Huschke, ēe C || 7 qua Goeschen, quam Cⁿ || 8 introduci manifestum est Savigny, introducim' te (id est introducimus factum est?) Cⁿ, conf. C^a pag. 278 uers. 25 || 9 manddati? C || 12 cauetur Inst., cauet C || 14—15 {} addidit Goeschen ex Inst. || 15 non est Inst., de C || 16 ueluti] uel C, uelut Goeschen || uerba ueluti ursum leonem om. Inst., expectes ueluti ursum uel leonem || uel C, aut Inst. || hoc Inst., ea hoc uel ea hoc C || 17 constituitur Inst., constituit C || animalibus C, omnibus animalibus Inst. || 18 quae Inst., qua C || 20 {} addidit Goeschen ex Inst. || hoc C, ex hoc Inst. || quamquam Inst., quoque Cⁿ || 21 potuerit C, poterit Inst. || 22—23 {} addidit Goeschen ex Inst. || 23 aut rupta C, om. Inst. || 24 etiam Inst., et? C || collisa C², clisa C¹ || uitata aut C, om. Inst. (non male).

perempta atque deteriora facta hoc uerbo continentur.
 218 Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus xxx proximis ea res fuerit, damnatur is qui damnam dederit. ac ne PLVRIMI quidem uerbum adicitur. et ideo quidam putauerunt liberum esse iudici uel ad id tempus ex 3 diebus xxx aestimationem redigere, quo plurimi || res fuerit, pag. 485 uel ad id quo minoris fuerit. sed Sabino placuit proinde habendum, ac si etiam hac parte PLVRIMI uerbum adiectum esset; nam legis latorem contentum fuisse, *<quod prima*
 219 *parte eo uerbo usus esset. Ceterum>* placuit ita demum ex 40 ista lege actionem esse, si quis corpore suo damnum dederit; ideoque alio modo damno dato utiles actiones dantur, ueluti si quis alienum hominem aut pecudem incluserit et fame necauerit, aut iumentum tam uehementer egerit, ut rumperetur; item si quis alieno seruo persuaserit, ut in 15 arborem ascenderet uel in puteum descenderet, et is ascendendo aut descendendo ceciderit *<et>* aut mortuus fuerit aut aliqua parte corporis laesus sit; sed si quis alienum seruum de ponte aut ripa in flumen proiecerit et is suffocatus fuerit, corpore suo damnum dedisse eo quod pro-20 iecerit non difficiliter intellegi potest.

~~~~~  
 § 218 usque ad 4 adicitur = Inst. 4, 3, 14 et 15; § 218 inde ab 7 sed fere = Inst. 4, 3, 15 || § 219 fere = Inst. 4, 3, 16.
 ~~~~~

3 proximis Inst., proximus C || ea C, om. Inst. || damnatur Goeschen, damnat C, obligatur Inst. || 5 puputauerunt C || iudici uel Mommsen, iudicium C || 7 quo Goeschen, quod C || aut proinde aut perinde Cⁿ, perinde Inst., conf. C^a pag. 286 med. || 8 habendum C habendam aestimationem Inst. || si etiam Inst., set C || plurimi Inst., plurimir uel plurimip C || 9 esset C, fuisset Inst. || legis Goeschen, legibus C || fuisse Inst., fuisse et C || 9—10 < > additum ducibus Institutionibus || 11 ista C, hac Inst. (concinnius) || corpore C, praecipue corpore Inst. || 12 ideoque Inst., quo C || dantur Goeschen, dant C, dari solent Inst. || 13 alienum hominem C, hominem alienum Inst. || aut Inst., an C || pecudem C, pecus Inst. || 13—14 incluserit et iame necauerit C, ita incluserit aut fame necaretur Inst. || 15 item C, aut pecus in tantum exagitauerit ut praecipitaretur aut Inst. || 16 is Inst., si C || 17 aut descendendo ceciderit et aut mortuus Goeschen (in adnotatione), aut descendendo cecideri aut mortuus C, uel descendendo aut mortuus Inst. (fortasse recte) || 18 sit C, erit Inst. || sed Inst., item C || 19 seruum Inst., s[er]uum? Cⁿ || aut Inst., an C || proiecerit C, deiecerit Inst. || 20—24 corpore suo damnum dedisse eo quod proiecerit] quoque (uel quamuis) hic corpore suo damnum dedisset eo quod proiecerit C, eo quod proiecerit corpore suo damnum dedisse Inst.: eo quod proiecerit glossemati adscribit Mommsen || 21 potest C, poterit Inst.

- 220 Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno
puta aut fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed
etiam si cui conuicium factum fuerit, siue quis bona ali-
cuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debere proscrip-
serit, siue quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen
scripserit, siue quis matrem familias aut praetextatum ad-
221 sectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis. *Pati autem*
iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed etiam
per liberos nostros quos in potestate habemus; || item per pag. 186
uxores nostras, quamuis in manu nostra <non> sint. itaque 10
si filiae meae quae Titio nupta est iniuriam feceris, non
solum filiae nomine tecum agi iniuriarum potest, uerum
222 *etiam meo quoque et Titii nomine. Seruo autem ipsi*
quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum
fieri uidetur; non tamen isdem modis, quibus etiam per 15
liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita
cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in con-
tumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum ser-
uum uerberauerit; et in hunc casum formula proponitur.
at si quis seruo conuicium fecerit uel pugno eum per- 20
cusserit, non proponitur ulla formula nec temere petenti
datur.

---

§ 220 fere = Inst. 4, 4, 1 || § 221 fere = Inst. 4, 4, 2 || § 222
usque ad 24 percusserit fere = Inst. 4, 4, 3.

---

1 ante § 220 intercidisse talia, qualia leguntur in Inst. 4, 4 pr.
(conf. Coll. 2, 5, 1), opinatur Huschke || committitur Inst., com-
mittit. C, conf. C^a pag. 506 || 2 fuste percussus C, fustibus caesus
Inst. || uerberatus Inst., iuberatus C || 3 etiam Inst., et? C || bona
Inst., uon C || 4 eum nihil C, nihil eum Inst. || sibi debere Inst.,
sibi debere sibi C || 5 siue C, uel si Inst. || 6 familias Inst., fami-
liam C || praetextatum C, praetextatum praetextatamue Inst. || 7 pati
autem Goeschen, ad pati autem ducunt Inst., spatia C || 10 quamuis
Lachmann, c. (i. e. cum?) C; uerba cum in manu nostra sint tam-
quam glossema expellit Mommsen || nostra (non) Boecking, nostra C ||
11 filiae Inst., ueltiae filiae C || 12 agi iniuriarum C, iniuriarum agi
Inst. || uerum C, sed Inst. || 13 nomine Inst., nomen C || 14 quidem
Inst., quod C || intellegit fieri C, fieri intellegitur Inst. || 15 ta-
men] conf. C^a pag. 508 uers. 8 || 16 uel C, et Inst. || 17 quod
C et Inst. codices aliquot, et quod Institutionum codices alii cum
Theophilo || aperte Inst., aptem C || in C, ad Inst. || 17—18 con-
tumeliam Inst., tum eliam C || 18 fieri uidetur C, respicit Inst. ||
20 quis Inst., qui C || 21 proponitur Goeschen, proponit C || petenti
Goeschen, potenti C.

- 223 Poena autem iniuriarum ex lege *xii tabularum* propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os uero fractum aut conlissum trecentorum assium poena erat, si libero os fractum erat; at si seruo, *cl*; propter ceteras uero iniurias *xxv* assium poena erat constituta. et uide-
bantur illis temporibus in magna paupertate satis idoneae
224 istae pecuniariae poenae. Sed nunc alio iure utimur. per-
mittitur enim nobis a praetore *ipsis* iniuriam aestimare,
et iudex uel tanti condemnat quanti nos aestimauerimus,
uel minoris, prout *ei* uisum fuerit. sed cum atrocem in-
iuriam praetor || aestimare soleat, si simul constituerit, pag. 187
quantae pecuniae eo nomine fieri debeat uadimonium, hac
ipsa quantitate taxamus formulam, et iudex *quamuis* possit
uel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius
praetoris auctoritatem non audet minuere condemnationem. 15
225 Atrox autem iniuria aestimatur uel ex facto, ueluti si quis
ab aliquo uulneratus aut uerberatus fustibusue caesus fue-
rit; uel ex loco, ueluti si cui in theatro aut in foro in-
iuria facta sit; uel ex persona, ueluti si magistratus in-
iuriam passus fuerit, uel senatori ab humili persona facta 20
sit iniuria. || pag. 188

<COMMENTARIVS QVARTVS.>

4 || ————— | pag. 189
— quot genera actionum sint, uerius uidetur duo esse, in | 24

§ 223 usque ad 3 *fractum* = Inst. 4, 4, 7 || § 224 usque ad 10
fuerit fere = Inst. 4, 4, 7 || § 225 *fere* = Inst. 4, 4, 9.

4 lege *Inst.*, legum *C* || *tabularum Inst.*, tabulas *C* || 3 erat] erat ueluti *C* || 5 erat *Goeschen*, erit *C* || 7 pecuniariae poenae *Goeschen*, pecuniae penae]ne *C* || 7—8 ad permittitur *ducunt Inst.*, pro-
mittit *C* || 8 *ipsis Inst.*, siis *C* || 10 prout *ei Inst.*, pro illu *C* ||
uisum *C*, sed duabus primis litteris ex tit correctis || si uidetur dele-
ndum || 13 taxamus *Goeschen*, taxamur *C* || *quamuis Goeschen*, qui *C* ||
14 uel *C*, rectius omitti intellexit van der Hoeven || 17 aut uerberatus
fustibusue caesus fuerit *C*, fuerit uel fustibus caesus *Inst.* || 20 senatori]
senatoribus *C*, si senatori *Inst.* || persona *C*, om. *Inst.* || 20—24 facta
sit iniuria *C*, iniuria facta sit *Inst.* || 24 in libri fine *C* habet haec:
lib. iii. explic. || 23—24 *Huschke* (conf. *Inst.* 4, 6 pr.) haec supplet:
Superest ut de actionibus loquamur. Et si quaeramus, quot
genera etc.

rem et in personam; nam qui *ibi* esse dixerunt ex spon-
 sionum generibus, non animaduerterunt quasdam species
 2 actionum inter genera se rettulisse. In personam actio
 est, qua agimus cum aliquo, qui nobis uel ex contractu uel
 ex delicto obligatus est, id est cum intendimus DARE FA- 3
 3 CERÉ PRAESTARE OPORTERE. In rem actio est, cum aut cor-
 poralem rem intendimus nostram esse, aut ius aliquod
 nobis competere, ueluti utendi aut utendi fruendi, eundi
 agendi aquamue ducendi uel altius tollendi prospiciendiuē;
 4 <aut cum> actio ex diuerso aduersario est negatiua. Sic 10
 itaque discretis actionibus certum est non posse nos rem
 nostram ab alio ita petere SI PARET EVM DARE OPORTERE. nec
 enim quod nostrum est nobis dari potest, cum scilicet id
 dari nobis intellegatur, quod <ita datur, ut> nostrum fiat;
 nec res quae <nostra iam est> nostra amplius fieri potest. 15
 plane odio furum, quo magis pluribus actionibus tenean-
 tur, receptum est, ut extra poenam dupli aut quadrupli
 rei recipiendae nomine fures etiam hac actione teneantur
 SI PARET EOS DARE OPORTERE, quamuis sit etiam aduersus eos
 5 haec actio, qua rem nostram esse petimus. Appellantur 20
 autem in rem quidem actiones uindicationes, in personam
 uero actiones, quibus DARI FIERIUE OPORTERE intendimus,
 conditiones.

6 Agimus autem interdum, ut rem tantum con||sequamur, pag. 190
 7 interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam. Rem 25
 tantum persequimur uelut actionibus, <quibus> ex contractu

---

§ 4 fere = Inst. 4, 6, 14 || § 5 fere = Inst. 4, 6, 15.

---

1 dixerunt Goeschen, dixerim C || 4 agimus Boecking, agimus
 quotiens Cⁿ || 5 delicto Goeschen, delictum Cⁿ || 6 praestare Goe-
 schen, praestare C || 10 <> addidit Huschke || 12 ab alio ita C,
 ita ab aliquo Inst. || eum correctione ex e*(a?)m factum C || 13 est
 C, est id Inst. || potest cum C, oportet quia Inst. || 13—14 id
 dari nobis C, ad dari nobis id ducunt Inst. || 14 intellegatur C,
 intellegitur Inst. || <> addidit Goeschen ex Inst. || 15 <> additum
 ducibus fere Inst. (quas qui religiosius sequetur, is iam nostra est
 supplebit) || nostra amplius] nostra amplicis? C, ad magis nostra
 ducunt Inst. || 16—17 teneantur Inst., teneant C || 17 receptum C,
 effectum Inst. || 18 etiam Inst., ex C || actione Inst., actionem?
 C || 19—20 etiam aduersus eos haec C, aduersus eos etiam
 haec in rem Inst. || 20 qua C, per quam Inst. || 22 dari fieriue
 Goeschen, dare fieriue C, dare facere Inst. || 25 tantum Goeschen,
 tantum C || et poenam Goeschen, et poena C || 26 tantum Goeschen,
 tantum C || 26 <quibus> ex contractu agimus Lachmann, ex contractu
 [agimus] Huschke.

- 8 agimus. Poenam tantum *persequimur* uelut actione furti et iniuriarum et secundum quorundam opinionem actione ui honorum raptorum; nam ipsius rei et uindicatio et con-
- 9 dictio nobis competit. Rem uero et poenam *persequimur* uelut ex his causis, ex quibus aduersus infitiantem in 5 duplum agimus; quod accidit per actionem iudicati, depensi, damni iniuriae *legis Aquiliae*, aut legatorum nomine quae per damnationem certa relicta sunt.
- 10 Quaedam praeterea sunt actiones quae ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua ui ac potestate constant. 10 quod ut manifestum fiat, opus est ut prius de legis actionibus loquamur.
- 11 Actiones, quas in usu ueteres habuerunt, legis actiones appellabantur uel ideo, quod legibus proditae erant (quippe tunc edicta praetoris, quibus complures actiones introductae 15 sunt, nondum in usu habebantur), uel ideo, quia ipsarum legum uerbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges obseruabantur. unde eum, qui de uitibus succisis ita egisset, ut in actione uites nominaret, responsum est rem perdidisse, cum debuisset arbores nomi- 20 nare eo, quod lex XII tabularum, ex qua de uitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loquere-
- 12 tur. Lege autem agebatur modis || quinque: sacramento, pag. 49¹ per iudicis postulationem, per conductionem, per manus iniunctionem, per pignoris captionem. 25
- 13 Sacramenti actio generalis erat; de quibus enim rebus ut aliter ageretur lege cautum non erat, de his sacramento

1 *persequimur* van der Hoeven, consequimur C; delet hoc uocabulum Polenaar || 6 iudicati Goeschen, iudicant. 1. C || 7 legis Aquiliae Klenze (duce Goescheno), uel aquiliab? Cⁿ || aut Cⁿ (an potius a C?); et mauult Boecking, aut delet Mommsen || 8 certa relicta Goeschen, certe relictas C || 9—10 legis actionem C, legis actio(nis fictio)nem W. M. d'Ablain (conf. Gai 4, 35) || 14 appellabantur Goeschen, appellabatur C || quippe Bluhme, quiprae Cⁿ || 15 praetoris] praetorum scribendum uidetur; uix enim hoc loco Gaius de capitibus edicti urbici agere potuit (quae et ipsa edicta uocantur), quibus singulis una alteraue actio introducta est; aliter Wlassak in Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. 9 pag. 386 || complures Goeschen, compluris C || 18 obseruabantur Goeschen, obseruantur C || uitibus Goeschen, uilibus C || 20 est] eum C || cum] cum quia C || 24 iudicis Goeschen, iudices C || conductionem Goeschen, conductionem C || 25 captionem] captionem C, conf. C^a pag. 315 uers. 39 || 26 de Savigny, ad C || 27 uerba quae post erat secuntur usque ad 158, 4 erat in Cⁿ per errorem bis scripta sunt (conf. C^a), ita tamen ut priore loco uerba inde ab 158, 3 periclitatur usque ad 158, 4 qua omitta sint.

agebatur. eaque actio proinde periculosa erat | falsi—, atque hoc tempore periculosa est actio cer[tae] creditae pecuniae propter sponsonem qua periclitatur reus, si temere neget, <et> restipulationem qua periclitatur actor, si non debitum petat; nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine, eaque in publicum eedebat praedesque eo nomine praetori dabantur, non ut nunc sponsonis et restipulationis poena lucro cedit aduersarij
 14 qui uicerit. Poena autem sacramenti aut quingenaria erat aut quinquagenaria. nam de rebus mille aeris plurisue 10 quingentis assibus, de minoris uero quinquaginta assibus sacramento contendebatur; nam ita lege xii tabularum cautum erat. <at> si de libertate hominis controuersia erat, etiamsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est fauore 15 scilicet libertatis, ne onerarentur adsertores. ||———— pag. 192

(11 uersus in C legi nequeunt)

15 ——— omnes actiones ———

(5 uersus in C legi nequeunt)

————— captus ———

20 (5 uersus

in C legi nequeunt)

————— ad iudicem accipiendum || uenirent; postea uero pag. 193 reuersis dabatur. ut autem <die> xxx iudex daretur, per legem Pinariam factum est; ante eam autem legem statim 25 dabatur iudex. illud ex superioribus intellegimus, si de

§ 15 conf. Pseudo-Asconius ed. Orelli pag. 164 || ex superioribus] § 14.

1 post erat priore loco (conf. ad pag. 157 uers. 27) fere nihil nisi tres hastae legi potuerunt posteriore falsiacq** m (?) uel falsiaeg** m (?) apparuerunt (conf. Cas^s); cum ad sententiam hoc loco exprimendam uix quicquam desideretur, ac ne falsiloquo propter iusiurandum quidem (ita Huschke = falsiloq^o pp n) in C extitisse uideatur (conf. Cas^s), lacunam indicare maluimus quam ad incertas confugere coniecturas || 3 periclitatur Savigny, periclitaretur C || 4 et addidit Savigny || 7 praetori Goeschen, praetor C || 8 lucro Goeschen, lucro C || 8 aduersarii Kuebler, adueteari C, aduersario Goeschen || 9 qui uicerit Goeschen, quicerit C || 13 at addidit Heffler || libertate Savigny, libert^c C || 15 fauore Boecking, fabori C || 16 onerarentur Savigny, orarentur C || in codicis C pagina 192 Gaius exposuit de sacramenti actione, qua in personam agitur || 23 uero Goeschen, uel (uel quinto) C || 24 die fortasse mente suppleri poterat ex eis quae sub paginae codicis C 192 finem scripta erant || daretur Wieding, detur C || 25 legem statim Hollweg, leg(e sta)tim? C, conf. Cas^a.

re minoris quam <u> aeris agebatur, quinquagenario sacramento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. postea tamen quam iudex datus esset, conperendinum diem, ut ad iudicem uenirent, denuntiabant. deinde cum ad iudicem uenerant, antequam apud eum *causam* perorarent,⁵ solebant breuiter ei et quasi per indicem rem exponere; quae dicebatur causae *coniectio*, quasi causae suae in breue
 46 coactio. Si in rem agebatur, mobilia quidem et mouentia, quae modo in ius adferri adduciue possent, in iure uindicabantur ad hunc modum: qui uindicabat, *festucam*¹⁰ tenebat; deinde ipsam rem adprehendebat, ueluti hominem, et ita dicebat HUNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIYM MEYM ESSE AIO SECYNDVM SVAM CAVSAM. SICVT DIXI, ECCE TIBI, VINDICTAM INPOSVI, et simul homini *festucam* inponebat; aduersarius eadem similiter dicebat et faciebat; cum uterque uindi-¹⁵ casset, praetor dicebat MITTITE AMBO HOMINEM; illi mittebant; qui prior uindica<uerat, ita alterum interroga>bat POSTVLO ANNE DICAS, QVA EX CAUSA VINDICAVERIS; ille respondebat IVS FECI SICVT VINDICTAM INPOSVI; deinde qui prior uindicauerat,¹⁹ dicebat QVANDO TV INIVRIA VINDICAVISTI, || D AERIS SACRAMENTO pag. 494
 TE PROVOCO; aduersarius quoque dicebat similiter ET EGO TE; scilicet <si de re m aeris plurisue agebatur, v, si de minoris,> L asses sacramenti nominabant; deinde eadem sequebantur quae cum in personam ageretur; postea praetor secundum alterum eorum uindicias dicebat, id est inte-²⁵ rim aliquem possessorem constituebat, eumque iubebat praedes aduersario dare litis et uindiciarum, id est rei et fructuum; alios autem praedes ipse praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat. *festuca* autem utebantur quasi hastae loco, signo quodam iusti³⁰ domini, quod maxime sua esse credebant quae ex hostibus cepissent; unde in centumuiralibus iudiciis hasta prae-

---

1 quam m Savigny, quae Cⁿ || aeris ex aeres correctum C || 3 datus Goeschen, datum C || 5 causam Goeschen, g. Cⁿ, conf. C^a pag. 259 uers. 21 || 7 coniectio Goeschen cum Pseudo-Asconio, collectio C || 10 festucam Goeschen, restucam C || 16 MITTITE Goeschen, mitte C || 17 <> addidit Goeschen || 19 FECI] fecii C || 24 provocho Goeschen, peruoco Cⁿ || 22—23 <> exempli causa additum est (de re m aeris plurisue scribendum esse uidit Gradenwitz); fortasse tamen scilicet corruptum est || 23 eadem Klenze, ad C || 24 quae cum Baumbach, quaecumque C || personam Goeschen, persona C || 27 praedes Goeschen, praesides C || 34 domini quod maxime Huschke, dominio xxi. me C || 32 centumuiralibus Goeschen, centumuiralibus C.

17 ponitur. Si qua res talis erat, ut sine incommodo non posset in ius adferri uel adduci, ueluti si columna aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur; deinde in eam partem quasi in totam rem praesentem fiebat uindicatio. itaque ex grege uel una ouis aut capra in ius adducebatur, uel etiam pilus inde sumebatur et in ius adferebatur, ex naue uero et columna aliqua pars defringebatur. similiter si de fundo uel de aedibus siue de hereditate controuersia erat, pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur et in eam partem perinde atque in totam rem praesentem fiebat uindicatio, ueluti ex fundo gleba sumebatur et ex aedibus tegula, et si de hereditate controuersia erat, aequē

(48 uersus in C perierunt)

14

17^a ||—————qualem————capiendum iudicio | pag. 195

—————die xxx ad iudicem capiendum praesto esse debant. condicere autem denuntiare est prisca lingua. itaque haec quidem actio proprie condictio uocabatur; nam actor aduersario denuntiabat, ut ad iudicem capiendum die xxx adesset. nunc uero non proprie condictionem dicimus actionem in personam <esse, qua> intendimus DARI NOBIS OPORTERE; nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. Haec autem legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam, lege quidem Silia certae pecuniae, 20 lege uero Calpurnia de omni certa re. Quare autem haec 25 actio desiderata sit, cum de eo quod nobis dari oportet, potuerimus aut sacramento aut per iudicis postulationem agere, ualde quaeritur.

§ 18 usque ad 17 lingua et inde ab 20 nunc fere = Inst. 4, 6, 15; ad 18 nam — 20 adesset conf. Theophilus 4, 6, 15.

2 columna C, columna (aut naus) Polenaar || 5 itaque Goeschen, itaque uel Cⁿ || grege Goeschen, grecae C || ouis Goeschen, quis C || 6 etiam Goeschen, et C || inde Goeschen, ide C || 10 perinde Cⁿ, conf. tamen C^a pag. 286 med. || 11 rem ex re correctum C || 13 ita fere pergebat (auctore fere Huschkio) Gaius: aequē | res aliqua inde sumebatur || Gaium, postquam de sacramenti actione disputationem ad finem perduxisset, egisse de legis actione quae per iudicis postulationem fiebat, deinde de legis actione quae per condictionem fiebat, intellexit Goeschen || 15 in ipso initio paginae codicis C 195 aut nihil aut enim per compendium scriptum extitit || 16 xxx] xx? C, conf. C^a || 17 conf. C^{as} || denuntiare est C, est denuntiari Inst. || 19 actor Goeschen, auctor C || denuntiabat Goeschen, denuntiebat C || 20 non proprie C, abusive Inst. || 20—21 condictionem dicimus C, dicimus condictionem Inst. || 21 <> addidit Lachmann ex Inst. || dari Inst., id C || 22 nulla Inst., nullam C || 27 potuerimus Goeschen, potuerit C.

- 21 Per manus iniunctionem aequae <de> his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege aliqua cautum est, ueluti iudicati lege XII tabularum. quae actio talis erat: qui agebat, sic dicebat QVOD TV MIHI IVDICATVS (siue DAMNATVS) ES SESTERTIVM X MILIA, QVANDOQ NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI 5 SESTERTIVM X MILIVM IVDICATI MANVM INICIO, et simul aliquam partem corporis eius prehendebat. nec licebat iudicato manum sibi depellere et pro se lege agere; sed uindicem dabat, qui pro se causam agere solebat; qui uindicem non 22 dabat, domum ducebatur ab actore et uinciebatur. Postea 10 quaedam leges ex aliis quibusdam causis || pro iudicato pag. 496 manus iniunctionem in quosdam dederunt: sicut lex Publilia in eum, pro quo sponsor dependisset, si in sex mensibus proximis, quam pro eo depensum esset, non soluisset sponsori pecuniam; item lex Furia de sponsu aduersus eum, 15 qui a sponsore plus quam uirilem partem exegisset; et denique complures aliae leges in multis causis talem actionem 23 dederunt. Sed aliae leges ex quibusdam causis constituerunt quasdam actiones per manus iniunctionem, sed puram, id est non pro iudicato: ueluti lex <Furia> testamentaria aduersus eum, qui legatorum nomine mortis causa plus M assibus cepisset, cum ea lege non esset exceptus, ut ei plus capere liceret; item lex Marcia aduersus faeneratores, ut si usuras exegissent, de his reddendis per 24 manus iniunctionem cum eis ageretur. Ex quibus legibus 25 et si quae aliae similes essent, cum agebatur, <reo licebat> manum sibi depellere et pro se lege agere. nam et actor in ipsa legis actione non adiciebat hoc uerbum PRO IVDI-

---

1 de addidit Goeschen || 2 aliqua Goeschen, aquilia C (conf. supra ad pag. 149, 6 huius editionis) || 3 quandoq C, quam formam priscam (conf. Petrus Scherer in Studemundi 'Studiis in priscos scriptores Latinos collatis' II pag. 99 seq.) casu in C ortam esse posse concedendum est; quando te Eisele || 6 manum Heffter (conf. Gai 4, 24), manus C || aliquam Goeschen, aliquae C || 9 agere solebat C, expectes ageret || 10 domum Goeschen, dominum C || uinciebatur Goeschen, uindiciebatur C || 11 quibusdam Goeschen, quibusdeam C || 13 pro Goeschen, per C || si Goeschen, inter Cⁿ (compendium huius praepositionis non dissimile est ¹ litteris, conf. C^a pag. 271 uers. 50) || 14 quam ex qua correctum C || 17 leges Goeschen, legis C || 18 ex quibusdam causis Savigny, in multis causis (conf. supra uers. 17) ex quibusdam si C || 19 per Goeschen, pro Cⁿ || 20 lex Goeschen, lege C, conf. C^a pag. 275 uers. 54 || Furia addidit Goeschen collata § 24 (pag. 162 uers. 5 huius editionis) || 21 aduersus eum Goeschen, aduersum C || 22 M Goeschen, c C || 24 usuras Goeschen, usiuras C || 26 <> additum est duce Huschkio, qui eadem uerba addidit 27 post agere.

cato, sed nominata causa ex qua agebat ita dicebat ob
 EAM REM EGO TIBI MANVM INICIO; cum hi, quibus pro iudi-
 cato actio data erat, nominata causa ex qua agebant ita
 inferebant OB EAM REM EGO TIBI PRO IUDICATO MANVM INICIO.
 nec me praeterit in forma legis Furiae testamentariae PRO 5
 IUDICATO uerbum inseri, cum in ipsa lege non sit; quod
 25 uidetur || nulla ratione factum. Sed postea lege Vallia, pag. 497
 excepto iudicato et eo pro quo depensum est, ceteris omni-
 bus, cum quibus per manus iniectionem agebatur, permis-
 sum est sibi manum depellere et pro se agere. itaque 40
 iudicatus et is pro quo depensum est etiam post hanc
 legem uindictam dare debebant, et nisi darent, domum duce-
 bantur. idque quamdiu legis actiones in usu erant, semper
 ita obseruabatur; unde nostris temporibus is, cum quo iudi-
 cati depensiue agitur, iudicatum solui satisfacere cogitur. 45
 26 Per pignoris capionem lege agebatur de quibusdam
 27 rebus moribus, <de quibusdam rebus> lege. Introducta est
 moribus rei militaris. nam et propter stipendium licebat
 militi ab eo qui aes tribuebat, nisi daret, pignus capere;
 dicebatur autem ea pecunia, quae stipendii nomine daba- 20
 tur, aes militare. item propter eam pecuniam licebat pig-
 nus capere, ex qua equus emendus erat; quae pecunia
 dicebatur aes equestre. item propter eam pecuniam, ex
 qua hordeum equis erat comparandum; quae pecunia dice-
 28 batur aes hordiarium. Lege autem introducta est pigno- 25
 ris capio ueluti lege XII tabularum aduersus eum, qui hos-
 tiam emisset nec pretium redderet; item aduersus eum,
 qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo
 locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in 29
 sacrificium, inpenderet. || item lege censoria data est pigno- pag. 498
 ris capio publicanis uectigalium publicorum populi Romani
 29 aduersus eos qui aliqua lege uectigalia deberent. Ex om-

3 agebant Goeschen, agebat C || 4 inferebant Goeschen, inferebat
 C || 6 cum Goeschen, cumr (i. e. post cum addita esse uidetur nota
 uocabuli regula uel rubrica C || 10 agere C, (lege) agere d'Ablauhr ||
 42 debebant Goeschen, debebat C || 43 itque Lachmann, itaque C ||
 44 obseruabatur Goeschen, obseruabantur C || 45 iudicatum Goeschen,
 iudicati C, conf. C^a pag. 305 uers. 35 || 47 <> addidit Boecking ||
 48 licebat ex dicebat correctum C¹ || 49 aes tribuebat Niebuhr,
 distruebat C || 22 equus Savigny, eciuis C || 24 qua Goeschen,
 quae C^a || 27 item Goeschen, it C || 29 locasset Goeschen, lacasset
 C || acceptam Goeschen, accepta C || dapem Savigny, darem C ||
 31 capio] captio C, conf. C^a pag. 315 uers. 39 || 32 lege Goeschen,
 leges C.

nibus autem istis causis certis uerbis pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem *<contra>* placebat, primum quod pignoris capio extra ius peragebatur, id est non apud praetorem, plerumque etiam absente aduersario, cum alioquin ceteris actionibus non aliter uti possent quam apud praetorem praesente aduersario, praeterea quod nefasto quoque die, id est quo non licebat lege agere, pignus capi poterat.

- 30 Sed istae omnes legis actiones paulatim in odium uenerunt. namque ex nimia subtilitate ueterum qui tunc iura 10 condiderunt eo res perducta est, ut uel qui minimum errasset, *litem* perderet. itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones effectumque est, ut
- 31 per concepta uerba, id est per formulas litigemus. Tantum ex duabus causis permissum est lege agere: damni 15 infecti et si centumuirale iudicium futurum est. sane quidem cum ad centumuiros itur, ante lege agitur sacramento apud praetorem urbanum uel peregrinum [praetorem]. damni uero infecti nemo uult lege agere, sed potius stipulatione quae in edicto proposita est obligat aduersarium 20 suum, idque et commodius ius et plenius est. per pignoris
 || *capionem* ————— || — pag. 199
 (25 uersus in C legi nequeunt)

- 32 || apparet. Item in ea forma, quae publicano proponitur, pag. 200 talis fictio est, ut quanta pecunia olim, si pignus captum 25 esset, id pignus is a quo captum erat luere deberet,
- 33 tantam pecuniam condemnetur. Nulla autem formula ad conditionis fictionem exprimitur. siue enim pecuniam siue rem aliquam certam debitam nobis petamus, eam ipsam

3 contra *exempli gratia additum est* duce Boeckingio, *conf. Gai 2, 78 || 4 capio*] captio C, *conf. C^a pag. 315 uers. 59 || 5 praetorem Goeschen, p. r. (i. e. populum Romanum) C, conf. C^a pag. 288 uers. 37 || absente Goeschen, absentem C || 6 possent Lachmann, posset C || 7 nefasto Goeschen, nefacto C || 8 die Goeschen, de C || 10 namque Goeschen, nam qui Cⁿ || 12 litem Goeschen, it C || 14 litigemus ex litigatores correctum? Cⁿ || 15 est Goeschen, est id legis actionem facere C (*ex glossemate*) || 16 futurum] furum? C || 16—17 quidem (*conf. Gai 4, 131*)] q? Cⁿ; *fortasse nihil nisi sane cum ad centumuiros etc. dederat Gaius || 17 centumuiros Hollweg, gentumuiros C || 20 quae Goeschen, quam Cⁿ || 24 idque*] itaque C || 22 in codicis C pagina 199 Gaius adiecit ea quae de legis actione per pignoris capionem addenda erant; *deinde ad formulas redibat, quae ad fictionem legis actionis exprimebantur || 24 Item Goeschen, cont. Cⁿ || 28 pecuniam Goeschen, pecunia C || 29 eam ex iam correctum? C.**

DARI NOBIS OPORTERE intendimus; nec ullam adiungimus conditionis fictionem. itaque simul intellegimus eas formulas, quibus pecuniam aut rem aliquam nobis dari oportere intendimus, sua vi ac potestate ualere. eiusdem naturae sunt actiones commodati, fiduciae, negotiorum gestorum et aliae innumerabiles.

- 34 Habemus adhuc alterius generis fictiones in quibusdam formulis, ueluti cum is, qui ex edicto bonorum possessionem petiit, ficto se herede agit. cum enim praetorio iure, non legitimo succedat in locum defuncti, non habet directas actiones, et neque id quod defuncti fuit potest intendere SVVM ESSE neque id quod ei debebatur potest intendere <DARI> SIBI OPORTERE; itaque ficto se herede intendit uelut hoc modo INDEX ESTO. SI A. | AGERIVS (id est si ipse actor) L. TITIO HERES ESSET, TVM <SI EVM> FVNDVM | DE QVO AGITVR EX IVRE QVIRITIVM EVS ESSE OPORTERET; et si— de———, | praeposita simili fictione heredis ita subicitur TVM SI PARE|RET N. NEGIDIVM <A.> AGERIO SESTERTIVM X MILIA
- 35 DARE OPORTERE. Similiter et bonorum emptor ficto se herede agit; sed interdum et alio modo agere solet. || nam pag. 204 ex persona eius cuius bona emerit sumpta intentione conuertit condemnationem in suam personam, id est ut, quod illius esset uel illi dari oporteret, eo nomine aduersarius huic condemnatur; quae species actionis appellatur Rutiliana, quia a praetore P. Rutilio, qui et bonorum uenditionem introduxisse dicitur, comparata est. superior autem species actionis, qua ficto se herede bonorum emptor agit,
- 36 Seruiana <uocatur. Item usucapio fingitur in ea actione quae Publiciana> uocatur. datur autem haec actio ei qui

3 dari Goeschen, dare C || 7 alterius Goeschen, alteriusa C teste Bluhmio || 9 petiit Savigny, petijt C || 10 iure Huschke, iurees C || habet Goeschen, hauent C || 12 duce fere Hollwegio suppletum est || 13 dari addidit Hollweg || 14 A. Hollweg, aulius C || 15 L. TITIO (sic Lachmann) et ESSET TVM (sic Bluhme) uerba quam incerta codicis Cⁿ fide nitantur, conf. C^a || <> addidit Bluhme || 16 EVS ESSE Bluhme, fuisse C teste Bluhmio || 16—17 fortasse fuit et si . . . debeatur pecunia (i. e. p^{ec}. in Cⁿ?) uel simile aliquid (uix et si qua debeatur pecunia), conf. C^a; et sic de debito cum praeposita etc. Mommsen || 17 ad fictione heredis nescio an ducere uideatur lectio Goescheniana, conf. C^a || 18 PARERET Scheurl, p(a)|ret C || A. AGERIO Goeschen, a C || 23 illi ex illu correctum C || dari Goeschen, dare C || 24 appellatur Goeschen, appellatu C || 26 est Goeschen, esse Cⁿ || 27 agit Goeschen, aut agis aut egis C || 28—29 <> exempli gratia additum est.

ex iusta causa traditam sibi rem nondum usucepit eamque amissa possessione petit. nam quia non potest eam EX IVRE QVIRITIVM SVAM ESSE intendere, fingitur rem usucepisse et ita quasi ex iure Quiritium dominus factus esset intendit, ueluti hoc modo IVDEx ESTO. SI QVEM HOMINEM A. AGERIVS EMIT 5
 <ET> IS EI TRADITVS EST, ANNO POSSEDISSET, TVM SI EVM HOMINEM DE QVO AGITVR EX IVRE QVIRITIVM EIVS ESSE OPORTERET et
 37 reliqua. Item ciuitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit eam actionem 10
 etiam ad peregrinum extendi: ueluti si furti agat peregrinus aut cum eo <agatur. nam si cum peregrino> agatur, formula ita concipitur IVDEx ESTO. SI PARET <L. TITIO OPE> CONSILIOVE DIONIS HERMAEI FILII FVRTVM FACTVM ESSE PATERAE AVREAE, QVAM OB REM EVM, SI CIVIS ROMANVS ESSET, PRO FVRE DAMNVm DECIDERE 15
 OPORTERET et reliqua. item si peregrinus furti agat, ciuitas ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia peregrinus damni || iniuriæ agat aut cum eo agatur, ficta ciuitate Ro- pag. 202
 38 mana iudicium datur. Praeterea aliquando fingimus aduersarium nostrum capite deminutum non esse. nam si ex 20
 contractu nobis obligatus obligataue sit et capite deminutus deminataue fuerit, uelut mulier per coemptionem, masculus per adrogationem, desinit iure ciuili debere nobis, nec directo intendi potest sibi dare eum eamue oportere; sed ne in potestate eius sit ius nostrum corrumpere, in- 25
 troducta est contra eum eamue actio utilis rescissa capitis deminutione, id est in qua fingitur capite deminutus deminataue non esse.
 39 Partes autem formularum hae sunt: demonstratio in-
 40 tentio adiudicatio condemnatio. Demonstratio | est ea 30

---

2 amissa *Goeschen*, admissat C || possessione *Goeschen*, possessionem C || 4 quasi *Goeschen*, quas C || 6 ET addidit *Huschke* || 7 AGITVR *Goeschen*, agit C || EX IVRE QVIRITIVM EIVS *Huschke*, eius ex iure quiritium C || oporteret C, PARERET *Scheurl* || 11 furti *Goeschen*, furtum C || 12 <> dubitanter ad sententiam c. g. additum est || posterius agatur] agat C || formula *Goeschen*, in formula C || 13 ad <> conf. *Mommsen Strafrecht* 745, 2, *Lenel Edictum* §128 || 14 DIONIS HERMAEI *Lachmann*, dihoniser mei C, conf. C^a pag. XXVI || FILII *Niebuhr*, filio C || 15 PRO *Goeschen*, per Cⁿ || 18 agatur *Goeschen*, agat C || 19 aduersarium *Hugo*, adcontrarium uel adcontratrarium Cⁿ || 22 fuerit *Goeschen*, fuerint C || 26 contra *Goeschen*, actio contra C.

- pars formulae quae—————, ut demon-
stretur res de qua agitur: uelut haec pars formulae quon-
A. AGERIVS N. NEGIDIO HOMINEM VENDIDIT; item haec quod A.
41 AGERIVS (APVD) N. NEGIDIUM HOMINEM DEPOSUIT. Intentio est ea
pars formulae, qua actor desiderium suum concludit: uelut
haec pars formulae SI PARET N. NEGIDIUM A. AGERIO SESTER-
TIUM X MILIA DARE OPORTERE; item haec QUIDQUID PARET N.
NEGIDIUM A. AGERIO DARE FACERE (OPORTERE); item haec SI PARET
42 HOMINEM EX IVRE QUIRITIVM A. AGERII ESSE. Adiudicatio est ea
pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigato-
ribus adiudicare: uelut si inter coheredes familiae ercis-
cundae agatur, aut inter socios communi diuidendo, aut
inter uicinos finium regundorum. nam illic ita est QUANTVM
43 ADIUDICARI OPORTET, IVDIX TITIO ADIUDICATO. Condemnatio est
ea pars formulae, qua iudici condemnandi || absoluendive pag. 203
potestas permittitur: uelut haec pars formulae IVDIX N. NE-
GIDIUM A. AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET,
ABSOLVE; item haec IVDIX N. NEGIDIUM A. AGERIO DVMTAXAT
(X MILIA) CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVITO; item haec IVDIX
N. NEGIDIUM A. AGERIO CONDEMNATO et reliqua, ut non adi-
44 ciatur DVMTAXAT (X MILIA). Non tamen istae omnes partes
simul inueniuntur, sed quaedam inueniuntur, quaedam
non inueniuntur. certe intentio aliquando sola inueni-
tur, sicut in praeiudicialibus formulis, qualis est qua quae-
ritur, aliquis libertus sit uel quanta dos sit et aliae con-
plures. demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio
numquam solae inueniuntur, nihil enim omnino (demonstratio)
sine intentione uel condemnatione ualet; item condemnatio

---

1 incertae codicis Cⁿ reliquiae ad quae praecipue ideo inseritur, ut etc. ducere uidentur, quae lectio ferri non potest; expectes e. g. quae principio ideo ponitur, ut etc.; quae praecipit (conf. Gai 4, 63) id quod geritur, ut etc. Mommsen || demonstratur Goeschen, demon(n)straretur C || 4 apud suppleuit Goeschen || 8 OPORTERE addidit Goeschen || 9 hominem? Cⁿ, HOMINEM (STICHVM) Huschke non male || 13 QUANTVM Hollweg, quantam? C || 14 titio C, audacior sit qui TANTVM pro titio scribat, conf. C^a pag. 308 uers. 22 || 16 permittitur Goeschen, promittitur C || 18 DVMTAXAT Bluhme, dumtaxant C || 19 ( ) addidit Huschke || NON Goeschen, n? C || 20 CONDEMNATO Puchta, x milia condemnato Cⁿ (conf. infra uers. 24) || 24 ( ) addidit (ex superioribus) Huschke || 22 post sed Mommsen talia fere desiderari censet: (abesse potest una aliaue; item solae) || 23 inueniuntur Goeschen, inueniunt C || 23—24 inuenitur Goeschen, inuenit C || 25 aliquis C, (an) aliquis Hollweg || 27 numquam Goeschen, nuncquam C || ( ) addidit Boecking duce Goescheno.

sine demonstratione uel intentione, uel adiudica<tio sine demonstratione uel inten>tione nullas uires habet, <et> ob id numquam solae inueniuntur.

45 Sed eas quidem formulas, in quibus de iure quaeritur, in ius conceptas uocamus, quales sunt, quibus intendimus 5 NOSTRVM ESSE ALIQVID EX IVRE QVIRITIVM aut NOBIS DARI OPORTERE aut PRO FVRE DAMNVN <DECIDI OPORTERE; sunt et aliae, in> quibus 46 iuris ciuilis intentio est. Ceteras uero in factum conceptas uocamus, id est in quibus nulla talis intentio concepta est, <sed> initio formulae nominato eo quod factum est 10 adiciuntur ea uerba, per quae iudici damnandi absoluediue potestas datur: qualis est formula, qua utitur patronus contra libertum, qui eum contra edictum praetoris in ius uocauit; || nam in ea ita est RECVPERATORES SVNTO. pag. 204 SI PARET ILLVM PATRONVM AB ILLO LIBERTO CONTRA EDICTVM 15 ILLIVS PRAETORIS IN IVS VOCATVM ESSE, RECVPERATORES ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNATE. SI NON PARET, ABSOLVITE. ceterae quoque formulae, quae sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositae sunt, in factum conceptae sunt, uelut aduersus eum, qui in ius uocatus neque uenerit neque 20 uindicem dederit; item contra eum, qui ui exemerit eum qui in ius uocatur; et denique innumerabiles eius modi 47 aliae formulae in albo proponuntur. Sed ex quibusdam causis praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, ueluti depositi et commodati. illa enim formula, 25 quae ita concepta est IVDIX ESTO. QVOD A. AGERIVS APVD N. NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUIT, QVA DE RE AGITVR, QVIDQVOD OB EAM REM N. NEGIDIVM A. AGERIO DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA, EIVS IVDIX N. NEGIDIVM A. AGERIO CONDEMNATO, NISI RESTITVAT. SI NON PARET, ABSOLVITO, in ius concepta 30 est. at illa formula, quae ita concepta est IVDIX ESTO. SI PARET A. AGERIVM APVD N. NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUISSE EAM-

1—2 { } *exempli gratia additum est; aliae uiae supplendi patent* || 2 et addidit Boecking || 6 aut Goeschen, au C || 7 { } *partim addita sunt ad Gai 4, 37, partim ad Gai interpretationem, cuius fragmenta seruauit codex Augustodunensis* 24 (conf. Appendix), in qua uerba 7 aliae in quibus ... 8 in factum extant || 9 intentio] intentionis C || 10 sed addidit Goeschen, om. C || 11 adiciuntur Goeschen, aut adiquitur C aut adiquuntur Cⁿ, ut uidetur || 12—13 patronus Goeschen, patronos C || 14 uocauit] euocauit C || RECVPERATORES SVNTO Goeschen, recuperatore sunt (uel sunt, conf. C^a pag. 301 uers. 35) Cⁿ || 15 ILLO Goeschen, illo patrono C, ILLO (ILLIVS) PATRONI Hollweg || 17 x milia] conf. Lenel Edictum pag. 55 || 20 uenerit C, ierit Eisele || 22 uocatur Goeschen, uocaretur C || 23 ueleti Cⁿ || 27 DEPOSUIT Goeschen, deposuisset C || AGITVR Goeschen, itagit C || 29 IVDIX Huschke, id. iud. C || 30 NISI RESTITVAT Huschke, nr C, conf. tamen C^a pag. 282 inf. et Keller Institutionem pag. 115.

QVE DOLO MALO N. NEGIDII A. AGERIO REDDITAM NON ESSE, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM IVDEx N. NEGIDIvM A. AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in factum concepta est. similes etiam commodati formulae sunt.

- 48 Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est. itaque et si corpus aliquod petamus, || ueluti fundum pag. 205 hominem uestem <aurum> argentum, iudex non ipsam rem condemnat eum cum quo actum est, sicut olim fieri solebat,
- 49 <sed> aestimata re pecuniam eum condemnat. Condemnatio 10 autem uel certae pecuniae in formula proponitur uel incertae.
- 50 Certae pecuniae uelut in ea formula, qua certam pecuniam petimus; nam illic ima parte formulae ita est IVDEx N. NEGIDIvM A. AGERIO SESTERTIvM X MILIA CONDEMN. SI NON
- 51 PARET, ABSOLVE. Incertae uero condemnatio pecuniae duplicem 15 significationem habet. est enim una cum aliqua praefinitione, quae uulgo dicitur cum taxatione, uelut si incertum aliquid petamus; nam illic ima parte formulae ita est IVDEx N. NEGIDIvM A. AGERIO DVMTAXAT SESTERTIvM X MILIA CONDEMN. SI NON PARET, ABSOLVE. uel incerta est et infinita, uelut si rem 20 aliquam a possidente nostram esse petamus, id est si in rem agamus uel ad exhibendum; nam illic ita est QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM, IVDEx, N. NEGIDIvM A. AGERIO CONDEMN. SI NON PARET, ABSOLVITO. quid ergo est? iudex si condemnet, certam pecuniam condemnare debet, etsi certa pecunia in 25
- 52 condemnatione posita non sit. Debet autem iudex attendere, ut cum certae pecuniae condemnatio posita sit, neque maioris neque minoris summa posita condemnet, alioquin litem suam facit. item si taxatio posita sit, ne pluris condemnet quam taxatum sit; alias enim similiter litem suam 30 facit. minoris autem damnare || ei permissum est. at si pag. 206 etiam —————

---

4 REDDITAM Goeschen, reddita C || 6 condemnatio Goeschen, condemnationem C || 8 (>) addidit Huschke (conf. Gai 2, 15) || argentum Huschke, argumentum C || 9 condemnat eum Huschke, condemnatum C || 10 sed addidit Goeschen || pecuniam] pec-n Cⁿ, conf. C^a pag. 287, 9 || 11 proponitur? Cⁿ, ponitur Bluhme || 15 condemnatio pecuniae C, pecuniae condemnatio Polenaar || 16 cum Goeschen, quae? C || 19 CONDEMN Goeschen, condemnet C || 20 est et] esset Cⁿ || 21 minoris ex maioris correctum? C || 23 A. AGERIO Goeschen, eidem? Cⁿ (ex glossemate?) || 24 ABSOLVITO Bluhme, absolute magis quam absoluto in C uidetur extare; ABSOLVE Huschke, conf. C^a pag. 503 uers. 6 seqq. || 29 pluris Goeschen, plures C || 30 ali(a)s C (ualde incerta altera a littera), conf. C^a || 31 facit Goeschen, faciti C || 32 initio paginae codicis C 206 de eo fortasse agebatur,

qui formulam accipit, intendere debet, nec amplius| certa condemnatione constringi

|usque uelit.

5

53 |Si quis intentione plus complexus fuerit, causa cadit, id est rem perdit, nec a praetore in integrum restituitur exceptis | quibusdam casibus, in quibus praetor non patitur

53^a Plus au- 10

tem quattuor | modis petitur: re, tempore, loco, causa. re, ueluti si quis pro x | milibus quae ei debentur xx milia petierit, aut si is, cuius | ex parte res est, totam eam aut

53^b maiore ex parte suam | esse intenderit. Tempore plus peti-

53^c tur, ueluti si quis | ante diem petierit. Loco plus petitur, 15

ueluti si quod certo loco | dari promissum est, id alio loco sine commemoratio|ne eius loci petatur, uelut si quis ita stipulatus fuerit EPHESI | DARE SPONDES?, deinde Romae pure intendat DARI SIBI OPORTERE. |

| dare mihi oportere

20

(2 uersus

in C legi nequeunt)

|| petere id est non ad-pag. 207

53^d iecto loco. Causa plus petitur, uelut si quis in intentione

§ 53 usque ad 7 restituitur conf. Inst. 4, 6, 33 || § 53^a fere = Inst. 4, 6, 33^a || § 53^b fere = Inst. 4, 6, 33^b || § 53^c usque ad 19 OPORTERE fere = Inst. 4, 6, 33^c || § 53^d ex parte conf. Inst. 4, 6, 33^d.

quid actor uel reus attendere debeat, ne quid damni capiat ex male concepta condemnatione; deinde agebatur de formula infinitae condemnationis (usque ad pag. 469, 5 huius editionis); exiit igitur paragraphus fortasse in haec uerba: potest (scilicet iudex tali formula datus, quae infinitam condemnationem habet) condemnare, quousque uelit.

6 intentione C, in intentione sua Inst. || 6 suppleuit Vnterholzner ad Inst. || 7 integrum Inst., integro C || uersus 10—19 ad Inst. supplendos esse non fugit Goeschenum || 14 (priori loco) re Inst., res C || 12 debentur C, debebantur Inst. || 13 est Inst., esset C || (in fine) aut C, uel Inst. || 14 plus petitur, quae uerba propter spatium in C supra suppleta sunt, om. Inst. || 15 diem] diem uel ante condicionem Inst.; conf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte uol. VII pag. 235 seqq. || 18 deinde] do**? C, conf. C^a pag. 263 uers. 15 || 22 (ante petere) dixit Gaius eum qui Romae stipulatus fuerit EPHESI DARE SPONDES?, Ephesi posse pure petere etc. || est Hollweg, esti? Cⁿ.

tollat electionem debitoris quam *is* habet obligationis iure: uelut si quis ita stipulatus sit SESTERTIVM X MILIA AVT HOMINEM STICHVM DARE SPONDES?, deinde alterutrum ex his petat; nam quamvis petat quod minus est, plus tamen petere uidetur, quia potest aduersarius interdum facilius id prae-⁵ stare quod non petitur. similiter si quis genus stipulatus sit, deinde speciem petat: ueluti si quis purpuram stipulatus sit generaliter, deinde Tyriam specialiter petat; quin etiam licet uilissimam petat, idem iuris est propter eam rationem quam proxime diximus. idem iuris est, si quis generaliter ¹⁰ hominem stipulatus sit, deinde nominatim aliquem petat, uelut Stichum, quamvis uilissimum. itaque sicut ipsa stipulatio concepta est, ita et intentio formulae concipi debet.

54 Illud satis apparet in incertis formulis plus peti non posse, quia, cum certa quantitas non petatur, sed QUIDQVIB ADUERSARIUM DARE FACERE OPORTET intendatur, nemo potest plus intendere. idem iuris est et si in rem incertae partis actio data sit: uelut talis QVANTAM PARTEM PARET IN EO FVNDQVO DE AGITVR actoris ESSE; quod genus actionis in paucis-⁵⁵ simis causis dari solet. Item palam est, si quis aliud pro ²⁰ alio intenderit, nihil eum periclitari eumque ex integro agere posse, quia nihil ante uidetur egisse: ueluti si *is*, qui hominem Stichum || petere deberet, Erotem petierit; pag. 203 aut si quis EX TESTAMENTO DARI sibi OPORTERE intenderit, cui ex stipulatu debebatur; aut si cognitor aut procurator in-²⁵ tenderit sibi DARI OPORTERE. Sed plus quidem intendere, sicut supra diximus, periculosum est; minus autem intendere licet; sed de reliquo intra eiusdem praeturam agere non permittitur. nam qui ita agit, per exceptionem exclu-⁵⁷ ditur, quae exceptio appellatur litis diuiduae. At si in ³⁰ condemnatione plus positum sit quam oportet, actoris quidem

---

§ 55 inde ab 20 si usque ad 21 periclitari et inde ab 22 ueluti usque ad 25 debebatur = Inst. 4, 6, 35 || § 56 supra] § 53.

---

4 quam *is* Goeschen, quamvis? C || 3 alterutrum Inst., alterutrum eorum C || 9 propter Goeschen, papp C, conf. C^a pag. 288 uers. 15 || 16 OPORTET] oporteret C || intendatur Goeschen, intendat C || 18 talis] tales C || 19 quo de Goeschen, quod C || 24 dare siui C, sibi dari Inst. || cui C, quod Inst. || 25 debebatur Goeschen, debe-redebatur C, debetur Inst. || 29 nam Goeschen, nec Cⁿ || 30 si in ex sin correctum C || 31 condemnatione Goeschen, condemnationem C || positum Hollweg, petitum C || quidem Goeschen, qā (i. e. quia?) Cⁿ, conf. C^a pag. 296 uers. 52.

periculum nullum est, sed *<reus cum>* iniquam formulam acceperit, in integrum restituitur, ut minuatur condemnatio. si uero minus positum fuerit quam oportet, hoc solum consequitur *<actor>* quod posuit; nam tota quidem res in iudicium deducitur, constringitur autem condemnationis fine, quam iudex egredi non potest. nec ex ea parte praetor in integrum restituit; facilius enim reis praetor succurrit quam actoribus. loquimur autem exceptis minoribus xxv annorum; nam huius aetatis hominibus in omnibus rebus lapsis praetor succurrit. Si in demonstratione plus aut minus positum sit, nihil in iudicium deducitur, et ideo res in integro manet; et hoc est quod dicitur falsa demonstratione rem non perimi. Sed sunt qui putant minus recte comprehendere, ut qui forte Stichum et Erotem emerit, recte uideatur ita demonstrare QVOD EGO DE TE HOMINEM EROTEM EMERIT, et si uelit, de Sticho alia formula agat, quia uerum est eum || qui duos emerit singulos quoque emisit; id-que ita maxime Labeoni uisum est. sed si is qui unum emerit de duobus egerit, falsum demonstrat. idem et in aliis actionibus est, ueluti commodati et depositi. Sed nos apud quosdam scriptum inuenimus, in actione depositi et denique in ceteris omnibus, ex quibus damnatus unusquisque ignominia notatur, eum qui plus quam oporteret demonstrauerit, litem perdere: ueluti si quis una re deposita duas pluresue *<se de>*posuisse demonstrauerit; aut si is, cui pugno mala percussa est, in actione iniuriarum etiam aliam partem corporis percussam sibi demonstrauerit. quod an debeamus credere uerius esse, diligentius requiremus. certe cum duae sint depositi formulae, alia in ius concepta, alia in factum, sicut supra quoque notauimus, et in ea quidem formula, quae in ius concepta est, initio res de qua agitur demonstratorio modo designetur, deinde inferatur iuris contentio his uerbis QVIDQVOD OB EAM REM ILLVM ILLI

§ 60 supra] § 47.

1 < > addidit Goeschen || iniquam Goeschen, iniqua C || 4 < > duce Goescheno addidit Polenaar || 6 quam Goeschen, quamm? C^a || 14 Erotem emerit Goeschen, erotemerit C || 15 uideatur] uidetur C || 16 formula] formula id (pro idem?, conf. C^a pag. 262 uers. 33) C; an formula iterum scribendum est? || 18 Labeoni Goeschen, laticoni? magis quam laueoni? C || 24 re Goeschen, rei C || 25 se deposuisse] posuisse C || 27 corporis ex corporalis correctum C? || 31 quae Goeschen, quiaae? C || in ius Goeschen, in[n]ius C || 33 iuris conte(n)tio C, iuris intentio Boecking (olim), iuris ciuilis intentio d'Ablaing.

DARE FACERE OPORTET; in ea uero quae in factum concepta est, statim initio intentionis alio modo res de qua agitur designetur his uerbis SI PARET ILLVM APVD <ILLVM REM> ILLAM DEPOSUISSE: dubitare non debemus, quin si quis in formula, quae in factum composita est, plures res designauerit quam deposuerit, litem perdat, quia in intentione plus pos—

(24 uersus in C legi nequeunt)

pag. 210

61

(24 uersus in C legi nequeunt)

pag. 211

continentur, ut habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa praestare oporteret, in reliquum eum cum

pag. 212

62 quo actum est condemnare. Sunt autem bonae fidei iudicia haec: ex empto uendito, locato conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciae, pro socio, tutelae, rei uxoriae, <commodati, pigneraticium, familiae erciscundae, 63 communi diuidundo>. Liberum est tamen iudici nullam omnino inuicem compensationis rationem habere; nec enim aperte formulae uerbis praecipitur, sed quia id bonae fidei iudicio conueniens uidetur, ideo officio eius contineri 64 creditur. Alia causa est illius actionis qua argentarius experitur: nam is cogitur cum compensatione agere, et ea compensatio uerbis formulae exprimitur: adeo quidem, ut ab initio compensatione facta minus intendat sibi dari oportere. ecce enim si sestertium x milia debeat Titio,

§ 61 inde ab 9 habita = Inst. 4, 6, 39 (conf. etiam 4, 6, 30) || § 62 conf. Inst. 4, 6, 28.

4 ea Goeschen, eam C || 3 { } addidit Huschke || ILLAM Huschke, illa ex illam correctum C || 6 Goeschen sententiam e. g. sic perficit posuisse uidetur. || 7 seqq. In paginis codicis C 210 et 211 de iis fortasse agebatur, quae in Inst. leguntur 4, 6, 36—38; deinde (sub finem paginae 211) incepit tractatus de compensatione (conf. Inst. 4, 6, 39), de qua haec leguntur in Inst. (4, 6, 30): In bonae fidei autem iudiciis libera potestas permitti uidetur iudici ex bono et aequo aestimandi, quantum actori restitui debeat. in quo et illud continetur, ut si quid inuicem actorem praestare oporteat, eo compensato in reliquum is cum quo actum est condemnari debeat. || 41 condemnare C, condemnaret (condemnat codices Institutionum deteriores) Inst. 4, 6, 39, condemnari debeat (et in praecedentibus is pro eum) Inst. 4, 6, 30; conf. ad. pag. 158, 19 || 43—47 conf. C^{as} || 43—44 uerba mandati — uxoriae in Cⁿ per errorem bis scripta sunt || 44—45 { } additum ex Inst. || 47 uerbis Goeschen, uerbis C || 48 ideo Lachmann, id C || 22 ut] ut itaque C, ut statim Huschke, ut tamquam Mommsen || 23 dari Goeschen, dare C || sestertium Goeschen, s-e C, conf. C^a pag. 305 med.

- atque ei xx debeantur, sic intendit SI PARET TITIVM SIBI X
 65 MILIA DARE OPORTERE AMPLIUS QVAM IPSE TITIO DEBET. Item
 bonorum emptor cum deductione agere iubetur, id est ut
 in hoc solum aduersarius eius condemnetur quod superest,
 deducto eo quod inuicem ei bonorum emptor defrauda-
 66 toris nomine debet. Inter compensationem autem quae
 argentario opponitur, et deductionem quae obicitur bono-
 rum emptori, illa differentia est, quod in compensationem
 hoc solum uocatur, quod eiusdem generis et naturae est:
 ueluti pecunia cum pecunia compensatur, triticum cum
 tritico, uinum cum uino; adeo || ut quibusdam placeat non pag. 213
 omni modo uinum cum uino aut triticum cum tritico con-
 pensandum, sed ita si eiusdem naturae qualitatisque sit.
 in deductionem autem uocatur et quod non est eiusdem
 generis. itaque <si—————>; si 15
 uero pecuniam petat bonorum emptor et inuicem frumen-
 tum aut uinum is debeat, deducto quanti id erit in reli-
 67 quum expeditur. Item uocatur in deductionem et id quod
 in diem debetur; compensatur autem hoc solum quod prae-
 68 senti die debetur. Praeterea compensationis quidem ratio 20
 in intentione ponitur; quo fit, ut si facta compensatione
 plus nummo uno intendat argentarius, causa cadat et ob
 id rem perdat. deductio uero ad condemnationem ponitur,
 quo loco plus petenti periculum non interuenit; utique
 bonorum emptore agente, qui licet de certa pecunia agat, 25
 incerti tamen condemnationem concipit.
- 69 Quia tamen superius mentionem habuimus de actione,
 qua in peculium filiorum familias seruorumque agitur, opus
 est, ut de hac actione et de ceteris, quae eorundem nomine

§ 69 = Inst. 4, 7 pr. || *superius*] ante § 61 in pagina codicis C
 240 uel 244.

2 ipse *Goeschen*, ipse? C || 3 bonorum emptor] debe? (pro *be*)
 C || 6 nomine *Goeschen*, nomini C || 8 illa *Goeschen*, illae? C ||
 8—9 compensationem *Goeschen*, compensatione C || 9 uerba et na-
 turae *tamquam glossema* (conf. *infra uers.* 43) delet d'*Ablain* ||
 10 compensatur *Goeschen*, compensetur C || 11 placeat *Goeschen*,
 placet C || non *Goeschen*, *r* (i. e. nobis?) C || 15 fortasse propter
homoeoteleuton e. g. talia fere interciderunt: itaque (si frumentum
 aut uinum petat bonorum emptor et inuicem defraudatoris nomine
 pecuniam is debeat, quanto amplius ea pecunia id frumentum aut
 uinum erit, in condemnatione ponitur;) si uero etc. || 17 deducto *Lach-*
mann, deductiore? C ante correctionem, deducto iure? C post correctionem,
 conf. C^a || 18 deductionem *Goeschen*, deductione C || 20 compensationis
Goeschen, compensatationis C || 28 qua C, quae Inst. || agitur Inst., agatur C.

in parentes dominosue dari solent, diligentius admoneamus.
 70 Inprimis itaque si iussu patris dominiue negotium gestum
 erit, in solidum praetor actionem in patrem dominumue
 comparauit; et recte, quia qui ita negotium gerit, magis
 71 patris dominiue quam filii seruue fidem sequitur. Eadem 5
 ratione || comparauit duas alias actiones, exercitoriam et in- pag. 214
 stitoriam. tunc autem exercitoria locum habet, cum pater
 dominusue filium seruumue magistrum nauis praeposuerit,
 et quid cum eo eius rei gratia cui praepositus fuerit
 [negotium] gestum erit. cum enim ea quoque res ex uolun- 10
 tate patris dominiue contrahi uideatur, aequissimum esse
 uisum est in solidum actionem *(in eum)* dari. quin etiam,
 licet extraneum quisque magistrum nauis praeposuerit siue
 seruum siue liberum, tamen ea praetoria actio in eum
 redditur. ideo autem exercitoria actio appellatur, quia 15
 exercitor uocatur is, ad quem cottidianus nauis quaestus
 peruenit. institoria uero formula tum locum habet, cum
 quis tabernae aut cuilibet negotiationi filium seruumue
 aut quemlibet extraneum siue seruum siue liberum prae-
 posuerit, et quid cum eo eius rei gratia cui praepositus 20
 est contractum fuerit. ideo autem institoria uocatur, quia
 qui tabernae praepositus institor appellatur. quae et ipsa
 72 formula in solidum est. Praeterea tributoria quoque actio
 in patrem dominumue constituta est, cum filius seruusue
 in peculiari merce sciente patre dominiue negotietur. nam 25

§ 70 conf. Inst. 4, 7, 4 || § 71 usque ad 10 erit et inde ab 15
 ideo conf. Inst. 4, 7, 2 || § 72 conf. Inst. 4, 7, 3.

1 parentes Inst., parentis C || 2 dominiue Goeschen, dominisue
 C || 6 institoriam Goeschen, institutoriam C (constanter C exhibet
 institutoria et institutor, item fere constanter meliores codices In-
 stitutionum; contra institoria et institor deteriores codices Institutio-
 num cum Theophilo) || 8 nauis Institutionum codices PWE, nauis C
 et Institutionum codex B || 9 praepositus Inst., praepositum post?
 C^a || 9—10 fuerit negotium gestum erit C (negotium ut glossema
 deleuit Mommsen), erit contractum fuerit Inst. || 12 actionem Goe-
 schen, actio C || in eum additum est duce Huschkio || 13 quisque
 quisqua s C || nauis Goeschen, nauis? C || 15 actio C, om. Inst. ||
 17 peruenit C, pertinet Inst. || institoria Goeschen, institutoria C,
 de Inst. conf. supra ad uers. 6 || tum C, tunc Inst. || 18 tabernae
 C, tabernae forte Inst. || 20 gratia C, causa Inst. || 21 est C, erit
 Inst. || institoria Goeschen, institutoria C, de Inst. conf. supra ad uers.
 6 || 22 institor Goeschen, institutor C, de Inst. conf. supra ad uers.
 6 || quae Goeschen, qua C || 24 post serbusue C per errorem repetit
 uerba: constituta est cum filius seruusue || 25 peculiari Inst., pe-
 culiari quioptio? C^a.

si quid eius rei gratia cum eo contractum fuerit, ita praetor ius dicit, ut quidquid in his mercibus || erit quodque inde pag. 213
receptum erit, id inter <patrem> dominum<ue>, si quid ei
debebitur, et ceteros creditores pro rata portione distribuatur.

72^a (fere 21 uersus 5
in C legi nequeunt)

73 Cum autem quaeritur, quantum in peculio sit, ante de||duci- pag. 216
tur, quod patri dominoue quique in eius potestate sit a filio
seruoue debetur, et quod superest, hoc solum peculium
esse intellegitur. aliquando tamen id, quod ei debet filius 10
seruusue qui in potestate patris dominiue sit, non deducitur

§ 73 fere = Inst. 4, 7, 4^c.

2—4 suppluit Goeschen ad Inst. || 5—7 in C (post distribuatur) fere 21
uersus legi nequeunt, pro quibus in Institutionibus (4, 7, 5. 4. 4^a. 4^b) haec
leguntur [ea, quae Gaium necessario habuisse iam Goeschen intellexit,
Institutiones autem omiserunt, his uncinis ( ) saepissimus; quae leuiter
immutanda erant, inclinatis litteris expressimus]: et quia ipsi <patri> do-
mino<ue> distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur,
quasi minus ei tributum sit quam oportuerit, hanc ei actionem accom-
modat quae tributoria appellatur. (§ 72^a) Praeterea introducta est
actio de peculio deque eo quod in rem <patris> domini<ue> uersum
erit, ut, quamuis sine uoluntate <patris> domini<ue> negotium gestum
erit, tamen siue quid in rem eius uersum fuerit, id totum praestare
debeat, siue quid non sit in rem eius uersum, id eatenus praestare
debeat, quatenus peculium patitur. in rem autem <patris> domini<ue>
uersum intellegitur, quidquid necessario in rem eius impenderit <filius>
seruus<ue>: ueluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit,
aut aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit, uel etiam
fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. itaque si
ex decem ut puta sestertiis, quae seruus tuus a Titio mutua accepit,
creditori tuo quinque sestertia soluerit, reliqua uero quinque quolibet
modo consumpserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes,
pro ceteris uero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. ex quo sci-
licet apparet, si tota decem sestertia in rem tuam uersa fuerint, tota
decem sestertia Titium consequi posse. licet enim una sit actio, qua de
peculio deque eo quod in rem <patris> domini<ue> uersum sit agitur,
tamen duas habet condemnationes. itaque iudex, apud quem ea actione
agitur, ante dispicere solet, an in rem <patris> domini<ue> uersum sit,
nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam si aut nihil in rem
<patris> domini<ue> uersum intellegatur aut non totum. tum secuntur ea
quae supra (uers. 7) ex Inst. suppleta sunt: cum autem quaeritur,
quantum in peculio sit etc. Pro illis nonnulla breuius apud Gaium ex-
pressa fuisse spatii in C angustiae docent || 7 suppluit Goeschen, ex
Inst. || 8 quod Cⁿ, quidquid Inst. || quique C, quique Inst. || eius po-
testate C, potestate eius Institutionum codices nonnulli, potestate (omisso
eius) earundem codices B^pWE || 9 hoc C, id Inst. || 10 esse C,
om. Inst.

ex peculio, uelut si is cui debet in huius ipsius peculio
 74 sit. Ceterum dubium non est, quin et is, qui iussu pa-
 tris dominiue contraxit cuique exercitoria uel institoria
 formula competit, de peculio aut de in rem uerso agere
 possit. sed nemo tam stultus erit, ut qui aliqua illarum 5
 actionum sine dubio solidum consequi possit, in difficultatem
 se deducat probandi habere peculium eum cum quo con-
 traxerit, exque eo peculio posse sibi satisfieri, uel id quod
 74^a persequitur in rem patris dominiue uersum esse. Is quo-
 que, cui tributoria actio competit, de peculio uel de in rem 10
 uerso agere potest. sed huic sane plerumque expedit hac
 potius actione uti quam tributoria. nam in tributoria eius
 solius peculii ratio habetur, quod in his mercibus est qui-
 bus negotiatur filius seruusue quodque inde receptum
 erit; at in actione *<de peculio>* peculii totius. et potest 15
 quisque tertia forte aut quarta uel etiam minore parte pe-
 culii negotiari, maximam uero partem peculii in aliis rebus
 habere; longe magis si potest adprobari, id quod *<dedit*
is qui cum filio seruoue> contraxit in rem patris dominiue
 uersum esse, ad hanc actionem transire debet; nam, ut 20
 supra diximus, || eadem formula et de peculio et de in rem pag. 217
 uerso agitur.

75 Ex maleficiis filiorum familias seruorumque, ueluti si
 furtum fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones
 proditae sunt, uti liceret patri dominiue aut litis aestima- 25
 tionem sufferre aut noxae dedere. erat enim iniquum ne-
 quitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominiue
 76 damnosam esse. Constitutae sunt autem noxales actiones
 aut legibus aut edicto praetoris: legibus, uelut furti lege
 xii tabularum, damni iniuriae lege Aquilia; edicto prae- 30
 77 toris, uelut iniuriarum et ui bonorum raptorum. Omnes

~~~~~  
 § 74 et 74^a conf. Inst. 4, 7, 5 || § 74^a supra] § 72^a || § 75 fere
 = Inst. 4, 8 pr. § 2 || § 76 = Inst. 4, 8, 4 || § 77 fere = Inst. 4, 8, 5.
 ~~~~~

~~~~~  
 4 uelut Cⁿ, ueluti Inst. || cui debet C, om. Inst. || 3 contraxit C,
 contraxerit Inst. || 3—4 institoria] institoria C, conf. quae supra
 ad pag. 474, 6 adnotauimus || 6 possit Goeschen, posuit C ||
 difficultatem Goeschen, difficultate C || 7 probandi Inst., probando
 C || 10 is Inst., iis C || 14 quibus] in quibus C || 16 etiam Inst.,
 et? C || 17 aliis Goeschen, alii C || 23 maleficiis Inst., maleficio C ||
 26 sufferre Inst., sufferre C || erat enim C, namque erat Inst. ||
 28 constitutae sunt autem Cⁿ, sunt autem constitutae Inst. ||
 29 (priore loco) legibus Inst., legibu C || edicto Inst., edicto C || uelut
 Cⁿ, ueluti Inst. || 30 lege Inst., uelut lege C || 34 uelut Cⁿ, ueluti Inst. ||
 bonorum raptorum] b. r. raptorum C.
 ~~~~~

autem noxales actiones caput secuntur. nam si filius tuus seruusue noxam commiserit, quamdiu in tua potestate est, tecum est actio; si in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse; si sui iuris coeperit esse, directa actio cum ipso est, et noxae deditio extinguitur. ex diuerso 5 quoque directa actio noxalis esse incipit. nam si pater familias noxam commiserit, et is se in adrogationem tibi dederit aut seruus tuus esse coeperit, *(quod)* quibusdam casibus accidere primo commentario tradidimus, incipit 78 tecum noxalis actio esse quae ante directa fuit. Sed si 10 filius patri aut seruus domino noxam commiserit, nulla actio nascitur; nulla enim omnino inter me et eum qui in potestate mea est obligatio nasci potest. ideoque etsi in alienam || potestatem peruenerit aut sui iuris esse coeperit, pag. 218 neque cum ipso neque cum eo cuius nunc in potestate est 15 agi potest. unde quaeritur, si alienus seruus filiusue noxam commiserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum interdicat actio an quiescat. nostri praeceptores interdicere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de 20 mea potestate, agere me non posse; diuersae scholae auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, quia ipse mecum agere non possum, cum uero 79 exierit de mea potestate, tunc eam resuscitari. Cum autem filius familias ex noxali causa mancipio datur, diuersae 25 scholae auctores putant ter eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit, *(ne aliter filius de potestate patris)* exeat, quam si ter fuerit mancipatus; Sabinus et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere unam mancipationem crediderunt, et illas tres legis 30 XII tabularum ad uoluntarias mancipationes pertinere.

---

§ 77 primo commentario] 1, 169 || § 78 usque ad 24 posse conf. Inst. 4, 8, 6.

---

1 caput Inst., capita C || 2 noxam C, noxiam Inst. || in Inst., int? C || est C, sit Inst. || 5 noxae deditio extinguitur C, extinguitur noxae deditio Inst. || 6 incipit Inst., incincipit C || 7 noxam C, noxiam Inst. || is Inst., his C || adrogationem Goeschen, adrogatione C || 8 quod Inst., om. C || 8—9 quibusdam casibus C, casibus quibusdam Inst. || 9 accidere C, effici Inst. || 10 noxalis actio esse C, esse noxalis actio Inst. || fuit sed C, fuisset Inst. (male) || 11 noxam C, noxiam Inst. || nulla actio C, actio nulla Inst. || 15 est C, sit Inst. || 16 noxam C, noxiam Inst. || 20 quo Inst., quem? uel quo actio? C^a, conf. C^a. || 22 quiescere uel quiesccere C || 23 quia Huschke, quae C || 27—28 < > addidit Goeschen || 29 nostrae Goeschen, nostris C || 30 illas] illam C.

- 80 Haec ita de his personis quae in potestate <unt>, siue ex contra|ctu siue ex maleficio earum———. quod uero ad eas |personas quae in manu mancipioe sunt <——>, ita ius dicitur, ut cum ex contractu earum agatur, nisi ab eo cuius iuri subiectae sint in solidum defendantur, bona⁵ quae earum futura forent, si eius iuri subiectae non essent, ueneant. sed cum rescissa capitis diminutione cum iis imperio continenti iudicio || agitur,——— pag. 219
(15 uersus

in C legi nequeunt)

10

tabularum

XII

(7 uersus in C legi nequeunt)

- 81 ————— Quid || ergo est? ————— diximus ————— non permis-¹⁵ sum fuerit ei mortuos homines dedere, tamen etsi quis pag. 220 eum dederit qui fato suo uita excesserit, aequae liberatur.

- 82 Nunc admonendi sumus agere nos aut nostro nomine aut alieno, ueluti cognitorio, procuratorio, tutorio, cura-
§ 82 conf. Inst. 4, 10 pr.

1 sunt addidit Goeschen || 2 post earum Bluhme in C^a inomisiam esset uel similia (conf. C^a) legit, in quibus Huschke controuersia esset (pro controuersia sit) latere coniecit; sententiarum conexui sufficiat e. g. agatur || 3 sunt — 4 ex contractu (ex c***liactu? C) earum agatur (sic Huschke, ageretur C) || post sunt talia fere perierunt: (cum ex maleficiis earum agatur, eadem ualent, quae in persona filiorum familias seruorumque diximus; ex contractibus autem earum nulla actio proposita est. de eo quoque, quod debuerunt hi qui in mancipio sunt, antequam alieno iuri subiecti sunt, agi non potest; quae uero mulieres debuerunt, antequam in manum conuenerunt) || 6 eius iuri Goeschen, eo iure? C || 7 rescissa capitis diminutione cum iis Huschke, rescissipnpiis uel simile aliquid C^a? (conf. C^a) || 10 post agitur Huschke sententiam probabiliter hoc modo perficit: si aduersus eam actionem non defendantur, etiam cum ipsa muliere, dum in manu est, agi potest, quia tum tutoris auctoritas necessaria non est. Deinde Gaium de pauperie egisse testantur fragmenta Augustodunensia, eumque in ea tractanda illud exposuisse, quod animalia quidem mortua noxae dedere non liceret, cum seruo uel filio mortuo dominus paterue corpus uel partem corporis noxae dando liberaretur, tum Gaium illam quoque quaestionem attigisse, possetne dominus uel pater seruo filioque non fato suo interempto, sed iure potestatis necato corpus noxae dare || 14—16 post (quid) ergo (est) [ita suppleuit Huschke] in C haec fere uidentur extare: etiam si* de qua re m'odo diximus q(uo)q(ue) [uel q(uam)q(uam)] n(on) permis|sum etc. pro qqn Mommsen proponit nequaquam || 18 agere Inst., age C || 19 alieno C cum codice P Institutionum, alieno: alieno Institutionum codices ceteri (BEW).

torio, cum olim, quo tempore legis actiones in usu fuissent, alieno nomine agere non liceret, praeterquam ex certis causis. Cognitor autem certis uerbis in litem coram aduersario substituitur. nam actor ita cognitorem dat QVOD EGO A TE uerbi gratia FVNDVM PETO, IN EAM REM L. TITIVM TIBI COGNITOREM DO; aduersarius ita QVIA TV A ME FVNDVM PETIS, IN EAM <REM> TIBI P. MEVIYM COGNITOREM DO. potest ut actor ita dicat QVOD EGO TECVM AGERE VOLO, IN EAM REM COGNITOREM DO, aduersarius ita QVIA TV MECVM AGERE VIS, IN EAM REM COGNITOREM DO. nec interest, praesens an absens cognitor detur; sed si absens datus fuerit, cognitor ita erit, si cognouerit et suscepit officium cognitoris. Procurator uero nullis certis uerbis in litem substituitur, sed ex solo mandato et absente et ignorante aduersario constituitur. quin etiam sunt qui putant eum quoque procuratorem uideri, cui non sit mandatum, si modo bona fide accedat ad negotium et caueat ratam rem dominum habiturum; quamquam et ille cui mandatum <est> plerumque satisdare debet, || quia saepe pag. 224 mandatum initio litis in obscuro est et postea apud iudicem ostenditur. Tutores autem et curatores quemadmodum constituantur, primo commentario rettulimus. Qui autem alieno nomine agit, intensionem quidem ex persona domini sumit, condemnationem autem in suam personam conuertit. nam si uerbi gratia L. Titius <pro> P. Meuiio agat, ita formula concipitur SI PARET N. NEGIDIYM P. MEUIO SESTERTIYM X MILIA DARE OPORTERE, IVDIX N. NEGIDIYM L. TITIO SESTERTIYM X MILIA CONDEMN. SI NON PARET, ABSOLVE; in rem quoque si agat, intendit P. MEUII REM ESSE EX IVRE QVIRITIVM, et condemnationem in suam personam conuertit. Ab aduersarii quoque parte si interueniat aliquis cum quo actio constituitur, intenditur dominum DARE OPORTERE, condemnatio autem in eius personam conuertitur qui iudicium accipit; sed cum

---

§ 85 fere = Inst. 4, 10, 2 || primo commentario] 1, 144 seqq. || ad § 86 in. conf. Theophilus 4, 10, 2.

---

2 praeterquam] propequam Cⁿ || ex certis] exceptis C || 4 ita Goeschen, ii C || EGO Goeschen, ege C || TE Goeschen, tē C, conf. Cⁿ. pag. 312 uers 11 || 6 quia Cⁿ, expectes quod || 7 REM addidit Holtweg || 9 quia Cⁿ, expectes quod || 17 quamquam] quoque? Cⁿ || 18 est om. C || uerba quia — 20 ostenditur ex glossemate inrepsisse putat Eisele || 19 est et Goeschen, esset Cⁿ || 20—21 constituentur C, constituuntur Inst. || 24 pro addidit Goeschen, om. C || 28 Maeuii Goeschen, utei C || 32 personam Goeschen, persona C || accipit Wlassak, acceperit Cⁿ.

in rem agitur, nihil *<in>* intentione facit eius persona cum quo agitur, siue suo nomine siue alieno aliquis iudicio interueniat; tantum enim intenditur REM ACTORIS ESSE.

- 88 Videamus nunc, quibus ex causis is cum quo agitur
 89 uel hic qui *agit cogatur* satisdare. Igitur si uerbi gratia
 in rem tecum agam, satis mihi dare debes; aequum enim
 uisum est *<te>* ideo, quod interea tibi rem, quae an ad te
 pertineat dubium est, possidere conceditur, cum satisfactione
 cauere, ut si uictus sis *nec rem* ipsam restituas nec litis
 aestimationem sufferas, sit mihi potestas aut tecum agendi
 90 aut cum sponsoribus || tuis. Multoque magis debes satis- pag. 222
 91 dare mihi, si alieno nomine iudicium accipias. Ceterum
 cum in rem actio duplex sit, aut enim per formulam pe-
 titoriam agitur aut per sponsionem, siquidem per formulam
 petitoriam agitur, illa stipulatio locum habet quae appel-
 92 latur IUDICATVM SOLVI, si uero per sponsionem, illa quae
 93 appellatur PRO PRAEDE LITIS ET VINDICIARVM. Petitoria autem
 formula haec est, qua actor intendit REM SVAM ESSE. Per
 sponsionem uero hoc modo agimus: prouocamus aduersa-
 rium tali sponsione SI HOMO QVO DE AGITVR EX IVRE QVIRITIVM
 MEVS EST, SESTERTIOS XXV NUMMOS DARE SPONDES?; deinde for-
 mulam edimus, qua intendimus sponsionis summam nobis
 dari oportere; qua formula ita demum uincimus, si pro-
 94 bauerimus rem nostram esse. Non tamen haec summa
 sponsionis exigitur. non enim poenalis est, sed praeiudi-
 cialis, et propter hoc solum fit, ut per eam de re iudicetur.
 unde etiam is cum quo agitur non restipulatur. ideo

§ 89 conf. Inst. 4, 41 pr. || § 90 conf. Inst. 4, 41 pr.

1 in addidit Goeschen || intentione Goeschen, intentionem? Cⁿ ||
 3 rem Goeschen, res C || 5 agit cogatur Lachmann, agat C || 6 agam
 Goeschen, agat C || dare Goeschen, dari C || aequum Goeschen, aquum C ||
 7 te addidit Goeschen || ideo Huschke, de eo C || 8 est Goeschen, eius
 Cⁿ || satisfactione] satisfactionem C, satisfactione mihi Goeschen || 9 nec
 rem Inst., rem nec C || 10 sufferas Goeschen, sufferras C || 16 per
 Goeschen, pro C || 17 et C, delet Huschke (conf. Gai 2, 94 et Valerius
 Probus 5, 22) || 21 NUMMOS Goeschen, nummorum C || 22 qua Goeschen,
 quia C || 23 dari Goeschen, dare C || 24 nostram Goeschen, nostra C ||
 25 non Cⁿ, nec Lachmann (probabiliter) || uerba 27 ideo usque ad 181,
 4 dabantur post § 94 transponit Lotmar (Kritische Studien p. 71);
 eadem suo loco relinquenda censet Adolphus Schmidt (Iudicis postulatio
 p. 11), ita tamen ut lacunam statuatur ante 27 ideo.

autem appellata est PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM stipulatio, quia in locum praedium successit, qui olim, cum lege agebatur, pro lite et uindiciis, id est pro re et fructibus, a
 95 possessore petitori dabantur. Ceterum si apud centumuiros agitur, summam sponsionis non per formulam petimus, sed 5 per legis actionem; sacramento enim reum prouocamus; eaque sponsio sestertium cxxv nummum fit scilicet || propter pag. 223
 96 legem Crepereiam. Ipse autem qui in rem agit, si suo
 97 nomine agat, satis non dat. Ac nec si per cognitorem quidem agatur, ulla satisfactio uel ab ipso uel a domino de- 10 sideratur. cum enim certis et quasi sollemnibus uerbis in locum domini substituitur cognitor, merito domini loco ha-
 98 betur. Procurator uero si agat, satisfacere iubetur ratam rem dominum habiturum; periculum enim est, ne iterum dominus de eadem re experiatur. quod periculum <non> 15 interuenit, si per cognitorem actum fuerit, quia de qua re quisque per cognitorem egerit, de ea non magis amplius
 99 actionem habet, quam si ipse egerit. Tutores et curatores eo modo quo et procuratores satisfacere debere uerba edicti
 100 faciunt; sed aliquando illis satisfactio remittitur. Haec ita, 20 si in rem agatur; si uero in personam, ab actoris quidem parte quando satisfdari debeat quaerentes, eadem repetemus
 101 quae diximus in actione qua in rem agitur. Ab eius uero parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniat, omni modo satisfdari debet, quia nemo alienae rei 25 sine satisfactioe defensor idoneus intellegitur. sed siquidem cum cognitore agatur, dominus satisfacere iubetur; si uero cum procuratore, ipse procurator. idem et de tutore et

---

§ 96 fere = Inst. 4, 41 pr. || § 98 usque ad 15 *experiatur* fere = Inst. 4, 41 pr. || § 99 = Inst. 4, 41 pr. || § 100 conf. Inst. 4, 41, 1 || *diximus*] § 96 || § 101 usque ad 26 *intellegitur* conf. Inst. 4, 41, 1 || § 102 usque ad 182, 2 *personam* = Inst. 4, 41, 1.

---

4 possessore *Goeschen*, possessoris *C* || dabantur *Goeschen*, dabantur praedes *C* (*ex glossemate*) || 6 reum *Bluhme*, re/re? *C* || prouocamus *Bluhme*, prouocatu uel prouocato *C* teste *Goescheno* || 7 fit scilicet *Lachmann*, fieri solet lectio in *C* non omni modo reiectanea uisa est, fit solet? *C* teste *Bluhmio*, conf. *C* || 8 Crepereiam *Huschke*, creperiam? *C* || 10 ulla *Goeschen*, nulla? *C* || 13 ratam *Inst.*, ratum? *C* || 15 non addidit *Goeschen* || uerba inde ab 16 actum usque ad 17 per cognitorem per errorem bis in *C* scripta sunt || 19 eo *C*, eodem *Inst.* || 20 illis *C*, his agentibus *Inst.* || 21 si uero *C*, sin uero *Inst.* || 24 nomine *Inst.*, nomen *C*.

102 de curatore iuris est. Quodsi proprio nomine aliquis iudicium accipiat || in personam, certis ex causis satisfacere pag. 224 solet, quas ipse praetor significat. quarum satisfactionum duplex causa est: nam aut propter genus actionis satisfatur, aut propter personam, quia spectata sacit; propter⁵ genus actionis, ueluti iudicati de pensu aut cum de moribus mulieris agitur; propter personam, ueluti si cum eo agitur qui decoxerit, cuius bona <a> creditoribus possessa proscriptae sunt, siue cum eo herede agatur quem praetor suspectum aestimauerit.

40

103 Omnia autem iudicia aut legitimo iure consistunt aut
104 imperio continentur. Legitima sunt iudicia, quae in urbe Roma uel intra primum urbis Romae miliarium inter omnes ciues Romanos sub uno iudice accipiuntur; eaque <e> lege Iulia iudiciaria, nisi in anno et sex mensibus iudicata 15 fuerint, expirant. et hoc est quod uulgo dicitur e lege
105 Iulia litem anno et sex mensibus mori. Imperio uero continentur recuperatoria et quae sub uno iudice accipiuntur interueniente peregrini persona iudicis aut litigatoris. in eadem causa sunt, quaecumque extra primum urbis Romae²⁰ miliarium tam inter ciues Romanos quam inter peregrinos accipiuntur. ideo autem imperio contineri iudicia dicuntur, quia tamdiu ualent, quamdiu is qui ea praecepit imperium
106 habebit. Et siquidem imperio continenti iudicio actum fuerit, siue in rem siue in personam, siue ea formula quae²⁵ in factum concepta est, siue ea quae in ius habet intentionem, postea nihilo minus ipso iure de eadem re agi potest; et ideo necessaria est exceptio rei iudicatae uel in
107 iudicium deductae. Si uero legitimo iudicio in personam actum sit ea formula quae iuris ciuili habet intentionem, 30

---

2 iudicium *Inst.*, iudicium aliquid C || uerba inde ab 4—5 satisfacretur usque ad 6 actionis per errorem bis in C scripta sunt || 4—5 satisfatur aut propter personam *Goeschen*, satisfaretur aut pro persona C utroque loco || 7 agitur] agetur C || 8 bona a *Goeschen*, bona C || 12 continentur *Goeschen*, continent C || 13 intra *Goeschen*, inter Cⁿ? || 14 e addidit *Boecking* || 15 iudiciaria *Goeschen*, iudicia C || 16 dicitur *Goeschen*, dicitur C || 17 mori *Goeschen*, morit C || 18 recuperatoria *Goeschen*, recuperatoriae C || 20 eadem *Goeschen*, ea C, *conf. Ca* pag. 262 *uers.* 22 || 31 ciues Romanos *Goeschen*, ciuem romanum Cⁿ || 24 actum *Goeschen*, proactum C || 29 si] at magis quam si in C uidetur extare.

- postea ipso iure de eadem re agi non potest, et ob id exceptio superuacua est; si uero uel in rem uel in factum actum fuerit, ipso iure nihilo minus postea agi potest, et ob id exceptio necessaria est rei iudicatae uel in iudicium deductae. Alia causa fuit olim legis actionum: nam quae de re actum semel erat, de ea postea ipso iure agi non poterat; nec omnino ita, ut nunc, usus erat illis temporibus exceptionum. Ceterum potest ex lege quidem esse iudicium, sed legitimum non esse; et contra ex lege non esse, sed legitimum esse. nam si uerbi gratia ex lege Aquilia uel [†]Ollinia uel Furia in prouinciis agatur, imperio continebitur iudicium; idemque iuris est et si Romae apud recuperatores agamus, uel apud unum iudicem interueniente peregrini persona; et ex diuerso si ex ea causa, ex qua nobis edicto praetoris datur actio, Romae sub uno iudice inter omnes ciues Romanos accipiatur iudicium, legitimum est.
- Quo loco admonendi sumus eas quidem actiones, quae ex lege senatusue consultis proficiscuntur, perpetuo solere praetorem accommodare, || eas uero quae ex propria ipsius iurisdictione pendent plerumque intra annum dare. Aliquando tamen ————— | imitatur ius legitimum: quales sunt eae, quas *bonorum possessoribus* ceterisque qui heredis loco sunt accommodat. furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius praetoris iurisdictione proficiscatur, perpetuo datur; et merito, cum pro capitali poena pecuniaria constituta sit.
- Non omnes actiones, quae in aliquem aut ipso iure

§ 110 fere = Inst. 4, 12 pr. || § 111 aliquando tamen et inde ab 23 quales usque ad 26 datur = Inst. 4, 12 pr. || § 112 = Inst. 4, 12, 1.

10 uerbi Goeschen, uerbis C || 11 ollinia C; non incognitam, sed cuius ipse antea mentionem fecisset, legem a Gaio hic commemoratam esse censet Huschke || 16 romanus C || 18 quo C, hoc Inst. || 19 consultis C, consulto Inst. || 21 intra Inst., inter Cⁿ? || 21 — 22 Huschke ad sententiam sic supplet: Aliquando tamen et perpetuo eas dat, uelut quibus (scilicet cum mauult Mommsen) imitatur ius legitimum: || 23 suppleuit Goeschen ex Inst. || (posse)ssoribus C, possessori Inst. || 24 suppleuit Goeschen ex Inst., inuito codice C?, conf. C^a || 25 — 26 proficiscatur Inst., fortasse propoficiscatur? C (conf. C^a) || 26 perpetuo C, tamen perpetuo Inst. || 27 sit Goeschen, sint C || 28 omnes C, omnes autem uel autem omnes codices Institutionum.

competunt aut a praetore dantur, etiam in heredem aequè
 competunt aut dari solent. est enim certissima iuris regula,
 ex maleficiis poenales actiones in heredem nec competere
 nec dari solere, ueluti furti, ui bonorum raptorum, iniu-
 riarum, damni iniuriae. sed heredibus huius modi actiones
 113 si qua alia similis inueniatur actio. Aliquando tamen *<etiam>*
 ex contractu actio neque heredi neque in heredem competit;
 nam adstipulatoris heres non habet actionem, et sponsoris
 et fidepromissoris heres non tenetur. 10

114 Superest ut dispiciamus, si ante rem iudicatam is cum
 quo agitur post acceptum iudicium satisfaciatur actori, quid
 officio iudicis conueniat, utrum absolvere, an ideo potius
 damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuerit,
 ut damnari debeat. nostri praeceptores absolvere eum debere 15
 existimant, nec interesse cuius generis sit iudicium; et || hoc pag. 227
 est quod uulgo dicitur Sabino et Cassio placere omnia iudicia
 absolutoria esse. ————— | — de bonae fidei
 iudiciis autem idem sentiunt, quia in eiusmodi iudiciis libe-
 rum est officium iudicis. tantumdem | et de in rem actioni- 20
 bus putant, quia formulae uerbis id ipsum exprimitur ———

————— |
 ————— | quibus —————
 ————— | ————— petentur et ad —————
 ————— | ————— interdum enim ————— 25
 ————— |
 ————— |
 ————— |

§ 113 usque ad 8 competit fere = Inst. 4, 12, 1 || § 114 init.
 conf. Inst. 4, 12, 2.

1 etiam C, et Inst. || aequè Inst., eaque? Cⁿ || 3—4 nec com-
 petere nec dari sol(ere) C, non competere Inst. || 5 heredibus
 Inst., heredi(bus eius)dem uidelicet actoris? C (ex glossemate) ||
 7 actio C, om. Inst. || etiam Inst., om. C || 9 actionem et Goeschen,
 actionem set? Cⁿ teste Goescheno || 14 dispiciamus Goeschen, des-
 piciamus C || uerba ante rem iudicatam ut glossema delet Mom-
 sen || 16 interesse Goeschen, interest Cⁿ || sit Huschke, fit C ||
 18 in lacuna haec dixisse Gaium apparet: diuersae scholae auctori-
 bus de strictis iudiciis contra placuisse || 18 fideis C || 21 seqq.
 post exprimitur hanc fere sententiam expressam fuisse conicias:
 ita demum reum condemnandum esse, nisi arbitrato iudicis rem resti-
 tuerit.

sunt etiam | in personam tales actiones in quibus *expri-*
mitur ————— |
————— | actori qu —————
————— |
————— |
————— | paratus ad actoris ————— 5
————— |
————— | actum fuerit.

- 115.16 Sequitur ut de exceptionibus dispiciamus. Comparatae || 40
sunt autem exceptiones defendendorum eorum gratia cum pag. 228
quibus agitur. saepe enim accidit, ut quis iure ciuili te-
116^a neatur, sed iniquum sit eum iudicio condemnari. Veluti
<si> stipulatus sim a te pecuniam tamquam credendi causa
numeraturus, nec numerauerim; nam eam pecuniam a te 15
peti posse certum est, dare enim te oportet, cum ex sti-
pulatu teneris; sed quia iniquum est te eo nomine con-
demnari, placet per exceptionem doli mali te defendi de-
116^b bere. Item si pactus fuero tecum, ne id quod mihi debeas
a te petam, nihilo minus [id ipsum] a te petere possum 20
dari mihi oportere, quia obligatio pacto conuento non tol-
litur; sed placet debere me petentem per exceptionem
117 pacti conuenti repelli. In his quoque actionibus quae <non>
in personam sunt exceptiones locum habent. ueluti si metu
me coegeris aut dolo induxeris, ut tibi rem aliquam man- 25

§ 115 = Inst. 4, 13 pr. || § 116 usque ad 12 ut = Inst. 4, 13 pr.
§ 116^a conf. Inst. 4, 13, 2.

1 ante sunt etiam Gaium egisse de eis quae continentur Inst. 4,
17, 2, ueri non est dissimile || inde ab exprimitur [pro quo litterarum
reliquiae a Goescheno enotatae ad n(on) p(er)mitti(tur) potius ducere
uidentur] talia fere ad sententiam (non ad ductus) suppleri uidentur
posse; exprimitur, ut arbitretur iudex, quomodo reus satisfacere
debeat actori quominus condemnatur. Sequebantur fortasse ea,
quae in Inst. 4, 17, 3 dicuntur de actione ad exhibendum et de cau-
tione ei inponenda, qui non frustrationis gratia tempus ad exhiben-
dum petat || 41 eorum Inst., reorum C || 14 si addidit Goeschen ||
a Goeschen, āpa uel āpa C || 16 oportet Inst., oporteret C || 17 te-
neris C, tenearis Inst. || te eo nomine C, eo nomine te Inst. ||
18 per Goeschen, pro? C^a || 19 quod Goeschen, q C, conf. C^a ||
20 petam ex relam correctum? C || id ipsum a C, uerba id ipsum
deleuit Mommsen; id ipso iure Huschke || 21 dari Goeschen, dare C ||
22 per Goeschen, pro? C^a || 23 non addidit Goeschen || 24 perso-
nam Goeschen, persona C || 25 coegeris Goeschen, colgeris C ||
aliquam Goeschen, aliqua C^a.

cipio darem; nam si eam rem a me petas, datur mihi exceptio, per quam, si metus causa te fecisse uel dolo malo
 117^a arguero, repelleris. Item si fundum litigiosum sciens a non
 possidente emeris eumque a possidente petas, opponitur
 118 tibi exceptio, per quam omni modo summoueris. Exceptio-
 nes autem alias in edicto praetor habet propositas, alias
 causa cognita accommodat. quae omnes uel ex legibus uel
 ex his quae legis uicem optinent, substantiam capiunt, uel
 119 ex iurisdictione praetoris proditae sunt. || Omnes autem ex- pag. 229
 ceptiones in contrarium concipiuntur, quam adfirmat is cum 10
 quo agitur. nam si uerbi gratia reus dolo malo aliquid
 actorem facere dicat, qui forte pecuniam petit quam non
 numerauit, sic exceptio concipitur SI IN EA RE NIHIL DOLO
 MALO A. AGERII FACTVM SIT NEQVE FIAT: item si dicat contra
 pactionem pecuniam peti, ita concipitur exceptio SI INTER 15
 A. AGERIUM ET N. NEGIDIUM NON CONVENIT, NE EA PECVNIA PETE-
 RETVR; et denique in ceteris causis similiter concipi solet;
 ideo scilicet quia omnis exceptio obicitur quidem a reo,
 sed ita formulae inseritur, ut condicionalem faciat condem-
 nationem, id est ne aliter iudex eum cum quo agitur con- 20
 demnet, quam si nihil in ea re qua de agitur dolo actoris
 factum sit; item ne aliter iudex eum condemnet, quam si
 nullum pactum conuentum de non petenda pecunia factum
 fuerit.
 120 Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae aut di- 25
 121 latoriae. Peremptoriae sunt quae perpetuo ualent nec
 euitari possunt, ueluti quod metus causa aut dolo malo,
 aut quod contra legem senatusue consultum factum est, aut
 quod res iudicata est uel in iudicium deducta est, item
 pacti conuenti quod factum est, ne omnino pecunia pete- 30
 122 retur. Dilatoriae sunt exceptiones quae ad tempus ualent,
 ueluti illius pacti conuenti quod factum est uerbi gratia,

---

§ 148 inde ab 7 ex legibus conf. Inst. 4, 13, 7.

---

4 darem nam si eam Goudsmil, deminansineam? C, darem
 eamque Huschke || 2 per Goeschen, pro Cⁿ || 3 a Goeschen, ā C,
 conf. C^a pag. 312 uers. 8 || 8 capiunt Goeschen, capunt? C || 10 quam
 Heffter, qui Cⁿ || 14 dicat Goeschen, dicatur C || 18 quia] conf. C^a,
 pag. 295 inf. || omnis Goeschen, omnes C || obiicitur Goeschen,
 obigitur C || 19 inseritur Goeschen, inseritur Cⁿ || 23 conuentum
 de Goeschen, couenite C || 24 fuerit Goeschen, erit C (fortasse
 recte) || 28 consultum Goeschen, consulto C || 30 factum Goeschen,
 pactum (uix peractum) Cⁿ || 32 ueluti Goeschen, ueluti is C.

- ne intra quinquennium peteretur; finito *enim* eo tempore
 || non habet locum exceptio. cui similis exceptio est litis pag. 230
 diuiduae et rei residuae. nam si quis partem rei petierit
 et intra eiusdem praeturam reliquam partem petat, hac
 exceptione summouetur quae appellatur litis diuiduae; item 5
 si is, qui cum eodem plures lites habebat, de quibusdam
 egerit, de quibusdam distulerit, ut ad alios iudices eant,
 si intra eiusdem praeturam de his quas distulerit, agat,
 per hanc exceptionem quae appellatur rei residuae sum-
 423 mouetur. Obseruandum est autem ei cui dilatoria obicitur 10
 exceptio, ut differat actionem; alioquin si obiecta exceptione
 egerit, rem perdit; non enim post illud tempus, quo in-
 tegra re *<eam>* euitare poterat, adhuc ei potestas agendi
 superest re in iudicium deducta et per exceptionem per-
 424 emptā. Non solum autem ex tempore, *sed* etiam ex per- 15
 sona dilatoriae exceptiones intelleguntur, quales sunt co-
 gnitoriae: ueluti si is, qui per edictum cognitorem dare non
 potest, per cognitorem agat, uel dandi quidem cognitoris
 ius habeat, sed eum det cui non licet cognituram susci-
 pere. nam si obiciatur exceptio cognitoria, si ipse talis 20
 erit, ut ei non liceat cognitorem dare, ipse agere potest;
 si uero cognitori non liceat cognituram suscipere, per alium
 cognitorem aut per semet ipsum liberam habet agendi po-
 testatem, et tam hoc quam illo modo euitare *<potest>* ex- 24
 ceptionem; quodsi dissi- mulauerit *eam* et per cognitorem ege- pag. 231
 425 rit, rem perdit. *Sed* peremptoria quidem exceptione si reus
 per errorem non fuerit usus, in integrum restituitur adi-
 ciendae exceptionis gratia; dilatoria uero si non fuerit usus,
 an in integrum restituatur, quaeritur.
- 426 Interdum euenit, ut exceptio, quae prima facie iusta uidea- 30

---

§ 126 usque ad 188, 12 *pacto fere* = Inst. 4, 14 pr.

---

4 enim *Goeschen*, nihil? Cⁿ, *conf.* C^a pag. 281 uers 26 || 2 *conf.*
 C^a || 5 summouetur *Goeschen*, summoueatur C || 7 eant *Bluhme*, egant? C ||
 8 quas *Huschke*, qua C || 9—10 summouetur *Goeschen*, summouet- C ||
 11 si obiecta *ex* sibiecta *correctum* C || 13 *eam addidit* *Huschke* || 14 superest
Goeschen, supe in *C apparuit* || deducta *Goeschen*, deductae C || 14—15 per-
 emptā *Goeschen*, peremptae C || 18 uel C, uel (si quis) *Goeschen* ||
 21 erit *Heffter*, erat C || 24 potest *addidit* *Goeschen* || 25 *eam* et
Mommsen, cumet uel cumei C; fortasse tamen hiat oratio, nam uerbis
 per cognitorem non apte comprehenduntur duo illi casus, qui supra
 uers. 17—18 et uers 19—20 distinguuntur || 26 sed *Huschke*, sem C ||
 29 restituatur *Goeschen*, restituitur C.

- tur, inique noceat actori. quod cum accidat, alia adiectione opus est adiuuandi actoris gratia; quae adiectio replicatio uocatur, quia per eam replicatur atque resoluitur uis exceptionis. nam si uerbi gratia pactus sum tecum, ne pecuniam quam mihi debes a te peterem, deinde postea in contrarium pacti sumus, id est ut petere mihi liceat, et, si agam tecum, excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, si NON CONVENERIT, NE EAM PECUNIAM PETEREM, nocet mihi exceptio pacti conuenti; namque nihilo minus hoc uerum manet, etiamsi postea in contrarium pacti sumus; 10 sed quia iniquum est me excludi exceptione, replicatio mihi datur ex posteriore pacto hoc modo SI NON POSTEA
- 126^a CONVENIT, VT MIHI EAM PECUNIAM PETERE LICERET. Item si argentarius pretium rei quae in auctionem uenerit persequatur, obicitur ei exceptio, ut ita demum emptor dam- 15 netur, si ei res quam emerit, tradita est; et est iusta exceptio; sed si in auctione praedictum est, ne ante emptori <res> traderetur, quam si pretium soluerit, replicatione || tali pag. 232 argentarius adiuuatur AVT SI PRAEDICTVM EST, NE ALITER EMP-
- 127 TORI RES TRADERETVR, QVAM SI PRETIVM EMPTOR SOLVERIT. Inter- 20 dum autem euenit, ut rursus replicatio, quae prima facie iusta sit, inique reo noceat. quod cum accidat, adiectione
- 128 opus est adiuuandi rei gratia, quae duplicatio uocatur. Et si rursus ea prima facie iusta uideatur, sed propter aliquam causam inique actori noceat, rursus adiectione opus 25
- 129 est qua actor adiuuetur, quae dicitur triplicatio. Quarum omnium adiectionum usum interdum etiam ulterius quam diximus uarietas negotiorum introduxit.

§ 127 = Inst. 4, 14, 1 || § 128 = Inst. 4, 14, 2 || § 129 = Inst. 4, 14 3.

1 actori C, om. Inst. || accidat C, accidit Inst. || alias adiectione C, alia allegatione Inst. (quod commemoramus propter §§ 127 et 128) || 2 adiectio C, om. Inst. || 8 conuenerit ex conuenierit correctum C || 9 pacti conuenti C^a, conuenit enim ita Inst. || namque Inst., nam quam C^a, conf. C^a pag. 290 uers 21 || 10 etiamsi C, licet Inst. || 11 quia Goeschen, qua C, conf. C^a pag. 296 uers. 5 || exceptione C, om. Inst. || 14 auctionem uenerit C, auctione uenierit Goeschen || 15 obicitur ei ex obicitrei correctum C || 17 aut ante aut antea C || 18 res omisit C, conf. C^a pag. 298 med. || 20 emptor C, EMPTAE REI Huschke || 20—21 interdum autem euenit ut rursus C^a, rursus interdum euenit ut Inst. || 21 prima ex praema correctum C¹ || 22 reo C, om. Inst. || accidat C, accidit Inst. || adiectione C, alia allegatione Inst. (conf. quae supra ad uers. 1 adnotauimus) || 24 si rursus Inst., si rursus si C || uideatur ex uidetur correctum C¹ || 25 adiectione Goeschen, ex adiectione C, allegatione alia Inst. (conf. quae supra ad uers. 1 adnotauimus) || 26 quae Inst., quod C^a, conf. C^a pag. 290 uers. 28 || 27 adiectionum C, exceptionum Inst. || etiam C, om. Inst. || introduxit C, introducit Inst.

430 Videamus etiam de praescriptionibus quae receptae sunt
 431 pro actore. Saepe enim ex una eademque obligatione aliquid iam praestari oportet, aliquid in futura praestatione est: ueluti cum in singulos annos uel menses certam pecuniam stipulati fuerimus; nam finitis quibusdam annis aut 5 mensibus huius quidem temporis pecuniam praestari oportet, futurorum autem annorum sane quidem obligatio contracta intellegitur, praestatio uero adhuc nulla est. si ergo uelimus id quidem quod praestari oportet petere et in iudicium deducere, futuram uero obligationis praestationem 10 in integro relinquere, necesse est ut cum hac praescriptione agamus EA RES AGATUR CIVIS REI DIES FVIT; alioquin si sine hac praescriptione egerimus, ea scilicet formula qua incertum petimus, || cuius intentio his uerbis concepta est pag. 233 QUIDQVID PARET N. NEGIDIUM A. AGERIO DARE FACERE OPORTERE, 15 totam obligationem, id est etiam futuram in hoc iudicium deducimus, et quae ante tempus obligatio—

431^a —. Item si uerbi gratia ex empto agamus, ut nobis fundus mancipio detur, debemus hoc modo praescribere EA RES 20 AGATUR DE FVNDO MANCIPANDO, ut postea, si uelimus uacuum possessionem nobis tradi, * trad—sumus, totius illius iuris obligatio illa incerta actione QUIDQVID OB EAM REM N. NEGIDIUM A. AGERIO DARE FACERE OPORTET, per intentionem 25 consumitur, ut postea nobis agere uolentibus de uacua 432 possessione tradenda nulla supersit actio. Praescriptiones autem appellatas esse ab eo, quod ante formulas praescribuntur, plus quam manifestum est. Sed his quidem temporibus, sicut supra quoque notauimus, omnes praescrip- 30

§ 133 supra] § 130.

5 nam Goeschen, non Cⁿ, conf. C^a pag. 280 uers. 21 || 12 fuit? ex fiet correctum C || 17—19 lacunam post tempus ad sententiam (conf. tamen C^a) sic suppleas: obligatione comprehensum in iudicium deducitur, ex ea condemnatio fieri non potest neque iterum de ea agi potest. || 20 hoc modo suppleuit Polenaar, conf. C^a || 21 mancipando Cⁿ (correctis sub finem litteris an ex io a C¹) || 22—23 lacuna post tradi ad sententiam, non ad ductus spatiumue (conf. C^a), ita e. g. suppleri potest: uel tradita ea de euictione nobis cauere, iterum ex empto agere possimus. alioquin si praescribere (obliti) sumus, totius etc. || 25 per Goeschen, peni? C teste Goescheno || intentionem Goeschen, in(ten)tionem? C || 28 autem Goeschen, siq? C || praescribuntur Goeschen, praescribentur Cⁿ || 29 sed Goeschen, si C, conf. C^a pag. 301 uers. 4.

tiones ab actore proficiscuntur. olim autem quaedam et pro reo opponebantur, qualis illa erat praescriptio EA RES AGATVR, SI IN EA RE PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT, quae nunc in speciem exceptionis deducta est et locum habet, cum petitor hereditatis alio genere iudicii praeiudicium hereditati faciat, ueluti | cum singulas res petat; est enim

iniquum per unius rei——||——^(25 uersus) pag. 234
in C legi nequeunt)

- 134 ———— in-9
ten||tione formulae det———m est, cui dari oporteat; et pag. 235
sane domino dari oportet quod seruus stipulatur; at in
praescriptione de facto quaeritur, quod secundum natura-
135 lem significationem uerum esse debet. Quaecumque autem
diximus de seruis, eadem de ceteris quoque personis quae
136 nostro iuri subiectae sunt dicta intellegemus. Item ad-15
monendi sumus, si cum ipso agamus qui incertum promi-
serit, ita nobis formulam esse propositam, ut praescriptio
inserta sit formulae loco demonstrationis hoc modo IVDEX
ESTO. QVOD A. AGERIVS DE N. NEGIDIO INCERTVM STIPVLATVS
EST, CUIVS REI DIES FVIT, QVIVQVID OB EAM REM N. NEGIDIUM A. 20
137 AGERIO DARE FACERE OPORTET et reliqua. Si cum sponsore
aut fideiussore agatur, praescribi solet in persona quidem
sponsoris hoc modo EA RES AGATVR, QVOD A. AGERIVS DE L.

3 ad sententiam suppleuit Lachmann || 7 sententia e. g. sic per-
fici potest: per unius rei petitionem uniuersae hereditati praeiudicium fieri. || Agebatur deinde, ut uidetur, de aliis praescriptionibus, quae pro reo proponuntur (conf. Keller Der roemische Civilprocess etc. not. 489 seqq.); deinde Gaius reuertebatur ad praescriptiones, quae ab actoris parte proficiscuntur, et ad eam quidem speciem, quae non nisi definiendi negotii gratia, quo de agitur, inseruntur || 9 ea quae initio paginae codicis C 235 leguntur, cum proximis ita e. g. coniungi possunt: et siquidem ex contractu seruorum agatur, intentione etc. || 10 det——m] quod verbum restituendum sit, nescimus; sane determinatum est uiz Gaianum, nec magis ad codicis C ductus (conf. C^a) aut (ex inten)tione formulae des(umendu)m est aut similia quadrant || dari oporteat] dare oportet C || 11 dari Huschke, dare C || 12 facto Savigny, pacto C || secundum Goeschen, secundu C || 16—17 promiserit Goeschen, permissit C^a || 18 formulae Goeschen, formula C || 19 INCERTVM Goeschen, incerte C || 19—20 STIPVLATVS EST Goeschen, stipem C, conf. C^a pag. 304 uers. 1 seq. (ubi modo delendum est) || QVIVQVID Goeschen, quiquid C || 21 reliqua Goeschen, reliq̃a C || si C; fortasse scribendum (Sed) si || 22 agatur Goeschen, agat C || 23 agatur Goeschen, agetur C || QVOD A. AGERIVS] conf. C^a pag. 256 uers. 20 et pag. 295 uers. 20.

TITIO INCERTVM STIPVLATVS EST, QVO NOMINE N. NEGIDIVS SPONSOR EST, CUIVS REI DIES FVIT, in persona uero fideiussoris EA RES AGATUR, QVOD N. NEGIDIVS PRO L. TITIO INCERTVM FIDE SYA ESSE IVSSIT, CUIVS REI DIES FVIT; deinde formula subicitur.

138 Superest ut de interdictis dispiciamus. 5

139 Certis igitur ex causis praetor aut proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controuersiis *interponit*. quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur. et in summa aut iubet aliquid fieri aut fieri prohibet. formulae autem *et uerborum* 10 conceptiones, quibus in || ea re utitur, interdicta <———— pag. 236

140 —————> *decretaque*. Vocantur autem decreta, cum fieri aliquid iubet, ueluti cum praecipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur; interdicta uero, cum prohibet fieri, ueluti cum praecipit, ne sine uitio possidenti uis fiat, neue in 15 loco sacro aliquid fiat. unde omnia interdicta aut restitutoria aut exhibitoria aut prohibitoria uocantur. Nec tamen cum quid iusserit fieri aut fieri prohibuerit, statim peractum est negotium, sed ad iudicem recuperatoresue itur et ibi editis formulis quaeritur, an aliquid aduersus prae- 20 toris edictum factum sit, uel an factum non sit, quod is fieri iusserit. et modo cum poena agitur, modo sine poena: cum poena, ueluti cum per sponsionem agitur, sine poena, ueluti cum arbiter petitur. et quidem ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet; ex restitutoriis uero 25 uel exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur quae arbitraria uocatur.

142 Principalis igitur diuisio in eo est, quod aut prohibi-
143 toria sunt interdicta aut restitutoria aut exhibitoria. Sequens in eo est diuisio, quod uel adipiscendae possessionis 30

§ 138 conf. Inst. 4, 15 pr. || § 139 inde ab 8 quod conf. Inst. 4, 15 pr. || § 142 conf. Inst. 4, 15, 1 || § 143 conf. Inst. 4, 15, 2.

3 AGATUR Goeschen, agat C || TITIO Goeschen, tio C || 4 REI DIES Goeschen, heredes C || subiicitur Goeschen, subigitur Cⁿ || 7 interponit Caplick, proponit Cⁿ || 10 et uerborum Huschke, uerborum et C || 11—12 locus corruptus e. g. sic fere redintegrari uidetur posse: interdicta (uocantur uel accuratius interdicta) decretaque || 12 decretaque] dec————[cum foramine, quod paulo probabilius e. g. reta. quam retae litteris expleri uidetur posse) C || 15 uitio Scipio Maffei, debitio C || 18 peractum Goeschen, proactum Cⁿ || 19 itur Heise, item C || 20 et Heise, etiam Cⁿ || 23 agitur Goeschen, agetur C || 28 in eo ex neo correctum C.

- 144 causa comparata sunt uel retinendae uel recipiendae. Adipiscendae possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, cuius principium est QVORVM BONORVM; eiusque uis et potestas haec est, ut quod quisque ex his bonis quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro 5 possessore || possideat, id ei cui bonorum possessio data est pag. 237 restituatur. pro herede autem possidere uidetur tam is qui heres est, quam is qui putat se heredem esse: pro possessore is possidet qui sine causa aliquam rem hereditariam uel etiam totam hereditatem sciens ad se non perti- 10 nere possidet. ideo autem adipiscendae possessionis uocatur <interdictum>, quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. itaque si quis adeptus possessionem amiserit, desinit ei id interdictum utile esse.
- 145 Bonorum quoque emptori similiter proponitur interdictum 15
- 146 quod quidam possessorium uocant. Item ei, qui publica bona emerit, eiusdem condicionis interdictum proponitur quod appellatur sectorium, quod sectores uocantur qui pu- 20 blice bona mercantur. Interdictum quoque quod appellatur Saluianum adipiscendae possessionis <causa> comparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is
- 148 pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. Retinendae possessionis causa solet interdictum reddi, cum ab utraque parte de proprietate alicuius rei controuersia est, et ante quaeritur, uter ex litigatoribus possidere et uter 25

---

§ 144 fere = Inst. 4, 15, 3 || § 147 = Inst. 4, 15, 3 || § 148 fere = Inst. 4, 15, 4.

---

1 retinendae] retinendae possessionis causa interdictum (deletis tamen tribus ultimis uocabulis) Cⁿ || 2 accommodatur Inst., accommodatur Cⁿ || 4 eiusque uis Inst., eius quis C || 4—5 quisque ex his bonis C, ex his bonis quisque Inst. || 5 est Inst., est si Cⁿ || 6 possideat Inst., possideret C || 8 heres est] conf. C^a pag. 270 uers. 10 || quam Goeschen, quae Cⁿ || 9 aliquam Goeschen, aliquae Cⁿ || 12 interdictum Inst., om. C || quia Inst., q C || 13 adipisci Inst., adipisce C || 14 amiserit C, amiserit eam Inst. || interdictum Inst., idictum C || 18 pro altero quod (sic Cⁿ) expectes quia || 19 post mercantur in C per errorem repetita sunt uerba qui publice uona mercantur || 20 adipiscendae Inst., apiscendae C || causa Inst., om. C || 21—22 is pro mercedibus Inst. sipsemērcedibus (sic) C || 22 pignori futuras ex pignoris futuram correctum C || 24 utraque Inst., utroque C || est C, sit Inst. || 25 (altero loco) et delet Polenaar.

petere debeat; cuius rei gratia comparata sunt *VTI POSSI-*
 149 *DETIS* et *VTRVBI*. Et quidem *VTI POSSIDETIS* interdictum de
 fundi uel aedium possessione redditur, *VTRVBI* uero de re-
 150 rum mobilium possessione. Et siquidem de fundo uel ae- 4
 dibus || interdicitur, eum potiolem esse praetor iubet, qui pag. 238
 eo tempore quo interdictum redditur nec ui nec clam nec
 precario ab aduersario possideat; si uero de re mobili,
 eum potiolem esse iubet, qui maiore parte eius anni nec
 ui nec clam nec precario ab aduersario possederit; idque
 151 satis ipsi's uerbis interdictorum significatur. Sed in *VTRVBI* 10
 interdicto non solum sua cuique possessio prodest, sed
 etiam alterius, quam iustum est ei accedere, ueluti eius cui
 heres extiterit, eiusque a quo emerit uel ex donatione aut
 dotis nomine acceperit. itaque si nostrae possessioni iuncta
 alterius iusta possessio exuperat aduersarii possessionem, 15
 nos eo interdicto uincimus. nullam autem propriam pos-
 sessionem habenti accessio temporis nec datur nec dari
 potest; nam ei quod nullum est nihil accedere potest.
 sed et si uitiosam habeat possessionem, id est aut ui aut
 clam aut precario ab aduersario adquisitam, non datur ac- 20
 152 cessio; nam ei (*possessio*) sua nihil prodest. Annus autem
 retrorsus numeratur. itaque si tu uerbi gratia *VIII* mensibus
 possederis prioribus, et ego *VII* posterioribus, ego potior
 ero, quod trium priorum mensium possessio nihil tibi in
 hoc interdicto prodest, quod alterius anni possessio est. 25
 153 Possidere autem uidemur non solum si ipsi possideamus,
 sed etiam si nostro nomine aliquis in possessione sit, licet
 is nostro iuri subiectus non sit, qualis est colonus et in-
 quilinus; per eos quoque, apud quos deposuerimus, aut 29
 quibus commodauerimus, aut quibus gratuitam habita- tionem pag. 239

---

§ 149 conf. Inst. 4, 15, 4^a || § 153 fere = Inst. 4, 15, 5.

---

2 *VTI Goeschen*, ut *C* || 3 possessione *Inst.*, possessorii's *C* ||
 rerum *Inst.*, rebus *C* || 4 possessione *Inst.*, possessionem? *C^a* ||
 9 possederit *Huschke*, possidet *C* || 10 ipsis *Goeschen*, ipsius *C* ||
 sed *Goeschen*, si? *C* || 11 cuique *Goeschen*, quique uel quoque
C^a || 12 alterius *Goeschen*, alteris *C* || accedere *Goeschen*, acci-
 dere *C* || 20 accessio nam] naccessio? *C^a* || 21 possessio
 addidit *Goeschen* || 24 trium] trum *C* || 27 etiam *C*, et *Inst.* ||
 possessione *Inst.*, possessionem *C* || 28 is *Inst.*, in *C* || iuri *Inst.*,
 iure *C*.

praestiterimus, ipsi possidere uideamur. et hoc est quod uulgo dicitur retineri possessionem posse per quemlibet, qui nostro nomine sit in possessione. quin etiam plerique putant animo quoque *retineri* possessio^(nem, id est ut quamuis neque ipsi sinus in possessione) neque nostro nomine⁵ alius, tamen si non relinquendae possessionis animo, sed postea reuersuri inde discesserimus, retinere possessionem uideamur. adipisci uero possessionem per quos possimus, secundo commentario rettulimus. nec ulla dubitatio est, quin
 154 animo possessionem adipisci non possimus. Reciperandae¹⁰ possessionis causa solet interdictum dari, si quis ex possessione ui deiectus sit; nam ei proponitur interdictum, cuius principium est VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, per quod is qui deiecit cogitur ei restituere rei possessionem, si modo is qui deiectus est nec ui nec clam nec precario ^(ab eo)¹⁵ possederit; — eum, qui a me ui aut clam aut precario
 155 possidet, impune deicio. Interdum tamen etsi eum ui deiecerim, qui a me ui aut clam aut precario possederit, cogor ei restituere possessionem, ueluti si armis eum ui deiecerim; nam propter atrocitatem delicti in tantum patior ac-²⁰ tionem, ut omni modo debeam ei restituere possessionem. armorum autem appellatione non solum scuta et gladios et galeas significari intellegemus, sed et fustes et lapides.

---

§ 153 secundo commentario] 2, 89 seq. 94 seq. || § 154 usque ad 14 possessionem fere = Inst. 4, 15, 6 || § 155 inde ab 22 armorum = Inst. 4, 15, 6.

---

1 praestiterimus Boecking, restituerimus aut quibus gratuitam habitationem (per errorem repetitis quattuor uocabulis) C || ad uideamur ducere Institutiones intellexit Lachmann, deumur C || 4—5 ( ) additum ducibus Institutionibus || 6 relinquendae Inst., reliquendae C || possessionis Inst., possion uel possioni uel possione Cⁿ, conf. C^a pag. 281 uers. 28 et pag. 287 uers. 31 || 7 discesserimus Huschke, discepserimus C || 8 adipisci Inst., apisci C || 10 animo C, animo solo Inst. || adipisci Inst., apisci C || possimus Lachmann, possumus C || 11 interdictum dari C, interdicti Inst. || possessione C, possessione fundi uel aedium Inst. || 12 sit C, fuerit Inst. || 14 deiecit Inst., deiecisti C || rei C, om. Inst. || 15 ( ) addidit Huschke || 16 possederit —] (possi)de(a)n(ta)que uel simile aliquid in Cⁿ fuisse suspiceris, conf. C^{as}. quae particula (post uerbum finitum) in incertis litteris lateat, nescimus; expectes itaque; ceterum de possederit forma cogitauit iam Goeschen || 17 possidet] possideret C || deicio Fitting, deieip uel simile aliquid uisum est in C extare || 18 possederit Goeschen, possideret C || 20 nam Goeschen, non Cⁿ || 21 restituere Cⁿ || 23 intellegemus? C cum Institutionum codice W^a, intellegimus Institutionum codices BPW^b || sed et Inst., set? C.

156 Tertia diuisio interdictorum in hoc est, quod aut sim-
 157 plicia sunt aut duplicia. Simplicia sunt ueluti in quibus
 alter actor, alter reus est, qualia sunt omnia restitutoria
 aut exhibitoria; namque actor || est, qui desiderat aut ex- pag. 240
 hiberi aut restitui, reus is est, a quo desideratur, ut exhi- 5
 158 beat aut restituat. Prohibitoriorum autem interdictorum
 159 alia duplicia, alia simplicia sunt. Simplicia sunt ueluti
 quibus prohibet praetor in loco sacro aut in flumine publico
 ripae eius aliquid facere reum; nam actor est qui desi-
 160 derat, ne quid fiat, reus is qui aliquid facere conatur. Du- 10
 plicia sunt ueluti VTI POSSIDETIS interdictum et VTRVBI. ideo
 autem duplicia uocantur, quod par utriusque litigatoris in
 his condicio est, nec quisquam praecipue reus uel actor
 intellegitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes
 sustinet; quippe praetor pari sermone cum utroque loqui- 15
 tur. nam summa conceptio eorum interdictorum haec est
 VTI NUNC POSSIDETIS, QUOMINVS ITA POSSEDEATIS, VIM FIERI VETO;
 item alterius VTRVBI HIC HOMO DE QVO AGITVR [APVD QVEM]
 MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QUOMINVS IS EVM DVCAT, VIM
 FIERI VETO. 20

161 Expositis generibus interdictorum sequitur, ut de or-
 dine et de exitu eorum dispiciamus. et incipiamus a sim-
 162 plicibus. <Si> igitur restitutorium uel exhibitorium inter-
 dictum redditur, ueluti ut restituatur ei possessio qui ui-
 deiectus est, aut exhibeatur libertus cui patronus operas 25
 indicere uellet, modo sine periculo res ad exitum perdu-

§ 156 = Inst. 4, 15, 7 || § 157 = Inst. 4, 15, 7 || § 158 = Inst.
 4, 15, 7 || § 159 = Inst. 4, 15, 7 || § 160 usque ad 15 sustinet =
 Inst. 4, 15, 7; inde a 15 quippe conf. Theophilus 4, 15, 7.

1 in hoc C, haec Inst. || 2 ueluti Cⁿ (teste Goescheno) et Inst.,
 delet Huschke || 5 is est C, is Institutionum codices BPa, est is in Inst.
 PbW || 5—6 exhibeat aut restituat C, restituat aut exhibeat Inst. ||
 6 autem Inst., aut? C || interdictorum Inst., interdictorum interdum
 Cⁿ (ex dittographia) || 7 duplici alia simplicia sunt C, simplicia sunt
 alia duplicia Inst. || 8 quibus C, cum Inst. || aut C, uel Inst. ||
 9 facere reum Heffler, facere eum C, fieri Inst. || actor est Inst.,
 actorem C || 10 is C, om. Inst. || 12 quod Cⁿ, quia Inst. || par Inst.,
 piscar C || 14 partes C, partem Inst. || 15 utroque Goeschen, utrousque
 C || 16 nam Goeschen, non Cⁿ || 17 NUNC Goeschen, n C || VIM Theo-
 philus, uin C || 18 HIC hisc (expuncta s littera) C || uerba APUD QVEM
 ex glossemate ad VTRVBI adscripto nata esse perspexit Mommsen (conf.
 Theophilus et Dig. 43, 31, 1) || 19 MAIORE PARTE Theophilus, maiores
 partes C || VIM Theophilus, uin C || 22—23 simplicibus Goeschen, sin-
 publicibus C || uellet C, uelit Boecking.

463 citur, modo cum periculo. Namque si arbitrum postula-
uerit is cum quo agitur, accipit formulam quae appellatur
||arbitraria, et iudicis arbitrio si quid restitui uel exhiberi pag. 241
debeat, id sine periculo exhibet aut restituit, et ita ab-
soluitur; quodsi nec restituat neque exhibeat, quanti ea 5
res est condemnatur. sed et actor sine poena experitur
cum eo, quem neque exhibere neque restituere quicquam
oportet, praeterquam si calumniae iudicium ei oppositum
fuerit decimae partis. quamquam Proculo placuit *denegan-*
dum calumniae iudicium ei qui arbitrum postulauerit, quasi 10
hoc ipso confessus uideatur restituere se uel exhibere de-
bere. sed alio iure utimur, et recte; *potius enim ut*
modestiore uia litiget, arbitrum quisque petit, quam quia
464 confitetur. Obseruare *(autem)* debet is qui uult arbitrum
petere, ut statim petat, antequam ex iure exeat, id est 15
antequam a praetore *discedat*; sero enim petentibus non
465 indulgetur. Itaque si arbitrum non petierit, sed tacitus de
iure exierit, cum periculo res ad exitum perducitur. nam
actor prouocat aduersarium sponsione, *(quod)* contra edictum
praetoris non exhibuerit aut non restituerit; ille autem ad-20
uersus sponsionem aduersarii restipulatur. deinde actor qui-
dem sponsionis formulam edit aduersario, ille huic inui-
cem restipulationis. sed actor sponsionis *formulae subicit*
et aliud iudicium de re restituenda uel exhibenda, ut si
sponsione uicerit, nisi ei res exhibeatur aut restituatur, 25

||————— (24 uersus) pag. 242
in C legi nequeunt

||—— aliud facere quam qu—— dicat qu—— | pag. 243
(7 uersus in C legi nequeunt)

————— appellata ————— | 30

4 namque] *conf. Cas* || 4 exhibet *Goeschen*, exhibeat *C* || 4—5 ab-
soluitur *Bluhme*, absoluit *C* || 6 actor *Goeschen*, actores *C* || 7 quem
Huschke, que *Cn* || 8 oportet *Huschke*, oportere? *Cn* || 9 ad *sen-*
sentiam suppletum est || 10 iudicium] iudicio(mi)? *C* || ei] eia? *C* ||
42—44 *conf. Cas* || 42 *potius Goudsmit*, tius? *C* || 43 litiget] litigiet
C || 44 autem *e. g. additum est* || 45 ex *C*; *expectari de intellexit*
Kalb in Woelfflini Archiv für lateinische Lexikographie I pag. 86 ||
47 indulgetur] indulgentur *C* || itaque *Goeschen*, ihq? *Cn*, sed ita,
ut secunda (et fortasse prima quoque) harum litterarum correctionem
passa esse uideatur || 49 sponsione *Hollweg*, sponsionem *C* || quod
om. *C* || 23 *suppleuit Huschke, conf. tamen Cn* || 26 *sententiam post*
restituatur duce Hollwegio ita fere perficere possis: quanti ea res erit,
aduersarius ei condemnatur.

(5 uersus in C legi nequeunt)

intelle

qua

5

(5 uersus in C legi nequeunt)

modis

paratus fuit

(5 uersus in C legi nequeunt)

466

9

|| ————— fructus licitando, is tantisper in possessione pag. 244
 con|stitutur, si modo aduersario suo fructuaria stipulatione
 ca|uerit, cuius uis et potestas haec est, ut si contra eum
 de poss|essione pronuntiatum fuerit, eam summam aduer-
 sario soluat. haec autem licendi contentio fructus licita-
 tio uocatur, scilicet quia ————— 15

—————. postea al-
 ter | alterum sponsione prouocat, quod aduersus edictum
 praetoris possidenti sibi uis facta sit, et inuicem ambo re-
 stipulan|tur aduersus sponsionem; uel —————
 ————— una inter eos sponsio itemque restipulatio una 20
 ————— ad eam fit. —————

466^a

—————|resti—————iudex, apud
 quem de ea | re agitur, illud scilicet requirit, <quod> prae-
 tor interdicto complexus est, id est uter eorum eum fun- 25
 dum easue aedes per id tempus quo interdictum redditur,

~~~~~
 40 in eis, quae paginam codicis C 244 praecesserunt, Gaius agere
 coeperat de ordine et exitu interdictorum retinendae possessionis || ante
 fructus licitando talia uidentur supplenda esse (conf. Krueger *Kritische
 Versuche* pag. 92): et qui superauerit fructus licitando, etc. || 45 post
 quia sententia hoc fere modo perficienda est: de eo inter se certant, uter
 eorum fructus interim percipiat. postea alter etc. || 48 sit) est Cⁿ ||
 49 Adolphus Schmidt (*Interdiktenverfahren* pag. 288) ita supplet: uel si
 unus tantum sponsione prouocauit alterum, una inter eos sponsio
 etc.; Huschke ita: uel stipulationibus iunctis duabus una inter eos
 sponsio etc.; Karlowa (*Rechtsgeschichte II* pag. 327) ita: uel si unus
 tantum possidere se dicit, una etc. || 20 fortasse e. g. restipulatio
 una tantum ad eam fit supplendum est; quid post ad eam fit apud
 Gaium extiterit, dici nequit || 23 ea quae proxime ante iudex praecesse-
 runt, duce fere Huschkio ad sententiam ita suppleri possunt: Deinde
 editis formulis sponsionum et restipulationum iudex apud etc., conf.
 tamen C^a || 24 quod addidit Goeschen || 26 per id tempus C, eo tem-
 pore Polenaar || interdictum Goeschen, interdicto C.

nec ui nec clam nec precario possederit. cum iudex id explorauerit et forte secundum me iudicatum sit, aduersarium mihi et sponsionis et restipulationis summas quas cum eo feci condemnat, et conuenienter me sponsionis et restipulationis, quae mecum factae sunt, absoluit. et hoc³ amplius si apud aduersarium meum possessio est, quia is fructus licitatione uicit, nisi restituat mihi possessionem,

167 Cascelliano siue || secutorio iudicio condemnatur. Ergo is pag. 245 qui fructus licitatione uicit, si non probat ad se pertinere possessionem, sponsionis et restipulationis et fructus lici-⁴⁰ tationis summam poenae nomine soluere et praeterea possessionem restituere iubetur; et hoc amplius fructus quos interea percepit reddit. summa enim fructus licitationis non pretium est fructuum, sed poenae nomine soluitur, quod quis alienam possessionem per hoc tempus retinere¹⁵

168 et facultatem fruendi nancisci conatus est. Ille autem, qui fructus licitatione uictus est, si non probauerit ad se pertinere possessionem, tantum sponsionis et restipulationis

169 summam poenae nomine debe. Admonendi tamen sumus liberum esse ei, qui fructus licitatione uictus erit, ommissa²⁰ fructuaria stipulatione, sicut Cascelliano siue secutorio iudicio de possessione recipienda experitur, ita similiter de fructus licitatione agere. in quam rem proprium iudicium comparatum est quod appellatur fructuarium, quo nomine actor iudicatum solui satis accipit. dicitur autem et hoc²⁵ iudicium secutorium, quod sequitur sponsionis uictoriam;

170 sed non aequae Cascellianum uocatur. Sed quia nonnulli interdicto reddito cetera ex interdicto facere nolebant, atque ob id non poterat res expediri, praeter || in eam rem pag. 246 prospexit et comparauit interdicta quae secundaria appellamus, quod secundo loco redduntur. quorum uis et potestas haec est, ut qui cetera ex interdicto non faciat, ueluti qui uim non faciat aut fructus non liceatur aut qui fructus licitationis satis non det aut si sponsiones non

1 possederit *Goeschen*, possideret C || 4 sponsionis *Goeschen*, sponsiones C || 6 quia *Goeschen*, quam C^a || 11 summam C, summas *Huschke* || 12 uerba inde ab quos usque ad 13 fructus in C per errorem bis scripta sunt || 15 alienam *Goeschen*, alienanam. C^a || 16 nancisci *Goeschen*, nancisci C || 22 recipienda *Hollweg*, recipendae C || 25 iudicatum solui] *Huschke*, is. C, conf. C^a pag. 273 || accipit *Boecking*, accipiat C || 31—32 quorum b(is et potestas) fuerit in C, conf. C^as || 32 faciat] facit C || 33 liceatur] licetur C || 34 satis non det] sata non dat? C^b; inter haec et sequentia desideratur mentio eius, qui cum in possessione sit, possessione non cedat aduersario, qui eum fructus licitatione superauerit || sponsionibus C.

faciat sponsionumue iudicia non accipiat, siue possideat, |
restituatur aduersario possessionem, siue non possideat, uim
illi possidenti ne faciat. itaque etsi alias potuerit | inter-
dicto **VI POSSIDETIS** uincere, si cetera ex interdicto |

per interdictum secundarium — | — 5
(2 uersus in C legi nequeunt)

secundarium

quamuis hanc opinionem

Sabinus et Cassius secuti fuerint

(9 uersus in C legi nequeunt)

10

(20 uersus in C legi nequeunt)

pag. 247

171 || modo

pecuniaria poena modo iurisiurandi religione — | — ;

et praeor

14

— aduersus infitantes ex quibusdam || causis dupli actio pag. 248

constituitur, ueluti si iudicati aut depensi aut damni ini-
uriarum aut legatorum per damnationem relictorum nomine
agitur; ex quibusdam causis sponsionem facere permittitur,
ueluti de pecunia certa credita et pecunia constituta; sed
certae quidem creditae pecuniae tertiae partis, constitutae 29

172 uero pecuniae partis dimidia. Quodsi neque sponsionis

§ 171 init. conf. Inst. 4, 46 pr.; inde ab 45 aduersus usque ad
48 agitur fere = Inst. 4, 46, 1.

4—3 conf. Cas || 1 faciat] facit C || sponsionumue scripsimus, spon-
sionisue C || possideat] possideatis? Cⁿ || 2 possid(e)ant? C || 3 ne]
n (i. e. non) C || 4—6 sic supplet Huschke: si cetera ex interdicto
fecisset, si non fecit, tamen per interdictum secundarium uin-
citur. — In proximis ars nesciendi exercenda est || 43 iurisiurandi
Inst., iurisiurando C || 44—45 in ultimis paginae codicis C 247 uersibus
duce Institutionum 4, 16 pr. talia fere extitisse suspiceris: Nunc admo-
nendi sumus, ne facile homines ad litigandum procedant, temeri-
tatem tam agentium quam eorum cum quibus agitur coerceri modo
pecuniaria poena modo iurisiurandi religione modo metu in-
famae; et praeor etc.; sed si incertis codicis C ductibus (conf.
C^a) fides habenda est, Gaius omissa nunc admonendi sumus structura
fortasse ultima hoc potius modo expresserat: temeritas tam agentium
quam eorum cum quibus agitur, modo | pecuniaria poena modo
iurisiurandi religione (modo metu infamae) coer|cetur (in C fuerit
(coer)centur); et praeor etc. || 45 suppletum ex Inst. || dupli
Inst., duplici C || 47 relictorum Inst., relictum C || 20 certae Goeschen,
certa C.

- neque dupli actionis periculum ei cum quo agitur iniungatur, ac ne statim quidem ab initio pluris quam simpli sit actio, permittit praetor iusiurandum exigere NON CALUMNIAE CAUSA INFITIAS IRE. unde quamvis heredes uel qui heredum loco habentur, ————— obligati sint, item feminae pupilli⁴⁷³que eximantur periculo sponsionis, iubet tamen eos iurare. Statim autem ab initio pluris quam simpli actio est ueluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, concepti et oblati tripli. nam ex his causis et aliis quibusdam, siue quis neget siue fateatur, pluris quam simpli est⁴⁷⁴ actio.
- ⁴⁷⁵ Actoris quoque calumnia coercetur modo calumniae iudicio, modo contrario, modo iureiurando, modo restipulatione. Et quidem calumniae iudicium aduersus omnes actiones locum habet, et est decimae partis, *praeterquam*⁴⁷⁶ aduersus adsertorem tertiae partis est. Liberum est autem ei cum quo agitur, aut calumniae iudicium opponere aut iusiurandum exigere, non calumniae causa agere.
- ⁴⁷⁷ Contrarium autem iudicium ex certis causis constituitur,⁴⁷⁸ ueluti si iniuriarum agatur, et si cum muliere eo nomine agatur, quod dicatur uentris nomine in possessionem missa dolo malo ad alium possessionem transtulisse, et si quis eo nomine agat, quod dicat se a praetore in possessionem missum ab alio quo admissum non esse. sed aduersus iniuriarum quidem actionem decimae partis datur, aduersus⁴⁷⁹ uero duas istas quintae. Seuerior autem coercitio est per

§ 173 = Inst. 4, 16, 1 med. || § 174 usque ad 12 coercetur = Inst. 4, 16, 1 med.

1—2 iniungatur *Lachmann*, coniungatur *C* || 3 iusiurandum *Goeschen*, iurisurandum *C* || 4 causa *Goeschen*, causae *C* || 5 lacunam ante obligati sic fere supplere possis: nisi ex suo facto, *conf. tamen C^a* (an simplo tenus?) || sint] sunt *C* || 5—6 feminae pupilli-que] feminis pupillisque *C*, qua lectione retenta *Mommsen* ita pergere iubet: excusatio sit a periculo, *conf. C^a* || 7 autem *Inst.*, añ *C* || 7—8 actio est *C*, est actio *Inst.* || 10 neget *Inst.*, negat *C* || 12 actoris *C*, item actoris *Inst.* || calumnia *Inst.*, calumniae *C* || 15 praeterquam quod] ἢ ἢ in *C^a* extitisse quominus suspicemur, spatii in *C* angustiae non omni modo uidentur prohibere; *conf. tamen C^{as}*, fortasse ἢ ἢ tantum scriptum erat || 19 constituitur *Goeschen*, constituu(n)tur? *C*, *conf. C^a* || 21 dicatur *Goeschen*, dicitur *C* || 22 transtulisse *Goeschen*, transtulisset *C* || 25 actionem *Goeschen*, actionis *C^a* || 26 coercetio *C*.

- contrarium iudicium. nam calumniae iudicio decimae partis nemo damnatur nisi qui intellegit non recte se agere, sed uexandi aduersarii gratia actionem instituit, potiusque ex iudicis errore uel iniquitate uictoriam sperat quam ex causa ueritatis; calumnia enim in adfectu est, sicut furti crimen. contrario uero iudicio omni modo damnatur actor, si causam non tenuerit, licet aliqua opinione inductus cre-
- 479 diderit se recte agere. Vtique autem ex quibus causis contrario iudicio agi potest, etiam calumniae iudicium locum habet; sed alterutro tantum iudicio agere permittitur. quae ratione si iusiurandum de calumnia exactum fuerit, quemadmodum calumniae iudicium non datur, ita et contrarium
- 480 dari non debet. Restipulationis quoque poena ex certis causis fieri solet; et quemadmodum contrario iudicio omni modo condemnatur actor, si causam non tenuerit, nec requiritur, an scierit non recte se agere, ita etiam restipulationis poena omni || modo damnatur actor, si uincere non
- 481 potuerit. Qui autem restipulationis poenam patitur, ei neque calumniae iudicium opponitur neque iurisiurandi religio iniungitur; nam contrarium iudicium ex his causis locum non habere palam est.
- 482 Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, ueluti furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum; item pro socio, fiducia, tutelae, mandati, depositi. sed furti aut ui <bonorum> raptorum aut iniuriarum non solum damnati notantur ignominia, sed etiam pacti, ut in edicto praetoris scriptum est; et recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis an ex contractu debitor sit. nec tamen ulla parte edicti id ipsum nominatim exprimitur, ut aliquis igno-

§ 182 usque ad 28 sit fere = Inst. 4, 46, 2.

4 nam Goeschen, non C || uerba decimae partis delet Huschke || 2 damnatur Goeschen, damnetur C || 4 uel iniquitate Goeschen, uel iniquitate C || 5 adfectu Goeschen, adfectum C || 7 aliqua Goeschen (olim), alia C, falsa Goeschen (postea) || 9 agi Lachmann, agere C || 10 tantum Goeschen, tm. C || 11 calumnia Goeschen, calumniae C || 13 dari non Goeschen, non dari C || 17—202, 8 conf. Cas || 20 iniungitur Savigny, niungitur Cⁿ || nam Goeschen, non Cⁿ || 22 quibusdam C, ex quibusdam Inst. || 24 furti C, furti quidem Inst. || 24—25 bonorum Inst., om. C || 26 pacti ut] pacti it aut pactut C, pacti (omissis uerbis ut ... scriptum est) Inst. || 28 nec tamen scripsimus, conf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung Rom. Abth. II p. 56 seq., nam uel nim C?

miniosus sit; *sed qui prohibetur et pro alio postulare et cognitorem dare procuratoremue habere, item <pro>curatorio aut cognitorio nomine iudicio interuenire, ignominiosus esse dicitur.*

- 183 In summa sciendum est eum qui cum aliquo consistere 5
uelit *<in ius uocare>* oportere et eum qui uocatus est, si
non uenerit, poenam ex edicto praetoris committere. quas-
dam tamen personas sine permissu praetoris in ius uocare
non licet, ueluti parentes patronos patronas, item liberos
et parentes patroni patronaeue; et in eum qui aduersus 10
184 ea egerit poena constituitur. Cum autem in ius uocatus
fuerit aduersarius neque eo die finiri potuerit negotium,
uadimonium ei faciendum est, id est ut promittat se certo
185 die sisti. Fiunt autem uadimonia quibusdam ex causis pura, 14
id est sine satisdatione, quibusdam cum satisdatione, || qui-
busdam iureiurando, quibusdam recuperatoribus suppositis,
id est ut qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in
summam uadimonii condemnetur; eaque singula diligenter
186 praetoris edicto significantur. Et siquidem iudicati depen-
sioe agetur, tanti fit uadimonium, quanti ea res erit; si 20
uero ex ceteris causis, quanti actor iurauerit non calum-
niae causa postulare sibi uadimonium promitti. nec tamen
<pluris quam partis dimidiae, nec> pluribus quam sester-
tium c m fit uadimonium. itaque si centum milium res
erit, nec iudicati depensioe agetur, non plus quam sester- 23
187 tium quinquaginta milium fit uadimonium. Quas autem
personas sine permissu praetoris inpune in ius uocare non
possumus, easdem nec uadimonio inui/as obligare possumus
praeterquam si praetor aditus permittat.

1 sit] esset C || 4 et 4 supplementa incertissima sunt, conf. Cas ||
2 procuratorio] curatorio C || 6 <> additum duce Huschkio || oportere
C || 7 uenerit] uenierit C || 8 sine] siue C || 9 patronos patronas]
patronas patronos C || 10 eum Goeschen, eam C || 11 egerit C, ex-
pectes fecerit || 12 eo die Savigny, odie C || 14 autem Go-
eschen, aut Cⁿ || 15 cum satisdatione Goeschen, cum satisdation Cⁿ ||
18 summam Goeschen, summa C || 20 fit Wlassak, fiat C || 21 non
Goeschen, nam Cⁿ, conf. Cas || 23 <> addidit Huschke || 25 agetur
Goeschen, ageretur C || 26 milium Goeschen, milia C || quas Go-
eschen, qas? C || 28 nec Goeschen, ne C || inuitas Savigny, inuicas C ||
possumus Goeschen, n̄ possumus C || 29 praeterquam Goeschen,
praeterqua C.

INDEX NOMINVM¹⁾.

Ἀγχιότ (in uersu Homérico) III 141.

Agrippina (Claudii uxor) I 62.

L. Annaeus Seneca cos. (a. 56 p. Chr. n.) II 253.

Antoninus: conf. constitutio.

Atilianus tutor I 185. [194.]

Bithyni (lex Bithynorum) I 193.

Cn. Arulenus Caelius Sabinus (*iurisconsultus*) III 70. 144.

Caesar: conf. Nero.

Cascellianum iudicium IV 166^a. 169.

C. Cassius Longinus (*iurisconsultus*) I 196. II 79. 195. 244. III 71. 133. 140. 147. 161. IV 79. 114. 170.

Claudius I 32^c. I 62 (diuus); conf. constitutio, lex, senatusconsultum. constitutio principis I 2. 5.

Antonini (imperatoris) constitutio de eo qui sine causa seruum suum occiderit I 53; eiusdem principis constitutio de dominis in seruos saeuientibus I 53.

— (imperatoris) rescriptum de erroris causa probanda I 74.

— (optimi imperatoris) epistula de inpueribus adoptandis I 102.

— (imperatoris) rescriptum de bonorum possessione secundum tabulas testamenti non iure factas petita II 120 seq.

— (imperatoris) rescriptum de bonorum possessione contra tabulas a liberis feminini sexus petita II 126.

— (imperatoris) rescriptum de exceptione doli mali scriptis heredibus opposita II {149^a}. 151^a.

— (diui Pii) constitutio de legatis acquirendis II 195.

Claudii edictum de Latinis, quomodo ius Quiritium consequantur I 32^c.

Hadriani (diui) rescriptum de responsis prudentium I 7.

— — edictum de ciuitate Romana petenda I 53.

— — rescriptum de erroris causa probanda I 73.

— — de liberis mulieris liberae quae cum alieno seruo coierit I 84.

— — edictum de peregrinis qui sibi liberisque suis ciuitatem Romanam petierint I 93.

— — subscriptio de patria potestate eius qui cum uxore praegnate ciuitate Romana donatus sit I 94.

— — de maiore xxv annorum, qui hereditatem adierit, in integrum restituendo II 163.

— — constitutio de legato extraneae personae per praeceptionem relicto II 221.

— — rescriptum de legatorum et fideicommissorum usuris II, 280.

— — oratio de fideicommissis quae peregrinis data sunt II 285.

— — epistula de diuidenda fideiussorum obligatione III 121. 121^a. 122.

1) Nomina legis latorum conf. sub u. „lex“.

Neronis constitutio de Latinis, quomodo ius Quiritium consequantur I 33.

Traiani constitutio de Latinis, quomodo ad ius Quiritium perueniant I 34.

— (diui) constitutio de iure patroni in bona Latini, qui ius Quiritium consecutus sit III 72 seq.

Vespasiani (diui) de liberis ex ancilla et libero natis I 85.

principales constitutiones de conubio ueteranis concessio I 57.

— — de fratris sororisue filia uxore ducenda I 62.

— — de testamentis militum II 409.

epistulae principum de iure Latii I 96.

Dialis (flamen) I 442. 430. III 444; ((flaminica)) I 436 (?).

edictum I 2. 6; conf. constitutio.

EPHESVS 53^c.

epistula: conf. constitutio.

Fufidius (*iurisconsultus*) II 454.

(*Gai iurisconsulti*) edicti interpretatio et libri ex Q. Mucio facti I. 488.

— — commentarii de bonorum possessione (ab intestato) III 83.

— — commentarii de iure patronorum III 54.

Galatarum gens I 55.

Hadrianus (diuus) I 7. 30. 47 (*deest* diuus). 55. 73. 77. 80. 84. 84. 92. 93. 94. 115^a. II 57 (*deest* diuus). 112. 143. 163. 224. 280. 285 (oratio diui Hadriani). 287. III 73. 121. 121^a. 122; conf. constitutio, senatusconsultum.

Homerus (Graecus poeta) III 444.

Iauolenus Priscus (*iurisconsultus*) III 70.

Italia III 121^a. 122.

Italica praedia I 420. II 34. 63.

Italicum solum II 14^a. 27.

P. Saluius Iulianus (*iurisconsultus*) II 218. 280.

Iuniani (Latini) I 22. [29.] III 56.

M. Antistius Labeo (*iurisconsultus*) I 135. 188. II 234. III 140. 183. IV 50.

C. Caecina Largus cos. (a. 42 p. Ch. n.) III 63.

Latium (Latii ius) I 95. 96.

lex I 3.

— Aebutia IV 30.

— Aelia Sentia I 13. 18. <24?> 27. 29. 34. 37 seq. 40. 47. 66. 68. <69.> 70. 74. <73?> 80. 139. II 276? III 5. 73. 74 seqq.

— Appuleia (de sponsu) III 122.

— Aquilia III 202. 210 seqq. usque ad 219. IV 9. [21.] 37. 76. 109.

— Atilia I 185 seqq. 195. 195^b seq.; conf. Atilianus.

— Bithynorum I 193.

— Calpurnia IV 49.

— censoria IV 28.

— Cicereia III 123.

— Claudia I 157. 171.

— Cornelia (de eis quibus aqua et igni interdicatur) I 128.

— — (de sponsu) III 124. 125.

— Crepereia IV 95.

— XII tabularum I 144. 122. 132. 145. 155. 157. 165. II 42. 45. 47. 49. 54. 64. 224. III 1. 9. 11. 17. 18 seqq. usque ad 24. 40. 46. 49. 51. 78. 82. 189. 190. 191. 223. IV 11. 14. 21. 28. 76. 79. — lex I 163. 200. III 23. 27. 28. 85. 193. 193. 194.

— Falcidia II [224.] 227. 254.

- lex Fufia Caninia I 42—46. 139. II. 228. 239.
 — Furia testamentaria IV (23.) 24 — Furia II 225.
 — — de sponsu IV 22 — Furia III 121. 121^a. 122.
 — — IV. 109.
 — Hortensia I 3.
 — Iulia de maritandis ordinibus I 178.
 — — (de fundo dotali) II 63.
 — — (caducaria) II 111. 114. 150. 286.
 — — (de bonorum cessione) III 78.
 — (Iulia de) uicesima hereditatium III 125.
 leges duae Iuliae IV 30.
 lex Iulia iudiciaria IV 104 (conf. IV 30).
 — — et Papia Poppaea I 145.
 — — et Plautia II 45.
 — — et Titia I 185 seqq. 195. 195^b seq.
 — Iunia I 22. 23. 80. 167. II 110. 275. III 56. 57. 70; conf. Iuniani.
 — — Vellaea II 134.
 — Marcia IV 23.
 — Minicia I 78 seq.
 — †Ollinia IV 109.
 — Papia II (111.) 206. 207. 208. 286^a. III 42. 44. 46. 47. 49. 50. 51. 52 seq.
 Papia Poppaea: conf. lex Iulia.
 — Pinaria IV 15.
 — Plautia II 45; conf. lex Iulia.
 — Publilia (de sponsu) III 127. IV 22.
 — Silia IV 19.
 — Titia: conf. lex Iulia.
 — Vallia IV 25.
 — Visellia (I 32^b).
 — Voconia II 226. 274.
 — incerti nominis (de liberis ex ancilla et libero natis) I 85 seq.
 — incerti argumenti I 160.
 leges (de mulierum usucapione tollenda) I 111.
 Cornelius Lupus cos. (a. 42 p. Ch. n.) III 63.
 Manes (dii) II 4.
 Martialis (flamen) I 112.
 Masurius: conf. Sabinus.
 Paullus Fabius Q. f. Maximus (cos. a. 11 a. Ch. n.) I 136.
 Trebellius Maximus: conf. Trebellius.
 Q. Mucius Scaeuola (iurisconsultus) I 188. III 149.
 Nero Caesar II 197; conf. constitutio et senatusconsultum.
 M. Cocceius Nerva (iurisconsultus) II 15. 195. III 133.
 A. Ofilius (iurisconsultus) III 140.
 oratio diui Hadriani II 285.
 Pegasus cos. (sub initium imperii Vespasiani) I 31. II 254. *idem tamquam*
 iurisconsultus citatur III 64. praeterea conf. senatusconsultum.
 Proculus (iurisconsultus) II 15. 195. 234. III 140. IV 163.
 Publiciana actio (IV 36).
 Pusio cos. (sub initium imperii Vespasiani) I 31. II 254.
 Quirinalis (flamen) I 112.
 Roma I 20. 27. 32^b. 32^c. 33. 100. 164^a. 183. 185. II 278. IV 104. 103. 109;
 conf. IV 53^c.
 P. Rutilius praetor (actio Rutiliana) IV 35.

Masurius Sabinus (*iurisconsultus*) III 483 — Sabinus I 496. II 79. 154. 178. 195. 248. 244. III 433. 456. 464. 218. IV 79. 144. 170.

Caelius Sabinus: conf. Caelius.

Saluianum (interdictum) IV 447.

senatusconsultum I 2. 4.

— Claudianum I 84. 94. 160.

— auctore diuo Hadriano factum I 30. 47 (*deest* diuus). 77. 80. 81. 92. 145^a. II 57 (*deest* diuus). 112. 143. 285 (ex oratione d. Hadriani factum). 287. III 73.

— Lupo et Largo cos. (*a. 42 p. Chr. n.*) factum III 63 seqq. usque ad 74.

— ex Maximi et Tiberonis (*cos. a. 11 a. Chr. n.*) relatione (?) factum I 436.

— Neronianum II 242. 248. (conf. 220. 222). 497 seq. (auctore Nerone Caesare factum).

— Pegaso et Pusione cos. (*sub initium imperii Vespasiani*) factum (de Latinis libertis) I 34.

— Pegaso et Pusione cos. factum (de fideicommissis) II 254 — Pegasianum II 256. 258. 259. 236^a.

— Tertullianum (III 33^a?).

— Trebellio Maximo et Annaeo Seneca cos. (*a. 56 p. Chr. n.*) factum II 253 — Trebellianum II 255. 258.

— de erroris causa probanda I 67 seqq. II 442. III 5. 73.

— de seruo minore annorum xxx testamento manumisso II 276.

— de tutore a muliere petendo I 473 seqq. 477. 480. 482.

senatusconsulta ad legem Fufiam Caniniam facta I 46.

Seneca: conf. Annaeus.

Seruiana actio IV 35.

Ser. Sulpicius Rufus (*iurisconsultus*) I 488. (III 449.) 479. 483 — Seruius II 244. III 456.

Sextus (*iurisconsultus*; *Sex. Caecilium Africanum potius quam Sex. Pomponium intellegendum esse censet Mommsen in Zeitschrift für Rechtsgeschichte uol. VII pag. 479*) II 248.

Traianus: conf. constitutio.

L. Trebellius Maximus Pollio cos. (*a. 56 p. Chr. n.*) II 253; conf. senatusconsultum.

Q. Aelius Tubero (*cos. a. 11 a. Chr. n.*) I 436.

Tyria (purpura) IV 53^d.

M. Verrius Flaccus (*grammaticus*) III 493 (??).

Vespasianus (diuus) I 85; conf. constitutio.

Vestales (uirgines) I 430. 445.

ueteres I 444. 445. 465. 488. II 55. III 480. 489. 202. IV 44.

SVPPLEMENTA
AD
TOMVM ALTERVM

COLLEGIT

P. KRVEGER.

Post annum 1890, quo in tomo tertio huius collectionis inde a pagina 285 supplementa ad tomum alterum proposita sunt, noua iurisprudentiae Romanae fragmenta in Aegypto effossa sunt et in Occidentis bibliothecas transierunt. sunt autem haec:

PAVLI EX LIBRO XXXII AD EDICTVM FRAGMENTA BODLEIANA.

Bibliothecae Oxoniensi Bodleianae particula folii membranacii adquisita est, in quo septem uersus infimi rectae et uersae paginae extant. mutilum contextum ope Justinianorum Digestorum maiore ex parte restitutum a. 1897 in annalibus Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. XVIII 224 sqq. adiecta imagine phototypica edidi. membrana deinde examinata Seymourio de Ricci cessit, ut in utraque pagina nonnullas uersuum extremorum litteras legeret, quae in imagine supra laudata obscurius expressae erant.

- ¹ [Si unus ex sociis maritus sit et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus praecipere debet], q[ui] on[e]ra sustinet: quod si iam di[ssolut]o | matrimonio distrahatu[r], isdem diebus prae[cipi debet, qui]bus et solui debet. | [ita Se]ruius et Labeo scripserunt. 5
- ² [Si] decesserit socius meus et | cum putarem hereditatem

- ³ [Si unus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam faenerauerit usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, | s]i so[cietatis nomine faener]auerit: nam si suo nomine], | quoniam sor[tis periculum] | ad eum 10 pertinu[erit, usuras] | ipsum retinere oportet. [suo nomine] Labeo ita interpretatur, ut societ[at]is | nomine——

1—3 sqq. suppleta sunt ex Dig. 17, 2, 65 § 16 || 3 isdem . . .
 4 quibus] eadem die recipienda est dos qua Dig. || ita seqq. om. Dig. ||
 seruius] in C fuerit ser. || 6 uerba cum putarem hereditatem legit
 Seymour de Ricci || 6—10 suppleta sunt ex Dig. 17, 2, 67 § 1: in u.
 9 incipit pagina uersa || 11 suo sqq. om. Dig. || 12 interpretat C
 post nomine Seymour de Ricci tum ipse uerba tum extare putat

ULPIANI LIBRORVM II ET III DISPVATIONVM FRAGMENTA ARGENTORATENSIA.

In congerie foliorum manu scriptorum, quae ex Aegypto in bibliothecam publicam Argentoratensem translata sunt, tres membranae inuentae sunt, quas olim codicis Ulpianarum disputationum partes effecisse Otto Lenel agnouit. eius codicis paginae in duas columnas uersuum XXIX diuisae fuerunt. prima et secunda membrana ex secundo Ulpiani libro, tertia ex tertio libro discerpta est. et in prima quidem membrana septem uersuum particulas cum margine exteriori folii seruatas esse ex ambitu marginis cum interiore tertiae membranae margine comparato colligitur. alteram uero eiusdem libri membranam, quae in utraque pagina unius columnae uersus III—XXIX plus minus integros exhibet, interiori folii partem effecisse inde apparet, quod alterius paginae disputationem altera pagina non excipit. in tertia membrana columnae interiores et uersuum XXIII—XXIX particulae exteriorum columnarum extant; in margine inferiore paginae rectae quaternionis numerus X legitur. libri tertii fragmenta Lenel in actis academiae Berolinensis XXXIX (1903) 922 sqq. (cum additamento ibidem p. 1034) et in annalibus Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. XXIV 416 sqq. edidit, libri secundi fragmenta insequenti anno in eiusdem academiae actis XLI 4156 sqq. et in laudatis annalibus XXV 368 sqq. publicauit, denique in isdem annalibus XXVII 71 sqq. secundi libri fragmenta argumento melius intellecto denuo tractauit. haec nostra editio ad imagines membranarum a Lenelio academiae actis insertas Lenelique recensionem composita est; ipsorum foliorum examen mihi denegatum est. supplementa Lenelii fere omnia recepi.

FRAGMENTA LIBRI SECVNDI.

[Fol. Ir.]

1 ————— [e]onuentus e | ————— mque tractat |
 ————— * on· ad | ————— t in pe | —————
 [ue]nditor conue | ————— [U]icet condemnan |
 ————— rem consu |

[in C perierunt uersus 27.]

[Fol. I^v.]

2 [sed si duo sint fructuarii uel bonae fidei possessores, alterum conuentum alterum libera[re Julianus ait] | quamuis non maior[is partis, quam] | penes se est, [condemnari] | debeat. | [sed licet hoc iure con]tingat, tamen [aequitas] ***** | dictat resc[issorium iudi]cium [in eos dari, qui occasione iuris 5 liberantur.]

[Fol. II^r.]

3 [pigno]ris dandi in Italia co[ntrac]tus est, si pignus in Itali a con[t]ractum est (hoc est conuen[ti]o de pignore), u[t] in Furia | [lege] spectamus, ubi spo[n]sor | ac[c]eptus est, non ubi obli[ga]tio contracta est, cui sponsus acce[dit]. denique 10 ex duobus | sponsoribus, quorum alter in Italia, | [alter] in prouincia acceptus e[st, cum] | demum releuat q[ui] Ital[icus] est.

4 Si in Italia pignus da[tum est], | conuenit tamen, ut in prou[in]cia soluatur, [p]uto nihilominus [ex]ceptionem locum habere. s[ed si in] | prouincia datum conuene[rit], | u[t] in 15 Italia soluatu[r, non est Ital]icum pignus. | [Un]de si renouata [pigneratio]ne i[n] prouincia ***** [red]emerit, cessar[e excep]tionem | pla[cet]: e contrario s[i] Romae | red]emerit, excep]tionem loc[um] | h[ab]ituram. | [na]m si Romae pignus ac[c]eptum sit, in prouincia eadem res | ————— 20

§ 2 = Dig. 45, 1, 32 pr., unde supplementa petita sunt.

§ 3 huius folii fragmenta pertinent ad quaestionem in Dig. 44, 3, 5 § 1 propositam; Lencl ante pignoris supplet: nec tamen ideo, quod obligationi in Italia contractae pignus accessit.

1 duo Lencl, plures Dig. || 2 alterum conuentum alterum liberare iulianus ait Lencl, unus conuentus ceteros liberat Dig. || 4 uoc. aequitas uersus exitum in C non explet || 5 rescissorium om. Dig. || 7 si] s si C^a, nisi forte in priore s inducta lateat nota (sed?) || 8 prius est om. C || 10 contracta] contra C^a || est om. C || 11 spon] [sp]onsoribus C^a || quorum om. C^a || 12 releuatum C^a || 14 solu] uetur C || 15 conuenerit] Lencl, conuene***** C || 16 italia] alia C^a || post pignus uersus scriptura uidetur uacare || renota C^a || 17 pigneratione in suppl. Lencl || ante [red]emerit Lencl suppl. heres: spatio conuenit etiam h (= heres) pignus uel h. rem || 18 e] ae C^a || romae om. C.? || [red]emerit C || exceptionem] ex causa C^a || 20 post res talia fere desiderantur ab herede debitoris redimatur

[in C perierunt uersus 58.]

[Fol. II^r].

- 4 ————— et ————— | exceptio ei prosit. et quod
attinet ad | [fo]rmulae conceptione[m], | proderit, quia extra-
neus p[os]sessor [est]. sed si ipse qui pig[ne]rauit r[em] distrac-
tam rede[mit], | tun[c] quaeri potest, an exceptione quasi ex-
tran[c]us uti possit. et m[a]g[is est] | non ei prodesse excep- 5
tionem, ** | in factum formula co[n]cep[ta] sit, ut su[p]ra
o[stendi]m[us].
- 5 [Eo] accedit, quod etiam rescripto ad *** | ***[Ju]lianum,
cuius s[u]p[er]a memini, adiuuari hic | * amt na————m
be | ————— [con]sularis femi[na] ————— Sabiniano 10
domum | ————— nam non d[m]**** | ————— a tamen
a se pa*** | ***** [po]stea domina[m] | constituta[m] post
multo[s] an[n]os pos[sederat], [imperator] noster cum patre re-
scripsit an[n]ali | ex[ceptione] eam uti non potuiss[e], quae
cet[eris] possessoribus, [non] | ei qui pignori dedit competit. 15

FRAGMENTA LIBRI TERTII.

[Fol. III^r].

- 1 facit, tunc eum et sequenti [con]demnandum: sic fieri,
ut sua, inquit, culpa ab altera bona eius ueneant, aut, ut
quibusdam, inquit, uidetur, ducatur. sed uerius est nec post
condemnatio[nem] maritum facile duc[i] **** | *** nec ducitur
nu***. [sed me]lius est sic dicere utriusque r[a]tionem haben- 20
dam, etiamsi altera postea litem sit contestata, u[t] post
cond[emnat]ionem alterius [bo]norum uenditione aequas partes
ferant, cum sine metu uinculorum sit futurum, sibi que in-
pu[tet], qui poterat se libera[re] a sequenti condemnatione,
si satisfacisset priori sententiae. 25

1 et om. C^a || 2 proderit] * (p uel o, probabiliter nota sp) derit
C || 3 pignerat rem] Lencl, pig** | *** rem C || 4 tunc Lencl ||
potest om. C^a || quasi Lencl, q[s] C errore? nam haec nota alias non
occurrit || 5 et] et m[m] C^a || magis est restituit Lencl || 6 formula
C^a || **] licet Lencl || 7 stendimus C^a || 8 ad ***] fortasse ad*qu
(Lencl ad cu?) C || iulianum Lencl || 9 m in amt Lencl ex-
punctum uisum est || inter na et in be umbrae ***pti⁷c fortasse
fallaces apparent || 11 non domnia C? (pro domina?) || 15 pos-
sessoribus] quia possessoribus C || 16 sequenti C || 17 ueneunt C ||
18 sed] quare quibusdam sed C || 20 nu[dus] sed me]lius Lencl ||
21 etiamsi C^a || contestatam C? || 22 cond[em]nationem C^a ||
uenditionem C

- 2 Marcellus tamen libro VII digestorum putat, si haec fuit patrimonii qualitas, ut difficile esset explicari pecuniam, aequissimum esse, etiamsi sequenti fuerat condemnatus, denegari sequenti iudicati actionem aut certe] —————

[in C perierunt uersus 21.]

- 3 re****a ————— | petantu[r] ————— | cum ex c ————— | 5
lares peta ————— | mittit cod | ————— | effectu
————— | ad adm —————

[in C perierunt uersus 21.]

- 4 ————— [eu]m sci[ret a contutore] suo satis non | [esse
exactum]. | ————— magg. municipa[l] ————— eos
esse tute[lae] ————— ita demum | ————— excussis | 10
[f]acultatibus tutorum satis ei fieri non potuerit, eamque
actionem causa cognita in eos dandam scribit, diuumque
Pium rescripsisse et in heredes eorum itidem causa cognita,
quamuis Julianus in heredes magistratuum non putauerit
tribuendam actionem, cum idem heredem iu[dicis] qui litem 15
suam fe[cis]set teneri existimauerit. sed utrumque contra est,
cum heres magistratus teneatur et iudicis non teneatur. et
magistratus *** non ut tutores tenentur: denique in bonis
eorum priuilegium cessare procul dubio est.
- 7 [Idem] d[icit] quaestionis fuisse, ut sponso[re]s an potius 20
ut fideiussores deberent teneri. et Julianum quidem ut fide-
iussores conueniendos putasse, Marcellum vero magis spon-
sorum locum optinere apud Julianum notare. Marcelli sen-

§ 4. u. 7. 8 = Dig. 27, 8, 2, ubi haec extant: Proponebatur duos tutores a magistratibus municipalibus datos cautione non exacta, quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse: et quarebatur, an tutor ipse aduersus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret . . . exactum.

1 putat] si pu[tet] C^a || hac C || 2 matrimonii C^a || pecunia explicari C^a || 9 eos esse] esse eos C^a: praemittitur * (i uel ii) || 11 eamque C^a || 12 causa cē C (id est causa causa cognita) || 13 pium] Dig. 27, 8, 6 || etidem C || 14 in] id in C^a || heredes] hd. (= heredem?) C || non] iii non C^a? || putauerit] sic C || 15 tribundam C^a || idem] Dig. 5, 4, 16 || 16 cotra C^a || 17 cum] Lenel, nam C || 18 non ut non C^a || tenetur C^a || denique sqq.] cf. Dig. 27, 8, 1 § 14 || 20 idem (id est Scaerola?) dicit dubitanter scripsi, **d C || 21 deberedeberent eteneri C^a || supra u in ut (priore loco) ineleganter exaratum in C aliud u scriptum est || 22 conueniendo C^a || 23 nonotare C

tentiam ratione iuuari negari non posse: sufficere enim, si in locum eorum succedant, quos accipi neglexerunt uel quos minus idoneos acceperunt.

INCERTI AVCTORIS FRAGMENTVM DE QVARTA HEIDELBERGENSE.

Folii papyracei frustulum, quod nouem paginae uersus inferiores eosque mutilos continet, ediderunt Gerhard et Gradenwitz in annalibus Neue Heidelberger Jahrbücher 1903 addita imagine photographica. in eo agitur de quarta liberis relinquenda.

————— ni ad eu[?] ————— | ***set. si minus qu[?]arta * |
cess]it, supplend* suid**** | ** quartam siue a. *** | * t filio[?] 5
s*edet, n[e]pot[i uel | pro]nepoti ex bonis [au[?]i uel | pr]oau[?]i
quarta danda *** | * pro po[r]t[i]one, quam a*** | successio
pt*net. is lib —————

SVMMAE DVAE ARGVMENTI IVRIDICI.

In margine exteriori folii papyracei, quod Vindobonae in collectione archiducis Raineri seruatur, contextus, qui paucis litteris folii recti exceptis periit, indices adscripti sunt. utrum autem ipse contextus ad opus iurisprudentiae Romanae an ad constitutionum collectionem pertinuerit, dubium est, ac ne id quidem constat, an id opus saeculum quartum p. Chr. n. antecesserit. papyrus depinxit Wessely Schrifttafeln zur lateinischen Palaeographie 1898 tabula X.

[*Folium rectum.*]

K(apitulum).

Catenatus esse debet, non tamen ut in carcere agat, nisi suspecta sit persona.

2 succedat O[?] || 4 qu[arta ce]ssit Gerhard || 5 a.*** | a. a**
(perdueta) C.?, q. q*a Gerhard || 6 nepoti . . . proau[?]i suppl. Gerhard ||
7 ante pro Gerhard legit i: uidetur ē (= est) supplendum

[*Folium uersum.*]

K(apitulum).

Confestim excusare debet apud principem praeses, qui appellan-tem non distulit.

In Pauli sententiarum editione nonnullae lectiones in sententiarum contextu edendo contra librorum manu scriptorum a me adhibitorum consensum retentae sic emendandae sunt.

1,	8,	2	qui dolum uel metum
1,	13 ^a ,	3	edicendi gratia turbauerit
2,	1,	5	Ei qui
2,	13,	1	habebit
2,	23,	5	ualere donationem, eo maxime quod (<i>ceterum</i>
§ 5 <i>extr. inde a uerbis</i> quaestionis deci-
dendae gratia <i>non est Pauli</i>)
2,	31,	4	non perisse.

2 appellan-tem *Girard*, appellant. *C: cf. Dig. 28, 3, 6 § 9*

Law
Rom
K94

167046

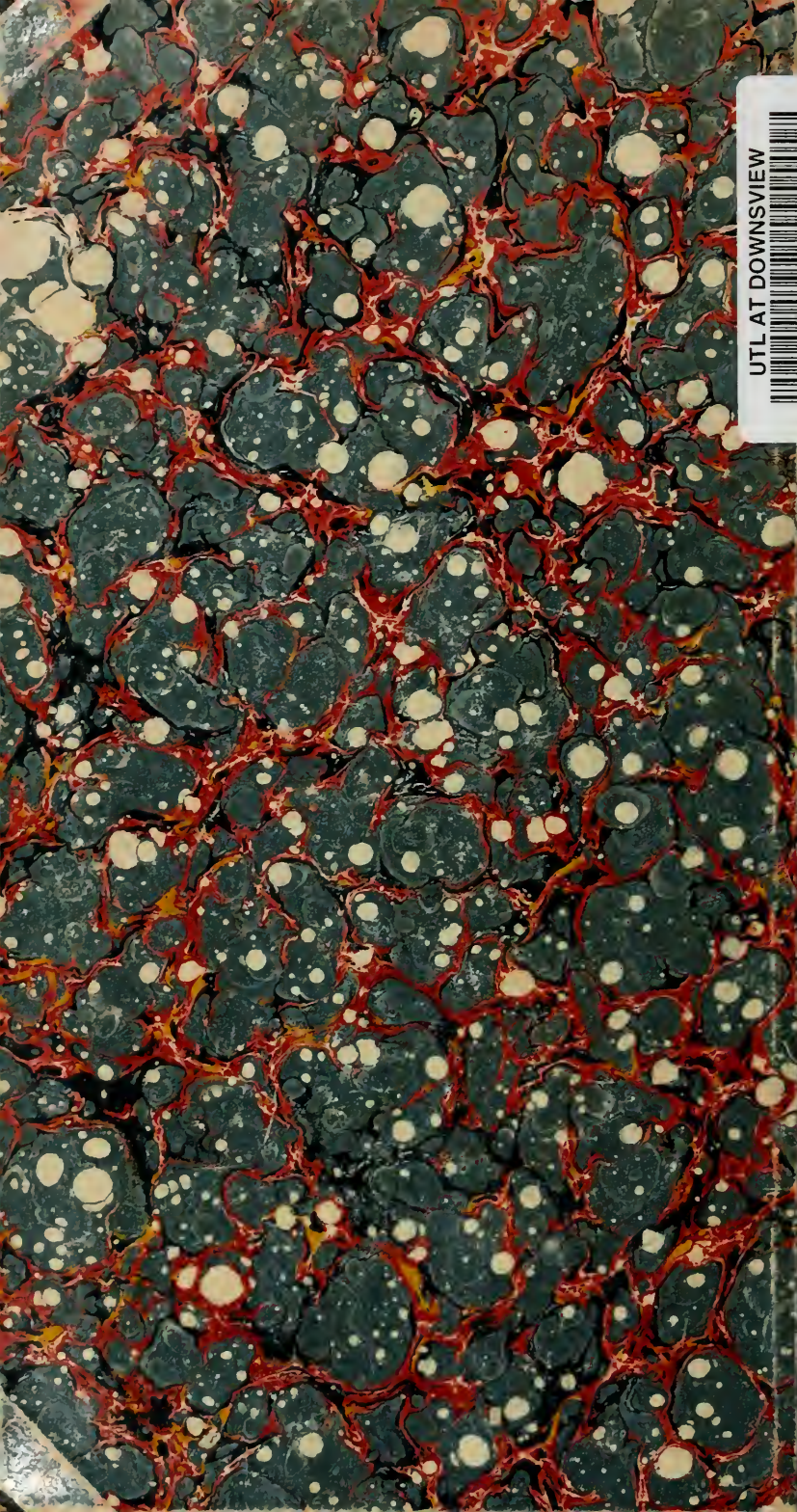
Author Krueger, Paul and others [ed.]

Title Collectio librorum Juris anteaustiniani

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 16 25 02 001 8